

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Центр стратегічної аналітики та міжнародних студій

Грубінко А.В., Мартинов А.Ю.

**УКРАЇНСЬКА СТРАТЕГІЧНА
ДИПЛОМАТІЯ В ЄВРОПІ
(1990-ТІ - ПЕРША ЧВЕРТЬ ХХІ
СТОЛІТТЯ)**

Монографія

Тернопіль - 2024

УДК 327.9:321.7(477)«19/20»
ББК 63.3(0)6
Г 90

Грубінко А.В., Мартинов А.Ю. Українська стратегічна дипломатія в Європі (1990-ті - перша чверть XXI століття). Тернопіль: Центр стратегічної аналітики та міжнародних студій ЗУНУ, 2024. 435 с.

У монографії проаналізовано особливості формування та реалізації стратегічної європейської дипломатії України від часу проголошення незалежності та до російської агресії проти України. Розглядаються проблеми впливів інформаційно-психологічних операцій на процес формування та функціонування стратегічної дипломатії. Показано діалектичну взаємодію впливів внутрішньополітичних і зовнішньополітичних пріоритетів України на розвиток і реалізацію завдань стратегічної дипломатії. Висвітлено особливості втілення стратегічних цілей української дипломатії в Європейському Союзі та у двосторонніх українсько-британських, українсько-німецьких та українсько-французьких відносинах. Проаналізовано специфіку еволюції української стратегічної дипломатії у відносинах з країнами Вишеградської четвірки. Висвітлено цілі української стратегічної дипломатії у відносинах з країнами Євросоюзу, які належать до регіону Середземномор'я. Досліджено розвиток української стратегічної дипломатії у відносинах з країнами Бенілюксу. З'ясовано пріоритетні питання стратегічної дипломатії України з країнами Скандинавії.

Рецензенти:

Афонін Е.А., доктор соціологічних наук, професор

Космина Віталій Григорович, доктор історичних наук, доцент

Шергін Сергій Олександрович, доктор політичних наук, професор

© Грубінко А.В., Мартинов А.Ю.
© ЗУНУ

ЗМІСТ

Вступ	C. 5 – 14
Розділ 1. Стратегічна дипломатія та інформаційно-психологічні спеціальні операції у війнах за цінності	
1.1 Завдання стратегічної дипломатії	C. 15 – 67
1.2 Історичний досвід стратегічної дипломатії	C. 68 – 97
Розділ 2. Стратегічна дипломатія в системі внутрішньополітичних і зовнішньополітичних пріоритетів України	
2.1. Вплив внутрішньополітичних процесів на формування стратегічної дипломатії України	C. 98 – 165
2.2. Зовнішньополітичні умови розвитку стратегічної дипломатії	C. 166 – 180
2.3. Тенденції удосконалення форм і методів вітчизняної стратегічної дипломатії	C.180 – 199
Розділ 3. Особливості стратегічної дипломатії України у відносинах з Великою Британією, ФРН і Францією	
3.1. Стратегічна дипломатія України в Європейському Союзі	C. 200 – 227
3.2. Стратегічна дипломатія України у відносинах з Великою Британією	C. 227 – 236
3.3. Українська стратегічна дипломатія в Німеччині	C. 236 – 267
3.4. Стратегічна дипломатія України у Франції	C. 268 – 294
Розділ 4. Еволюція стратегічної дипломатії України в країнах Вишеградської четвірки	
4.1. Репрезентація української стратегічної дипломатії в країнах Вишеградської четвірки	C. 295 – 327

4.2. Роль української діаспори в країнах ЄС в процесі формуванні і реалізації вітчизняної стратегічної дипломатії	C. 328 – 334
--	--------------

**Розділ 5. Стратегічна дипломатія України в середземноморських
країнах Євросоюзу**

5.1. Стратегія України у відносинах з Італією, Іспанією, Португалією	C. 335 – 340
5.2. Балканська стратегія	C. 341 – 357
5.3. Стратегія України у відносинах з Кіпром і Мальтою	C. 358 – 361

**Розділ 6. Стратегічна дипломатія України в країнах
Бенілюксу**

Розділ 7. Стратегічна дипломатія України в Скандинавії

Замість висновків	C. 385 – 442
--------------------------	--------------

ВСТУП

Дослідження сучасної історії міжнародних відносин ґрунтується на принципі історизму, який вимагає розглядати глобальні та регіональні виміри міжнародних відносин як перманентний процес суб'єктної нелінійної взаємодії конкретного історичного періоду із персоналіями та соціальними структурами й інститутами. Такий предмет аналізу потребує системного підходу, структурно-функціонального методу ґносеології міжнародного середовища. Зазначений підхід є релевантним для тлумачення стратегічних пріоритетів дипломатії.

У класичному розумінні стратегія передбачає наявність трьох ключових елементів: довгострокову мету; курс дій, спрямованих на досягнення мети; розподіл ресурсів. Критичне значення для правильних стратегічних рішень має якісна інформація. Інформаційна війна може впливати на отримання необхідної інформації, на опрацювання отриманої інформації, на захист інформаційних каналів від проникнення противника, на своєчасне та якісне доведення інформації до споживачів, на дезінформацію противника, на виведення з ладу систем добування, опрацювання та поширення інформації противника, на викрадення критичної інформації противника, на розроблення ефективних методів роботи з інформацією. Будь-яка стратегія реалізується в умовах складної взаємодії інформаційних і суто силових факторів.

Російська масштабна агресія проти України вкотре підтвердила аксіому, що в політиці все вирішує сила, здатна захистити раціональні інтереси. Існує проблема нереалістичного сприйняття світу. Перше стратегічне рішення полягає у тому, аби вчасно визнати, коли діяти треба силою, а коли пропагандою. Надмірна індоктринація заважає бачити світ у всій його складності. Росія інвестує значні кошти заради того, аби інші бачили світ через кремлівську оптику.

Кінетична війна максимально ускладнює функціонування суспільства як системи у єдності своїх структурних компонентів, які тотожні соціетальним

характеристикам суспільної свідомості. Габітус війни поєднує минуле, теперішнє, майбутнє, породжуючи стійкі у часі і просторі соціальні практики. Смерть, яку несе війна, руйнує ідеал позитивізму - «порядок і прогрес». Її основним соціальним продуктом є ненависть. Вона руйнує економічну функцію адаптації (створюючи некроекономіку), вона викривлює політичну функцію ціле досягання (політика стає біополітикою, причому війни завжди починають політики), правову функцію інтеграції (заміна сили права правом сили), культурну функцію відтворення зразка (паттернів). Війна змінює соціальні інститути як обмежувальні рамки взаємовідносин між людьми, соціальні норми, корегує ієрархію цінностей, перемішує та гібридизує соціальні ролі. Внаслідок цього змінюється соціальний тип людини. Ці соціетальні процеси можна емпірично спостерігати як у передвоєнний, так і воєнний та повоєнний час.

Історіографія осмислення модерної війни бере початок від класичної праці 1948 р. Г. Моргентау «Політичні відносини між націями. Боротьба за владу та мир». Автор ввів поняття інтересу, висловленого в термінах влади, що вимагає раціональної політики. Елементами могутності він визначав особливості географічного становища, наявність природних ресурсів, демографічні характеристики, рівень індустріалізації, військовий потенціал, особливості національного характеру, стан моралі нації, якість державного управління та дипломатії. Серед європейських класиків політичного реалізму особливе місце належить науковій спадщині Р. Арона. В 1965 р. він видав працю «Мир і війна між націями».

Помилкова аналітика може привести до стратегічної поразки. Владні рішення прихидиться приймати за умов стратегічної невизначеності. Стратегічні рішення приймаються в форматі однієї з парадигм: політичного реалізму (основна установка: сила і є право, як цікавився Сталін, скільки у Ватикану дивізій), лібералізму (установка на віру в мир без війни), ідеалізму (уявлення, що добро в кінцевому вимірі завжди перемагає зло), конструктивізму (спроможність ведення війни визначає здатність зберегти себе в історії без заколдовування світу словами). Маємо справу з різними школи

прийняття рішень і різні стратегічні цілі. Як правило, політичний реалізм не передбачає стратегічного знищення ворога, а веде мову про баланс сил. Але баланс сил завжди має тенденцію до порушення та вимагає уточнення не тільки тактики досягнення мети, а й стратегії. Відсутність стратегії не може бути стратегічною невизначеністю.

Історичний суб'єкт діє, формуючи стратегію, спрямовану на досягнення визначених цілей. Постмодерні міжнародні відносини залишаються у мережі боротьби за різноманітні ресурси, способи їхньої доставки та видобування додаткової вартості на основі використання цих ресурсів. Визначальними інструментами зовнішньополітичної стратегії є дипломатія, стан збройних сил та ефективність інформаційно-пропагандистської діяльності. Складні параметри міжнародної системи обмежує поведінку акторів й стає між намірами держав і результатами їхніх дій. Зазначені параметри точно серед задач дипломата описав «почесний шпигун» Бомарше, який констатував, що дипломат: «це той, хто прикидається, що не знає те, що знає, прислуховується до того, чого не розуміє, створює великий секрет з того, що не є таємницею, робить глибокодумний вигляд, коли в голові нічого немає, видає себе за поважну персону і водночас утримує шпигунів і зрадників, перехоплює листи і відклеює печатки, намагається виправдати нікчемність методів величністю мети»¹. Це точно описує сучасну практику Росії, яка веде глобальну інформаційну війну. Кремль поділяє світ на ліберальний Захід і консервативно-традиціоналістський Схід або Глобальний Південь. Кремль сподівається на розкол західних еліт на ліберальні (для яких пріоритетом є право і капітал) та консервативні еліти (з пріоритетом ієрархії та волі до влади). Російська пропаганда спрямована саме на ці консервативні еліти.

Ідеології відіграють прикладну роль у боротьбі за прагматичні інтереси. Ці інтереси стосуються розподілу джерел ресурсів, логістики вироблення товарів та комунікацій із доставки ресурсів і товарів. Ніколи не було остаточної

---

¹ Резніченко В.І., Михно І.Л. Довідник-практикум офіційного, дипломатичного і ділового протоколу та етикету. Київ, 2003. С.28.

версії жодної із ідеологій, завжди було чимало плутанини з демаркаційними лініями між ними. Еклектика ідеологій обумовлена суперечливістю масової свідомості, у якій співіснують протилежні очікування і прагнення. Конструювання соціальної реальності це її виробництво в процесі діяльності і взаємодії членів суспільства. Найпершим питанням, яке постає перед дослідником націоналізму, є питання про ідентичність. Політичні ідеології розглядаються як сукупності взаємопов'язаних ідей, цінностей, символів та ритуалів, призначених об'єднувати людей заради спільних політичних дій. Поняття «конотації» пов'язане з сумарним значенням слова як оповіді, так і її емоції. Конотації це додатковий смисл, який соціум приписує звичайному знаку (символу). Конотацією терміна є набір властивостей, що їх посідають усі об'єкти з розширення терміна.

Символом, як правило, є знак, сутність у творі, яка позначає іншу сутність. Знаками (символами) можуть бути об'єкт, зображення, текст, слово, що заміняє собою деяке інше поняття. Символи як знаки вказують на певні ідеї або інші абстракції. Символи у внутрішньому своєму сенсі несуть із собою цінності. Метафора це перенесення ознак одного предмета чи явища на інший на основі їхньої схожості (наприклад, «хвіст потяга»). Метафоричним може бути мислення, яке образно пізнає світ. Метафори можуть прислужитись в процесі формування нових понять. Вони виконують функції спілкування, пізнання, естетичного сприйняття світу. Походження метафор може бути індивідуально-авторським, образним, персоніфікованим. Метафори використовують феномен метонімії як перенесення назви з одного предмету або явища на інший предмет на основі суміжності.

Плітки виникають у мовних актах, коли порушуються дискурсивні норми і коди. Як правило, плітки це особлива, здебільшого недостовірна інформація, що розповсюджується переважно в усній формі. Це своєрідна мережа «довірливих повідомлень». Поява пліток обумовлена важливістю інформації, яка поширюється за умов невизначеності. Найчастіше плітки бувають «плітками-бажаннями», «чутками-страховиськами», «агресивними плітками».

За своїм походженням вони можуть бути абсолютно недостовірними, мали окремі елементи правдоподібності, тощо. З плітками працює пресуппозиція. Пресуппозиція компонент смислу речення, який має бути достовірним задля того, аби речення не сприймалось як семантично аномальне або недоречне у даному комунікаційному контексті. Пресуппозиція семантичний компонент, який забезпечує наявність смислу у твердженні. Пресуппозиція може розумітись як апріорне знання, фонове знання. Пресуппозиція може бути взагалі не висловлена та залишиться у свідомості читача. Регістр система відбору мовних засобів в залежності від соціальної ситуації. Троп це мовний зворот, що реалізується на рівні слова чи словосполучення. Найпростіший приклад тропа це порівняння. Симулякр, за Ж.Бодрійяром, є помилковою подобою, умовним знаком будь-чого, який функціонує в суспільстві як сурогат (замінник) справжнього як знаки соціальних відносин². Текст це група речень, яка є завершеною смисловою єдністю. Ознаками тексту вважається цілісність, зв'язаність логіки викладу інформації, завершеність. Текст є серединною ланкою у комунікативному зв'язку між автором та читачем. В свою чергу читач інтерпретує текст, тобто тлумачить його смисл, виходячи з власного світобачення. В залежності від цього світобачення виникають різні контексти, тобто логічно завершені частини тексту із закінченою думкою.

Топос це аргумент, або загальне твердження. На думку Аристотеля, топоси пов'язані з прийнятою точкою зору, яка може бути прийнята більшістю людей, яка віддзеркалює традиційні, але не обов'язково істинними знаннями. Оскільки історія вчить, що конкретні дії мають конкретні наслідки, то треба виконати або не допустити виконання певних дій у певній ситуації, яка відповідає наведеній історичній аналогії.

Цензура спрямована на встановлення маніпулятивного контролю інформаційного поля. Дискредитація джерела отримання інформації. Особливість тоталітарного режиму – ніхто не має права на нейтралітет. Фрейми (від англійської frame - рамка) це залежність сприйняття інформації від її

---

² Genosko G. Baudrillard and Sings. London: Routledge, 1994. С.18.

контексту. Змінюючи форму подачі інформації, можна керувати її контекстом і завдяки цьому впливати на її сприйняття. Наприклад, відома маніпуляція за допомоги переведення фрейму з робочого на особистий. Під фреймами можна розуміти точки зору у соціальній комунікації. Свідомість, як правило, реагує на контекст того, що відбувається, а не на саму ситуацію. Важливо отримати інформацію, за яку ви у джерела не питали.

Ідеологія пропонує ідеальний образ, як має бути. Кожен такий ідеал має свою центральну цінність. У ХХ столітті під поняттям «інформаційна війна» розуміли систему «спеціальним інформаційних операцій», які мали деморалізувати ворога та схилити його до капітуляції під час конвенційних бойових дій. Внаслідок розвитку модерного інформаційного суспільства поняття «інформаційна війна» розширилося за межі свого традиційного предмету. Загальновизнаним стає принцип: хто володіє інформацією, той володіє світом. Глобальний капіталізм у своїй колоніальній та постколоніальній фазах розвитку вимагав прогресу інформаційно-комунікативних технологій, які у свою чергу, сприяли розвитку глобального капіталізму та функціонально інтегрованих до нього вільного ринку й ліберальної демократії. Сучасний глобальний інформаційний простір складається з організаційно-керівних структур, національних, регіональних та світових інформаційних ресурсів, інформаційну інфраструктуру та телекомунікаційні технології, медіа системи. Метою авторитарних та неототалітарних політичних режимів є досягнення абсолютного державного контролю за функціонуванням інформаційного простору та нівелювання впливу громадянського суспільства на інформаційний простір та на процес прийняття політичних рішень. За цих обставин свобода слова стає жертвою глобальної інформаційної війни, а також її конкретних регіональних сегментів.

У 2008 році з метою ведення глобальної інформаційної війни проти західних інформаційних впливів у РФ було створено державний інформаційний холдинг «Russia Today». Відтоді активізувались російські спеціальні інформаційні операції РФ проти України. Гібридний інформаційно-медійний

характер російської агресії проти України засвідчив: наявність великої кількості інформаційних ресурсів, які загрожують національній безпеці; недостатньо захищений від не ліцензованих трансляцій вітчизняний інформаційний простір; неефективну нормативно-правову базу регулювання інформаційного сектору; залежність від власників ЗМІ журналістської спільноти; дефіцит дієвих інституцій, здатних оперативно реагувати на інформаційну агресію та протидіяти поширенню дезінформації. Істотна частина заходів РФ спрямована на здійснення інформаційно-психологічного тиску на особовий склад ЗСУ в зоні проведення АТО. Внаслідок інформаційної окупації з боку РФ анексованих та тимчасово непідконтрольних українських територій з 2014 влада України втратила фізичні можливості реалізації концепції єдиного інформаційного простору держави. Його відновлення в повному обсязі є передумовою для відтворення суверенітету і територіальної цілісності України.

Російські інформаційні війни у глобальному гібридному протистоянні мають забезпечити вирішення стратегічних завдань Кремля щодо забезпечення міжнародної ідентичності Росії як імперії. Серед цих завдань: забезпечення російської гегемонії на пострадянському просторі; набуття права вето у процесах прийняття рішень з європейської безпеки; обмеження присутності США в Європі; здобуття максимуму переваг від політичної та економічної співпраці із Заходом без поступок з російського боку.

Весною 2014 року Путін пояснював порушення російських гарантій безпеки України, зафіксованих у Будапештському меморандумі 1994 р., нібито «перервою тяглості української державності» внаслідок «Революції Гідності», що начебто «анулювала» всі зобов'язання Москви щодо Києва. Фактично інформаційна політика РФ забезпечує виправдання збройного втручання на колишньому пострадянському просторі під приводом необхідності «самооборони» від впливу «ворожої» ідеології демократичних революцій. Інформаційною противагою цим відцентровим тенденціям з точки зору Кремля має бути проект «російського світу» - візія колишнього СРСР як єдиного простору російськомовної культури, скріпленого спільною історією.

Інформаційні війни на історичному фронті є важливими складовими російської стратегії інформаційно-психологічних операцій. Сакралізація перемоги Радянського Союзу над нацизмом стала важливим елементом легітимізації сучасних імперських амбіцій Кремля. Месіанський міф має вибілити темні сторінки історії СРСР та виправдати всі наступні війни, які веде сучасна Росія. Збереження історичної пам'яті про трагедію Голокосту в Україні, відновлення історичної справедливості у тому числі щодо тих, хто боровся за незалежність нашої держави і чию пам'ять на догоду своїм інтересам зганьбила пропагандистська машина СРСР і надалі залишатимуться важливими напрямками державної політики України.

З метою протидії інформаційній війні, яку РФ веде проти України на міжнародній арені, має посилюватись інструментарій інформаційної роботи з цільовими внутрішніми та закордонними аудиторіями. Це дає можливість розглядати інформаційні стратегічні комунікації як інструмент протидії заходам дезінформації та інформаційній агресії. Нормативно закріплено визначення стратегічних комунікацій у новій редакції Стратегії національної безпеки України (2020 р.), створено Партнерство зі стратегічних комунікацій між Україною і НАТО. Протидія російській інформаційній війні проти України потребує подальшої інституціоналізації та нормативно-правового закріплення. Тим паче, що путінська влада впродовж 1999-2014 рр. трансформувалася у націонал-більшовицький ідеологічний політичний режим. До тимчасової окупації Криму та початку гібридної війни проти України на Донбасі Кремль адаптував під свої потреби націонал-більшовицьку ідеологію Е. Лімонова, якому вдалося поєднати російський імперський реваншизм і сталінізм.

Зазвичай націоналізм це ідеологія, в якій нація є найважливішим поняттям і центральною цінністю. Політичний націоналізм несе в собі наголос на політичному значенні культури. Основна функція ідеології – колективна мобілізація. Зміст націоналістичної ідеології визначається функціями, які вона виконує, особливостями соціально-історичної ситуації, специфікою політичних

сил, які в даній ситуації діють від імені «нації». Нація є насамперед політичним об'єднанням.

У Західній Європі династичні держави переросли у національні. Тут поширилася політична (громадянська модель) нації. В Центральній і Східній Європі, де межі держав тривалий час не співпадали з культурними кордонами, ствердилась культурно-етнічна модель нації. Також у німецькому випадку нація не могла до 1870 р. ототожнюватись з єдиною державою. Нація це інстанція суверенітету. Масова національна мобілізація це феномен ХХ століття. На Сході Європи народи агресивно реагують на власне відставання у модернізації. У масовій свідомості, як і у свідомості політичних еліт, поширене уявлення про етнічну основу державності. Національна свідомість формується лише за умов інтенсивної суспільної комунікації, яка неможлива без ефективних систем транспорту і зв'язку.

Націоналізм – це політична ідеологія, в якій «нація», яка розуміється в як культурно-гомогенна спільнота, виступає джерелом суверенітету, домінантним об'єктом лояльності і максимальною основою легітимності влади». Історія націоналізму це історія деградації ліберальної ідеології. Правління закони, як основний постулат лібералізму, це зовсім необов'язково правління демократичної більшості. Націоналізм виникає як реакції суспільств, які відстали у модернізації від більш розвинених, або як спротив передових країн силам, що тягнуть їх назад. Так силою примушують до свободи. Народ завжди хоче блага, але сам не знає, у чому воно. У французькому публічному дискурсі через домінування моделі громадянської нації (а не етнічної) немає поняття етнічна меншина. Наприклад, шотландський націоналізм заявив гучніше про себе, коли у регіоні Північного моря знайшли нафту. Підйом фламандського націоналізму у Бельгії припадає на повоєнний час, коли Фландрія подолала економічне відставання від франкофонного центру Бельгії. У роки Першої світової війни фламандці виступили на боці Німеччини, а після її поразки стали у очах франкофонів зрадниками. Кістяк бельгійської бюрократії і буржуазії

складали франкофони. Фламандський середній клас не мав доступу до влади і ресурсів у загальнонаціональному вимірі.

Країна Басків має самостійну податкову політику, автономну поліцію, власних представників у Європейському парламенті. Сучасна система міжнародних відносин побудована на принципі націй-держав, тому вбачає у збільшенні кількості суверенних держав загрозу світовому порядку. Будувати націю означає руйнувати імперію, адже по мірі посилення націоналістичної ідеології руйнується імперська надетнічна лояльність. Натомість набувається ідеалізація нації і сакралізація держави, колективна солідарність індивідів досягається через жертву, власний народ вважається обраним. Ж.-Ж. Руссо вважав, що «руські ніколи не стануть цивілізованими», позаяк Петро I зарано їх цивілізував. Він хотів створити німців, англійців, а треба було починати з того, аби створити руських. Прокляття імперії це прокляття простору і часу. В ідеалі імперія намагається забезпечити тотальну уніфікацію, стандартизацію та атомізацію. Тоталітаризм це політичний режим, який намагається встановити тотальний контроль держави над усіма аспектами життя суспільства. Зовні така форма політичної організації здається стабільною та непорушною. Але відкритим є питання, що таке стратегічна поразка Росії. У цій монографії спробуємо знайти відповідь і на це запитання. Стратегічна дипломатія працює на основі не персоналій та мінливих інтересів, а на фундаменті діяльності соціальних інститутів, які забезпечують спадковість і тяглість зовнішньої і внутрішньої політики країн, які мають свої стратегії. Убезпечення незалежності України від зазіхань російської імперії є одним із завдань європейського напрямку вітчизняної стратегічної дипломатії. Причому відкритим залишається питання, чи готовий демократичний захід ризикувати поразкою у війні з авторитарними системами, відмовляючись «у мирний час» інвестувати капітали у розвиток оборонної промисловості.

РОЗДІЛ 1

СТРАТЕГІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ СПЕЦІАЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ У ВІЙНАХ ЗА ЦІННОСТІ

1.1 Завдання стратегічної дипломатії

Досить часто маємо справу з тактичними корективами зовнішньої політики, які не змінюють її стратегічний курс. Стратегічна аналітика покликана визначити згадані цілі. Цілі реалізуються в інформаційному середовищі. Під час в'єтнамської війни американський уряд програв битву за громадську думку через те, що новини і газети переконали загал у несправедливості й ганебності цієї війни. Демократичним країнам, де лідери завжди тримають у голові наступні вибори, украй складно вести непопулярні війни. Навіть авторитарний СРСР заплатив високу політичну ціну за невдалу й непопулярну війну в Афганістані. Путін лише з листопада 2023 до лютого 2024 р. у боях за Авдіївку вбив 16 тис. російських солдат, більше ніж за десять років війни в Афганістані, і це не мало ніякого впливу на російську громадську думку. Це було скоріше за все тому, що путінський режим поєднав диктатуру брехні з відкритим терором. Дослідник історії розвідувальних служб Крістофер Ендрю детально розглянув вплив спеціальних операцій на стратегічну дипломатію на різних етапах світової історії³. Доповненням традиційних російських спеціальних операцій є інформаційна сфера, яка є фундаментом підтримки війни проти України.

Путінський міфологічний дизайн історії створює міфічне минуле заради підтримання власного бачення сьогодення. Путінська пропаганда намагається зробити групові відмінності природними, аби створити ілюзію того, ніби Росія перебуває у ворожій облозі. «Історія в ліберальній демократії, - пише філософ з Єльського університету Дж. Стенлі, - має зберігати вірність нормам істини, подавати точне бачення минулого, а не історію, вигадану з політичних

---

³ Christopher Endry. A secret World. London, 2022. С.111.

причин»⁴. Фейки активно створюються заради дестабілізації європейських суспільств, наприклад, німецького суспільства. Наприклад, російські ЗМІ в 2016 р. повідомили, нібито 13-річна дівчинка в Берліні згвалтована іммігрантом з Близького Сходу. Близько 700 представників російської громади вийшли на вулиці, протестуючи проти «події», якої ніколи не було. Гітлер для нацистської пропаганди використовував «чорний жах на Рейні», нібито в 1919 р. французькі солдати з африканських колоній гвалтували німецьких жінок, вбачаючи в цьому один із засобів знищення «білої раси»⁵. В інформаційному суспільстві поширенню фейкових новин сприяє феномен ототожнення істини і об'єктивної реальності.

Британський королівський інститут стратегічних досліджень (Royal United Services Institute RUSI) у лютому 2024 р. констатував, що російська зовнішня розвідка відновила свою мережу у Європі. З лютого 2022 р. по всій Європі було викрито вісім нелегалів і вислано понад 600 кадрових співробітників служби зовнішньої розвідки РФ. Це ускладнило контроль агентів за кордоном та стало однією з причин того, що війна проти України пішла не за планом. Російська розвідка активно вербує агентів серед росіян, які були вимушені залишити країну після проголошення мобілізації у вересні 2022 року. Пріоритетом роботи російських агентів залишається не тільки підготовка до війни проти Заходу, а підтримка України та посилення протиріч між США та Європою й послаблення впливу Заходу на Глобальному Півдні.

Після закінчення «холодної війни» (1945-1991 рр.) багатьом здавалося, що ліберальна демократія є безальтернативним магістральним шляхом подальшого історичного розвитку. Але після терактів 11 вересня 2001 р. на території США стало зрозуміло, що ліберальні демократії вступили у запеклу конфронтацію з домодерними уявленнями частини ісламського світу та з автократичним варіантом розвитку ринкової економіки. Комуністична партія Китаю прагне перебудувати світовий порядок, що зведений на принципах

---

⁴ Стенлі Д. Як діє фашизм. К., 2024. С.28.

⁵ Стенлі Д. Як діє фашизм. К., 2024. С.124.

демократії, прав людини і свободи слова. Кінцева мета Китаю трансформувати західні демократії зсередини, використавши їхню відкритість та ліберальні цінності проти них самих. Субпідрядником Китаю у реалізації цієї стратегічної мети є путінська Росія. Вони разом використовують Глобальний Південь для оточення Західної цивілізації. Еліти західних держав мають прийняти китайське домінування, або змиритися з його неминучістю та припинити спротив. Механізми «м'якої сили», які використовуються з цією метою відомі: дипломатичний тиск, маніпулювання медіа, аналітичними центрами й університетами.

У 2017-2021 роках брексит, розбрат у середині Європейського Союзу, президентство Д. Трампа в США відкрили перед Пекіном і Москвою стратегічну можливість роздробити трансатлантичний альянс та колонізувати Європу. Ключовою стратегічною проблемою залишається розподіл повноважень у питаннях європейської оборони між НАТО та Західноєвропейським союзом. У листопаді 1996 р. Західноєвропейська організація з питань озброєнь опублікувала Меморандум про взаєморозуміння. Зазначений документ передбачав однакові правила для розміщення замовлень, описав механізм фінансування державами спільних військових науково-дослідницьких проєктів⁶.

Гострішою стала конкуренція між національними виробниками зброї. Американська модель діяльності військово-промислового комплексу залишається ліберальною. Оборонні компанії лише піддаються державному експортному контролю. Водночас великі корпорації жорстко конкурують між собою на внутрішньому та зовнішньому ринках. В Європейському Союзі зберігається ліберальність американської моделі, водночас Європейська оборонна агенція виконує функції єдиного замовника військової продукції для внутрішнього та зовнішнього ринків. Компанії конкурують між собою за

---

⁶ Memorandum of Understanding. Western European Union. Ostend Declaration. WEU Council of Ministers, 19 November 1996. URL: <http://www.weu.int/weag/weag>

отримання контрактів від агентства, а держави контролюють фінансові потоки⁷. Амстердамський договір 1997 р. поставив завдання посилення процесу формування спільної зовнішньої та оборонної політики Європейського Союзу. Ставилися завдання захисту спільних цінностей, посилення безпеки союзу у всіх сферах, збереження миру. Серед головних інструментів зазначеної політики визначено: прийняття спільних стратегій, спільні акції, позиції, систематичне співробітництво. У квітні 1998 р. було створено європейський консорціум «ЕАДС» «Airbus», до складу якого увійшли: «DASA» (ФРН), «Aerospatiale» (Франція), «British Aerospace» (Британія), «Casa» (Іспанія). Це був важливий етап технологічної кооперації Європейського Союзу. Нарешті у липні 1998 р. шістька держав-засновниць європейського інтеграційного процесу підписали лист про наміри. Вони декларували спрощення процесу реструктуралізації оборонної промисловості⁸. Відповідно до цього рішення у 1999 р. офіційно було створено «Європейську аерокосмічну оборонну компанію» (European Aeronautic Defence and Space Company - ЕАДС). На гельсінській зустрічі Європейського Союзу у грудні 1999 р. було легалізовано намір реалізації спільної зовнішньої та оборонної політики. Вибудовувалася бюрократична вісь військового планування Європейського Союзу: Комітет з питань політики безпеки (Political and Security Committee) та Військовий комітет Європейського Союзу (the European Union Military Committee – EUMC). Попри певну інституціоналізацію спільною оборонної політики, Європейський Союз витрачав на спільну аграрну політику та на фонди розвитку депресивних регіонів до 80 відсотків спільного бюджету, натомість на спільну зовнішню та оборонну політику витрачалося до 8,7 відсотків⁹.

10-11 грудня 1999 р. на Гельсінському саміті ЄС верховним представником Європейського Союзу з питань спільної зовнішньої та оборонної політики став Х.Солана. Планувалося створити 60 тис. корпус сил

---

⁷ Volle Angelika, Weidenfeld Werner. Europäische Sicherheitspolitik in der Bewährung. Bielefeld, 2000. С.82.

⁸ Letter of Intent. URL: <http://www.projects.sipri.se/exon/loi/lointent.htm>

⁹ Hoyer Werner, Kaldrack Gerd. Europäische Sicherheits und Verteidigungspolitik. Baden-Baden, 2002. С.43.

швидкого реагування. Його у 2003 р. очолив фінський генерал Густав Хегглунд. Але особливого ентузіазму щодо реалізації зазначеного плану не було.

У грудні 2000 р. на саміті Європейського Союзу у Ніцці було прийнято рішення про потребу створення європейського військового антикризового потенціалу. Змінюються загрози безпеці. До 2025 р. прогнозується загострення боротьби за питну воду. З іншого боку активнішим буде протиборство у сфері кібернетичної зброї. Але фактично було провалено програму перетворення Європейського Союзу до 2010 р. на технологічного лідера. Наявними є ознаки деіндустріалізації Європи внаслідок внутрішніх причин та міграції капіталу за кордон. Наприклад, 2002 р. військові витрати країн Європейського Союзу склали 156 млрд. дол.. Однак реальний військовий потенціал Європейського Союзу оцінюється в десятку частину потенціалу США. Союзники завжди залишалися конкурентами. Американці не поспішали ділитися новими технологічними розробками навіть з найближчим союзником Великою Британією.

16 грудня 2002 р. Європейський Союз та НАТО підписали угоду, яка надала можливість використовувати можливості НАТО в проведенні миротворчих операцій під командуванням Європейського Союзу¹⁰. Головним інструментом захисту інтересів країн-членів Євросоюзу було визначено сили швидкого реагування. Планувалося, що бойові тактичні групи посилені батальйони (1500-2500 військових) повинні мати контрольний термін боєготовності 15 діб. Пріоритетними зонами відповідальності було визначено Балкани, Середземномор'я та Близький Схід.

Серйозну проблему розвитку військово-промислового комплексу Європейського Союзу становить роздробленість закупівель та дублювання в процесі розробки нових озброєнь. Основним власником найбільшого військово-промислового концерну Європи «ЕАДС» залишається німецький «Даймлер-Крайслер» (30% акцій), французький «Лагардер» (15% акцій), уряд Франції

---

¹⁰ Agreement between the European Union and the North Atlantic Treaty Organization on the security of information. L80/37. URL: <http://www.europa.eu.int>

(15% акцій), іспанський концерн «СЕПІ» та приватні акціонери. У цей сектор пішов банківський капітал, страхові та пенсійні фонди. Банки ведуть рахунки та кредитують підприємства ВПК. Однак банківська криза впродовж 2008-2009 рр. суттєво обмежила можливості фінансування. Поряд з акціонерною формою та між фірмовою кооперацією посилюється технологічна кооперація. Військово-технічна співпраця стала важливим додатковим фактором політичної європейської інтеграції, який у разі успішного розвитку може дати свої плоди.

Заради цього 12 грудня 2003 р. було затверджено Стратегію безпеки Європейського Союзу під претензійною назвою «Безпечніша Європа у кращому світі»¹¹. Хоча більшість положень зазначеного документу має переважно декларативний характер, але вперше, спираючись на Стратегію, Європейський Союз провів військову операцію на території Колишньої Югославської Республікою Македонія відповідно до звернення македонського уряду та рішення Ради Безпеки ООН навесні 2003 р. – операція відома під кодовою назвою «Конкордія». Отже, впродовж 2003 р. Європейський Союз проводив перші «самостійні» миротворчі операції у Македонії та Конго. Після розширення Європейський Союз залишається надто диференційованим за ознаками потуги держав-членів. До його складу входять ядерні потуги Франція та Велика Британія та країни з символічним військовим потенціалом на кшталт Естонії або Люксембургу. До 2009 р. Чехія та Словаччина планували спільний підрозділ у 1200 чеських та 300 словацьких солдат, який має стати складовою частиною сил швидкого реагування Європейського Союзу.

Попри певні зрушення в питаннях організації спільної оборонної політики, Євросоюз залишався аутсайдером в питаннях фінансування військових витрат. За формальними статистичними даними, наприклад, у 2003 р. витрати США на утримання армії чисельністю 1,4 млн. солдат складала 322,4

---

¹¹ Ein sicheres Europa in einer besseren Welt. Europäische Sicherheitsstrategie vom 12. Dezember 2003. URL: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIIDE.pdf>

млрд. дол., натомість 1,6 млн. солдат у арміях на той час 15 країн-членів НАТО мали фінансування у обсязі лише 149,3 млрд. доларів¹².

У липні 2004 р. було прийнято рішення про удосконалення нормативних засад «Європейського агентства озброєнь». Воно покликано виступати в ролі головного замовника озброєнь, фінансувати розробку нових європейських військових технологій, регулювати політичні правила гри в процесі погодження національних інтересів¹³.

У січні 2005 р. офіційно розпочалася робота «Європейського агентства озброєнь». Його учасниками є всі країни Євросоюзу, за винятком Великої Британії, Греції, Данії, Естонії, Латвії, Литви, Люксембургу, Мальти. Структура зазначеного агентства включає: Верховного представника ЄС з питань зовнішньої політики та політики безпеки, виконавчого директора, адміністративно-господарського відділу, відділу з питань планування, відділу зі зв'язків із громадськістю. Також до складу «Європейського агентства озброєнь» входить Управління дослідження військових можливостей та технологічних досліджень та Управління військової промисловості й ринку озброєнь. У листопаді 2006 р. була затверджена спільна програма оборонних досліджень на період 2007-2009 років. Перешкодою для діяльності залишалися фінансові обмеження.

У червні 2005 р. «Європейське агентство озброєнь» заявило про намір концентрувати зусилля на інноваційних напрямках військово-промислового розвитку. Зазначимо, що в тому ж 2005 р. Україна та Європейський Союз погодили спільну програму з контролю за експортом технологій та зброї масового ураження¹⁴.

Ключовою залишається проблема спроможності поглиблення європейської політичної інтеграції до рівня, за якого можливою стане ефективна спільна оборонна політика. Наприклад, «Ганза» могла зібрати

---

¹² Der Spiegel. 2003. №14. С.54

¹³ Council Joint Action 2004/551/CFSP of 12 July 2004 on the establishment of the European Defence Agency // Official Journal of the European Union. L245/17.

¹⁴ Wessels Natascha. Nonproliferation Kooperation. Europäisch-ukrainische Exportkontrolle wider die Verbreitung von Massenvernichtungswaffen. Osteuropa. 2007. №2-3 С.305.

військові сили, але за відсутності централізованого управління за несприятливих зовнішніх та внутрішніх умов, зрештою, вона прийшла до занепаду. НАТО та Європейський Союз не мають власних постійних збройних сил. Війська надаються в залежності від замовлення для виконання конкретних задач. Розроблені питання командування, планування операцій для подолання військових та невійськових кризових ситуацій за межами Європейського Союзу з використанням інструментів НАТО.

Три ключові статті Лісабонського договору 2007 р. мали надати чіткого виміру Європейській політиці оборони та безпеки (ESDP). Вони становили пряму загрозу євроатлантичним відносинам. Наприклад, стаття 1 (підрозділ 27) встановлює: «компетенція Союзу в сфері зовнішньої політики та безпекової політики буде охоплювати всі сфери зовнішньої політики та всі питання що стосуються безпеки Союзу, включаючи всі форми спільної оборонної політики, що може привести до спільної оборони». Крім цього, стаття передбачала «структурну співпрацю» щодо утворення військових формувань для виконання завдань різного рівня. Стаття про солідарність також передбачає взаємодію країн Європейського Союзу. Стаття 1(підрозділ 49 с) про «взаємну допомогу, якщо країна-член стала жертвою збройної агресії на свою територію, інші країни-члени будуть зобов'язанні допомагати всіма засобами своєї влади у відповідності до статуту ООН»¹⁵.

Перші два десятиліття XXI століття позначились складними та суперечливими тенденціями трансформації євроатлантичних відносин та радикальних змін розстановки сил у Європі. Символічний старт розвитку цих тенденцій дали теракти 11 вересня 2001 р. у Нью-Йорку та Вашингтоні. Відповіддю на це стали американські військові операції в Іраку та Афганістані. Європейська реакція на це була неоднозначною. Франція та Німеччина дистанціювались від війни у Іраку, натомість Польща та інші новобранці НАТО рішуче підтримали США. Це дало підстави тодішньому міністру оборони США

---

¹⁵ Gänzle Stefan, Sens Allen (Hrsg.) The Changing Politics of European Security: Europe Alone? New York. 2007. С. 42.

Д.Рамсфельду вести мову про «стару» Європу, яка дистанціюється від США, та «нову» Європу, яка є американським надійним союзником. Зазначені тенденції розвивались на фоні розширення Євросоюзу. У 2004 р. членами ЄС стали відразу десять нових держав: три балтійські Естонія, Латвія, Литва, чотири країни Вишеградської групи Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, балканська країна Словенія, а також середземноморські острівні держави Кіпр і Мальта. У 2007 р. членами ЄС стали ще дві балканські країни Болгарія і Румунія. Нарешті 2013 р. членом ЄС стала Хорватія. З геополітичної точки зору контроль над Рімлендом (прибережною зоною) Євразії є ключовим для морської потуги (США). Реперними точками у цій системі є Балтійське, Адріатичне і Чорне моря. Тож не випадково, що 2015 р. адміністрація президента США Барака Обами висунула ініціативу співпраці під американською егідою держав, які належать до акваторії цих трьох європейських морів. Після президентської виборчої кампанії 2016 р. ця ініціатива де-факто стала двопартійною. Президент США Д.Трамп тричі вітав саміти у цьому форматі. Натомість для зовнішньої політики України пріоритетним стала участь у проекті розбудови транзитних можливостей Балтійсько-Чорноморської вісі. Російська гібридна війна проти України актуалізувала задачі взаємодії між країнами учасницями проекту «Ініціатива трьох морів» і проекту «Міжмор'я».

У липні 1950 р. аналізуючи ситуацію, яка склалась між двома світовими війнами, С.Бандера констатував, що «в часі між двома світовими війнами українська політична думка, український націоналізм теж не приділили належної уваги питанням чинного урухомлення в певній політичній системі ідеї співпраці націоналізмів поневолених націй. Більше того, в часі між двома світовими війнами, ворожими націоналізмові політичними силами, посилено ширились викривлені і фальшиві підмінки міжнародної співпраці в вигляді всіляких малих антант дрібних імперіалістів (Польща, Румунія, Чехо-Словаччина) – сателітів великих імперіалістичних потуг. Для взаємної ж імперіалістичної боротьби імперіалісти і вороги націоналізму висували для

поневолених націй всіляки ідеї федерації, між морів, і т.п.»¹⁶. Нагадаємо, що ідею Міжмор'я, тобто партнерського блоку держав від Балтійського до Чорного й Адріатичного морів підтримували провідні польські політики Ю.Пілсудський, Ю.Бек.

Геополітичний простір між Балтійським, Чорним та Адріатичним морями постійно перебуває у фокусі уваги багатьох дослідників. На початку 1990-х рр. «Українська республіканська партія» актуалізувала ідею розбудови співпраці між країнами Балтійського і Чорного морів. Однак до 2014 р. цей проект залишався на маргінесі зовнішньої політики України, яка відмовлялась брати участь у проекті створення «буферної зони» між Європою та Росією. Тож балтійсько-чорноморський союз більшою мірою був ідеалізованим міфом, аніж зовнішньополітичною реальністю. Вітчизняний дослідник І.Загребельний у праці «Міжмор'я: майже втрачений шанс» наголошує, що мотивом для розвитку цього проекту є криза європейської інтеграції і російська загроза. Метою має бути подолання буферного статусу регіону між Балтійським і Чорним морями з урахуванням українського інтересу.

Американський зовнішньополітичний стратег Р.Хаас наголошує, що динаміка тенденцій розвитку ситуації на Близькому Сході та у Європі спонукали США до пошуку нових форматів взаємодії з партнерами по ЄС і НАТО. В свою чергу Й.Гальтунг, аналізуючи головні тенденції розвитку сучасних міжнародних відносин наголошує на стрімкій зміні конфігурації регіональних структур, що доповнюється посиленням тенденції до регіоналізації як своєрідної форми глокалізації. Навіть після завершення основних хвиль розширення Євросоюзу країни, які належать до акваторій Балтійського, Адріатичного, Чорного морів є державами європейської периферії, а не центру. У історіографії слушно наголошується, що скандинавські країни Північної Європи мають своєрідну власну модель розвитку, яка суттєво відрізняється від умовних адриатичної і чорноморської

---

¹⁶ Бандера С. Фронт поневолених націй. Степан Бандера. Перспективи української революції. Київ, 2021. С. 216.

моделей європейської та євроатлантичної інтеграції. З цієї точки зору між країнами трьох морів спостерігаємо більше демографічних, соціокультурних, економічних і політичних відмінностей. Однак значення країн Адріатичного і Чорного морів для США обумовлюється їхньою близькістю до стратегічно важливого для США Близького Сходу. Цікаво, що після зміни президентської адміністрації після виборів 2016 р. проект трьох морів був успадкований адміністрацією Д.Трампа. Зрозуміло, що Євросоюз має власні уявлення про місце у об'єднаній Європі країн трьох морів. Позиціонування ЄС у цьому питанні обумовлено диспропорціями у економічному розвитку між країнами європейської Півночі і країнами європейського Півдня. В свою чергу Росія намагалася монополізувати контроль над азовсько-чорноморським регіоном та максимально послабити вплив у цьому регіоні США та країн НАТО. Також у історіографії наголошується на незавершеності формування кордонів «розширеного» Євросоюзу та перспектив продовження розширення ЄС на Схід. Потужним фактором, який впливає на політику США в регіоні «Трьох морів» є низка міждержавних конфліктів (Косово, Придністров'я, Крим, Абхазія, Південна Осетія, Нагірний Карабах) щодо яких ЄС і США мають різні точки зору стосовно алгоритму їхнього врегулювання. За геополітичними межами «Трьох морів» залишається Каспійський регіон, де між стратегіями ЄС і США також можна спостерігати конкуренцію. Загалом побіжний огляд наукової літератури засвідчує складну геостратегічну структуру проектів «Ініціатива трьох морів» і «Міжмор'я».

На заваді консолідації держав Балтійського, Адріатичного і Чорного морів залишаються різні фактори. До історичних чинників належить їхня тотожність різним імперським утворенням: Австро-Угорська імперія, Російська імперія, Османська імперія. У постімперську добу даються взнаки віртуальні імперські кордони. Відсутність спільного історичного досвіду заважає реалізації соціально-інженерного проекту створення нової регіональної або локальної наднаціональної ідентичності. На цей геополітичний простір «накладаються» різні міждержавні утворення, з різними ступенями внутрішньої

інтегрованості та консолідованості: Європейський Союз, Центральноевропейська ініціатива, Організація Чорноморського економічного співробітництва. Додається конкуренція «старої» Європи та «нової» умовно проамериканської Європи. На цих протиріччях грає Росія. Так само незрозуміло, чи не є обидва проекти кон'юнктурними для чинних правлячих політичних еліт у цих країнах, а також чи наявні політичні еліти, здатні реалізувати цей проект.

У 2015 р. адміністрація президента США Барака Обама висунула «Ініціативу трьох морів» Балтійського, Чорного, Адріатичного. Австрія, Болгарія, Хорватія, Чехія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія, Румунія. Фундамент цієї ініціативи для США становить системна військово-політична присутність у Польщі (військові бази системи протиракетної оборони), Косово (стратегічна військова база «Бондстіл»), Болгарія і Румунія (американські бази протиракетної оборони та військово-морські бази у Варні та Констанці). З цієї точки зору «Ініціативу трьох морів» можна розглядати як політичне підсилення євроатлантичної солідарності. Ключову інтегруючу роль у обох проектах «Ініціатива трьох морів» і «Міжмор'я» відіграє Польща. Варшава за останні два десятиліття перетворилась на важливого партнера Вашингтону, а після виходу Великої Британії з ЄС Польща стане головним та найбільш послідовним партнером США серед країн ЄС. На нашу думку, важливий вплив на тенденції розвитку обох геостратегічних проектів має регіональна політика Євросоюзу. Зокрема, ініціатива «Північного виміру» в політиці Євросоюзу була висунута у вересні 1997 р. на конференції у м. Рованіємі (Фінляндія), присвяченій проблемам розвитку регіону Баренцового моря. Вступ 1995 р. Швеції і Фінляндії до ЄС означав появу у ЄС північного виміру. У грудні 1998 р. на віденській зустрічі глав держав ЄС північний вимір був визнаний напрямком зовнішньої і прикордонної політики ЄС. У червні 1999 р. у Кельні було затверджено концепцію «Північного виміру». Партнерами були названі ЄС, Ісландія, Норвегія, РФ. Учасниками процесу є Рада держав Балтійського моря, Рада Баренцового – Євроарктичного регіону, Арктична рада. З 2007 р. фінансування

проектів «Північного виміру» здійснюється за програмою фінансових інструментів європейської політики добросусідства. Пріоритетами названо: екологічну та ядерну безпеку, співробітництво в енергетичній сфері, розвиток прикордонної транспортної інфраструктури, охорона здоров'я, збереження традиційного укладу життя мало чисельних народів півночі, розвиток зв'язків між дослідницькими інститутами регіону. Також пріоритетною визнана взаємодія з Калінінградською областю. Більшість проектів були деклараціями про наміри зосередити діяльність «Північного виміру» на північно-західній частині РФ. Після 2014 р. більшість ініціатив підпали під режим санкцій. Не випадково «Ініціатива трьох морів» з'явилась 2015 р. не в останню чергу як американська відповідь на початок російської гібридної війни проти України. Згадана ініціатива також має сприяти стабілізації становища на Балканах. Процес європеїзації балканського регіону відбувається дуже складно. Тривають переговори про вступ до ЄС з Північною Республікою Македонія, яка у грудні 2005 р. отримала статус кандидата, в червні 2006 р. розпочалися переговори з Туреччиною. 12 червня 2006 р. Албанія підписала угоду про асоціацію і стабілізацію, 15 жовтня 2007 р. аналогічну угоду підписала Чорногорія, 29 квітня 2008 р. Сербія, 16 червня 2008 р. Боснія і Герцеговина. Для просування процесу європейської інтеграції балканських країн у 2001 р. було розроблено спеціальну фінансову програму «Community for Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation – CARDS», яка передбачає розвиток державних інститутів і законодавства, зміцнення демократії, верховенства права і прав людини, становлення громадянського суспільства і незалежних ЗМІ, забезпечення функціонування ринкової економіки, проведення структурних реформ. До 2010 р. за цією програмою було витрачено 5 млрд. євро. Але поки що немає чіткого розуміння, коли балканські країни досягнуть критеріїв членства в ЄС. Фактично ЄС і США докладають спільні зусилля задля європеїзації та євроатлантизації балканських країн.

Геостратегічні проекти «Ініціативи трьох морів» і «Міжмор'я» відіграють помітну роль у процесі подальшого просування ЄС на Схід, що зустрічає опір

Росії. У травні 2009 р. ЄС затвердив програму «Східне партнерство» як особливий вимір європейської політики сусідства. Його метою проголошувалась активізація руху східноєвропейських і кавказьких країн до політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС. Перший саміт «Східного партнерства» відбувся 7 травня 2009 р. у Празі у складі 27 країн ЄС, Азербайджану, Вірменії, Білорусі, Грузії, Молдови, України. Росія вважає, що «Східне партнерство» перетворилось на «партнерство проти Росії». Також варто зауважити, що у чорноморському регіоні існує ще одна регіональна структура, діяльність якої де-факто була заморожена російською агресією проти України. Нагадаємо, що у червні 1998 р. у Ялті було підписано статут Чорноморського економічного співробітництва, який набув чинності 1 травня 1999 року. Учасниками ОЧЕС стали Азербайджан, Албанія, Білорусь, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Сербія, Туреччина, Україна. Двічі на рік збирається рада міністрів закордонних справ країн-членів ОЧЕС. Головними напрямками діяльності є сприяння регіональній торгівлі, підвищення ефективності роботи транспортних систем (створення Чорноморської кільцевої автостради), розвиток енергетики. Проект Чорноморської кільцевої автостради підтримується ЄС у рамках проекту транзиту Європа – Кавказ – Азія. У 2007 р. ЄС щодо ОЧЕС прийняв документ під назвою «Чорноморська синергія». Однак після 2014 р. ці проекти перебувають у замороженому стані. Розбудові Балтійсько-Чорноморської вісі також перешкоджає Білорусько-російська союзна держава. Зважаючи на ці тенденції, Євросоюз намагається максимально посилити свій східний кордон. Особливо це важливо, зважаючи на міграційну кризу. 15 лютого 2003 р. було затверджено Регламент ЄС, який замінив Дублінську конвенцію. Відповідальність за надання політичного притулку покладалась на країну, де легально проживав родич претендента на цей статус. Було створено дактилоскопічну базу даних відбитків пальців претендентів на притулок. У жовтні 2008 р. було затверджено п'ять основних напрямів імміграційної політики ЄС: 1) на рівні ЄС створюється агентство охорони зовнішніх кордонів

FRONTEX, 2) створення блакитної карти для запрошення в ЄС висококваліфікованої робочої сили, 3) скорочення притоку некваліфікованої іноземної робочої сили, запобігання торгівлі людьми, 4) введення з 2010 р. спільної системи надання притулку, 5) підтримка країн, які експортують емігрантів. Агенція FRONTEX запрацювала у Варшаві в 2005 р. В її задачі входить координація оперативних дій держав-членів з охорони зовнішніх кордонів, аналіз загроз і ризиків на зовнішніх кордонах, надання допомоги у навчанні персоналу національних прикордонних служб, депортація нелегалів. Адміністрація Д.Трампа посилалась на європейський досвід протидії нелегальній міграції, аргументуючи побудову прикордонного муру з Мексикою.

Водночас ключовим питанням для США щодо обох проектів «Ініціатив трьох морів» і «Міжмор'я» є геостратегія газопроводів і нафтопроводів. На Балтійському морі США протистоять російському проекту «Північний потік-2». На Чорному морі та Адріатичному морі США протидіють ще одному російському проекту «Південний потік». Натомість американською альтернативою вважається розбудова терміналів для прийому американського скрапленого газу. Не менш важливе стратегічне значення обох проектів для США має геостратегічна фрагментація Євразії, послаблення зв'язків Євросоюзу з Росією і Китаєм та надання нового імпульсу євроатлантичному співробітництву.

Адміністрація Д.Трампа дистанціювалась у 2017-2020 рр. від домінуючої ролі в НАТО, вимагаючи від європейських партнерів більших військових витрат. Однак пандемія коронавірусу внесла свої корективи. Перший удар пандемії по проекту європейської інтеграції було нанесено по чотирьом свободам: руху капіталу, товарів, робочої сили, послуг. Зупинення виробництва під впливом пандемії означатиме як недостатню пропозицію, так і надто низький попит. Карантинні заходи розкололи Спільний ринок на «національні контейнери». Монетарний союз переживає серйозну кризу і до пандемії. Наступний удар по європейській солідарності нанесла криза з нелегальними мігрантами. Гуманітарною кризою скористалися популісти. Привід лівого і

правого популізму бродить Європою. Вихід Великої Британії з ЄС створив дефіцит бюджету Євросоюзу. Сучасний політичний дискурс пропонує європейський оптимістичний і європейський песимістичний сценарії розвитку подій. Європейська республіка децентралізована (європейські регіони), пост-національна, парламентсько-демократична і соціальна. Це стосується можливого повороту від проекту «Сполучених Штатів Європи» до «Європейської республіки». Нова Європа вимагає нового політичного мислення без популізму і націоналізму. Ліберальний Євросоюз зіштовхнувся з національно-популістським викликом. Європейська республіка має опинитись у центрі трикутника: лібералізму (свобода), соціалізму (рівність) і націоналізму (братерство). У цьому сенсі «Ініціатива трьох морів» має для зовнішньої політики США щодо Євросоюзу й інструментальне значення як формат організації двостороннього і багатостороннього співробітництва як альтернативи зв'язкам із «конфедеративним ядром» ФРН і Франції в ЄС.

Актуалізація традиційних регіональних проектів на зразок «Балтійсько-Чорноморської вісі», а також поява відносно нових регіональних проектів на кшталт «Ініціативи трьох морів» є закономірним наслідком швидкої трансформації європейської системи міжнародних відносин. Внаслідок цього виникає нова архітектура європейського континенту, органічно доповнюються новими структурами вже існуючі європейські союзи та міждержавні організації. Ставлення суб'єктів європейської системи міжнародних відносин до зазначених регіональних проектів є різним. Європейський Союз умовно «не помічає» американського проекту «Ініціатива трьох морів» та ще більш прохолодно ставиться до проекту «Міжмор'я». Це не дивно, адже обидва проекти трансформують гомогенність європейського простору, контрольованого ЄС. Більше того, обидва проекти конкурують з існуючими регіональними ініціативами ЄС та ускладнюють трансатлантичний діалог ЄС і США. Наднаціональні еліти Євросоюзу тільки приступають до осмислення зазначених тенденцій. Натомість для національних еліт нових країн-членів ЄС, які географічно розташовані у регіоні від Балтійського до Адриатичного і Чорного

морів, обидва проекти є додатковою гарантією американської присутності в Європі. Це тим більш важливо, що «Ініціатива трьох морів» де-факто стала двопартійним проектом американської політичної еліти. Росія реагує насамперед на ініціативу «Міжмор'я», яку вважає черговою спробою вибудувати «санітарний кордон» між Росією та Євросоюзом.

За відсутності швидкої превентивної дипломатії зберегти чинний порядок важко. Якщо одні країни нарощують м'язи і готові вдатися до сили, а інші слабшають або меншою мірою готові вдатися до сили, тоді простір дипломатичного маневру скорочується. Економічна взаємозалежність не гарантує миру. Державу робить слабкою те, що вона не контролює ситуацію всередині країни. Неспроможна держава це крайній випадок слабкої держави, де уряд втратив фактичну владу, що призвело до хаосу і появи різних збройних загонів та ополчення, які перебрали реальну владу в частині країни. Дипломатичний процес віддзеркалює реальну ситуацію, а не міняє її. Метою дипломатії має бути збереження і навіть розширення зони співпраці посеред неминучих зон незгоди. Старі загрози нікуди не зникли, а нові регулярно виникають. 17 травня 2021 р. підписано Меморандум про взаєморозуміння між МЗС України, Грузії і Молдови щодо започаткування поглибленого співробітництва з питань європейської інтеграції – Асоційованого тріо¹⁷.

З початком пандемії коронавірусу світ занурився у гібридну глобальну війну. Визначальними тенденціями стали: падіння ціна на нафту і газ, початок циклічної економічної рецесії, погіршення військово-політичного становища в ключових регіонах, розпад системи контролю за озброєннями, загострення американсько-китайського протистояння. Початок глобальної системної кризи охопило епідеміологічні, економічні, політичні, військово-стратегічні,

---

¹⁷ Меморандум про взаєморозуміння між МЗС України, Грузії і Молдови щодо започаткування поглибленого співробітництва з питань європейської інтеграції – Асоційованого тріо. URL: <https://www.mfa.gov.ua/news/memorandum-pro-vzaemorozuminnya-mizh-mzs-ukrainy-gruzii-moldovy-shodo-zapochtkuvannya-pogliblenogo-spivrobotnytva-z-pytan-evropejskoyi-integrazii-asozijovanogo-trio>

цивілізаційні виміри світової політики. Структурна криза світової економіки супроводжується соціально-політичною нестабільністю, посиленням політичного радикалізму і популізму, активізацією наступу авторитарних тенденцій, а також актуалізацією ризиків повернення гарячих фаз регіональних конфліктів. Дедалі більше політизуються економічні процеси в світі. Чим більшим є ризик глобального американсько-китайського збройного зіткнення, тим частішими стали процеси загострення локальних регіональних конфліктів.

Китайський та російський вплив в Європі вітають ті, хто не довіряє США, а також європейські скептики, які розглядають Китай і РФ як протипагу Європейському Союзу і сильнішим європейським країнам. Фактично 24 лютого 2022 р. Китай на стороні РФ вступив у проксі-війну зі США на території України. Ідеї потужніші за технологічну конвенційну зброю. Антиколоніальний дискурс став своєрідним ре сентиментом, тобто почуттям ворожості до того, що людина або суспільство вважає причиною своїх невдач, безсила заздрість, тяжке усвідомлення марності спроб підвищити свій статус у житті або в суспільстві, чи навіть у системі міжнародних відносин, яка визнається однополярною та «несправедливою».

Історичний аналіз особливостей формування мережей впливу обумовлена загальною ситуацією, яка складається навколо розуміння особливостей сучасних інформаційних комунікацій, глобалізації інформаційних потоків у соціальних мережах і т.д. Завдяки сучасним інформаційним технологіям склалися унікальні можливості для окремої особи, а не лише видатних особистостей або професійних журналістів, доносити суспільству інформаційні послання різної якості. Це створило нечувані раніше можливості для пересічного індивіда у формуванні масової громадської думки через сучасні засоби інформаційної комунікації епохи постмодерну. Констатація цього факту вимагає потребу пояснення одного із ключових понять духу нашого часу – пост-правди. Часто про пост-правду говорять як про пост-фактичність. Зі свідомим викривленням фактів пов'язано поняття фейку. Ситуацію пост-правди породжує зіткнення культурних світів у просторі відкритої комунікації,

створеної за останні три десятиліття процесом розвитку глобалізації. Оксфордський словник визначив «post-truth» як топ-слово 2016 року. Це поняття визначається як обставини, за яких об'єктивні факти є менш впливовими у формуванні громадської думки, ніж звернення до емоцій і особистих переконань.

Проблематика характеристики епохи постмодерну представлена у працях Карла-Отто Апеля, Юргена Габермаса, Ульріха Бека та інших. Істина постає як продукування директивних процедур, які виробляють наративи влади. Але до істини наближають верифіковані, а не винятково підтверджувальні приклади. У тоталітарних суспільствах існує інший режим істини. За цих обставин продукування директивних процедур завжди доповнюється силовим ресурсом, який керує дискурсивним насильством. Аналіз поняття і феномену пост-правди пов'язано із розумінням статусу тих, кому належать повноваження повідомляти громадськості те, що вважається істинним. У інформаційному суспільстві весь апарат продукування істини суттєво розгалужується та множитья. Внаслідок цього з'являються контексти недовіри до українських медіа. Скептичне ставлення до офіційної інформації в українському суспільстві посилюється за умов дефіциту довіри до суспільно-політичних інститутів. Утім, за умов сучасної демократії аналогічні тенденції спостерігаються й у суспільства більш усталених і розвинених демократій. Загальною проблемою стає втрата навички перевіряти інформацію та встановлювати її достовірність¹⁸. У науковій літературі також звертається увага на небезпеку пост-правди, яка ставить під сумнів існування істини як такої, а отже й науки. Постмодерністи послідовно стверджують, що істини не існує в принципі. Заперечення істини це іманентна суперечність твердження в самому собі. Фраза «я стверджую, що істини не існує» є формою твердження, в якому щось стверджується, але заперечення цього твердження суперечить початковій тезі¹⁹.

---

¹⁸ Fricker Miranda. Epistemic injustice. Power and the Ethics of Knowing. Oxford, 2007. P.43.

¹⁹ Appel Karl-Otto. Konsenstheorie der Wahrheit und Letztbegründung. Philosophie und Begründung. 1987. S.18.

У монографії В.О. Зернецької «Глобальна комунікація» виділено три впливові групи глобальної медіакратії. Авторка проаналізувала три вагомні групи: 1) медіа-династії (Пекерів, Мердоків, Аскарага, Ріццолі), 2) представників фінансово-промислової еліти (Гейтс, Тернер), 3) self-made men (Берлусконі, Джобс, Лагардер)²⁰. Важливо розуміти феномен збільшення впливу новітніх інформаційно-комунікаційних технологій на глобальну політику, прийняття політичних рішень національними урядами, формування громадської думки й електоральних симпатій.

Отже, у будь-якому випадку інтерпретація інформації залишається важливим інструментом суспільної комунікації та функціонування владних механізмів. Помітно зростає міра входження України до глобальної комунікації, що дедалі більше відчувається в суспільстві. «Непрочитані книжки куди важливіші за прочитані»²¹, адже вони стосуються невідомої інформації. Більшість наукових статей, за якими залишилися роки роботи, залишаються непрочитаними.

Модерн визначається як панування метанаративів, тобто великих оповідей. У монографії «Стан постмодерну» Ф.Ліотар констатував входження суспільства в епоху, що зветься постіндустріальною, а культури в епоху постмодерну. Основним фактором суспільного розвитку визнається продукування інформації. У функціонуванні сучасного суспільства видатну роль відіграють засоби масової інформації. Саме вони забезпечують масову комунікацію. Остання трактується як виробництво і передача інформації засобами преси, радіо, Інтернету. Масова комунікація є потужним способом закріплення установок та уявлень, а також їхніх змін у бажаному напрямку. Вона позитивно або негативно впливає на всі соціальні процеси. Фактично медіа є засобом комунікації, яка неможлива без них. Важливими ознаками масової комунікації є її публічність, універсальність, соціальну актуальність (ілюстрація потреб та інтересів великих соціальних груп), періодичність

---

²⁰ Зернецька О.В. Глобальна комунікація. К., 2017. С.113-138.

²¹ Таліб Насім. Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті. К., 2017. С.23.

інформації. Феномен пост-правди також пов'язаний із тим, що чим більше похибка, тим важче її помітити.

З точки зору вирішення соціальних проблем важливо враховувати психологічні характеристики медіа: 1) розв'язання життєвих проблем; 2) ефект престижності (задоволення від отриманої інформації, підтримка цінностей групи, до якої належить реципієнт); 3) ефект посилення позиції реципієнта (підкріплення точки зору щодо суперечливих питань); 4) емоційний ефект (емоційна розрядка); 5) естетичний ефект. Але також варто пам'ятати констатацію факту суперечливості людської природи, яку у праці «Втеча від свободи» прокоментував видатний німецький філософ і психоаналітик Еріх Фромм. Він писав, що «людина придушує в собі ірраціональні пристрасті – потяг до руйнації, ненависть, заздрість і помсту; вона схиляється перед владою, грошима, суверенною державою, нацією; і хоча при цьому на словах людина віддає належне вченням великих духовних вождів людства, вона перетворила ці вчення на суміш забобонів та ідолопоклонства»²².

Інший австрійський психотерапевт Віктор Франкл пояснював феномен втечі людини від свободи страхом людини перед відповідальністю, що обумовлено колективним неврозом. Останньому характерні, на думку В.Франкла, чотири симптоми: «по-перше, це безпланове ставлення до життя, аби дожити до вечора». Сучасна людина живе так від одного дня до наступного. Другим симптомом є фаталістичне ставлення до життя. День у день людина вважає планування дій непотрібним. Вона відчуває себе безпорадним наслідком зовнішніх обставин або внутрішніх умов. Третім симптомом є колективне мислення. Людина хоче зануритися в маси. Насправді вона не тільки тоне в натовпі, але й звільняє себе від будь-якої відповідальності. Четвертий симптом – фанатизм. Тоді як колективіст ігнорує свою власну особистість, фанатик нехтує особистостями інших. Для нього правильний тільки його погляд.

---

²² Фромм Е. Втеча від свободи. Харків, 2019. С.12.

Насправді ж він, як і той, хто розчинився в натовпі, не має своїх поглядів. Це погляди заволоділи ним»²³.

Нові комунікативні стратегії та інноваційні концепти, що їх втілюють, покликані деконструювати старі стереотипи розуміння та опису дійсності та задати нові точки відліку для розуміння актуальної реальності. Але поняття пост-правда стає перепорою для продуктивного аналітичного мислення. Тобто на сучасному ринку перемагає не позитивна якість товару, а його бренд. Раніше у кожного було право мати власну думку, не володіючи усією повнотою фактів. Тепер вже факти нічого не важать у пропаганді. Внаслідок цього можна спостерігати високий рівень недовіри до всіх владних структур та до медіа в усіх демократичних країнах. Звичайно, брехня і пропаганда історично існували завжди. Тоталітарна брехня була частиною модерності. Тепер маємо ситуацію, коли немає фактів, а є лише інтерпретації фактів.

Пост-правда використовується з метою привернути суспільну або індивідуальну увагу до певного факту, сила впливу на емоції реципієнтів, ступінь впливу на прийняття рішень, інформативність. Зрештою, чим менш якісними є послуги, тим більше їх треба рекламувати. Закономірним є той факт, що чим більше суб'єкт залучений до інформаційних потоків, тим вужчим є обсяг його уваги, менше її стабільність. Під комунікацією у широкому сенсі розуміються будь-які дії, які навантажені певним смислом. Обов'язковою умовою соціокультурної комунікації є спільна мова.

Масова комунікація починає більш активно впливати на стереотипи поведінки особистості, аніж референтна група друзів, або міжособистісне спілкування. Звичайно, обговорення інформаційних матеріалів медіа залишається важливим з точки зору соціальної орієнтації в інформаційному суспільстві. Міжособистісне спілкування певною мірою компенсує неможливість охопити усі потоки інформації, виділити з них важливе для певної особи. Пост-правду можна розглядати з точки зору соціальної лінгвістики, враховуючи феномен соціокультурної комунікації як взаємодії між

---

²³ Франкл В. Лікар та душа. Основи йоготерапії. Харків, 2018. С.17-18.

окремими індивідуумами і соціальними групами з метою передачі інформації. Адже інформаційна комунікація завжди є мовною комунікацією з усіма соціальними установками та соціальними цінностями носіїв мови. Функціонування пост-правди є важливим для пропагандистської риторики. Стратегія спілкування реалізується в мовних тактиках, під якими ми розуміємо мовні прийоми, які дають можливість досягнути поставлених цілей у конкретній ситуації. Звичайно, в ситуаціях побутового спілкування існують одні мовні тактики, в діловій і суспільній сфері застосовуються інші мовні тактики.

Також важливо розуміти, що мовні тактики різних рівнів спілкування можуть з певною корекцією проникати одна в одну. Але жодна з мовних тактик не є ані універсальною, ані ефективною на всі випадки життя. Найбільш потужною мовною тактикою є вплив на емоції, який забезпечує феномен пост-правди. Тому важливо оперативно розпізнавати мовні тактики та швидко реагувати на них. У контексті використання пост-правди в пропаганді насамперед важливо бачити мовні тактики, які «працюють» на упередженість. Наведемо приклади деяких мовних тактик у цьому контексті.

Перше. Мовна тактика «Узагальнення» використовується для того, аби показати, що неприйнятна інформація не просто випадкова, а й є виключенням із правил соціальної поведінки. Приклад цієї стратегії це крилатий вислів «хотіли як краще, вийшло як завжди».

Друге. Мовна тактика «Наведення прикладу» потрібне для певного узагальнення фактів із відсиланням на досвід. У зв'язці працює мовна тактика «підсилення», тобто привертання уваги реципієнта інформації через підкреслення суб'єктивної макроінформації. Типові вислови: «Це жахливо», «Це брехня», тощо. Третє. Мовна тактика «Провокація». На короткий час викликається реакція незгоди з викладеною інформацією, аби використовувати цей період для підготовки реципієнтів інформації до конструктивних висновків з метою визначення їхньої позиції щодо викладених фактів. Четверте. Мовна тактика «Апеляція до авторитету». Ця мовна тактика працює на спростування

«пост-правди», тобто є спробою підтвердження правильності викладеної інформації дається відсилка на «авторитет» у цій сфері. П'яте. Мовна тактика «Прогнозування». «Пост-правда» дає викривлений прогноз розвитку очікуваних подій, аби підкреслити необхідні ціннісні орієнтації, які визначають певні інтереси, вимоги, побажання. Внаслідок свідомого або несвідомого використання згаданих та інших мовних тактик «пост-правда» має нагоду проникати на рівень не лише повсякденного, а й експертного знання, хоча останнє має бути більш систематизованим, ніж повсякденне знання, має бути конкретним і методологічно навантаженим. Особливістю експертного знання також є те, що воно є спільним для людей, які взаємодіють в певній сфері. Пост-правда також стосується обмеженості людського знання щодо розуміння об'єктивної реальності.

У цьому контексті Насім Талеб пише, що існують: «а) ілюзія розуміння, тобто хибне переконання, ніби то ми розуміємо, що відбувається у світі, який набагато складніший і хаотичніший, ніж нам здається; б) ретроспективне викривлення, тобто схильність оцінювати події тільки постфактум, ніби вони відображаються у дзеркалі заднього виду (історія в підручниках виглядає зрозумілішою й упорядкованішою, ніж в емпіричній реальності); в) перебільшення фактів і ролі учених авторитетів»²⁴. «Інформація в упакованому вигляді привабливіша. У цьому і полягає функція наратива». Але «оманливість наратива пов'язана з тим, що людям дуже важко розглядати ланцюжок фактів, не шукаючи їм пояснення, не встановлюючи між ними логічних взаємозв'язків, не насаджуючи їх на шампур спорідненості. Пояснення об'єднує факти один з одним, допомагають їх запам'ятати, надають їм більше смислу. Небезпека полягає в тому, що це вселяє в людей ілюзію розуміння»²⁵.

Важливу роль у соціальні комунікації відіграє вплив. Важливим засобом впливу є варіативна інтерпретація дійсності. Одну й ту саму подію можна представити різними способами і спрямувати свідомість людини у тому

---

²⁴ Талеб Насім. С.29.

²⁵ Талеб Насім. С.77.

напрямку, в якому необхідно. Ця функція соціальної комунікації використовується для маніпуляції свідомістю. Фактично маніпуляція свідомістю це явище, яке неминуче в процесі соціальної комунікації. Звичайно люди намагаються досягнути цілей, в яких вони зацікавлені. Оскільки це торкається інтересів інших людей, на яких доводиться впливати.

У контексті феномену «пост-правди» небезпека маніпуляції не в тому, що вона існує, а в тому, що людина може сприймати маніпуляцію пасивно. Проблема також у тому, що «думаємо ми значно менше, ніж нам здається, - крім тих випадків, коли про це замислюємося»²⁶. Наприклад, взаємодію «жовтих жилетів» і французької поліції можна назвати «соціальним протестом активістів», «зіткненням екстремістів із поліцією», «засобами, спрямованими на наведення правового порядку», або «перевищенням повноважень поліції». Неважко помітити, що у кожному випадку змінюється смисл висловлювання, хоча його значення залишається тим самим, оскільки у повідомлення мова йде про один і той само факт. Як бачимо, зміна порядку слів має значення. Так само позначення джерела інформації може підвищити достовірність повідомлення для реципієнта інформації, а відсутність посилання на джерело може бути ознакою фейку.

Фейк може не звертати увагу реципієнта на суттєві факти, приховуючи їх, або вказувати на неіснуючі факти, аби відволікти увагу на негідний об'єкт. Крім того, маніпулятор інформацією може найбільш важливу інформацію не виносити на перший план, змінювати характер співвідношення інформації із дійсністю. Наприклад, твердження про те, що якась подія відбулася, відрізняється від припущення про те, що ця подія могла статися за певних обставин. У першому випадку мова йде про дійсний факт, а у другому випадку лише про можливість події. Настання дуже малоімовірної події дорівнює ненастанню дуже ймовірної.

Зрештою, будь-яка подія може мати безкінечну кількість причин. Але можливі факти часто подаються як очевидні, загальновідомі. Якщо текст, або

---

²⁶ Таліб Насім. С.14.

промова авторизовані, то дискурс створює того, хто доносить його до реципієнтів. Тобто повторення думок інших, а так поширюються фейки, відтворює дискурс пост-правди. Лівансько-американський аналітик Насім Талеб називає Чорним лебедем подію, яка відповідає трьом ознакам: «1) вона виняткова, абсолютно несподівана й ніщо в минулому її не обіцяло; 2) вона справляє колосальний вплив; 3) людська природа змушує нас вигадувати її пояснення заднім числом, відтак подія починає виглядати зрозумілою й передбачуваною»²⁷. Невідворотність подій бачать тільки історики, та й то заднім числом. Ми просто не знаємо, скільки інформації є в минулому. Будь-яка інформація за своїми характеристиками є обмеженою, фактографічною, дефіцитною, суперечливою. Наша реакція на інформацію залежить не від її логічного змісту, а від того, у якому контексті вона постає і як взаємодіє з нашою соціально-емоційною системою.

Використання феномену пост-правди в пропаганді спрямоване на те, аби не продукувати знання, а формувати на основі домінуючого дискурсу певний світогляд. Тобто систему поглядів, уявлень, переконань, які тлумачать ставлення людини до світу. Пропагандою можна вважати передачу соціально значимої інформації. Але це ще не політична пропаганда. Фактично політична пропаганда є цілеспрямованим поширенням і ствердженням в суспільній свідомості певних ідей, поглядів, суджень, оцінок. Декларативна пропаганда спрямована на констатацію певної соціальної позиції, ознайомлення максимально великої кількості людей із певною ідеологією. Зрештою, пропагандистська декларація відрізняється від політичного інформування тим, що перше це не інформування про події, а апіорне нав'язування оціночних суджень щодо події. Агітаційна пропаганда має спонукати до певних дій. Імперативна пропаганда має за стратегічну мету формування суспільної свідомості. Пристосуватися до епохи пост-правди означає зрозуміти, як ефективно діяти в умовах неповної інформації. Адже навіть правильне рішення, прийняте запізно, стає помилковим. Журналісти, як правило, віддають перевагу

---

²⁷ Талеб Насім. С.9-10.

безкінечній точності помилкових висновків. Треба правильно вибудовувати риторику, аби вона не виглядала слабшою на фоні демагогії. Але не завжди пропаганда, як інструмент маніпуляції масовою свідомістю, ставить таку мету перед журналістикою.

Венесуельський журналіст і економіст Мойсес Наїм звернув увагу на зміну кількості виробників і реципієнтів новин, коли «кожен повідомляє, кожен вирішує». «У всьому світі, а особливо на ринках з найінтенсивнішим використанням інтернету, джерела і сховища новин постійно змінюються. Швидке оцифрування інформації й комунікації призвело до співіснування на одних і тих самих платформах різних типів контенту (новини, аналіз, думка, реклама, пропаганда), що походить від провайдерів різного типу (агенцій новин, рекламодавців, адвокатів, індивідів)»²⁸. Споживачі інформації мають нагоду «відмовитися від новин, крім тих, які вони хочуть чути»²⁹. Для здійснення політичних технологій необхідний значний обсяг інформації про політичні відносини, інститути та процеси. Особливу роль інформаційні війни відграють у процесі виборчих кампаній, які розглядаються як «сукупність логічно взаємопов'язаних методів і конкретних способів підготовки, організації і проведення виборчих кампаній, спрямованих на досягнення успішного результату на виборах»³⁰.

У монографії Г.Г. Почепцова «Інформаційні війни» детально розглянуто проблеми інформаційних і психологічних війн. Показано зростання ролі інформаційних війн в умовах сучасної цивілізації, проаналізовано інструментарій інформаційного впливу і методи захисту, висвітлено проблему функціонування інформаційного простору та його трансформації, досліджено проблему подолання інформаційної асиметрії³¹.

У монографії О.В. Литвиненка «Інформаційні впливи та операції» розроблено теоретико-методологічні засади здійснення інформаційних

---

²⁸ Мойсес Наїм. Занепад влади. К., 2018. С.359.

²⁹ Мойсес Наїм. Занепад влади. К., 2019. С.368.

³⁰ Прикладна політологія. К., 2008. С.45.

³¹ Почепцов Г.Г. Информационные войны. М., 2001. С.14.

операцій та інформаційних впливів у сучасному світі. Аналіз феномену інформаційних операцій у монографії здійснено з позицій функціонування ідейно-політичної гегемонії, окреслені перспективні напрями культурологічного аналізу. Також автор показав системи здійснення інформаційних операцій у провідних країнах світу, підходи до захисту від спеціальних інформаційних операцій, методи аналізу їхньої структури і сценаріїв. З цієї точки зору також досліджено структуру пострадянського суспільства з точки зору інформаційних впливів³². Зокрема, згаданий автор констатує, що «найважливішою характеристикою інтелектуальних та інформаційних еліт постколоніальних країн є їхня орієнтованість на трансляцію іноземного інтелектуального, інформаційного продукту, функціонування в режимі традиційних інтелектуалів. Останнє значною мірою визначає особливу вразливість правлячих еліт цих країн до методів спеціальних інформаційних операцій»³³. Також у монографії доведено, що «переважну більшість українців можна віднести до маргіналізованої та атомізованої маси, що за своїми характеристиками є найуразливішою до механізмів маніпулювання свідомістю»³⁴.

Інформаційні війни з точки зору політичних технологій є інструментом регулювання електоральної поведінки. Інформація є одним із найважливіших ресурсів політичної діяльності, як і діяльності політичного журналіста. Тому будь-який суб'єкт політики повинен налагодити постійне інформування суспільства про свої програми, плани й результат їх реалізації, аналізувати інформацію про плани і діяльність своїх опонентів. Відсутність такої інформації або несвоєчасне використання її може суттєво погіршити його політичні позиції.

У монографії О.Д. Бойко «Політичне маніпулювання» цей інструмент розглядається як політична технологія потужного прихованого впливу на

---

³² Литвиненко О.В. Інформаційні впливи та операція. Теоретико-аналітичні нариси. Київ, 2003. С.240.

³³ Литвиненко О.В. С.215.

³⁴ Литвиненко О.В. С.216.

психіку людини і поведінку мас, яка активно використовується у боротьбі за владу та у намагання утримати владу³⁵. У монографії «Світова гібридна війна: український фронт» зазначається, що «інформаційно-пропагандистська робота РФ проти України у підготовчий період (підготовки до гібридної агресії) спрямовувалася на традиційно проросійськи налаштовані індустріальні райони України, які тісно поєднані з РФ економічними зв'язками, а також на окремі цільові групи у центральних, північних та західних регіонах України. До таких груп слід віднести: державних службовців, інтелектуальні (творчі) еліти, людей старшого віку... Інформаційний складник гібридної війни став наскрізним для всієї російської агресії в її активній фазі. Спираючись на потужну багаторічну підготовку та інформаційно-психологічну обробку громадян України, часткове скуповування українських ЗМІ, активну кампанію у соціальних мережах, Росії на перших етапах агресії вдавалося істотно дезорганізувати населення України, грати на багаторічних деструктивних тематиках, зменшити підтримку громадянами дій керівництва держави в умовах неоголошеної війни»³⁶. Усі зазначені тенденції також впливають на якість інформаційних матеріалів, які продукує політична журналістика.

Принципи журналістської діяльності та інформаційного використання політичних технологій значною мірою пересікаються. У обох випадках якісна підготовка документальної інформації має ґрунтуватися на врахуванні принципів додаткової її перевірки з використанням незалежних джерел, критичного ставлення до достовірності відомостей, що містяться у документах, порівняння даних, які надані різними документами, розрізнення свідомих і несвідомих помилок та їхнього впливу на якість наданої інформації. Все це потребує прискіпливої і неупередженої роботи, всебічної фахової підготовки як журналіста, так і політичного технолога. Представники обох професій впливають на політичну свідомість і політичну культуру. Будь-яка політична культуру балансує між парадигмою інтересів і парадигмою цінностей. З цієї

---

³⁵ Бойко О.Д. Політичне маніпулювання. К., 2010. С.432.

³⁶ Світова гібридна війна: український фронт. Харків, 2017. С.262.

точки зору політичні технології давно опинилися поза межами етичного вибору між моральними цілями і аморальними засобами.

Під поняттям політична свідомість ми розуміємо сукупність уявлень і оціночних суджень, які співвідносяться з політичною сферою суспільства. Звичайно, що політична свідомість є частиною суспільної свідомості. Варто також розуміти, що усвідомлені потреби та уявлення, які включені у суспільну свідомість, не є винятково політичними. Політична свідомість, так само як і суспільні свідомість, зазвичай має в собі чимало стереотипів, які дають можливість сприймати політичну реальність у трансформованому вигляді. Масова політична свідомість суперечлива. Вона не має цілісного змісту, позаяк включає в себе різнорідні елементи.

Групова політична свідомість це політична свідомість, носієм якої є не суспільство загалом, а політична партія, або соціальна група. Групова політична свідомість займає проміжне становище між масовою та індивідуальною політичною свідомістю. Індивідуальна політична свідомість це сукупність уявлень про політичну сферу життя суспільства, яке формується у окремого індивіда в процесі політичної соціалізації. Усі три форми політичної свідомості тісно пов'язані одна з одною. Для політичної свідомості характерно взаємне перетікання індивідуальної, групової і масової свідомості. На політичну свідомість впливають як інформаційні війни, так і політичні технології.

Об'єктом докладання інформаційних війн і політичних технологій є політична культура суспільства. Це сукупність норм і цінностей, які поділяються більшістю громадян і втілюються в політичній діяльності, в оцінці політичних подій та у ставленні до політики та її компонентів. Інформаційні війни і політичні технології впливають на функції політичної культури. Зокрема, мова йде про функцію орієнтування, яка сприяє осмисленню політичної реальності; на функцію ідентифікації, яка дає можливість усвідомлювати групову належність, яка полягає в усвідомленні своїх інтересів та раціональної участі у політичному житті; на функцію адаптації до

політичного життя; на функцію соціалізації, тобто засвоєння суспільних норм і цінностей.

Найчастіше інформаційні війни спрямовані на цінності патріархальної політичної культури, якій властива відсутність спеціальних соціальних інститутів, окремих від інститутів держави. Зокрема, маніпуляції інформаційні спрямовані на домінуючі цінності, норми, уявлення, символи. Політичні технології коректують політичну культуру демократичної участі. Процедура демократичних виборів має смисл лише у тому випадку, коли індивіди беруть участь у електоральному процесі як представники не певної колективної класової волі (тоді розподіл голосів був би наперед визначений кількісним співвідношенням основних соціальних груп суспільства), а як носії автономної волі. Саме наявність цієї автономної волі спонукає до застосування на практиці різноманітних інформаційно-маніпулятивних технологій.

Ефективна демократія політичної участі вимагає громадянської відповідальності та активності, які не завжди прийнятні для більшості, привченої до заробляння шматка хліба та пасивного споживання. Уся система політичних технологій, агітації і пропаганди побудована на тому, що соціальні зв'язки індивіда з відповідними соціальними групами, так само як і з його минулим вибором, не є стійкими. Тому за допомоги інформаційних маніпуляцій виборців можна «ловити» як рибу у сітку.

«Процес маніпулювання складається, як правило, з семи послідовних фаз: 1) пробудження інтересу в потенційного об'єкта маніпулювання до дій, слів маніпулятора; 2) входження маніпулятора в довіру до об'єкта маніпулятивної дії; 3) зацікавлення інтригою (можливістю виграти, дізнатися, отримати тощо); 4) маневр відволікання (перенесення уваги об'єкта на другорядну деталь); 5) підміна, приховування (слова, предмета, дії); 6) констатація сфабрикованого результату; 7) приховане або відверте спонукання об'єкта маніпулювання до дій, слів, поведінки, вчинків, необхідних маніпуляторіві. Політичні маніпуляції здійснюються на міжособистісному, внутрігруповому, між груповому,

масовому рівнях»³⁷. Головною метою маніпулятора є завоювання довіри до джерела інформації, яке має бути авторитетним. Якщо людина не може змінити ситуацію, вона змінює своє ставлення до цієї ситуації.

Мішенями політичного маніпулювання, як правило, є ментальні структури, на які з певною метою діє маніпулятор. Такими мішенями можуть бути різні психологічні характеристики емоції, увага, спосіб мислення, почуття, пам'ять (індивідуальна або колективна), уява, воля. Наприклад, якщо стомити споживача інформації, можна мотивувати його діяти стереотипно. Часто легше холодець прибити до стіни, ніж утримати якогось політика на одній позиції. В постмодерному інформаційному суспільстві визначальним фактором стає не соціальна реальність сама по собі, а її «правильна» інтерпретація. Інструментами інформаційної маніпуляції стають замовчування, тобто передавання достовірної інформації, але неповної інформації; селекція інформації; зміна пропорцій, тобто суттєве зменшення чогось важливого або перебільшення незначного; перевертання, тобто заміна оціночних суджень з позитивних на негативні і навпаки; фальсифікація, тобто подання неправдивої інформації; дезорієнтація як передавання інформації, не стосується суті справи, яка розглядається; напівправа як гібрид відвертої брехні і дозованої правди; підкидання помилкових доказів (хустинка Дездемони в руках Отелло); маскування як приховання суттєвої інформації за допомогою несуттєвої³⁸.

Зазначені маніпулятивні технології «працюють» на формування політичних міфів, які поєднують реальність із стереотипними вигадками. Якщо за тоталітарних та авторитарних політичних систем домінуючими були політичні технології примушення людей до певної поведінки, то в інформаційному суспільстві такою домінуючою політичною технологією стає маніпулювання інтересами людей та соціальних груп. Тому основні інформаційні атаки здійснюють на політичний імідж, тобто, як правило, емоційно забарвлений образ людини, групи, організації, події, процесу, явища,

---

³⁷ Бойко О.Д. С.10-11.

³⁸ Бойко О.Д. С.170.

що сформувався у масовій або індивідуальній свідомості під впливом певних обставин і ґрунтується на стереотипах, тобто спрощеному, схематизованому, ціннісно забарвленому уявленні про якийсь суб'єкт політики, певне соціальне або політичне явище чи процес. Зрештою, політична система впливає на людину, мотивуючи її через політичну свідомість до дій, бажаних для цієї системи. Політична свідомість може розумітись як сукупність ментальних характеристик, які віддзеркалюють сприйняття політики різними суб'єктами політичного процесу. Політична свідомість тісно пов'язана з політичною поведінкою.

Часто інформаційні війни і політичні технології «працюють» на формування утопічної політичної свідомості, коли під утопією мається на увазі ідеальне суспільство, організоване людською волею і розумом, а не суспільство як продукт історичного розвитку³⁹. Уявлення про майбутнє як ціннісну протилежність теперішнього і минулого характеризують ставлення утопічної свідомості до історичного процесу. Але, як слушно зауважував німецький соціолог К. Мангейм, «життя без колективних міфів складно проживається»⁴⁰. Крім того, інформаційна політика традиційно працює на продукування міфів про «мудру політику уряду», «можливі швидкі зміни на краще», що є аргументами у боротьбі за збереження легітимності влади. Тому політичні міфи є динамічними інтелектуальними конструктами, які можуть тимчасово зникати і знову відтворюватися в залежності від кон'юнктурних потреб. Але політичні революції відбуваються, коли настає конфлікт між новими масовими вимогами і системою прийняття політичних рішень. Політична культура може легітимізувати (надаючи вимогам маркери соціальної необхідності, справедливості тощо) соціальні вимоги, які відповідають потребам розвитку політичної системи, або, навпаки, відкинути їх, якщо політична система нездатна їх задовольнити. Наглядний приклад такої колізії бачимо у соціальних протестах так званих «жовтих жилетів» у Франції, які розгорталися по суботам

---

³⁹ Мангейм К. Идеология и утопия. М., 1991. С.164.

⁴⁰ Мангейм К. С.136.

від листопада 2018 року. Президент Франції Е. Макрон зробив усе можливе, аби маргіналізувати протести та їхніх лідерів. Франція та решта країн Євросоюзу зіштовхнулися з проблемою, коли розвиток засобів масової інформації та іноземного туризму призвели до появи нового джерела нестабільності, пов'язаних із «революцією очікувань на краще» у країнах «третього світу». Почало формуватися глобальне споживацьке суспільство, орієнтоване на стандарти життя найбільш розвинених країн, які неможливо досягнути за місцевих умов розвитку. Поки що західним ЗМІ не вдається змінити тенденцію поширення інформації, яка мотивує до нелегальної міграції в Європу.

Також інформаційні війни і політичні технології взаємодіють із політичними ідеологіями як системою поглядів, які віддзеркалюють політичні та соціальні інтереси. Крім типологізації ідеологій на «погані» і «гарні», існує й кардинальна відмінність між соціальним порядком і хаосом. Причому з точки зору системного аналізу хаотичний стан для будь-якої системи більш вірогідний, аніж порядок. Аби зробити хаос менш вірогідним, потрібні цілеспрямовані зусилля. З цієї точки зору феномен політичної влади полягає у тому, що вона не лише є формою порядку, прийнятого правлячим елітам, а й є фактором, який протидії ентропії, тобто приручає небезпечні стихії соціального хаосу. Разом із великим значенням ролі віртуального символічного світу збільшується й кількість можливих альтернатив соціальної поведінки та з'являються все більш рафіновані способи символічного задоволення потреб. Це спонукає до повернення етики політичної журналістики.

Традиційні журналістські стандарти ґрунтуються на задоволенні інформаційних потреб аудиторії шляхом надання якісної інформації, без викривлень, на основі критичного сприйняття фактів та їхнього трактування. Варто також нагадати, що фундамент єдиної політичної нації створюється на основі єдиного національного ринку, єдиного політично-правового простору, й що не менш важливо єдиної інформаційно-освітньої системи.

Мотивація діяльності людини постіндустріальної епохи ґрунтується на соціальній солідарності, співробітництві, відповідальності як цінностей, які регулюють буття суспільства. Власне проти цих цінностей найчастіше спрямовуються інформаційні війни та брудні політичні технології, які на місце солідарності ставлять індивідуальний егоїзм, замість співробітництва сповідують ідеї тотальної конкуренції, а на місце відповідальності ставлять свободу не для чогось, а свободу від будь-чого. Зрештою, ефективність влади «за гамбурзьким рахунком» оцінюється за критерієм її спроможності організувати процес соціальної модернізації та керувати ним. Важливість інформаційних потоків обумовлюється тим, що в політиці беруться до уваги лише ті інтереси і позиції, представники яких достатньо організовані і впливові, аби просувати їх до актуального інформаційного порядку денного.

Пріоритетними залишаються ті інтереси, за якими максимум організованої сили і впливу. Демократичний політичний процес передбачає не лише наявність суспільних груп із конфліктними інтересами, а й вільне волевиявлення цих інтересів через незалежні засоби масової інформації. Свободи думки недостатньо, потрібна ще свобода слова.

Поняття «народна дипломатія» на Заході мало кому зрозуміле. Бізнесмени вразливі до маніпуляцій, так само як журналісти і науковці. Формою дипломатії є міжпартійні зв'язки, групи дружби, розвиток зв'язків із окремими регіонами, включно з муніципальним, розвиток руху міст-побратимів. «М'яка сила» є інструментом контролю над дискурсом, включно з медіа-дискурсом, аналітичними центрами та лідерами громадських думок.

В Україні відсутні серйозні дослідження психологічних особливостей та особистого життя представників еліт країн, які нас цікавлять. Натомість РФ і Китай працюють проти ЄС і США, організуючи війну в Європі (Україна), війну на Близькому Сході, громадянську війну в США та тільки після цього війну за захоплення Тайваню. Демократії можуть захистити свої найважливіші інститути.

Російські стратегії комунікації із Європою ґрунтуються на принципі одночасного підкупу та залякування. Ліберальна частина заходу бачить російські ресурси частиною глобальної економіки, питання в менеджменті цими ресурсами. Традиціоналістські еліти Заходу бачать в Росії силу, здатну поставити на коліна ліберальні європейські еліти.

Стратегічні комунікації досить розпливчате поняття, яке впливає на ментальність нашої епохи. Україну слід розглядати як європейський фронтір на стику з Євразією і Близьким Сходом. Глобалізований світ посилює взаємозалежність різних комунікаційних мереж і збільшує вагу новин. Дезінформацією називають поширення неправдивих новин з метою ошукати чужу розвідку або громадську думку. Послів називали «почесними шпигунам»⁴¹ та політичними брокерами із специфічною політичною культурою. Ухвалення правильних рішень залежить від надійних відомостей, почерпнутих з різноманітних комунікаційних каналів. Часто лунає припущення, що тактика без стратегії це лише метушня перед поразкою. Тактика нерідко перетворюється на абсолютизацію певного процесу без чіткого ціле покладання. У цьому сенсі стратегія може визначатись як усвідомлена постановка фундаментальних цілей та продукування нових смислів.

Міжнародні відносини можна інтерпретувати як системну інформаційну комунікацію, в яку вступають різні суб'єкти: національні держави, міжнародні організації, неурядові національні і міжнародні організації, інформаційні агентства, аналітичні центри. Інформація це оприлюднення фактів. Вона відповідає на питання: Що? Коли? Де? Як? Хто? Чому? Масова комунікація це спрямоване інформуванням великих соціальних груп. Метою пропаганди є те, аби ви перестали сприймати реальність такою, якою вона є і перейняли образ реальності пропагандистів. Інформаційно-психологічна війна є системним впливом на цивільне населення або військових з метою досягнення воєнних або політичних цілей. Активні заходи є способом впливу на маніпулювання

---

⁴¹ Емраг Сафа Гюркан. Шпигуни султана. К., 2023. С.134.

суспільною свідомістю. Маніпуляція є цілеспрямованим прихованим впливом на інших з метою зміни їхнього емоційного стану, поведінки або дій.

В інформаційному суспільстві динамічно змінюються образи держав. Репутація держави в міжнародних відносинах є важливим символічним капіталом, який визначає можливості представлення України в країнах-членах Європейського Союзу та послідовного захисту українських національних інтересів. Традиційно напрям культурної дипломатії вважався другорядним, порівняно з політичними, військовими або торговельно-економічними формами дипломатії. Але на межі XX-XXI століть, коли під впливом процесів глобалізації змінюються засади міжнародних відносин, популярним стає поняття «м'якої» сили, тобто ефективної культурної дипломатії, яка покликана не лише допомагати реалізації політичних, економічних або безпекових інтересів, а й має виконувати самостійну роль маркера української національної ідентичності на міжнародній арені. Важливо порівняти досягнення і проблеми реалізації вітчизняної культурної дипломатії, з одного боку, в країнах-засновницях процесу європейської інтеграції (ФРН, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург), а з іншого боку, в країнах, які стали членами ЄС 1 травня 2004, але є найближчими європейськими сусідами України (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина). З початком гібридної війни, спрямованої проти нашої держави та цінностей західної цивілізації, Європа отримала чергове підтвердження стратегічного значення культурної дипломатії як інструменту захисту національної безпеки.

Національний характер спроможні формати політичні інститути. Президентська виборча кампанія 2020 року в США наглядно показала специфіку використання соціальних мереж з метою мобілізації прихильників провідних кандидатів на посаду президента. Інформаційні війни розпочалися ще у травні 2020 р. на фоні протестів проти вбивства поліцейським чорношкірого. Демократи та республіканці активно використовували політичну рекламу і контрпропаганду, використовуючи усі можливості віртуального світу. У підсумку гострота передвиборчої боротьби поставила під загрозу виживання

політичної культури класичної американської демократії. Цю традицію виклав президент А.Лінкольн, який визначив цю систему як владу з народу, владу народу і владу для народу.

Однак глибина політичних культурних протиріч між лібералами і консерваторами популістами спричинила помітний розкол між різними соціальними прошарками американського суспільства. Після виборів відкритим є питання, чи здатна американська політична культура подолати цей розкол та сприяти консолідації суспільства заради вирішення ключових завдань подальшого розвитку. Аналогічні проблеми існують у політичних культурах європейських, азійських, африканських, латиноамериканських країн.

Соціальний феномен політики визначається специфічністю групових інтересів, які формуються навколо конкурентного перерозподілу нерівного доступу до різних ресурсів, що обумовлює потребу публічного регулювання цих інтересів у сфері політики. При цьому політика розглядається як організація публічної діяльності з метою досягнення певних соціальних цілей. Політика як соціальний інститут покликана регулювати публічними методами соціальну взаємодію в інтересах конкретних соціальних груп. Інститут політики оперує організаційними, економічними, правовими, символічними, культурними, інформаційними та психологічними ресурсами.

Іспанський філософ Хосе Ортега-і-Гассет у праці «Бунт мас» поставив питання нової ролі, яку за доби політичного модерну відіграють великі соціальні маси в процесі організації влади. Доба панування мас, на думку цього іспанського філософа, є однією з передумов формування соціальної бази підтримки авторитарної влади, яка начебто намагається захищати бунтуючи маси від самих себе шляхом більш жорсткого соціального контролю.

Німецький соціальний філософ Еліас Канетті у праці «Маса і влада» детально розглянув історичні аспекти типологізації мас, соціально-психологічних механізмів їхньої самоорганізації, впливу мас на природу та ієрархію влади, методи її функціонування, панування та перевтілення⁴².

---

⁴² Канетті Е. Маса і влада. К., 2001. С.46.

Ефективність політичної реклами залежить від адекватного обрання цільових аудиторій, на які вона спрямована.

Політична реклама тісно пов'язана із журналістською діяльністю. Підручники з журналістики вчать, що інформація є систематизованими фактами, комунікація є поширенням інформації, її трансляція споживачам інформації. Фактично не існує політичної реклами, відокремленої від політичної стратегії і тактики, які визначаються політичною культурою.

Поняття «політична культура» в 1956 р. у праці «Порівнювальні політичні системи» ввів американський політолог Г.Алмонд. Суттєвий внесок у дослідження політичної культури зробили П.Бурдьє, М.Дюверже, М.Крозьє. Вони розуміли під політичною культурою реалізацію політичних знань, ціннісних орієнтацій, образів поведінки соціально-політичних суб'єктів. Можна вести мову про політичну культуру особистості⁴³.

Існують різні критерії типологізації політичної культури. Перший тип політичної культури пов'язаний із певною політичною орієнтацією суспільства (монархічна, диктаторська або демократично-республіканська). Другий тип політичної культури визначається за критерієм соціального процесу: відкрита або замкнена політична культура. Третій тип політичної культури виділяється за ідеологічною ознакою (соціалістична, соціал-демократична, ліберальна, консервативна). Четвертий тип політичної культури детермінується за національно-територіальною ознакою: європейська, азійська, африканська, тощо. П'ятий тип визначається характером контактів між людьми: конфронтаційна, консенсусна, політична культура довіри, компромісу, надії.

Політична культура і масові медіа впливають на якість політичної влади та колективну ідентичність. Формат політичної реклами є своєрідним маркером стану і тенденцій розвитку політичної культури. Прояви політичної культури і політичної реклами втілюються у інформаційному просторі.

Інформаційні війни в кібернетичному просторі покликані змінювати уявлення людей шляхом деструктивного впливу на їхні цінності,

---

⁴³ Hobsbawn E., Ranger T. The Invention of Tradition. Cambridge. 1983. S.65.

світосприйняття та наміри. Політичний консалтинг розглядається як платні консультації з політичних питань. Головним інструментом стає політичне маніпулювання як засіб боротьби за владу. Наприклад, перед виборами 1979 р. до палати громад, які принесли перемогу Консервативній партії Великої Британії, рекламна компанія «Saatchi&Saatchi» придумала плакат, який увійшов в історію політичної пропаганди. На фоні великої черги безробітних за соціальною допомогою складались літери «робоча сила не працює, Лейбористська партія не вирішує проблеми»⁴⁴. Будь-яка «картина» політичного процесу є суб'єктивною, особливо це стосується виборів. Різні політичні культури еліт і населення формують діаметральні уявлення про демократію. Зрештою той, хто вибори програє, завжди винить будь-кого, окрім власних помилок.

У XX столітті масові комунікації наполегливо працювали на максимальне поширення інформації. Внаслідок цього сталося перевиробництво інформації. Існують різні види політичної реклами. Друкована політична реклама є найбільш традиційним видом. У XXI столітті популярними стають різні форми політичної реклами через Інтернет, зокрема, соціальні мережі. Політична реклама покликана вирішувати різні цілі. Зокрема, політична реклама працює на процеси формування іміджеві політичного діяча, політичної партії, або політичної кампанії. Може йти мова про стимулюючу рекламу, яка спрямована на мотивування політичних суб'єктів до прийняття певних рішень. Помітним є вплив політичної культури на превентивну політичну рекламу. Вона спрямована на зондування суспільних настроїв та готовність або неготовність громадської думки прийняти певну ідею, певний політичний курс, або політичного діяча. Як правило, політична реклама працює на емоції, а не на раціональні зусилля виборців. Найбільш ефективною є політична реклама як м'яка сила.

На початку XXI століття домінуючою тенденцією стало обмеження інформаційних потоків у відповідності до найбільш цікавих інформаційних

---

⁴⁴ Kertzer D. Ritual, Politics and Power. New Haven, 1988. S.38.

трендів для користувача інформацією. У багатьох соціальних мережах діють алгоритми фільтрування медіа-ресурсів. Це створює суспільно-політичну ситуацію пост-правди, коли апеляція до особистих переконань користувача інформацією та індивідуальних емоцій важливіша за об'єктивні факти та їхнє чітке викладання. Це встановлює програмні інструменти персоніфікації реклами, включно з контекстною політичною рекламою.

Наглядно ця тенденція проявилась на президентських політичних виборах 2020 року у США. У вересні 2016 р. соціологічні опитування у США фіксували, що 65% виборців вважали, що країна рухається у неправильно напрямку⁴⁵. Власне це визначило результат голосування у листопаді 2016 р., адже ці виборці вважали Г.Клінтон продовжувачкою курсу Барака Обама.

Поняття політична культура корелюється із загальним розумінням культури. Німецький філософ Й.Гердер ввів у науковий обіг поняття «культура» під яким він мав на увазі переконання, індивідуальні і суспільні цінності і навіть певний досягнутий рівень цивілізованості. У цьому понятті цей термін використовується у сучасному науковому дискурсі. «Вузьке» розуміння поняття культура пов'язане із творчою діяльністю людини, «ширше» тлумачення цього поняття стосується способу реалізації сутнісних сил людини як соціального суб'єкта.

Політична культура є мірою досягнутого суспільного прогресу. У ширшому розумінні культурне життя втілює гуманістичні цілі розвитку суспільства. Певною мірою політична культура покликана перетворювати досягнення людської історії у внутрішній зміст культури особистості. Аналіз культурно-політичних цінностей визначає ступінь політичної соціалізації. Політична культура спирається на поняття (мовні структури), політичні відносини (зв'язки у просторі і часі явищ, фактів), цінності (норми моралі індивідів і суспільства), правила і норми (стандарти поведінки політичних суб'єктів).

---

⁴⁵ General Election: Trump vs. Biden. URL: <https://www.realpolities.com/epolls/2020/president/us/general-election-trump-vs-biden-6247.html>

Духовне життя суспільства перебуває у прямому зв'язку з політичними процесами. Політизація суспільства інформаційної доби настільки різноманітна, що стає показником культурного розвитку. Як кажуть, навіть якщо ви не займаєтесь політикою, політика все одно займається вами. Звичайно, політична культура є складовою культури в цілому. В процесі формування політичної культури треба враховувати етап історичного розвитку суспільства, національні особливості, релігійні переконання, географічний фактор.

Політична культура реалізується через культурну політику. В поняття культурна політика входять три ключові складові. По-перше, планування культури, визначення факторів виробництва і споживання продуктів культури, по-друге, цілі культури, які визначають соціальні та економічні результати культурного розвитку суспільства та його інститутів. По-третє, засоби культури, які включають фінансові компоненти, засоби юридичного супроводження. З цієї точки зору культурна політика є комплексом засобів, спрямованих на досягнення певних цілей в галузі культури та їхнього досягнення певними засобами. Наприклад, помітними є розбіжності у політичній культурі між «червоними» республіканськими штатами та «синіми» демократичними штатами. Більша частина республіканських штатів входять у так званий біблійний пояс США у центрі і на півдні, де більшість населення живе у сільських населених пунктах. Демократичні штати більш урбанізовані та розташовані на Тихоокеанському та Атлантичному узбережжях та на півночі США. Демократичні штати більше різноманітні етнічно, у расовому сенсі та релігійно. Прихильники Демократичної партії і Республіканської партії США не просто дотримуються різних політичних поглядів, суттєво відрізняються за критеріями образу життя, звичок, цінностей та уподобань. Більшість членів «Американської стрілецької асоціації» мешкають у «червоних» республіканських штатах.

Цікавими є парадокси американської політичної культури, коли герой консервативної Америки Рональд Рейган два терміни був президентом США. Натомість популярний у середовищі американських лібералів президент Білл

Клінтон тривалий час був губернатором ультраконсервативного штату Арканзас. Багатші демократичні штати з 1990 р. де-факто субсидіюють бідніші республіканські штати. Усі ці обставини враховуються стратегами виборчих кампаній. Де-факто політична реклама у сучасних політичних системах є перманентним фактором політичної діяльності влади та опозиції. Влада рекламує свої реальні і віртуальні досягнення, відповідно опозиції «розвінчує» ці владні звіти перед очима виборців. Таку роль «чарівної палички» відіграє політична реклама.

Складовою масової комунікації та засобів масової інформації є реклама. Реклама визначається як різні форми оповіщення про споживацькі властивості товарів і послуг, включно з політичними, з метою їхнього широкого збуту, або перемоги на виборах за рахунок отримання кредиту суспільної довіри. Під рекламою також розуміють максимальну популяризацію чогось або когось. Політична реклама виконує такі функції як перехоплення уваги, вплив на емоції реципієнта, інтенсивність впливу, ясність рекламних аргументів, мотивування до прийняття рішення.

Встановлена закономірність, коли чим більшим є час залучення до соціальних мереж, тим меншим стає обсяг уваги, зменшується стабільність уваги. Соціальні мережі та реклама у них стає грою на емоціях, страхах та надіях. Берні Сандерс конкурував на праймеріз у Демократичній партії з Г.Клінтон. Останній ледь-ледь вдалося виграти конкуренцію за право представляти партію на виборах у листопаді 2016 року.

Часто політична реклама користується «вікном Овертона», коли крок за кроком просувається певна ідея або кандидат. Спочатку це «неприйнятно», потім «радикально», незабаром «прийнятно», «мудро», «популярно», нарешті це стає офіційною політикою. Так американський електорат у 2016 р. сприймав кандидатуру Д.Трампа. Його харизма працювала проти політичних технологій. Адже харизма це не лише політичний образ, створений самим політиком, але й є способом сприйняття цього образу базовим електоратом. Вже під час праймеріз у Республіканській партії Д.Трамп показав повну відповідність

очікуванню свого базового електорату. Як тільки стало зрозуміло, що Трамп буде кандидатом на виборах у листопаді 2016 р., проти нього об'єдналися бізнесмени Силіконової долини із ліберальною політичною культурою і неоконсерватори. Під виборів республіканці шукали підтримки у тих демократів, які на праймеріз підтримували Берні Сандерса та вважали Клінтон «кандидаткою від корпорацій».

Карикатурний образ Трампа, який наполегливо створювала пропаганда демократів, тільки мобілізував його виборців. Так було, незважаючи на те, що проти Трампа виступили впливові республіканці, такі як кандидат партії на виборах президента 2008 р. Джон Маккейн і державний секретар США за Дж. Буша молодшого Кондоліза Райс. Але критики дивились на Трампа очима лібералів і феміністок. Натомість його виборців бачили у Трампі політичного реаліста, здатного захищати їхні інтереси.

Свідченням цього є політичний анекдот, який розкриває особливості політичної культури американських демократів і республіканців. У приватній розмові дівчинка із родини демократів каже, що мріє стати президентом та допомагати безробітним. Республіканець їй пропонує заробити гроші негайно, прибравши його двір та віддати гроші безробітному. На що дівчинка запитує, чому сам безробітний не згоден заробити ці гроші. Республіканець узагальнює: ласкаво прошу до лав Республіканської партії, дитино.

Дональд Трамп постійно наголошував, що проблеми американців не будуть вирішені, якщо вони знову й знову довіряться тим самим політикам, які ці проблеми створили. Політична реклама Трампа була чітко спрямована на його потенційних виборців. Це забезпечила робота з великими масивами даних, накопичених пошуковими системами та соціальними мережами в Інтернеті. Діяльність команди Трампа у цій сфері була менш помітною, але більш ефективною, ніж у команди Клінтон.

Епідемія коронавірусу стала тим «чорним лебедем», який перекреслив економічні досягнення Д.Трампа та негативно позначились на його більшій частині електорату. Незважаючи на обмеження проведення виборчої кампанії у

фізичному просторі, вона відбувалась за пекло. У підсумку вибори перекреслили здавалося б непохитні традиції американської політичної культури. Після голосування 3 листопада 2020 р. Д.Трамп не визнав себе переможеним. Показово, що Г.Клінтон у 2016 р. за порадою Б.Обами не опротестовувала результат голосування та визнала свою поразку. Однак Трамп, навпаки, грав на поглиблення протиріч між своїм електоратом і виборцями Дж. Байдена. У підсумку черговим порушенням традицій американської політичної культури став штурм 6 січня 2021 р. Конгресу США ображеними прихильниками Д.Трампа.

Інавгурація 20 січня 2021 р. 46-го президента США Дж. Байдена стала черговим порушенням традиції. Вперше колишній президент не був присутній на цій церемонії. Ще однією екстраординарною подією стала друга поспіль спроба імпічменту Д.Трампу. Він став першим президентом США, який був підданий цій процедурі двічі й обидва рази виграв.

Отже, політична реклама є своєрідним породженням політичної культури. Саме політична культура задає параметри прийнятної і неприйнятної у визначенні стратегії і тактики політичних рекламних компаній. Але існує й зворотній вплив політичної реклами на політичну культуру. Зокрема, мова йде про застосування «вікна Овертона», через яке у колективну свідомість політичних суб'єктів поетапно «імплементується» ідея, яка апріорі була неприйнятною для досягнутого рівня політичної культури⁴⁶. У цьому сенсі інструментальне використання політичної реклами як засобу боротьби за здобуття та утримання влади понижує її ступінь політичної культури до рівня банальної пропаганди. Однак систематичне застосування пропаганди може понизити рівень критичного мислення, що негативно позначається на функціональній ефективності демократичної політичної культури⁴⁷.

Важливо осмислити науково-теоретичні проблеми ролі масової комунікації за умов кризи політичних інститутів представницької демократії.

---

⁴⁶ Kertzer D. *Ritual, Politics and Power*. New Haven, 1988. S.65.

⁴⁷ Schlesinger P. *Media, State and Nation: Political Violence and Collective Identities*. London. 1991. S.32.

Ключовим моментом цієї кризи, на нашу думку, є те, що в умовах інтенсивного розвитку масових комунікацій вже не тільки влада може систематично стежити за людьми, а й самі люди отримали можливість он-лайн стежити за діями або бездіяльністю влади. Часто процес прийняття владних рішень безпосередньо відбувається он-лайн. Внаслідок цього відбувається пришвидшений процес де-сакралізації влади. Подібна де-сакралізація знімає шарм з представницької демократії як оптимальної форми державного управління.

Певні прояви цієї кризи мали місце як у країнах Європейського Союзу, так і у США. Поворотним моментом для країн Євросоюзу стала міграційна криза 2015 р., коли викликом для інститутів представницької демократії стала проблема обрання стратегії розбудови мультикультурної демократії або право-популістських проектів політичних сил, які скептично ставляться до європейської інтеграції. На її фоні до бундестагу на виборах 2017 р. увійшла партія «Альтернатива для Німеччини», яка критикує ліберальну демократію та її нездатність зберегти традиційну німецьку ідентичність. Проявом кризи американської представницької демократії стала перемога у листопаді 2016 р. на президентських виборах у США Д.Трампа. Продовженням цієї історії стала виборча кампанія у США 2020 року. Отже, важливо осмислити роль і функції масової комунікації за умов кризи представницької демократії.

Модерна демократія стала формою правління, за якої громадяни здійснюють політику, коли демократія пряма, або обирають владу – представницька демократія. У 1863 р. Лінкольн заявив, що демократія це влада народу, через народ і заради народу. Англійський державний діяч лорд Честерфільд вважав, «якщо більшість іноді й робить правильний вибір, то лише під впливом неправильних мотивів». За підрахунками неурядової організації «Фрідом хауз» в 1900 р. в світі не було жодної повністю демократичної держави. В 1950 р. таких держав було лише 22, а 2000 р. вже 120 держав. За демократичного політичного режиму владу отримує обраний народом суб'єкт,

який має повернути її народу після завершення терміну перебування при владі. Будь-яка інформація про діяльність влади її дискредитує⁴⁸.

Представницька демократія вимагає, аби рішення лідера та правлячої коаліції піддавалися ретельній перевірці, аби лідери казали правду та були готові нести відповідальність за прийняті рішення. Некомпетентність підриває суть представницької демократії. Недуг демократичних держав полягає у зменшенні дієздатності урядів. Консультативна демократія орієнтується на громадську думку⁴⁹.

Ключовим інструментом функціональної демократії залишається суспільно-політична комунікація. Політична комунікація залишається важливим фактором міждержавної взаємодії. Хоча цифровізація змінює природу сприйняття інформації, коли мислення стає кліповим, а великі тексти не читаються, журналістика залишається головним суб'єктом комунікацій. Причому як у внутрішньополітичному вимірі, так і зовнішньополітичному вимірі ключовим значенням залишається інформаційна безпека.

На початку XXI століття політологи і соціологи звернули увагу на посилення популізму лівого і правого ідеологічного спрямування. Інформаційне «цифрове» суспільство стало полем інформаційних інтернет-війн. А.Токвіль осмислює демократію як цілісне соціальне явище та інтерпретується не просто як політичний устрій, а як тип суспільства. Демократія панування колективної зрівнялівки, конформізму, загальної посередності. Мрія про свободу особистості теж лишається незабезпеченою за демократії, хоча із інших причин, ніж за авторитаризму. Головне протиріччя демократії полягає між свободою та рівністю. Америка не мала старого порядку, який слід було б скидати, тому не була зачеплена егалітарними устремліннями.

Постіндустріальному суспільству властиве широке використання інформації в різних сферах суспільних відносин. Впродовж 1990-х втіленням цієї тенденції стала всесвітня комп'ютерна мережа Інтернет. Ознакою

---

⁴⁸ Habermas J. The Structural Transformation of the Public Sphere. Cambridge. 1989. S.128.

⁴⁹ Keane J. The Media and Democracy. Cambridge. 1991. S.45.

постіндустріального суспільства є урбанізація, завдяки якій 2010 вперше у людській історії у глобальному масштабі кількість мешканців міст перевищила кількість жителів сіл.

Історично нерівномірний розвиток різних країн, регіонів, цивілізацій є причиною суперечливого розвитку постіндустріального суспільства. Провідні індустріальні країни займають провідні позиції у розвитку новітніх технологій, починаючи від генної інженерії і до комп'ютерного дизайну. Проявом розвитку постіндустріального суспільства став перехід 1984 Нью-Йоркської біржі на систему електронних торгів.

На початку XXI ст. масштабною стала практика використання роботів, а також суперпотужних комп'ютерів з метою обслуговування фінансового ринку акцій. Однак виключення людини з процесу прийняття тактичних та стратегічних рішень підвищує ступінь ризиків та вносить дисбаланс у суспільний розвиток. Свідченням цього стала світова економічна криза 2008-2010. Внаслідок цього «зразкова» постіндустріальна держава, якою на межі XX-XXI ст. стали США, стала активно підтримувати індустріальні сектори економіки. Більшість країн світу, включно з Україною, перебувають на стадії індустріального або аграрно-індустріального суспільно-історичного розвитку.

Становлення глобального постіндустріального суспільства ускладнюється екологічною кризою, загостренням боротьби за перерозподіл не відтворюваних природних ресурсів, демографічним вибухом у найбільш бідніших країнах світу. Ключовим питанням залишається використання енергетичної сировини індустріальної епохи – вугілля, нафти та газу. Внаслідок цього енергетична основа інформаційного постіндустріального суспільства залишається обмеженою ресурсним потенціалом. Дефіцит енергетичних ресурсів автоматично повертає «постіндустріальне суспільство» до попередніх етапів історичного розвитку.

У першому десятилітті XXI ст. тривав процес регіональної диференціації різних моделей суспільного розвитку. Тому термін «постіндустріальне суспільство» залишається інтелектуальним інструментом футурологів,

заклопотаних пошуком моделей гармонізації міжрелігійних, міжцивілізаційних, міждержавних відносин та подолання кризових явищ.

Процес глобалізації викликав загострення соціальних проблем у національних державах. Реакцією на ці тенденції стало посилення правого популізму. У Франції на виборах до регіональних органів влади у грудні 2015 р. «Національний фронт» здобув 27,7% голосів, у Данії на парламентських виборах у червні 2015 р. «Данська народна партія» вийшла на друге місце. В Австрії в першому турі президентських виборів у квітні 2016 р. переміг кандидат «Австрійської партії свободи» Н.Гофер. У Швейцарії на парламентських виборах перемогла «Швейцарська народна партія», яка випередила соціал-демократів і лібералів. У Норвегії в 2013 р. «Партія прогресу» увійшла до правлячої коаліції. «Партія незалежності Сполученого Королівства» показала в 2015 р. непогані результати на виборах до місцевих органів влади. Ці тенденції проявилися також у Італії, Угорщині, Греції.

У Європі також з'явилися ліві та лівоцентристські популістські партії. В Італії на виборах 2013 р. до парламенту увійшла партія «П'ять зірок». В Іспанії партія «Подemos» показала солідні результати на виборах у 2016 році. Популізм став політичним способом мислення. Немає спільної ідеології популізму, так само як немає цілісної соціальної групи, яку можна назвати стабільним електоратом популістів. «Ліві популісти борються за народ проти еліти чи істеблішменту. Це вертикальна політика низів і середнього прошарку. Праві популісти борються за народ проти еліти, яку вони звинувачують у потуранні іммігрантам»⁵⁰.

Популістські рухи успішно розвиваються, перебуваючи в опозиції, але переживають кризу, опинившись у складі урядових коаліцій, або одноосібно при владі. До факторів, що сприяють успіхові популістських партій, належить усвідомлення людьми того факту, що панівні прошарки норми, які висувають і захищають провідні прошарки країни, починають суперечити їхнім власним надіям, страхам і турботам. Популісти нацьковують народ на еліту, яка не

---

⁵⁰ Джудіс Дж. Великий вибух популізму. Х., 2017. С.16.

погоджується на компроміси, стаючи каталізатором політичних змін. Популісти доводять, що панівна політична ідеологія не працює та вимагає руйнування панівного світогляду.

Зауважимо, що американська політична історія рясніє кандидатами, які виявилися занадто екстремістськими з погляду панівного консенсусу тієї чи іншої основної партії. Цей фактор робив неможливим створення третьої політичної сили, здатної на рівних конкурувати з Демократичною та Республіканською партіями. За президентства Б.Обами Демократична партія почала будувати коаліцію бідних меншин і білих із верхівки середнього класу. Здавалося, що між демократами і республіканцями більше немає чіткого розмежування за критеріями доходу й освіти. Тому Д.Трамп у виборчій кампанії 2016 р. звернувся до нестримного популізму середнього класу, мобілізувавши його проти більш традиційних прихильників республіканців. Він констатував, що угоди про вільну торгівлю створять більше робочих місць, аніж знищать, що імміграційні заходи зупинять приплив нелегальних іммігрантів, що фінансова дерегуляція не матиме поганих наслідків не виправдалися. Це дало привід Трампу кинути виклик панівному консенсусу. Трамп примудрився одночасно виступити проти республіканського неоконсерватизмові і демократичному ліберальному інтервенціонізму. Він став голосом середнього американського радикалізму білих американців, які відчували, що внаслідок глобалізації та переходу до постіндустріальної економіки залишилися на узбіччі.

Ці виборці відчували, що зміни, які відбуваються навколо, не відповідають їхнім власним інтересам. Вони протестували проти зникнення економічного базису середнього класу та ризиків скочення в бідність, дорогою боротьбою проти зміни клімату в ситуації жахливої нерівності в доходах та багатстві. За цих обставин «трампісти» символічно поєднали різні соціальні групи в «народ», об'єднаний комплексом вимог, що створюють ідеологічний кордон між народом та елітою.

Сучасне суспільство часто називають інформаційним. Тобто таким, де основним фактором суспільного розвитку визнаються свідомість та використання індустрії інформації. Інформатизація стає глобальним цивілізаційним процесом, за якого формуються засади інформаційного суспільства. В процесі функціонування сучасного суспільства важливу роль має збір, обробка, поширення інформації в масовому масштабі. Саме засоби масової інформації забезпечують масову комунікацію. Масова комунікація трактується як виробництво і передача інформації засобами преси, радіо, телебачення, Інтернету, соціальних мереж. Масова комунікація є потужним засобом закріплення настанов і уявлень, а також їхньої зміни у бажаному для політиків напрямку.

Вважається, що засоби масової інформації є інструментами комунікації. За своїм змістом масова комунікація є обміном інформацією між людьми, в якому традиційно виділяють чотири складові: 1) джерело інформації, яке зацікавлено у поширенні інформації; 2) власне інформаційне повідомлення – інформація закодована у символах; 3) канал – засіб передачі інформації; 4) реципієнт інформації – суб'єкт, який отримує інформацію і належним чином її інтерпретує. Стрімкий розвиток цифрових засобів масової інформації сприяє посиленню стереотипів сприйняття, мислення і поведінки, скорочення часу міжособистісного спілкування, зниження інтересу людей до читання, що розмиває уявлення про реальність.

В ідеалі у процесі споживання інформації потрібна навичка її обрання і вміння нею користуватися. Соціальні психологи звертають увагу на престижний момент використання інформації, яка може підживлювати цінності групи, до якої належить реципієнт, ефект посилення позиції (підтримка потрібної точки зору у спірних питаннях), емоційна розрядка суспільної напруги. Інформаційне забезпечення функціонування суспільства пов'язана із функціями соціального контролю та управління, формування суспільної думки, комунікація між різними соціальними групами.

Характерними рисами масової комунікації є опосередкованість спілкування технічними засобами, спілкування великих соціальних груп, організований інституційний характер спілкування, у соціальних мережах наявність зворотного зв'язку між комунікатором та аудиторією в процесі спілкування, масова, стихійна, анонімна аудиторія⁵¹.

На початку ХХІ ст. американський мислитель Амітаї Етціоні дійшов висновку, що на межі 1989-2001 років, тобто від часу, який минув після падіння Берлінського муру до епохальних терористичних актів 11 вересня 2001 р., закінчилось відразу декілька історичних епох. По-перше, минув час традиційних імперських утворень, по-друге, під сумнівом опинився державний суверенітет, який, починаючи з часів Тридцятирічної війни ХУІІ століття був фундаментом модерної міждержавної системи. Все частіше здається, що «стріли часу» зійшлися в теперішній умовній координаті «х», яка підводить ризику під історичним досвідом минулого розвитку, та створює сценарій для подальшого перебігу історичного процесу.

У цьому контексті все більш популярними стають технології соціальної маніпуляції, пов'язані з прихованими впливами на масову свідомість і поведінку людей з метою примусити їх діяти (або без діяти) в інтересах певних соціальних сил, отже і проти власних інтересів. Зокрема, за допомоги «спіралі замовчування» альтернативних поглядів, посилянь на сфабриковані опитування, прагнуть запевнити громадян у підтримці більшістю суспільства потрібної маніпуляторам суспільної позиції.

«Залишковий» принцип у визначенні пріоритетності «класичної» дипломатії, енергетичної дипломатії, або торговельно-економічної щодо культурної дипломатії фактично перевертає «піраміду» основних завдань зовнішньої політики України. До розпаду СРСР Українська РСР сприймалася на Заході як частина імперії. Після 1991-го р. і фактично до подій двох модерних вітчизняних революцій – Помаранчевої 2004-го р. і Революції Гідності 2013-2014-го рр. – незалежну Україну інтерпретували як складову

---

⁵¹ Соціологія. Короткий енциклопедичний словник. К.: Основи, 1998. С.425.

російської сфери впливу на пострадянському просторі. Руйнація цих стереотипів масової свідомості громадян країн-членів Європейського Союзу є ключовим завданням вітчизняної європейської культурної дипломатії. В умовах глобалізації внутрішня і зовнішня політики фактично стають «сіамськими близнюками», тому висвітлення процесу еволюції української європейської культурної дипломатії доцільно проводити на основі аналізу взаємозв'язку вітчизняної внутрішньої і зовнішньої політики. Вибір Німеччини і Франції як держав, на прикладі двосторонніх відносин з якими варто проаналізувати особливості розвитку української європейської культурної дипломатії обумовлений вагомим значенням цих держав для ЄС та для політики європейської інтеграції України. Утвердження у суспільній свідомості німців і французів європейського іміджу України є ключовим моментом для реалізації європейського та євроатлантичного пріоритету зовнішньої політики України. Натомість країни Вишеградської четвірки (Польща, Словаччина, Чехія, Угорщина) зацікавленні у такому ствердженні України як їхньої східноєвропейської сусідки, без чого неможливо вести мову про незворотність геополітичних зрушень, які відбулися в Європі впродовж 1989-1991-го років. Культура є фундаментом економічних і політичних видів діяльності будь-якого суспільства. Культура як образ дії і образ дії певного суспільства і носії певної культури.

Таким чином, сенс робочої гіпотези полягає у ствердженні різнозначної за ступенем важливості «тріади» «класичної» політичної дипломатії, економічної дипломатії і культурної дипломатії, адже нерівномірність «сторін» цього «трикутника» максимально ускладнює реалізацію європейських та євроатлантичних прагнень України.

1.2. Історичний досвід стратегічної дипломатії

Стратегічна дипломатія в ідеалі покликана забезпечувати мирне співіснування і взаємодію між державами. Дипломатія є вмінням змушувати інших хотіти робити те, чого від них хочете ви. Глобальна ієрархія є

результатом і об'єктом боротьби за владу. Внесення змін в структуру управління ООН вимагає підтримки всіх членів Ради Безпеки ООН. Важко уявити, що постійні члени Ради Безпеки добровільно проголосують за скасування своїх привілеїв вето. Це приклад того, що відбувається з найважливішими соціальними механізмами регулювання міжнародних відносин, коли вони не виконують свої функції. Вагомим доповненням стратегічної дипломатії на тактичному рівні є інформаційно-психологічні спеціальні операції. Вони є частиною «гібридної війни», яка орієнтується на послаблення конкурента і потенційного або реального ворога та позбавлення його потенційної волі та ресурсних можливостей для протидії агресору в інформаційно-психологічній війні або війні в фізичному просторі. Яскравий приклад такої спеціальної операції дає втручання РФ у президентську кампанію 2016 року у США.

Американці як нація переважно орієнтовані на сучасне і майбутнє, аніж на минуле. Різноманітні «історичні травми» донедавна не були предметом актуального політичного дискурсу. Американська мрія концентрується на потребах повсякденності, а не на перманентному переживанні минулого. Не дивно, що на відміну від багатьох посткомуністичних країн Східної Європи, США ніколи не створювали державний інститут національної пам'яті, аби проводити офіційну «політику пам'яті». Але історія завжди є політикою, повернутою у минуле. Тому на кожному новому перехресті історичних шляхів по мірі посилення суспільно-політичного протистояння актуалізуються різноманітні війни колективної пам'яті. Цьому процесу не запобігає навіть постмодерний стан колективної свідомості, віртуалізація політичних процесів, спроби формування «суспільства театру», де донедавна чимало історичних процесів здавались майстерно поставленими виставами. Але пандемія коронавірусу максимально жорстко поставила питання вибору стратегії розвитку процесу глобалізації. Полем битви за цю стратегію стала президентська виборча кампанія 2020 р. у США. Її перипетії визначили боротьбу між умовними «ізоляціоністами» символом яких став 45-й президент

США Д.Трампа (він намітив тенденцію виходу США із проєктів трансатлантичної і транс-тихоокеанської зон вільної торгівлі, перегляд умов функціонування наднаціональних структур таких як НАТО, ООН, ВООЗ тощо) та таким ж умовними «ультраглобалістами», які є апологетами «майбутнього, яке настає» у вигляді бездержавної фінансово-корпоративної електронної нетократії (neto-cratos влада мережі). Етап глобалізації «до» Д.Трампа був своєрідним Present Continuous, тобто продовженням теперішнім часом. Але «ультраглобалізм» (перш ніж демонтувати США треба демонтувати РФ і КНР) є часом без теперішнього, лише з «темним минулим доби модерну» і постмодерним майбутнім з новим кібернетичним людством без расових, гендерних і культурних відмінностей. Актуальні події розривають зв'язок між минулим і сучасним, що робить майбутнє непередбачуваним.

Історію пишуть і переписують переможці. Неоконсерватизм і політична коректність на думку прихильників Д.Трампа є протилежними установками. «Політична коректність, - пише колишній республіканський спікер палати громад Н.Гінґріч, - перетворилась із бажання уникнути образ у лівий інструмент маргіналізації розумних американців, які не згодні з поточним ліберальним порядком денним правлячої еліти»⁵². Постмодерне інформаційне суспільство формує порядок цифрового контролю. Тенденцію спілкування тільки з односторонніми посилюють засоби масової інформації і соціальні мережі, консолідуючи протестні настрої у випадку наявності соціально-політичних передумов для конфліктів.

Філософ та політолог Ф.Фукуяма у фундаментальному дослідженні «Витоки політичного порядку» констатував, що «країни не рівно прив'язані до свого минулого...те, що трапилося, продовжує справляти серйозний вплив на природу і характер їхньої політики»⁵³. Для США такою історичною травмою є рабство та Громадянська війна 1861-1865 років. Однак одним із важливих наслідків Громадянської війни стала «ліберальна демократія, - пише Ф.Фукуяма,

---

⁵² Гінґріч Н. Понимая Трампа. М., 2018. С.60.

⁵³ Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції. Київ, 2018. С.10.

- це дещо більше, ніж голосування більшості на виборах; це – складний набір інституцій, що стримує й регулює здійснення влади через право та систему стримувань і противаг»⁵⁴. За державним функціоналом ліберально-демократична система орієнтована на «вічне сучасне», а не історично-конфліктне. Згаданий Ф. Фукуяма наприкінці 1980-х рр. вважав цю систему «кінцем історії». Але С.Гантінгтон актуалізував науковий дискурс щодо тектонічних зсувів у американській колективній свідомості. Він у монографії «Хто ми?» шукав відповіді на питання, як після 1960-х рр. усвідомлення американської ідентичності пішло на спад, адже їй стали загрожувати субнаціональні, двонаціональні і транснаціональні ідентичності. Але «Америка стає світом. Світ стає Америкою. Америка залишається Америкою»⁵⁵. Однак постмодерн сформував мультикультурний образ цієї Америки. Така мультикультурність створює різні варіанти тлумачення історії США.

«Усяку війну, - пише керівник Ради з міжнародних відносин Р.Хаас, - ведуть принаймні тричі. Уперше, коли постає саме питання – вступати у війну чи ні, достатні для цього причини чи ні. Удруге, коли йде сама війна і солдати гинуть на полях битв. Утретє, коли починається дискусія про уроки війни і повоєнний устрій»⁵⁶. Ці міркування стосуються і Громадянської війни в США середини ХІХ століття.

Президент «Американської історичної асоціації» Джеймс Форд Родс (1848-1927) став автором класичного наративу історії Громадянської війни 1861-1865 років. Він констатував, що «ніхто в Америці не хотів, не чекав і не планував громадянську війну»⁵⁷. Кондоліза Райс висловила переконання, що ліберальне ставлення до колишніх конфедератів перешкодило закрити цю трагічну сторінку американської історії. «Арештований, - пише К.Райс, - був

---

⁵⁴ Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції. Київ, 2018. С.20.

⁵⁵ Хантінгтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности. М., 2008. С.572.

⁵⁶ Хаас Р. Розхитаний світ. Зовнішня політика Америки і криза світового ладу. Київ, 2019. с.54-55.

⁵⁷ Родс Дж. Ф. История Гражданской войны в США: 1861-1865. М., 2018. С.38.

лише один воєначальник армії конфедератів, а іншим, включно із генералом Робертом Лі, дозволили розійтися по домівках. Не гірше повелося й цивільним лідерам Конфедерації. Кількох із них арештували, проте до суду не притягли жодного. Джефферсон Девіс, президент Конфедерації й вихованець Вест-Пойнту, кілька місяців сидів за ґратами, але його разом із іншими звільнили без суду, і до кінця своїх днів він залишався символом гордості для найбільш відданих конфедератів»⁵⁸. Далі К.Райс наголошує, що «на думку майже всіх істориків, Реконструкція зазнала поразки. Але були й позитивні моменти: військових губернаторів скеровували на зміцнення нових законів, було вжито заходів для навчання чорних, звільнені дістали свою частку місць в легіслатурах». Однак «ветерани Конфедерації з Теннессі заснували 1865 року ку-клукс-клан; незабаром ця організація поширилася по всьому регіону»⁵⁹. К.Райс констатує, що «емоційно жива історія Громадянської війни» сприяла тому, що вона «не бачила ку-клукс-клан у дії, а мої батьки - так»⁶⁰. Звичайно, Реконструкція південних штатів 1865-1890 рр. не супроводжувалась суспільними конфліктами навколо тлумачення нещодавньої історії Громадянської війни. Брати участь у Реконструкції могли амністовані білі з південних штатів. Громадяни мали забути про війну заради відновлення миру. Південні штати були поділені на п'ять військових округів, голова округу мав право оголошувати військовий стан, аби захистити права чорного населення. По мірі ратифікації 15-ї поправки до Конституції США про права чорношкірих американців у складі США були відновлені права колишніх штатів Конфедерації впродовж 1868-1870 років. Наприкінці ХІХ століття вважали, що Північ втомилася від проблем Півдня. «Перехід Америки до демократії не був надто гладеньким. Хоча й прагнула цього вся країна, видатний експеримент кілька разів опинявся під загрозою. Найбільш уроджений дефект Америки – це первородний гріх рабства і його наслідків». На думку К.Райс, «перші сто років американської історії були позначені корупцією, протекціонізмом та

---

⁵⁸ Райс К. Демократія. Харків, 2018. С.46.

⁵⁹ Райс К. Демократія. Харків, 2018. С.47.

⁶⁰ Райс К. Демократія. Харків, 2018. С.48.

оборудками із зацікавленими особами, що загрожувало добробуту й вірі в інститути з боку громадян»⁶¹.

Головною метою Реконструкції було зменшення політичних відмінностей між північними і південними штатами. Правда після першого президента вихідця з півдня США Ендрю Джексона, який став президентом в 1868 р., другим вихідцем з півдня, обраним президентом в 1913 р. став Вудро Вільсон. «Несправедливість, з якою стикалися чорні американці в добу до панування громадянських прав, - наголошує К.Райс, - була схожа на ту несправедливість, з котрою стикаються люди під недемократичними режимами в усьому світі»⁶². У своїх спогадах «Незвичайні звичайні люди» К.Райс констатувала, що наприкінці 1950-х рр. «мої батьки та їхні друзі фактично не мали особистих відносин із білими»⁶³. Після офіційного скасування расової сегрегації раса вже не є вирішальним фактором у питанні, чого може досягти людина. І все-таки Америка не сліпа до кольору шкіри і, здається, ніколи й не буде. Раса постійно нагадує про себе, це як природжена вада: з нею можна навчитися жити, але її не можна вилікувати. Але не усі етнічні меншини згодні з такою точкою зору, адже расистський політичний дискурс та антиліберальні настанови присутні у США. Критика американської ліберальної еліти представлена у книзі проректора Джорджтаунського університету Джейсона Бреннана «Проти демократії». Адепт правоконсервативної ідеології пропонує замінити стереотипи групових переконань практикою критичного індивідуального мислення. Це має дати можливість перейти від ірраціональної демократичної політичної участі до так званої епістократії як «влади тих, хто знає». Популізмом оголошується голосування плебсу всупереч побажанням інтелектуальної еліти. Ньют Гінґріч один із ідеологів виборчої кампанії Дональда Трампа 2016 р. констатував, що 45-му президентові вдалося об'єднати традиційних республіканських виборців, які вірять у вільні ринки, «малий» уряд і традиційну мораль, демократів «синіх комірців», які мріяли про

---

⁶¹ Райс К. Демократія. Харків, 2018. С.44.

⁶² Райс К. Демократія. Харків, 2018. С.50.

⁶³ Райс К. Незвичайні звичайні люди. Київ, 2011. С.138.

нову індустріалізацію США, а також протестний сільський електорат⁶⁴. Політичною платформою консолідації електорату Д.Трампа стали націоналізм, правий популізм, протекціонізм. Трамп позиціонується як анти-лівий, антиполіткоретний, проамериканський президент. У жовтні 2016 р. Д.Трамп, виступаючи у м. Шарлотт, штат Північна Кароліна, обіцяв новий курс для афроамериканців та наголосив, що «в наших жилах тече однакова червона кров патріотів»⁶⁵. Ідеологічним опонентом Д.Трампа є, наприклад, Джон Вінер професор історії США Каліфорнійського університету, політичний редактор тижневика лівого спрямування «The Nation». Малоосвічені білі виборці голосують за республіканців під впливом поглядів на вогнепальну зброю, одностатеві шлюби, право на аборти. Появу на робочому столі Д.Трампа бюста В.Черчилля замість бюста Кінга тлумачилось як расистська, імперіалістична, ультраправа сутність 45-го президента США. Натомість Д.Трамп закидає демократам заперечення стратегії асиміляційної американської ідентичності та плекання ідентичності мультикультурності, поділу американської нації на расові, національні, релігійні, сексуально-гендерні та інші підгрупи. Прихильники Трампа вважають таку політику причиною загострення расових відносин у США. Демократка М.Олбрайт узагальнила традиційні ліберальні ідеологічні претензії до Д.Трампа: «серед його улюблених мантр є та, що суди США упереджені, ФБР корумпована, преса майже завжди бреше, а вибори фальсифіковані. В середині країни ці прокляття мають деморалізований і роздільний вплив. Американці ще ніколи не чули, щоб президент із такою зневагою говорив про інститути США. Одначе аудиторія Трампа охоплює весь світ. Замість того, щоб заохочувати інших поважати й брати приклад зі Сполучених Штатів, він закликає до протилежного»⁶⁶. Таким чином, виборча кампанія 2016 р. та президентські роки Д.Трампа створили сприятливі передумови для загострення символічних ідейних війн між адептами різних варіантів колективної пам'яті про Громадянському війну у США, а тригером

---

⁶⁴ Гингрич Н. Понимая Трампа. М., 2018. С.51.

⁶⁵ Гингрич Н. Понимая Трампа. М., 2018. С.69-70.

⁶⁶ Олбрайт М., Вудворт Б. Фашизм: засторога. Київ, 2019. С.282.

цих процесів став локдаун періоду пандемії та старт активної фази президентських виборчих перегонів 2020 року.

Колишня державна секретарка США М.Олбрайт духовно-політичну ситуацію за доби 45-го президента США описує так: «наші політичні партії воюють одна з одною й водночас розколюються в середині самих себе. Ми маємо президента, який вважає доброю політикою ошукувати громадян, а підхід його до світових проблем породжує в одних підлабузництво, тоді як у інших руки стискаються в кулаки»⁶⁷. За таких умов потрібен були тільки привід, аби ситуація загострилася. 25 травня 2020 р. стався інцидент за участі поліції, внаслідок якого помер афроамериканець Дж. Флойд. Ця подія стала тригером інформаційної пропаганди проти Д.Трампа в умовах виборчої кампанії. Рух «Black live matter» є віддзеркаленням демократичної більшості, яка створюється на основі консолідації афроамериканців, латиноамериканців, жінок з вищою освітою, лівих лібералів, орієнтованих на гендерну ідентичність.

Досить швидко зазначений рух актуалізував історичну пам'ять про Громадянську війну, хоча проти расової сегрегації виступали непрямі нащадки колишніх рабів, які засуджували білих, які не є прямими нащадками рабовласників. Але це є віддзеркаленням символічних характеристик історичної пам'яті, яка може розглядатись як «1) спосіб збереження й трансляції минулого в епоху втрати традиції (звідси – винайдення традиції і впровадження місць пам'яті); 2) індивідуальна пам'ять про минуле; 3) частина соціального запасу знань, яка існувала вже в примітивних суспільствах; 4) колективна пам'ять про минуле, коли мова йде про певну групу; 5) соціальна пам'ять; 6) ідеологізована історія, 7) синонім історичної свідомості (пізнання), 8) канал передачі досвіду та відомостей про минуле»⁶⁸. Символом боротьби проти сегрегації швидко стали атаки на меморіали героїв колишньої Конфедерації. Нагадаємо, що меморіал – це матеріальне місце пам'яті, що відображає соціальні та колективні інтерпретації минулого. Місця пам'яті – місця, в яких

---

⁶⁷ Олбрайт М., Вудворт Б. Фашизм: засторога. Київ, 2019. С.15.

⁶⁸ Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів. Київ, 2013. С.277.

суспільство добровільно збирає ті спогади, які для нього є важливою і невід'ємною частиною свого індивідуального вигляду. Місця пам'яті постають у трьох вимірах – матеріальному, символічному, функціональному. Об'єкт стає «місцем пам'яті», коли уникає забуття, коли він викликає емоції певної спільноти. «Повернення пам'яті» автоматично робить минуле непередбачуваним і занадто залежним від імперативів сьогодення.

На горі Рашмор масиву Блек-Хіллс у штаті Південна Дакота впродовж 1927-1941 рр. було створено мегалітичні скульптури Дж. Вашингтона, Т. Джефферсона, Т. Рузвельта, А. Лінкольна, які символізують заснування, розвиток, збереження і процвітання США. Натомість у гірському масиві Чорні холми також у штаті Південна Дакота з 1947 р. не завершеною є мега-скульптура Дикого Коня – вождя племені оглама, який жив приблизно у 1840-1877 роках. На горі Стоун-Маунтін (Аппалачі) у штаті Джорджія в 1972 р. було закінчено найбільший барельєф «Меморіал Конфедерації», на якому вшановано президента Конфедеративних Штатів Америки Джефферсона Девіса, генералів Роберта Лі і Томаса Джексона на конях⁶⁹. Станом на квітень 2016 р. у 31 штаті США нараховувалось до 700 пам'ятників конфедератам, з них у Вірджинії 96, Північній Кароліні 90, Джорджії 90, Техасі 66, Південній Кароліні 50, Алабамі 48, Міссісіпі 48, Теннессі 43, Кентуккі 41, Луїзіані 37, Арканзасі 36, Флориді 25, тощо. «Війни пам'ятників» - конфліктні ситуації внутрішньо громадянського або міждержавного масштабу (протистояння суспільно-політичного, ментального, ідейно-наукового або фізичного характеру) навколо спорудження (знищення, перенесення, наповнення політизованим змістом) пам'ятників та інших матеріальних носіїв цільової історичної інформації. У ширшому розумінні – творення або використання місць пам'яті для досягнення політичних цілей. Одна із провідних та радикальних форм «війн пам'ятей». Предметом конфліктів стали пам'ятники. Джефферсон Фініс Девіс (1808-1889)

---

⁶⁹ N'dea Yancey-Bragg, Doug Stanglin. New protest, debate erupt over calls to Remove Confederate monuments and symbols/ URL: <https://www.usatoday.com/story/news/2017/08/16/new-protest-debate-erupt-over-calls-remove-confederate-monuments-and-symbols/572136001/>

президент Конфедеративних Штатів Америки. Генерал Томас Джонатан Джексон (Джексон Кам'яна Стіна, 1824-1863) командувач армію Конфедерації у переможній кампанії Громадянської війни в долині Шенандоа та у битві під Харперс-Феррі. Генерал Роберт Едвард Лі (1807-1870) командувач армією Конфедеративних Штатів у другій битві при Булл-Ран, Фередіксберзі, Чанселорсвіллі. Джозеф Егглстон Джонстон (1807-1891) командувач військовими округами Конфедерації.

Під час протестів було повалено чимало пам'ятників Колумбу. Перші такі спроби були ще 1992 р., коли відзначали 500-річчя відкриття Америки європейцями. Подразником для учасників протестів стала пам'ять про сьомого президента США (1829-1837) Ендрю Джексона плантатора і рабовласника, відомого етнічними чистками племен червоношкірих. Еліти племені черокі також мала рабів⁷⁰. Правда, справа так і не дійшла до публічного спалення двадцяти доларових купюр з його фотографією. Не випадково Алексіс де Токвіль писав, що він не знає ще однієї такої країни, де любов до грошей займала б таке міцне місце в серцях людей⁷¹. Тільки в 1924 р. було прийнято федеральний закон про громадянство корінних жителів Америки. На виборах 1928 р. у палаті представників з'явився перший депутат афроамериканець Оскар Пріст, обраний не від Півдня, а від штату Іллінойс. Однак внаслідок расової сегрегації він обідав у підвалі Капітолію, а не разом із білими конгресменами⁷².

28 серпня 1963 р. марш до Меморіалу Лінкольну на чолі з Мартіном Лютером Кінгом став символом боротьби за громадянські права афроамериканців. Закон про громадянські права 1964 р., ліберальне еміграційне законодавство 1965 р. радикально змінили стан справ. Афроамериканці отримала права виборців. Кінець 1960-х позначився періодом загострення суспільних конфліктів і насиллям. 4 квітня 1968 р. у Мемфісі був вбитий Мартін Лютер Кінг. «Велике суспільство» деклароване президентом Ліндоном

---

⁷⁰ Римини Р. Краткая история США. М., 2019. С.137.

⁷¹ Токвиль А. Демократия в Америке. Книга 1. М., 1992. С.112.

⁷² Римини Р. Краткая история США. М., 2019. С.286.

Джонсоном, стало реальністю після перемоги США в «холодній війні». За часів президентства Б.Клінтона спорадичні расові заворушення нівелювались успіхами соціальної політики демократів. За президентства Б. Обами, який як перший небілий президент, не наголошував на расових індивідуальних особливостях, акцентуючи увагу на відродженні цінностей американської мрії. Однак саме за Б.Обами виникли передумови, які допомогли Д.Трампу перемогти у листопаді 2016 року. Зрештою, активістів «Black live matter» дратували навіть пам'ятники першому президентові США Джорджу Вашингтону, який був рабовласником та змусив автохтонних американців відмовитись від багатьох територій. Поліції на піку протестів довелося охороняти у столиці побудований в 1888 р. 150 метровий меморіал в честь Дж. Вашингтона.

Найбільш активними були протести у «червоних» штатах, які традиційно підтримують Республіканську партію, головним чином розташовані в центрі і на півдні США. «Сині» демократичні штати локалізовані на обох океанських узбережжях і на півночі США. Так звані «фіолетові» штати від виборів до виборів хитаються між демократами і республіканцями. Найбільші з «фіолетових» «перехідних» у електоральному сенсі штатів Флорида та Огайо. Вогнепальну зброю більше мають «червоні» штати, менше «сині». «Сині» штати багатші за «червоні». У республіканців як правило жорстка анти еміграційна риторика. Рух «BLM» був підтриманий навіть у окремих штатах «іржавого поясу» промислового регіону Північного-Сходу і Середнього Заходу США: Іллінойс, Індіана, Огайо, Мічиган, Нью-Йорк, Нью-Джерсі, Пенсільванію, Меріленд, Західну Вірджінію.

Незалежно від результату президентських виборів 3 листопада 2020 р. боротьба навколо історичних символів, які впливають на визначення проекту майбутнього триває. Символічний рубіж 2026 рік, коли відзначатимуть 250-річчя незалежності США ідеологічно важливий. Домінантною залишається тенденція збільшення демократичної та електоральної кількості небілих американців. Тобто «класичні» Сполучені Штати, в усіх сферах життя яких

домінували білі американці з англосаксонською протестантською ідентичністю та відповідними історичними уявленнями, самі стають історією. Політичною реальністю стає ситуація, коли білі американці стають меншістю. Навряд чи така «нова меншість» відмовиться від власного тлумачення будь-яких етапів історії США, включно з найбільш гострими. Це означає, що війни пам'яті стануть органічним елементом політичних процесів. Тому увага до історичної семіотики була дедалі прискіпливішою.

Аналіз основних досліджень засвідчує факт живої наукової дискусії щодо періодизації, типології і сутності сучасного процесу глобалізації з точки зору його компаративного аналізу з прикладами імперіалізму із всесвітньої історії. В історіографії наявні різні точки зору щодо ієрархії, етапів, змісту і смислу впливу імперських утворень на історію людства. Одні дослідники вважають, що імперський і глобалістський принципи несумісні. Адже будь-яка імперія намагається зробити свій ареал існування «закритим» як до інших імперських утворень, так і до того, що ліберали у ХІХ столітті назвали вільною конкуренцією. Звичайно, імперії існували задовго до «класичного» імперіалізму. За класичної імперської доби поняття «імперія» насамперед означало «життєвий простір» для надлишкового населення. Напередодні Першої світової війни Британська імперія охоплювала майже чверть світового суходолу і стільки ж населення. Натомість неомарксист М.Хардт і А. Негрі зазначають, що «імперія це глобальний порядок без зовнішніх кордонів». Неухильною є тенденція переходу від імперіалізму модерну до постмодерної імперії, яка перемалює національні суверенітети багатьох держав⁷³. Британський історик Пірс Брендон у 2007 р. видав монографію «Занепад і розпад Британської імперії 1781-1997», яка за назвою і змістом перегукується з епохальною працею Едуарда Гіббона «Історія занепаду і руйнування Римської імперії». Британці, вибудовуючи свою імперію, озирались на Римську імперію. Автор розглянув широку панораму історію Британської історії від війни за незалежність США

---

⁷³ Hardt Michael, Negri Antonio. Empire. Frankfurt am Mein: Suhrkamp Verlag, 2000. 380 p.

до втрати Гонконгу. Можливість іншого майбутнього прямо пропорційна якості історичного мислення суспільства.

Американський соціолог вірменського походження Георгій Дерлуг'ян пояснює становлення модерної світ-системної домінації Заходу не тільки веберіанською тезою про протестантський дух капіталізму, а й складнішими інституційно-історичними аргументами. «Ранні імперії з фатальною регулярністю зазнавали занепаду і валилися, породжуючи мигтіння династій, завоювань і темних періодів на сторінках підручників історії». «Легіони робили імперію римською», але «Рим досяг екстенсивних меж зростання і завоював усе, що міг, після чого залишалося зануритися в переділ власності у внутрішніх інтригах і громадянських війнах і приречено обороняти кордони від збройних орд нелегальних мігрантів». «До 1500 року визрів цілий виводок ісламських імперій: Великі Моголи на півночі Індії; Сефевіди, що зробили відтоді весь Іран шийтським; і турки-османи, котрі фактично відновили Східну Римську імперію в новому вигляді сунітського халіфату». В Західній Європі «у відповідь на габсбурзький проект загальноєвропейської католицької імперії й розгортається протестантська Реформація». Внаслідок Реформації в Західній Європі «відбулося насичення соціального середовища потенційними служителями і працівниками державної влади, чого так бракувало давнім імперіям»⁷⁴.

Імперії, які модернізуються, мають потужні джерела як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів. На думку Г.Перепелиці, «розвиток будь-якої імперії складається з трьох фаз: експансія – гегемонія – занепад. Зміна цих фаз відбувається завдяки постійній зміні станів балансу і дисбалансу сил у регіональній та глобальній системах міжнародних відносин. За свою історію Росія як імперська держава входить у третій цикл повторення цих фаз»⁷⁵. Варто чітко розрізняти поняття локальна цивілізація та імперія. Як правило, імперія має єдиний владний центр, натомість локальна цивілізація апріорі децентралізована.

---

⁷⁴ Дерлуг'ян Г. Соціальна еволюція людства: західний і радянський модернізаційні проекти. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2018. №2. С.165-185.

⁷⁵ Перепелиця Г.М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. Київ, 2017. С.86.

Поняття «цивілізація» в системі гуманітарних наукових дисциплін має багато різних визначень та досить заплутану семантику значень. Воно походить від латинського слова *civilis* – громадянський, гідний, вихований. Смысловое розуміння цього поняття суттєво змінювалось на різних історичних етапах. По-перше. У широкому розумінні *цивілізований* – це форма існування живих істот, наділених розумом. По-друге. У вузькому значенні термін вживається в трьох основних смислах: історичні типи культур, локалізовані у часі і просторі; етапи історичного генезису людського суспільства, а також рівень розвитку певної матеріальної та духовної культури – наприклад, антична цивілізація, сучасна цивілізація; це також і все людство, котре є світовим соціальним феноменом.

Отже, поняття цивілізація з'явилося за доби Просвітництва. Одні вважають його автором французького політика Мірабо, інші шотландського просвітителя Фергюссона. Останній ще в 1767 р. у «Нарисі історії громадянського суспільства» визначив поняття цивілізація як новий етап в історії людства, який настає з виникненням приватної власності. Натомість маркіз Мірабо у праці «Друг законів» (1757 р.) визначає поняття цивілізація як пом'якшення моралі, поширення знань, покликаних дотримуватись загальних правил та законів співжиття. У ХІХ столітті поняття цивілізований почало означати секуляризовану та раціоналізовану форму життя, моральні засади якого визначались розрахунком. Нецивілізованим вважалось життя від сотворіння світу до кінця епохи середньовіччя, а також спосіб життя неєвропейських народів. У цьому сенсі, звичайно, діяв комплекс західного центризму, який з часів культурного розквіту Афін, а потім апогею влади Римської імперії відділяв цивілізованих громадян від решти варварських народів. Правда, водночас ідеї східного центризму тривалий час також були притаманними так званій Середній Китайській імперії. До того ж, східні цивілізації принаймні на 6-8 тис. років старші за нинішню зразкову західну цивілізацію. Загалом від періоду Просвітництва до сьогодення можна виділити два головні тлумачення поняття цивілізація: по-перше, як етап історичного процесу, який якісно більш прогресивний, ніж так званий варварський

першопочатковий період всесвітньої історії; по-друге, як конкретна соціальна спільність (локальна цивілізація), або все людство (глобальна цивілізація). Інша справа, що процес колонізації отримав за допомоги уявлень про монополію європейців на цивілізований розвиток зручну ідеологічну конструкцію для «поширення і захисту цивілізації», що зрештою перетворилося на інструмент виправдання та надання сенсу колоніалізму загалом.

Французький історик Ф.Бродель визначає поняття цивілізації як особливу форму організації колективного життя людей, якій властиві ієрархічність, впорядкованість основних цінностей, які є факторами розвитку цивілізації. У цьому сенсі податки, які збирає держава, є ціною збереження цивілізованої організації соціуму як громадянського суспільства. Локальні цивілізації розглядаються Броделем як сукупність історичних, географічних, соціокультурних особливостей, які перешкоджають одній цивілізації схрещуватись з іншою. Російська дослідниця І.А.Василенко визначає поняття цивілізація як суспільство, яке досягло певної цілісності, завдяки єдності релігії, мови, культурних традицій⁷⁶. Слід зазначити, що претендентів на ексклюзивне використання модного нині цивілізаційного підходу більш ніж достатньо. Відомий сучасний російський історик Є.Б.Черняк у 1996 р. запропонував систематизоване історіософське обґрунтування та назву науці про цивілізацію – цивіліографія⁷⁷. Так на його думку має називатись наукова дисципліна, яка розглядає розвиток суспільства як цивілізаційний процес. При цьому основу цивіліографії мав скласти фактичний аналіз теорії та порівняння історії різних локальних цивілізацій на засадах результатів досліджень соціальних наук. На думку багатьох дослідників цивілізаційне розуміння історії має унеможливити спроби абсолютизувати вузькі визначення поняття цивілізації, за якими приховуються прагнення видати певну макроконцепцію за єдино правильну теорію цивілізаційного розвитку. Водночас розвиток діалогу між прихильниками різних підходів до вивчення проблем історії цивілізацій, який

---

⁷⁶ Василенко І.А. Политическая глобалистика. М., 2000. С.355.

⁷⁷ Черняк Е.Б. Цивилиография. М., 1996. С.76.

вже більше століття розгортається в історіографії, дає можливість наблизитись до більш адекватного розуміння різних аспектів цивілізаційної теорії.

У середині XIX ст. Маркс та Енгельс розробили концепцію єдності світового історичного процесу, згідно з якою людство в своєму історичному розвитку проходить послідовні етапи: азіатський, античний, феодальний, буржуазний. Цивілізаційний підхід по суті зник у моделі суспільно-економічних формацій, адже для класиків марксизму цивілізація існувала лише в однині. Це і не дивно, адже тодішній рівень наукового осмислення етнографічних та інших особливостей різних цивілізацій був зовсім іншим, ніж скажімо на початку XX ст., коли цивілізаційна теорія фактично і оформилась як напрямок у соціальних науках.

У СРСР панівною лишалась формаційна теорія історичного розвитку. В 1933 р. академік В.В.Струве розробив схему зміни соціально-економічних формацій, згідно з якою історія проходить один за одним п'ять етапів: первіснообщинний, рабовласницький, феодальний, капіталістичний, комуністичний (першою фазою якого є соціалізм). Але у рамках цієї концепції діяння живих людей по суті підмінялись взаємодією абстрактних соціальних категорій. Російська історія постійно підтягувалась до вищих євроцентристських стандартів. Водночас слід зазначити, що дискусія представників суспільних наук, яка відбувалась у середині 60-х рр. XX ст. та стосувалась тлумачення марксового визначення «азійського способу виробництва» дала можливість краще зрозуміти сутність та співвідношення соціальних структур та інститутів західних та східних суспільств.

На відміну від формаційного підходу до бачення логіки розвитку світової історії через закони класової боротьби та зміни соціально-економічних формацій, прихильники цивілізаційної парадигми фіксують певні еталони духовного життя та культури, які стають стрижнем суспільного буття. Вони вважають, що кожна локальна цивілізація як цілісний організм проходить періоди зародження, розквіту та загибелі.

Освальд Шпенглер у кризовий період світової історії (1914-1922 рр.) працював над масштабною історіософською працею «Сутінки Європи». По суті, він започаткував найважливіші концептуальні та методологічні підходи до вивчення цивілізаційної проблематики. В тлумаченні Шпенглера цивілізація – це неминуча доля культури. Саме культура як морфологічний організм, який проходить стадії народження, розквіту та поступового занепаду становить праженомен існуючих цивілізацій Сходу і Заходу. Таким чином було закладено фундамент соціокультурного підходу до аналізу локальних цивілізацій⁷⁸.

Впродовж 1934-1961 рр. британський історик А.Тойнбі в 12-томній праці «Дослідження історії», на відміну від напівмістичного шпенглерівського підходу, запропонував більш раціональне бачення компаративного аналізу історії локальних цивілізацій. Водночас він зберіг концептуальне бачення фаз розвитку цивілізацій від народження до занепаду. Тойнбі нарахував 47 цивілізацій трьох поколінь та виділив п'ять живих цивілізацій: західну, православно-християнську, ісламську, індуїстську, далекосхідну⁷⁹.

У другій половині ХХ століття подальший розвиток цивілізаційної теорії у форматі соціокультурних підходів дав можливість Ф.Броделю та Е. Тоффлеру уточнити шпенглерівське песимістичне бачення «смерті» культури на цивілізованому етапі розвитку історії. Адже не лише цивілізація стає закономірним наслідком розвитку культури, а й кожна культура збагачується досягненнями цивілізації.

У контексті зазначеного концептуального бачення, починаючи з кінця ХІХ та впродовж всього ХХ століття були створені помітні історичні праці, написані в цивілізаційній парадигмі. Переклади деяких з них зараз публікуються, зокрема, в Росії⁸⁰. Суттєвий внесок у методологію компаративного аналізу соціокультурних цивілізаційних цінностей зробив

---

⁷⁸ Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. М., 1993. С.65.

⁷⁹ Тойнби А. Постигение истории. М., 1990. С.99.

⁸⁰ Бокль Г. История цивилизаций. История цивилизации в Англии. В 2-х томах. М., 2002. С. 47.

класик соціологічної думки Макс Вебер. Він розробляв методологію та збирав цікавий фактичний матеріал для порівняння трудової етики різних світових релігій, що й досі є актуальною проблемою історичної соціальної глобалістики.

Починаючи з другої половини ХХ ст. у цивілізаційних дослідженнях на заході можна спостерігати двоякий процес. З одного боку, удосконалюється методологічний інструментарій соціокультурної цивілізаційної компаративістики, зокрема в рамках культурної антропології. (К.Леві-Стросс, К.Лоренц). Зокрема, К.Леві-Стросс розглядає глобальну цивілізацію як коаліцію культур, кожна з яких зберігає свою оригінальність. З іншого боку, спостерігається заглиблення в проблематику історії повсякденності західної цивілізації⁸¹, висвітлення гендерних аспектів європейської цивілізації⁸².

Особливо популярним цивілізаційний підхід став у країнах пострадянського простору після дискредитації марксистсько-ленінського бачення розвитку всесвітньої історії. Активізувались дослідження цивілізаційних питань окремих історичних періодів, зокрема, походження найдавніших цивілізацій⁸³. У вітчизняній історіографії цивілізаційну парадигму плідно розробляє відомий вчений Ю.В.Павленко⁸⁴. Також увага приділяється компаративістиці різних локальних цивілізацій⁸⁵ та порівнянню досвіду реформ з точки зору цивілізаційного процесу⁸⁶.

Взагалі актуальним науковим завданням лишається розробка категоріального апарату та методологічних підходів, які дають можливість оперувати глобальним цивілізаційним об'єктом та різними предметами досліджень у межах єдиної цивілізаційної парадигми історичної соціальної

---

⁸¹ Ле Гофф Ж. Цивілізація середньовікового Запада. М., 1992. С. 88.

⁸² Gisela Bock. Frauen in der europäischen Geschichte. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart. München. 2000. S. 67.

⁸³ Кожурин Ю.Ф. Історія цивілізацій: цивілізаційний процес. М., 2001. С. 29.

⁸⁴ Павленко Ю.В. Історія світової цивілізації. Київ, 1999 С. 18.

⁸⁵ Павленко Ю.В. Історія світової культури. Культурні регіони. Київ, 1999.

⁸⁶ Гальчинський А.С. Суперечності реформ у контексті цивілізаційного процесу. Київ, 2001. С. 87.

глобалістики. Серед найважливіших проблем цивілізаційного підходу в дослідженні історичної соціальної глобалістики виділимо наступні: співвідношення культури та цивілізації, проблема зародження локальної цивілізації, порівняння варварства та цивілізації, визначення засад компаративного аналізу соціокультурних відмінностей між цивілізаціями Сходу та Заходу, вивчення логіки діалогу та конфлікту цивілізацій, типологізація локальних цивілізацій за весь час всесвітньої історії та існуючих нині. Стисло розглянемо деякі з названих проблем.

Починаючи з праці О.Шпенглера «Сутінки Європи» проблема співвідношення культури та цивілізації є однією з ключових у цивілізаційній теорії. З культурологічної точки зору цивілізація може розглядатись як спосіб існування людських суспільств в умовах суспільного поділу праці. Межі кожної цивілізації визначаються ареалом поширення культури, з якою вона себе ідентифікує, адже локальна цивілізація насамперед є соціокультурним утворенням. Проте досі не склалась чітка теорія ролі культури в цивілізаційному розвитку та цивілізаційних аспектів існування самої культури. Наприклад, на думку Данилевського цивілізація є часом розквіту певного культурно-історичного типу. Шпенглер навпаки визначає цивілізацію як період занепаду культури, коли її життя перетворюється на мумію⁸⁷. Не менше проблем існує і у вивченні процесу зародження локальної цивілізації. Узагальнений археологічний матеріал, зібраний у книзі М.О.Чмихова «Давня культура» дає підстави казати про різні географічно-історичні умови формування антропогенних ландшафтів, які стали місцем розвитку багатьох типів локальних цивілізацій⁸⁸.

Загострення глобальних соціальних проблем знову актуалізувало питання універсальності етапів розвитку всесвітньої історії. Прихильники універсального бачення розвитку всесвітньої історії, починаючи з К.Маркса, зазначають, що всі країни і народи, незважаючи на відставання одних і

---

⁸⁷ Келле В.Ж. Культура в системе цивилизационных механизмов. Сравнительное изучение цивилизаций мира. М., 2000. С.9.

⁸⁸ Чмихов М.О. Давня культура. Київ, 1994. С.65.

випереджаючий поступ інших, у своєму становленні проходять одні й ті ж етапи, а відрізняються один від одного лише стадією розвитку. У рамках цього концептуального підходу можна розглядати теорію модернізації як систему перетворень конкретного суспільства у рамках його осучаснення і постійного вдосконалення⁸⁹. Адже від часів епохи Просвітництва історична доля людства розглядалась як єдина. Натомість із розвитком процесу глобалізації, загостренням соціальних протиріч між багатою Північчю та бідним Півднем поступово відбувається процес відмови від універсальних моделей та стадій розвитку, обов'язкових для всіх часів та народів.

Ф.Бродель, досліджуючи цивілізаційні особливості народження західної моделі капіталізму, наголошував, що майже третина капіталовкладень в Британії періоду промислової революції покривалось за рахунок колоніальних володінь в Індії. Внаслідок цього місцеві форми капіталістичних відносин та їх структури руйнувались. Крім того, фактичний матеріал соціокультурної історії заперечує унікальність різних культурних феноменів. Наприклад, у Європі почали користуватися ложками лише в другій половині ХVI ст. До цього європейці брали їжу руками, допомагаючи собі при цьому ножом. А народи Центральної Америки користувалися ложками ще за 1000 років до завоювання Мексики іспанським конкістадором Кортесам (1519-1521 рр.), а стародавні єгиптяни за 3000 тисячі років до нашої ери. До періоду релігійної реформації та великих географічних відкриттів Захід взагалі відставав від Сходу за рівнем науки та техніки. Не помічати цих явищ можна лише дивлячись на всесвітню історію скрізь європоцентричні окуляри. Цивілізаційний підхід має дати можливість позбутись цієї вади зору дослідників.

З цією точкою зору фактично погоджуються С.Кара-Мурза, який наголошує на важливості для західної ринкової цивілізації десакралізації та дегуманізації світу як способу народження техногенного світогляду, ідеї свободи у вигляді волі до влади та ідеї прогресу як потреби у перманентній

---

⁸⁹ Горбатенко В.П. Стратегія модернізації суспільства. Україна і світ на зламі тисячоліть. Київ, 1999. С.11.

експансії, індивідуалізму та породженого ним егоїстичного інтересу як мотору конкуренції⁹⁰.

В умовах гострої критики існуючих методів глобалізації ідейною зброєю антиглобаліського руху стає переконання в тому, що західна цивілізація створила себе з матеріалу колоній. У відповідь нинішні країни «золотого мільярду» розробляють тактику своєї консолідації перед загрозою з боку бідного Півдня. Але й він не є однорідним. Наприклад, нові індустріальні країни Південно-Східної Азії, або нафтодобувні держави Перської затоки, зайнявши своє місце в глобальному поділі праці, значно багатші за решту країн, що розвиваються.

Тенденції визначення всіх цивілізацій як унікальних протистоїть неоліберальна спроба побудови глобального демократичного суспільства, яке за Ф.Фукуямою буде достойним кінцем історії. Загально цивілізаційне поширення неоліберальних ідей мало усунути більшість міжцивілізаційних протиріч. Але історична реальність виявилась значно складнішою, ніж теорія, яка претендувала на її пояснення. Альтернативний концепції кінця історії підхід у 1993 р. в популярному есе «Зіткнення цивілізацій» запропонував С.Гантінгтон. Назву своєї відомої праці він взяв з однойменного заголовку одного з розділів есе А.Тойнбі «Цивілізації перед судом історії».

Розглядаючи розвиток глобальних конфліктів упродовж історії, Гантінгтон зазначає, що спочатку конфлікти вибухають між правителями держав, які намагались приєднати нові території до своїх володінь. Після Великої французької революції основними суб'єктами конфліктів стають нації. Після Другої світової війни настав час конфлікту ідеологій, проявом чого стала холодна війна. Її закінчення висунуло на порядок денний конфлікт цивілізацій. Гантінгтон слушно зазначає, що різниця між цивілізаціями складалась століттями, вони більш фундаментальні та стабільні, ніж протиріччя ідеологічні та класові, менше піддаються змінам. Тому сучасні глобальні конфлікти будуть

---

⁹⁰ Кара-Мурза С.Г. Идеология и мать её наука. М., 2002. С.146.

зсуватись від політичних та ідеологічних кордонів на лінії дотику різних локальних цивілізацій. Ця концепція пов'язала конфліктологію з культурологією та геополітикою.

Формою реалізації ідеї конфлікту цивілізацій розглядається концепція багатопольсного світу. Єдиний полюс сили, репрезентований трансатлантичною європейсько-американською цивілізацією, вважається гарантом глобальної безпеки та стабільності⁹¹. Натомість виникнення багатьох центрів сили деякі теоретики міжнародних відносин пов'язують із загостренням боротьби між ними та глобальною нестабільністю⁹².

Водночас у процесі обговорення ідеологеми “*зіткнення цивілізацій*” неодноразово акцентувалась увага на потребі бачення *діалогу цивілізацій* не лише як форми продовження конфлікту іншими засобами, а й як соціокультурних засад розвитку міждержавного та міжцивілізаційного партнерства⁹³.

Після терактів 11 вересня 2001 р. у США, які для масової свідомості стали одним із символів можливого конфлікту цивілізацій із використанням асиметричних методів ведення війни, значну увагу розвитку ідеї діалогу між цивілізаціями приділяє ООН. Зокрема, 9 листопада 2001 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію 56-6, в якій зазначається, що всі цивілізації прославляють єдність і багатолікість людства, стають ще багатшими та отримують стимул для подальшого розвитку завдяки діалогу з іншими цивілізаціями. Досягнення цивілізації є колективним надбанням людства. Глобалізація є не лише економічним, фінансовим та технологічним процесом, який може принести велику користь, а й викликом, який полягає в необхідності збереження величезної інтелектуальної та культурної різноманітності людства та цивілізацій. Діалог цивілізацій – це процес, який

---

⁹¹ Бжезинский З. Великая шахматная доска. Американское господство в мире и его геостратегические императивы. М., 1999. С.41.

⁹² Lawrence F. Kaplan, William Kristol. The War over Iraq. Saddam's Tyranny and America's Mission. San Francisco. 2003. P.150.

⁹³ Василенко И.А. Диалог цивилизаций: социокультурные проблемы политического партнерства. М., 1999. С.65.

йде всередині цивілізацій та на їх стику, який ґрунтується на загальній участі та колективному бажанні вчитись, виявляти нові концепції, сфери спільного розуміння та спільні цінності⁹⁴.

При цьому слід пам'ятати, що жодна ідеологія не може бути універсальною. На цю роль в умовах плюралістичного бачення розвитку історії, звичайно, не може претендувати й цивілізаційний підхід. Тим паче, що його евристичні можливості обмежуються внаслідок серйозних методологічних та теоретичних протиріч, які існують в межах названого підходу. Зокрема, поки що адепти цивілізаційної парадигми не знайшли погодженої відповіді навіть на відносно просте питання: скільки цивілізацій змінилось впродовж світової історії. Крім того, існують різні підходи до принципів типологізації цивілізацій. Одна частина науковців слідом за А.Тойнбі вважає, що найдавніші цивілізації виникли на основі найдавніших високих культур (Єгипет, Месопотамія, Індія, Китай). Після «осьового часу» (за К.Ясперсом) локальні цивілізації вже формуються на основі світових релігій. Американський політолог С.Гантінгтон у спробі класифікувати існуючі цивілізації нараховує їх вісім, але робить це за різними критеріями. За ознакою однієї зі світових релігій він виділяє: християнську католицьку, християнсько-православну, ісламську, індійську конфуціанську, японську цивілізації, а ще дві за географічним принципом: африканську та латиноамериканську. Але незважаючи на зазначені протиріччя цивілізаційний підхід як найбільш масштабний охоплює стійкі компоненти людської історії (антропологічні, етнічні, культурні), натомість формаційний підхід концентрує увагу на більш лабільних (соціальних, особистісних структурах), а то соціокультурний підхід виявляє співвідношення стійкого та нестійкого (особистості і суспільства, культури і соціальності).

Помітним концептом сучасної цивілізаційної теорії є спроба головним чином неомарксистів адаптувати до неї формаційну теорію. В історичній науці склалось уявлення про традиційне аграрне, модернізоване індустріальне та

---

⁹⁴ Аннан К. Диалог против конфликтов и насилия. Глобальная повестка для диалога между цивилизациями. *Азия и Африка сегодня*. 2002. №7. С.4-6.

постмодерне постіндустріальне суспільство. Оскільки різні суспільства перебувають на неоднакових щаблях історичного розвитку, формуються розбіжності між локальними цивілізаціями. При цьому сучасне суспільство розглядається як продукт індустріальної цивілізації, а традиційне суспільство як спадкоємець аграрної цивілізації.

Цивілізаційне розрізнення важливе з точки зору класифікації азійських та європейських імперій. Шістнадцяте століття знало низку азійських імперій. Османська імперія оволоділа Анатолією, Єгиптом, Аравією, Месопотамією, Єменом та сягнула Балкан і Угорщини. Імперія Сефевідів наприкінці XVI століття володіла землями від Ісфагана й Тебриза до Кандагара, тоді як Північною Індією від Делі до Бенгалії правив імператор моголів Акбар. За династії Мін за великою китайською стіною існувала Піднебесна імперія. Минуло багато років перш ніж європейські імперії зрівнялися у своїх досягненнях зі східним імперіалізмом. Продукти європейської культури у вигляді інститутів конкуренції, науки, власності, медицини, споживання, ставлення до праці посприяли формуванню європейсько-центричного погляду на глобальну історію. Тобто відмінність між Заходом та Рештою світу виявилася саме інституційною. Всі європейські монархи заохочували торгівлю, завоювання й колонізацію як продовження взаємної конкуренції. Хоча до 1776 року світ побачило лише одне американське видання «Двох трактатів», ідеї Локка справили продуктивний вплив на розвиток суспільства й політики у Північній Америці. Політика Латинської Америки після здобуття нею незалежності, навпаки, опинилася між Гоббсовим анархічним природним станом і грубою карикатурою на його авторитарного суверена. Зазначимо, що для Локка власність на людей була такою є частиною колоніального проекту, як і власність на землю. І ці люди не мали стати ані землевласниками, ані виборцями. Станом на 1913 р. над світом панували Західні імперії. До Першої світової війни одинадцять західних імперій: Австрія, Бельгія, Франція, Німеччина, Італія, Нідерланди, Португалія, Росія, Сполучене Королівство, США володіли майже двома третинами земної території і населення.

Віртуальний глобальний світ є таким само мінливим, як і думка. Китайський даоський мислитель Чжуан Цзи зазначав, «коли схоплено думку – не потрібні слова». Тим самим він за 2500 років до Різдва Христового констатував, що саме людина є медіумом комунікативних систем. Ікона та екран комп'ютера однаково магичні, але джерело цієї магнотерапії різне. Ікона діє на віруючого ликом, а екран – маскою. Дух веде за собою матерію та організує її. Місце філософської феноменології як науки про буття життєвого світу повсякденності замає комунікація. Мова йде про занепад книжкової культури під впливом електронних технологій. Дедалі частіше говорять про зміну технологій влади, які в свою чергу викликані змінами комунікативних медіумів. Інформаційні технології дають можливість «монтувати» образи та маніпулювати фактами, але попри це без спеціальної критики довіра до цих симулякрів не зникає. Втрачається авторитет джерела інформації.

Інформація – філософська категорія, яка пов'язує поняття сигналу та смислу. Отже, інформація це не енергія і не матерія, а віддзеркалення зовнішнього світу засобами знаків і сигналів. Ця категорія придатна для пояснення процесів, які відбуваються у об'єктивному матеріальному світі та в суб'єктивному внутрішньому світі людини. Інформація це не субстанція, вона не зберігається у повідомленнях або записах.

Отже, інформація це не «річ», до якої можна доторкнутися. Це певні зміни, які відбуваються у нашій свідомості під дією знаків та сигналів. Сигнал це будь який вплив, який передається від однієї фізичної системи до іншої. Інформація це зміни, які відбуваються від впливом сигналу у системі-реципієнті. Смысл це оцінка, яка дається інформації мислячою істотою, котра має свідомість і волю. Інформація не існує у сингалі, а виникає під його впливом у реципієнта. Смысл не властивий інформації, а створюється тим, хто її оцінює. Ніхто, крім людини, не може використовувати штучні сигнали, довільно призначаючи їм смисли. Перемагає той, хто першим реалізував інформацію, а не отримав її. Домінантною стає творча праця. Передача інформації – лише зручний спосіб описання причинно-наслідкових зв'язків між системами, які

корелюються, тобто мають внутрішню подібність. Створення добре корельованих систем, здатних на передбачувану та корисну поведінку у відповідь на сигнали – магістральний шлях розвитку інформаційних технологій. Першою революційною технологією стало книгодрукування. Інформаційні технології залишаються за межами суті людини. Людина головним чином сприймає інформаційний світ, а продовжує жити у фізичному світі. Внаслідок цього втрачається критерій істини для індивідуальної свідомості. Абсолютизація комунікаційної мотивації нівелює мистецтво переконання. Спільну мову за звичай не вчать, а знаходять. Думка більшості опитаних у будь-яких соціологічних дослідженнях не співпадає з думкою «мовчазної» більшості.

Засновник кібернетики Норберт Вінер зазначав, що «ми настільки радикально змінили своє середовище, що наразі маємо змінити себе, аби жити в новому оточенні». Розмірковуючи над цим питанням, Дж.Гелбрейт у 1960 р. в праці «Нове індустріальне суспільство» звернув увагу на той факт, що замість соціальної стратифікації за критерієм рівня доходів маємо справу з появою класу, який володіє інформацією та класу, який бере безпосередню участь у творенні товарів та послуг, незалежно від конкретної сфери діяльності. Певний соціальний суб'єкт залежно від своїх соціальних функцій діє як член різних колективів, переміщуючись від однієї реальності в іншу.

Матеріалістично-атеїстичний світогляд заперечує об'єктивну природу інформації тому він безсилий перед концептуальною агресією. Просвітництво ігнорувало релігію. А модернізація релігії не означає її ігнорування. Фактично ХХ століття стало останнім, коли люди сподівалися на майбутнє. Спочатку ідеалізували уяву про майбутнє, а в «майбутньому» ідеалізують минуле. Коли ніхто самостійно не мислить, властелином дум може стати хто завгодно. Інформація залишається важливим ідеологічним інструментом. «Холодна війна» переважно була інформаційною.

Взаємодія людини з інформаційним простором в процесі створення смислу відбувається нелінійно. Якщо певний факт вважати реальним, він стає

реальністю у своїх наслідках. Сукупний вплив інформаційних технологій, Інтернету та електронної торгівлі, як до кризи 2008-2010 рр. сподівалися чимало експертів, мали дати такий трансформаційний ефект, як і промислова революція. Склався новий розподіл праці. Тепер не на засадах національно-державної належності, а на підставі технічної оснащеності.

Створення всесвітньої мережі без центрального комп'ютера було розпочато Пентагоном у 1960-х роках. Розробники доводили, що відсутність центрального процесора у разі атомної війни, незважаючи на руйнування окремих складових, мало забезпечити нормальне функціонування всієї мережі. Сучасна структура Інтернету виникла в 1973 р. завдяки об'єднанню різних мереж у єдину мережу. З технічного погляду Інтернет утворює мережу мереж, усі учасники яких з'єднані єдиним протоколом передачі. Інтернет дає можливість миттєво вступати в контакт з будь-яким користувачем. Отримувати доступ до необмеженого обсягу інформації. Спілкуватися з представниками різних референтних груп, але в такому разі виникає так звана «інформаційна нерівність», коли користувачі Інтернету мають переваги над тими, хто глобальною мережею не користується. Інтернет став інструментом цивілізації розваг. Водночас він дає можливість підвищити ефективність взаємодії громадян та влади. З'являються й можливості удосконалення механізмів маніпулювання суспільною свідомістю.

Державний департамент США у грудні 2010 р. проводив службове розслідування у зв'язку з публікацією таємних матеріалів на сайті «Wiki leaks». Цей сайт був створений 2007 року з шляхетною метою боротьби проти тоталітарних та авторитарних режимів. Його засновники висунули ідею засобами Інтернет «гласності» боротися проти корупції та інших злочинів, які політики та державні діячі різного рівня намагаються приховати від громадськості під виглядом державної таємниці. 2009 року на цьому сайті були опубліковані компрометуючі матеріали про діяльність американських військових у Іраку та Афганістані. Однак ці дані так і не стали інформаційною «бомбою».

Інтернет створив особливості передачі інформацію. По-перше, не існує «глобального цензора», який корегував, координував чи оцінював інформацію. По-друге, Інтернет, на відміну від інших «класичних» мас-медіа, не є дорогою з однобічним рухом. Оскільки інформація не має технічних обмежень ємності, є можливість одночасно здійснювати особисту і масову комунікацію та послаблювати їх структури. По-третє, цей інструмент комунікації має різні форми подачі інформації (мультимедійність). По-четверте, така взаємодія передбачає активного користувача.

Оптимісти очікували від Інтернету інтенсифікації процесу глобалізації, тобто зближення національних держав або виникнення світового інформаційного суспільства. Водночас прогнозувалося посилення індивідуалізації, тобто самовизначення громадян. Очікувалося, що індивід буде звільнений від будь-якого тиску суспільства і прийматиме рішення про вибір раціонально та свідомо. На цій основі нібито можливою ставала «кібер-демократія», тобто часткове заміщення представницької демократії прямою онлайн-демократією у формі відродження своєрідної політичної агори. Але це було перебільшенням. Глобальне інформаційне суспільство руйнується через відсутність знання мов.

Натомість песимісти боялися збільшення розриву у сфері знань, тобто прірви між обізнаними і необізнаними. Завдяки користуванню Інтернетом вищі за соціальним статусом верстви населення отримують переваги над необізнаними нижчими за статусом верствами населення. Мова йде про «цифровий розрив» між користувачами і не користувачами, а також професійними та непрофесійними користувачами Інтернету. Улітку 2010 р. Фінляндія стала першою країною, в якій законодавчо було забезпечено рівний доступ до Інтернету. Адже збереження існуючої стану загрожувало втраті соціального капіталу, тобто посиленням ізоляції індивідуумів та дезінтеграцією суспільства. Це побоювання підсилювалося очікуваннями того, що штучне медіа-середовище замінить безпосередній досвід, а реальність буде важче відрізнити від фікції. Безпосереднє сприйняття реальності відбувається, коли

індивіди або ЗМІ самі є свідками подій. Опосередковане сприйняття реальності відбувається, коли індивіди сприймають події через ЗМІ або ЗМІ сприймають події через постачальника інформації. В такому разі перевірка інформації делегується іншим. У сучасних демократичних суспільствах безпосереднє сприйняття реальності часто неможливе. Об'єктивна реальність фільтрується та викривляється у точці перетину реальності і мас-медіа. Так само у точці перетину мас-медіа та аудиторії фільтрується і викривляється медіа-реальність. Новини і правда мають розрізнятися. Реципієнти інформації керуються власними установками та знаннями. В інформаційному суспільстві змінюється характер праці. Інформаційні технології часто роблять результат праці невіддільним від ноу-хау його творця. Чим більше пізнано, тим більшим стає поле невідомого. Людська свідомість стає якісно іншим предметом праці. Соціальний суб'єкт володіє тим, що знає й вміє робити. Масова культура перетворилася на галузь економіки з широким використанням засобів масової комунікації. Значимі соціальні прошарки стають об'єктами формування свідомості, потрібної не лише для електоральної поведінки, а й для споживання певних типів товарів. Формуються конфлікти між ідентичністю та інтересами. Соціум доробиться на субкультури (різні габітуси – стереотипи культури). Ми живемо в інформаційному суспільстві. Воно існує за умов домінування не факту та події, а міражу сенсаційності. Завдяки Інтернету обмежуються координаційні та контрольні функції, зосереджені свого часу в лічених мегаполісах. Послаблення впливу певних географічних місцин має демократизаційні наслідки: в електронній світовій мережі рівноцінними стають будь-які частини світу, приватні особи, підприємці, держави. Суб'єктом епохи посмодерну є «масова особистість» як певна духовна субстанція, тоді як за доби модерну «людина маси» реалізовувала себе як природна та соціальна особистість. Співробітник Центру технології, інновацій та культури Університету Осло Томас Еріксен стверджує, що молодіжна культура, «мільні опери», реклама, електронний зв'язок, гнучкий графік, праці з однією й тією ж логікою, що базована на інформаційних технологіях, провокує діагноз «ери

прискорення» – «тиранію моменту»⁹⁵. До певної міри завдяки імперським утворенням та конкуренції між різними імперіями людська цивілізація досягла наявного рівня розвитку. Сперечатися з цією тезою можна, спираючись на різні ціннісні підходи до таких понять як «прогрес-регрес», «євро центризм у всесвітній історії», «імперський розвиток» та його гуманістична ціна.

Імперія як форма державної організації суспільства як правило інкорпорує до свого складу неоднорідні за ознаками економічного розвитку, територіального розташування, етнічному складу населення і традиціям території. Тому, чим більшою територіально стає будь-яка імперія, тим швидше з'являються фактори, які її руйнують. На відміну від Цивілізації, яка є формою існування наднаціональних спільнот, об'єднаних соціокультурними цінностями, Імперія великим державним утворенням, яке об'єднує декілька країн і народів навколо єдиного політичного центру під егідою універсальної ідеї як правило ідеологічного або економічного характеру. Світова історія знає великі імперії давнини: Єгипетську, Ассирійську, Перську, Римську (від 395 до 1453 рр. Візантія). Східна цивілізаційна традиція дає приклад власних імперських утворень на зразок імперії Ашоки у давній Індії, імперії Великих Моголів, Арабського халіфату, а у Південній Америці давніх імперій майя та інків. Важко не виділити феномен так званих традиційних імперських утворень: «Священну Римську імперію», Російську, Німецьку, Австро-Угорську, Японську, Османську імперії. Доба колоніалізму сприяла появі Британської імперії, Голландської, Іспанської імперій. Можна констатувати, що найбільш популярними концепціями порівняння історичних особливостей та внеску тієї чи іншої імперії до всесвітньої історії, залишаються еволюціоністські моделі. Вони майже тотожні відомим схемам цивілізаційного розвитку, запропонованим А. Тойнбі: «виникнення» – «пік могутності» – «занепад». Це «гібридує» самі поняття «імперія» і «локальна цивілізація». Популярним стає твердження про те, що інформаційна епоха радикально змінює уявлення не

---

⁹⁵ Еріксен Т. Тиранія моменту: швидкий і повільний час в інформаційну добу. Львів, 2004. С.16.

лише таких констант як час і простір, а й територіальних кордонів локальних цивілізацій та умовних імперій. Основними дискусійними питання у великому дискурсі глобалізації є проблеми: впливу процесу глобалізації та умови існування національних держав, співвідношення між глобалізацією та демократією, причини погіршення екології та соціальних стандартів, гомогенізація – гетерогенізація – гібридизація культурних норм та цінностей, глобалізація та міграція. Розвиток економічної глобалізації, транснаціоналізація інформаційних систем руйнують кордони на шляху обмінів, контактів, передачі інформації. Але все це «розігриває» глобальну соціальну систему до небезпечної «температури» і загрожує тотальною дестабілізацією.

РОЗДІЛ 2
СТРАТЕГІЧНА ДИПЛОМАТІЯ В СИСТЕМІ
ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИХ І ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ
ПРІОРИТЕТІВ УКРАЇНИ

2.1. Вплив внутрішньополітичних процесів на формування стратегічної дипломатії України

Перше десятиріччя незалежності України (1991-2001 рр.) стало часом її ствердження на міжнародній арені, вимушеної відмови від статусу країни з ядерної зброєю, наповнення конкретним змістом двосторонніх відносин з більшістю країн, з якими були встановлені дипломатичні відносини. Період 2000-2010 рр. ще більш радикально змінив міжнародне становище України, загострив визначальні питання зовнішньополітичної орієнтації. Зазначені два періоди, умовно, можна назвати часом конкуренції між різними концептуальними підходами щодо визначення стратегії й тактики дій України на міжнародній арені⁹⁶. Перший був періодом політики інтересів. Не завжди це були національні інтереси, частіше кланові, але загальний курс України в світі реалізовувався на засадах політичного реалізму, виходячи з реальних можливостей та ресурсів молодій державі.

Другий період був часом політики ідеалістичної боротьби принципів, які ґрунтуються на різних цивілізаційних ціннісних орієнтирах. Ідеально-типовими можна вважати варіанти «європейського» та/або «євразійського» виборів, прихильники яких формулюють непримиренні заангажовані ідеологічні концепти, котрі виключають один одного. Зазначена тенденція під впливом як об'єктивних внутрішніх факторів, так і суб'єктивних зовнішніх чинників, особливо яскраво та ризиковано для Соборної України проявилась під час президентської виборчої епопеї 2004 р. та парламентської кампанії 2004 року⁹⁷. Причому взаємозв'язок між внутрішньою і зовнішньою політикою для України став особливо відчутним, коли велика внутрішньополітична нестабільність почала негативно позначатися на міжнародному статусі України. Відсутність консолідованої позиції владної еліти, що впливає на громадські настрої щодо

---

⁹⁶ Commission of the European Communities. European Neighbourhood Policy. Country Report Ukraine. Commission Staff Working Paper. Brussel, 12/5/2004.

⁹⁷ International Elections Observation Mission. Presidential Election Ukraine 31 October 2004. Statement of Preliminary Findings and Conclusions. Kiev. 1 November 2004; International Elections Observation Mission. Presidential Election Ukraine (Second Round) 21 November 2004. Statement of Preliminary Findings and Conclusions. Kiev. 22 November 2004.

геополітичних орієнтирів, суттєво ускладнює втілення національних інтересів, які діаметрально розуміються різними парламентськими політичними силами. Наприклад, досить помітною є різниця в акцентах та пріоритетах зовнішньополітичних частин коаліційних угод. Розглянемо їхні положення відповідно до хронологічного принципу. 22 червня 2006 р. було оголошено про формування коаліції «Блоку Юлії Тимошенко», «Народного союзу «Наша Україна» та Соціалістичної партії України. Зокрема, коаліція демократичних сил пропонувала в сфері зовнішньої політики України наступні пріоритети: «1. Досягнення повноправного членства в Європейському Союзі; 2. Взаємовигідна співпраця з НАТО; 3. Ухвалення рішення про вступ в НАТО за наслідками всеукраїнського референдуму; 4. Збереження і зміцнення рівноправних і добросусідських відносин з Російською Федерацією та іншими сусідніми країнами; 5. Зміцнення лідерських позицій України в Східноєвропейсько – Чорноморському регіоні; 6. Забезпечення дипломатичними та іншими засобами і методами, передбаченими міжнародним правом, захисту суверенітету і безпеки, територіальної цілісності та непорушності державних кордонів України, її політичних, торговельно-економічних, науково-технічних, культурних та інших інтересів, а також законних прав громадян України та її юридичних осіб за кордоном»⁹⁸. Натомість утворена 6 липня 2006 р. так звана «антикризова коаліція» пропонувала: «1. Здійснення зовнішньополітичного курсу відповідно до Конституції України, чинного законодавства та загально визначених принципів міжнародного права; 2. Створення умов для набуття повноправного членства в Європейському Союзі. Завершення робіт по створенню Єдиного економічного простору; 3. Ухвалення рішення про вступ до НАТО виключно за правовими наслідками всеукраїнського референдуму; 4. Розвиток рівноправних та добросусідських відносин із Російською Федерацією та іншими сусідніми країнами; 5. Забезпечення дипломатичними та іншими засобами і методами, передбаченими міжнародним правом, захисту

---

⁹⁸ Угода про створення коаліції демократичних сил у Верховній Раді України У скликання. *Голос України*. 2006. 24 червня 2006. С.3.

суверенітету і безпеки, територіальної цілісності та непорушності державних кордонів України, її політичних, торговельно-економічних, культурних та інших інтересів, а також законних прав громадян України та її юридичних осіб за кордоном»⁹⁹. Стратегічно тривала конкуренція різних «векторів» зовнішньої політики України.

Блок «Наша Україна» наголошував, що європейський вибір України – це стабільна економіка, відповідальна політика, гарантований усім соціальний захист, вплив суспільства на прийняття політичних рішень, довіра людей до влади, а влади до людей. Країна не може підтримувати нормальні стосунки лише з одним регіоном. Але вона має чітко визначитися зі стратегічними інтересами. Україна ще не відбулася як самостійна європейська держава. Вона тривалий час визначалась щодо своєї політики стосовно сусідів та цивілізованої Європи. За С.Гантінгтоном Україна належить до зони міжцивілізаційних збуджень. Історична складність нашої історичної долі об'єктивно пов'язана з цим чинником.

Офіційно стратегія українсько-російських відносин розглядалася як така, що підпорядковується курсу європейської інтеграції України. Росія розвиває відносини з ЄС в іншому форматі. Ще до масштабної російської агресії проти України було зрозуміло, що Київ і Москва ставлять перед собою різні цілі на європейському напрямку. Кремль намагався послабити структурно та інституційно Європейський Союз та стратегічної відірвати Європу від США. За умов багатовекторної зовнішньої політики здавалося, що пріоритетність інтеграції України в ЄС не повинна вступати у протиріччя з іншими стратегічними напрямками зовнішньополітичної та економічної діяльності держави. Владні структури вважали, що поставлена мета інтеграції України в Європейський Союз сама по собі може стати потужним стимулом консолідації влади, необхідних системних перетворень, інституційних реформ. Навіть тоді «Євразійське економічне співтовариство» розглядалося як своєрідний антипод

---

⁹⁹ Угода про створення антикризової коаліції у Верховній Раді України У скликання між фракцією Партії регіонів, фракцією Соціалістичної партії України та фракцією Комуністичної партії України. *Голос України*. 2006. 14 липня. С.5.

Європейському Союзу. Водночас Україна путінським режимом сприймалася як критичної важливий фактор утвердження статусу «Великої Росії».

Членство в НАТО вимагає готовності поділяти і поважати західні цінності з одного боку, та з іншого, спроможності їх захищати. Світ поважає лише тих, хто спроможний до самоутвердження, здатний захищати власну свободу та цінності. У відносинах зі США статус Росії коливається від союзника, молодшого партнера до переможеного ворога.

Початок ХХІ століття виявився важким для української державності. Складні внутрішньополітичні скандали, насамперед вбивство журналіста Г.Гонгадзе, обмежили поле зовнішньополітичного маневру. Наприклад, напередодні пражського саміту НАТО у листопаді 2002 р. було опубліковано доповідь американських та британських експертів, де зазначалось, що Україна не спромоглася довести, що вона не постачала системи протиповітряної оборони «Кольчуга» до Іраку, хоча за принципом презумпції невинності треба було доводити протилежне. США вимагали від України розкрити технологічні та торговельні таємниці торгівлі «Кольчугами». В свою чергу офіційна влада звинувачувала тодішнього лідера опозиції Віктора Ющенка в тому, що він не використовує свої контакти на Заході з метою захисту національних інтересів в умовах «касетного» та «кольчужного» скандалів, явно інспірованих російськими спеціальними службами. Наявною була серйозна криза довіри в українсько-американських відносинах.

Путін намагався тиснути на Україну, тому намічені на 3-4 лютого українсько-російсько-німецькі переговори з питання створення міжнародного консорціуму з управління українською газотранспортною системою не відбулися через непорозуміння, які виникли між їх учасниками¹⁰⁰. 23 лютого 2003 р. президент Л.Кучма у Москві зробив символічну заяву про досягнення домовленості щодо створення робочої групи з метою підготовки до вересня угоди щодо створення зони вільної торгівлі.

---

¹⁰⁰ *Голос України*. 2003. 5 лютого. С.3.

Варто розуміти, що іракська криза для багатьох країн світу стала не лише зовнішньополітичним випробуванням, а й внутрішньополітичним викликом. 17 березня 2003 р. Президент України Л.Кучма направив до Верховної Ради України запит щодо позачергового голосування з приводу відправки до Перської затоки українського батальйону протихімічного та бактеріологічного захисту. 20 березня 2003 р. Верховна Рада України розглянула питання відправки до Кувейту 19-го окремого батальйону РХБ захисту. Ліва опозиція наголошувала, що підтримуючи США, Україна залучається до третьої світової війни. Але в Україні в зв'язку з війною у Іраку та унаслідок підвищення Росією з 1 квітня експортного мита нафту підвищились ціни на нафтопродукти. 1-4 травня 2003 р. Президент України Л.Кучма у неформальній обстановці зустрічався з В.Путіним у Криму. Водночас після кримського українсько-російського саміту з'явилась інформація щодо можливого направлення українського миротворчого контингенту до Іраку. За цих обставин органічне залучення України до процесу глобалізації залежало від того, чи стане ідея участі в реалізації завдань адаптації країни до імперативів європейської інтеграції загальнонаціональною консолідуючою ідеєю. 26 травня 2003 р. Рада Національної Оборони та Безпеки України прийняла рішення рекомендувати Президенту України Л.Кучмі направити 1500 українських миротворців за кошт України до Іраку. Верховна Рада України дала згоду 5 червня 2003 року.

16 вересня 2003 р. Верховна Рада України бурхливо обговорювала проект Угоди про створення єдиного євразійського економічного простору. Застерігав проти надто глибокої інтеграції в ЄЄП радник Президента, директор стратегічних досліджень А.Гальчинський, який наголошував, що «переступивши цю обмежувальну лінію, ми фактично опинимося в ситуації, яка докорінно змінює європейську парадигму нашої держави, що формується в останні роки, її стратегічний курс на глибоку європейську та євроатлантичну інтеграцію»¹⁰¹. Тодішній лідер опозиції В.Ющенко, виступаючи у Верховній Раді, привітав позицію тодішнього міністра з питань економіки та європейської

---

¹⁰¹ *Голос України*. 10 вересня 2003. С.1.

інтеграції В.Хорошковського (той пропонував при створенні ЄЕП зважати на національний суверенітет України, не порушувати національне законодавство, яке не може суперечити проголошеному курсу на європейську інтеграцію та вступ до СОТ) та наголосив, що максимум, на що в євразійській інтеграції може погодитись Україна, це зона вільної торгівлі, натомість мінімум, чого вимагали росіяни, це митний союз. Кремль прийняв рішення посилити тиск на Київ, вимагаючи відмовитись від західного вектору зовнішньої політики та здійснити «білорусизацію».

1 жовтня 2003 р. Росія перейшла на розрахунки по енергоносіям на виключно світові ціни, що позбавило аргументів на користь ЄЕП тих, хто сподівався на конвергенцію цін до рівня внутрішніх російських. Найбільш потужний удар по проекту ЄЕП завдала криза навколо острову-коси Тузла. Російська влада намагалася використати цей чинник для консолідації виборців навколо партії влади «Єдина Росія» на виборах до Державної Думи.

14 жовтня 2003 р. Верховна Рада України прийняла Заяву з приводу подій у Керченській протоці. Наголошувалось, що зведення гідротехнічної споруди у Керченській протоці може ускладнити процес делімітації в Азовському морі, несе в собі загрозу не передбачуваних екологічних наслідків. Пропонувалось ініціювати заходи, спрямовані на збереження суверенітету та територіальної цілісності України. В той час РФ була ще задіяна у чеченській війні, Україна мала порівняно великий воєнний потенціал, тому керченський інцидент був для Кремля пробою сил. Тоді гаряча війна не розпочалася.

В ніч з 22 на 23 жовтня 2003 р. відбулась телефонна розмова Л.Кучми та В.Путина. Сторони домовились призупинити будівництво греблі та провести 24 жовтня в Москві переговори голів урядів. 23 жовтня 2003 р. Верховна Рада України прийняла другу (після 14 жовтня) вже жорсткішу заяву з загрозою переглянути засади стратегічного партнерства. Президент Л.Кучма, перебуваючи на Тузлі, закликав Верховну Раду України відкласти ратифікацію Договору про державний кордон між Україною та Росією. Тим паче, що після грудневих виборів раніше, ніж через півроку Державна Дума до цього процесу

теж не приступила. На думку В.Ющенко, «Тузла не просто провокація, а попередження Європі. Криза породжена практикою взаємин за останній час. Це Заява про можливість превентивних ударів по територіям сусідів, заяви про «ліберальну імперію». Розумію, як психологічно складно російській еліті визнавати незалежність України». Але важливо розвивати «стратегічне партнерство не лише президентів, а й народів». Ющенко висловив гостре незадоволення станом стосунків, яким властиві системні збочення. Діалог звівся до тіньового погодження кланово-олігархічних інтересів. 14 листопада 2003 р. у Москві відбувся черговий раунд переговорів з приводу механізмів реалізації Угоди про СЕП. 19 листопада 2003 р. на парламентських слуханнях «Зовнішня політика як інструмент забезпечення національних інтересів держави: досягнення, реалії та перспективи». Міністр закордонних справ України К.Грищенко наголошував, що для України «пріоритетом номер один був і лишається Європейський Союз». Найважливіше було на тому етапі приєднання до СОТ, від якого залежить подальший розвиток діалогу з ЄС. Натомість «ми бачимо СЕП як засіб реалізації інтересів з відновлення економічних зв'язків із нашими партнерами і принциповий момент у цьому проєкті для України – створення зони вільної торгівлі в рамках четвірки»¹⁰².

27 листопада 2003 р. Верховна Рада затвердила загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Переговори в рамках СЕП до виборів у Думу так і не були завершені¹⁰³. Водночас Кабінету Міністрів України рекомендувалось: 1) забезпечити неухильне виконання: а) положень Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією; б) Програми економічного співробітництва між Україною та Російською Федерацією на 1998-2007 роки; в) Програми міжрегіонального та прикордонного співробітництва України та Російської Федерації на 2001 – 2007 роки; 2) активізувати переговорний процес щодо: а) розмежування морських просторів

---

¹⁰² *Голос України*. 21 листопада 2003. С.5.

¹⁰³ *Сільські вісті*. 27 листопада 2003. С.1.

в Азовському і Чорному морях та в Керченській протоці; б) вирішення проблемних питань у сфері торговельно-економічного співробітництва, щодо власності нерухомого майна колишнього СРСР за кордоном, повернення коштів юридичним особам – резидентам України, вкладникам Зовнішекономбанку СРСР; в) підготовки угоди про реадмісію; г) розв'язання існуючих питань у соціально-економічній та культурно-гуманітарній сферах; 3) вжити всіх необхідних заходів відповідно до чинного законодавства України та міжнародного права з метою захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державного кордону України у зв'язку із ситуацією, яка склалася внаслідок односторонніх дій Російської Федерації щодо зведення гідротехнічної споруди у Керченській протоці, які суперечать принципам добросусідства і духу стратегічного партнерства між двома державами. Верховній Раді України розглянути та ратифікувати Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон, за відповідних умов – синхронно з парламентом Російської Федерації¹⁰⁴.

24 грудня 2003 р. у Керчі Л.Кучма та В.Путін підписали план заходів щодо реалізації Угоди про створення єдиного економічного простору та меморандум щодо поділу Азовського моря. Але розв'язувати туті вузли євразійського вибору довелось вже новій демократичній українській владі. Голова Верховної Ради України В.Литвин щодо геополітичної орієнтації України слушно зазначав, «якщо зустрічаємося з росіянами – будуємо ЄЄП, коли зустрічаємось зі членами Європейського Союзу – крокуємо до ЄС. А в підсумку незрозуміло, куди ми йдемо. Україна посідає важливе політичне, геостратегічне, економічне положення, і вона, зрозуміло, має балансувати. Але це балансування нерідко нагадує гойдалку, на якій може запаморочитися голова. Ми ніяк не можемо знайти точку, де потрібно визначитися і зупинитися»¹⁰⁵.

20 квітня 2004 р. Верховна Рада України та Державна Дума Росії мали одночасно ратифікувати Угоду про створення ЄЄП та угоду про поділ

---

¹⁰⁴ *Голос України*. 2 грудня 2003. С.3.

¹⁰⁵ *Голос України*. 3 лютого 2004. С.4.

Керченської протоки. Віктор Ющенко в цей час був відсутній в залі українського парламенту, аби, зважаючи на настрої в «Нашій Україні», остаточно не зіпсувати стосунки з Росією. Всі політичні сили України погоджувались у одному, що реалізація проекту ЄЕП має здійснюватись виключно у рамках чинної Конституції України.

Напередодні розширення ЄС 1 травня 2004 р. до 25 країн членів Україна та ЄС 29 квітня 2004 р. в Дубліні підписали протокол про пролонгацію Угоди про партнерство та співробітництво (1994). Розширення ЄС поставило нові проблеми. Сукупний валовий національний продукт всіх 10 країн складає 5% від ВВП всього ЄС, тобто дорівнює всього лише рівню економічного добробуту одних Нідерландів.

31 травня 2004 р. стало відомо, що українсько-російський газотранспортний консорціум досяг формальної домовленості з німецьким концерном «РУР-газ» про додаткові обсяги транспортування газу територією України. «Наша Україна», наголошуючи на непрозорості цих переговорів, вимагала подання відповідних документів на ратифікацію Верховною Радою. 7 травня 2004 р. група депутатів Верховної Ради України звернулась до Конституційного суду щодо недоречності ратифікованих угод про створення ЄЕП, які передбачають створення наднаціонального регулюючого органу. Правда, без відповіді лишались питання щодо участі за таких умов України в процесах інтеграції.

21 листопада 2004 р. у другому турі виборів президента України виборці робили світоглядний та геополітичний вибір. Вже в ніч підрахунки голосів у Києві було розпочати безстрокові акції протесту. Європейський Союз чітко заявив, що він вимагає перегляду результату другого туру президентських виборів в Україні.

1 грудня 2004 р. в Україну знову для посередництва прибули польський президент О.Квасньневський, голова російської Думи Б.Гризлов, координатор спільної зовнішньої та оборонної політики ЄС Х.Солана, Генеральний секретар ОБСЄ Я.Кубіш, литовський президент В.Адамкус. 3 грудня 2004 р. Верховний

Суд України скасував постанову ЦВК про визнання перемоги В.Януковича. 26 грудня 2004 р. В.Ющенко нарешті здобув перемогу.

24 січня 2005 р. Президент України В.Ющенко з першим робочим візитом побував у Москві, де мав складні переговори з російським Президентом В.Путіним. Дискусія засвідчила надто серйозні відмінності у стратегічному баченні українського і російського керівництва перспектив розвитку євразійського проекту інтеграції. «Сьогодні прагматизм Путіна, - писав британський аналітик Джеймс Шерр, - спотворений нездоровою геополітичною логікою»¹⁰⁶.

19 березня 2005 р. Київ з першим робочим візитом після зміни української влади відвідав Президент Росії В.Путін. Ключові цілі Росії полягали у розширенні впливу за кордоном з використанням двосторонніх зв'язків та членства в міжнародних організаціях. Половина російського експорту припадає на ЄС, звідти надходить значна доля інвестицій. ЄС зацікавлений у стабільності російського ринку для експорту товарів своїх виробників. В свою чергу Президент України В.Ющенко наголошував, що «регіональна інтеграції на засадах європейських цінностей, формування від Вітебська до Баку зони стабільності – вісі країн, які намагаються відповідати європейським нормам і стандартам одне з ключових завдань України». Україна зацікавлена в «стабільній, демократичній, реформованій, інтегрованій в економічні і політичні відносини Європи Росії». Водночас за гучними гаслами песимісти вважали, що під приводом боротьби з контрабандою, наркотрафіком та нелегальною міграцією Україна вибудовуватиме мур на кордоні з Росією, аби Захід не боявся відкрити свій кордон для України.

4 квітня 2005 р. президенти В.Ющенко та Дж. Буш - молодший підписали заяву «Порядок денний для нового сторіччя україно-американського стратегічного партнерства», яка передбачала новий зміст українсько-американського стратегічного партнерства. Український президент пообіцяв

---

¹⁰⁶ Джеймс Шерр. Міжрежим'я: між внутрішніми та зовнішніми чинниками. *Дзеркало тижня*. 2005. 15 січня. С.3.

співробітничати у поширенні демократії та в реалізації американської системи протиракетної оборони. Виступаючи перед обома палатами Конгресу США, В.Ющенко наголошував, що «Україна відкриває історію свободи в ХХІ столітті...Всі режими, які нищили демократію в Україні пробували прищепити українцям антиамериканські фобії. Вступ України до Євросоюзу це подолання кордонів в Європі, це нова потужність нової цивілізації. Вступ України до Альянсу це якісно новий рівень стабільності на стратегічно важливому просторі від Варшави до Тбілісі і Баку¹⁰⁷. Президент України В.Ющенко та Президент США Дж. Буш - молодший побували в Москві 9 травня 2005 р. на параді з нагоди 60-річчя перемоги СРСР у Другій світовій війні.

Тривав інформаційний накат Кремля на українську суспільну думку щодо дискредитації європейського вибору. Колишній голова управління зовнішньої політики в адміністрації Президента Л.Кучми А.Орел ставив запитання: Чи зможе Україна в найближчому майбутньому стати членом ЄС? Чи готові ми до масового безробіття? На його думку, «відмова від ілюзій із приводу досягнення швидкого повноправного членства в ЄС – це не поразка. Це просто тверезе і мужнє визнання нинішнього стану речей»¹⁰⁸. Однак на переговорах у Москві 26 листопада 2005 року Україна заявила, що готова підписати 20 з 29 першочергових угод про створення Єдиного економічного простору. Аби отримувати російський газ за пільговими цінами, Україна, на вимогу В.Путіна, мала погодитись на всі без винятку умови створення ЄЕП. Росія звинувачувала Україну у намірі зірвати постачання газу в Європу саме опалювального сезону. В цих же умовах у Донбасі на шахтах зростала страйкова активність. Внутрішньополітичне становище в Україні лишалось невизначено напруженим. Російські імперці закликали Україну стати площадкою для будівництва Великої Європи, а не «буферної Речі Посполитої». Для цього слід приєднатись до трикутника Париж – Берлін – Москва, а не Вашингтон – Варшава – Вільнюс.

---

¹⁰⁷ Урядовий кур'єр. 2005. 8 квітня. С.2.

¹⁰⁸ А.Орел. Геополітичний вибір України – чи є вихід із глухого кута? *День*. 27 жовтня 2005. С.4.

Наприкінці січня 2006 р. набирала обертів українсько-російська торговельна війна. Конкуруючи на шляху до СОТ, Україна та Росія поховали проект створення зони вільної торгівлі. Виступаючи 9 лютого 2006 р. із першим президентським зверненням до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України в 2005 р.», Президент В.Ющенко переконував, що «створення зони вільної торгівлі у 2007 р., укладання угоди про асоціацію у 2008 р. потім, після виконання Копенгагенських критеріїв вступу до ЄС, повноправне членство в ЄС» відповідає національним інтересам України. Втім, Президент В.Ющенко визнавав, що «Україна бере активну участь у підготовці міжнародно-правових документів, що формують правову базу СЕП, керуючись принципом різнорівневої та різношвидкісної інтеграції з урахуванням норм та стандартів СОТ та ЄС»¹⁰⁹. Тільки це не влаштувало російських імперців.

Європейська інтеграція є внутрішньополітичним процесом у країні, а не процесом переговорів про вступ. Водночас колишній голова управління зовнішньої політики адміністрації президента Л.Кучми А.Орел, зокрема, закликав «відмовитись від закладання в основу європейської політики ідей прискорення вступу України до ЄС як про засіб геополітичного відриву від Росії»¹¹⁰. Європейський Союз, на відміну від українського письменника Юрія Андруховича, не відчував, що «недоєвропа – це не тільки ми без вас, ви без нас – це також недоєвропа»¹¹¹. Європейський Союз був готовий запропонувати Україні перспективу максимального залучення до європейського економічного простору, але без вступу, тобто спроможності впливати на розробку правил гри з метою захисту національних інтересів. Речник голови Європейської Комісії Е.Удвін у відповідь на заяву міністра закордонних справ Б.Тарасюка про перспективу членства України в ЄС до 2015 року, заявила, що «ЄС на даному етапі не може дати однозначну відповідь на питання про перспективи членства в ЄС для України». Цінуючи мотивацію Києва щодо зближення з Євросоюзом,

---

¹⁰⁹ В.Ющенко. Звернення до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України в 2005 році». *Урядовий кур'єр*. 10 лютого 2006. С.3.

¹¹⁰ А.Орел Суперництво з Москвою смерті подібно. *День*. 7 березня 2006. С.3.

¹¹¹ *Дзеркало тижня*. №10. 18-24 березня 2006. С.4.

Брюссель готовий був лише обговорювати деталі нової угоди про співробітництво і партнерство¹¹². Блискуча зовнішня політика не може реалізовуватись на фоні тьмяної внутрішньої політики. Україну з обох боків здавлювали. З одного боку Росія, яка на нафтогазових капіталах набирала потужності, з іншого, гігантська зона відповідальності США.

26 травня 2006 р. Державна Дума рекомендувала уряду Російської Федерації до 30 листопада 2006 р. попередити Україну про відмову від пролонгації договору про дружбу і співробітництво від 30 травня 1997 р., аби висунути територіальні претензії по Криму. На це українські сторона планувала відповісти вимогою виведення Чорноморського флоту. 27 травня 2006 р. американський військово-транспортний корабель з військовим вантажем для навчань вивантажився в Феодосії. Представники НАТО наголошували, що маневри «Сі бріз» є суто українсько-американськими. Кремль провів показову когнітивну війну проти цього заходу.

7 червня 2006 р. фракція «Комуністичної партії України» в парламенті наполягала на розгляді питання прибуття до Феодосійського морського порту військово-транспортного корабля США з метою підготовки плацдарму для майбутньої бази НАТО. Натомість на думку першого заступника міністра закордонних справ України А.Бутейка, «краще платити за те, щоб жити дорого, але гідно і безпечно, як це робиться в країнах-членах НАТО, ніж заощаджувати для того, щоб продовжувати жити будь-як, неповноцінно та з острахом»¹¹³. Верховна Рада 19 вересня 2006 р. підтримала своєю постановою заяву прем'єр-міністра В.Януковича стосовно неготовності України приєднатися до Плану дій щодо набуття членства в НАТО¹¹⁴. Вже тоді політолог Т.Кузьо слушно звертав увагу на те, що між Україною та Грузією є серйозні відмінності: «на президентському рівні політична воля порвати з минулим є сильнішою; коаліція після революції троянд залишилася об'єднаною; грузинський народ не розділений за зовнішньополітичними орієнтирами; грузинські лідери об'єднали

¹¹² *Голос України*. 20 квітня 2006. С.3.

¹¹³ *Голос України*. 30 травня 2006. С.2.

¹¹⁴ *Голос України*. 21 вересня 2006. С.2.

країну під впливом загроз з боку Росії та прагнень євроатлантичної інтеграції»¹¹⁵.

6 грудня 2006 р. Європейська Комісія підготувала звіт щодо виконання Україною положень Угоди про партнерство і співробітництво з ЄС від 1994 року. В Європі вважали, що швидкість розширення Європейського Союзу повинна враховувати можливість ЄС інтегрувати нових членів. Україна в Європі мала імідж неконсолідованої демократії. Робити інвестиції в країну з такою економікою це все одно, що заводити годинник без стрілок. Україна досягла найбільших успіхів серед одинадцяти країн, з якими Європейський Союз реалізовує свою політику сусідства. З 2007 р. набрала чинності нова програма «Простір процвітання, стабільності і безпеки», заради чого створено два спеціалізовані фонди в мільярд євро. Однак ця програма не впливає на темпи вступу України до ЄС. За результатами розрахунку глобального індексу корупції, які оприлюднила соціологічна служба Геллапа, Україна потрапила до першої десятки країн, де найбільше поширена корупція¹¹⁶. На запитання в грудні 2006 р. Інституту проблем управління ім. Горшеніна: «Які можливі наслідки вступу України до НАТО ви вважаєте найголовнішими?» опитані у 14 регіонах України назвали: погіршення відносин України з Росією – 34,67%; іноземні військові бази в Україні – 22,88%; гарантований захист України від воєнної агресії – 20,88%; часткова втрата незалежності України – 20,38%»¹¹⁷. Посилаючи на ці дані, прем'єр-міністр В.Янукович закликав прийняти Закон про принципи зовнішньої та внутрішньої політики. Але у секретаріаті президента України В.Ющенка вважали, що підстав для проведення референдуму щодо вступу України до НАТО або ЄП немає. Колишній посол США в Україні С.Пайфер попереджав, що «перехід внутрішньополітичної української боротьби за владу на зовнішньополітичну арену не відповідає інтересам України»¹¹⁸. Європейський Союз мав радикально змінитися, аби

---

¹¹⁵ Т.Кузьо. Вступ Грузії в НАТО залежить від України. *День*. 13 грудня 2006. С.3.

¹¹⁶ *Голос України*. 7 грудня 2006. С.3.

¹¹⁷ *Голос України*. 17 січня 2007. С.4.

¹¹⁸ *День*. 13 січня 2007. С.3.

повернутися до розгляду питання повноцінного членства України. Глава місії України в НАТО К.Морозов вважав, що «відсутність у мандаті Європейської комісії на переговори про нову поглиблену угоду положення про надання Україні чіткої європейської перспективи ще раз підтверджує, що для України шляху до ЄС в обхід НАТО немає»¹¹⁹. Виступаючи 16 лютого 2007 р. в програмі «Свобода слова» С.Шустера, лідер кримських комуністів Л.Грач прогнозував, що в разі прискореного вступу України в НАТО, Крим вийде з її складу. Тоді така риторика українською суспільною думкою не приймалась всерйоз. Але це був реальний план Кремля.

5 березня 2007 р. на черговому раунді переговорів про підготовку нової угоди про співробітництво між Україною та ЄС зауважувалось, що ця угода мала стати інструментом для закріплення реформ в Україні. Її планувалося підписати до кінця червня 2007 року. Але Європейський Союз не міг надати Україні гарантію вступу, а Україна не була здатна на ділі претендувати на членство. Європейський комісар Б.Ферреро-Вальднер нагадала, що угода готується винятково в рамках єдиної політики сусідства і не передбачає членства в ЄС¹²⁰.

3 квітня 2007 р. розпустивши Верховну Рада України, Президент В.Ющенко скасував візит до Росії. Було зрозуміло, оскільки парламент паралізований, а процедури вступу до СОТ вимагали парламентської легітимізації, вступ України до СОТ знову відкладався. 6 квітня 2007 р. Державна Дума Російської Федерації прийняла заяву на підтримку розпущеної Верховної Ради України¹²¹. 4 травня 2007 р. В.Янукович капітулював перед В.Ющенко з питання проведення дострокових парламентських виборів. У розпал травневої 2007 р. внутрішньополітичної кризи в Україні, обумовленої протистоянням між В.Ющенко та В.Януковичем, якого підтримувала Росія, у Брюсселі відбувалися засідання профільних робочих груп із підготовки нового базового договору між Україною та ЄС. Європейський Союз все ще не міг дати

---

¹¹⁹ *Голос України*. 8 лютого 2007. С.4.

¹²⁰ В.Писанська. Нам дали право мати надію. *Голос України*. 7 березня 2007. С.7.

¹²¹ *Голос України*. 6 квітня 2007. С.2.

відповіді на питання про перспективи членства України. Але тоді ЄС на це так і не наважився.

Виступаючи 10 лютого 2007 р. на Мюнхенській конференції з питань міжнародної безпеки, В.Путін наприкінці свого другого президентського терміну заявив, що «Росію постійно навчають демократії, але ті, хто нас вчить, самі не дуже хочуть навчатися. Односторонні нелегітимні дії не вирішили жодної проблеми. Домінування фактору сили неминуче стимулює прагнення низки країн до оволодіння зброєю масового ураження...потенціал нових центрів світового зростання буде неминуче конвертуватися у політичний вплив і буде зміцнювати багаторічність. Легітимним можна вважати застосування сили, якщо рішення прийнято на основі і в рамках ООН. НАТО висуває свої передові сили до наших державних кордонів, а ми, суворо дотримуючись договору, ніяк не реагуємо на ці дії...Процес натовського розширення – це серйозний провокаційний фактор, який зменшує рівень взаємної довіри. В енергетичній сфері Росія орієнтується на створення єдиних для всіх ринкових принципів і прозорих умов. ОБСЄ намагаються перетворити на вульгарний інструмент забезпечення зовнішньополітичних інтересів однієї, або групи країн щодо інших країн. Росія – країна з більш як тисячолітньою історією, яка майже завжди користувалася привілеєм проводити незалежну зовнішню політику»¹²². Ця промова стала програмною для конфронтаційної політики Путіна щодо «колективного» Заходу на наступні десятиліття, включно з його неконституційними президентськими термінами.

На думку британського дослідника Дж.Шерра, в умовах протистояння В.Ющенка та В.Януковича «Євросоюз ототожнює двовладдя з паралічем влади, а не з дріжджами, на яких може вирости нова влада». Втім, «спочатку ЄС повинен з'ясувати для себе, чого він хоче від України, від Південного Кавказу й від Каспійського регіону, і відповісти на запитання, що він може зробити, аби його позиція стала зрозуміла всім. І тільки тоді він зможе переформулювати це

---

¹²² Выступление президента России В.Путина на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности 10 февраля 2007 года. *Известия*. 12 февраля 2007. С.3.

запитання і поставити його новій владі: куди і з ким іде Україна?»¹²³. Надто негучними тоді були закликали переконати Кремль в тому, яку «високу ціну доведеться платити за свої імперські амбіції, і які вигоди може принести перетворення Росії на нормальну країну»¹²⁴. Турбувати мали дані соціологічного опитування ВЦІОМ, відповідно до якого 48% були за об'єднання з Україною, 29% проти, 24% не визначилися¹²⁵. Російська влада робила вигляд, що не втручається у перебіг боротьби між помаранчевими та синьо-блакитними навколо питання проведення дострокових парламентських виборів в Україні. «Пасивна» позиція була спрямована на очікування цивілізаційного та територіального розколу України. Володимир Путін публічно робив вигляд, що позитивно ставиться до вступу України в ЄС. «Я не знаю тільки, чи сам Європейський Союз готовий прийняти нових членів, у тім числі й розширитися за рахунок України». Водночас Путін демонстрував впевненість, що український народ не дозволить політикам зробити Україну членом НАТО¹²⁶. Тривала внутрішньополітична нестабільність в Україні перешкоджала формуванню стабільного зовнішньополітичного курсу. Українську ситуацію можна було розглядати як відсутність перспективного мислення. Україна все ще не мала зовнішньополітичної стратегії, заснованої на консенсусі внутрішніх еліт.

18 червня 2007 р. у Люксембурзі підписано угоду про спрощення візового режиму з Європейським Союзом. Ціною стала угода про реадмісію нелегальних біженців. Зокрема, запроваджувався порядок ідентифікації та повернення нелегальних мігрантів у разі, якщо вони перетнули європейський кордон з боку України. Відповідно більшість витрат на це повинна взяти на себе Україна. ЄС до кінця 2008 р. обіцяв фінансову допомогу у 2,3 млн. євро на боротьбу з нелегальною міграцією та поліпшення прикордонного сервісу¹²⁷. 21 червня

---

¹²³ Дж.Шерр. Загроза енергетичній безпеці: довгоочікувана відповідь ЄС. *Дзеркало тижня*. №9. 8-16 березня 2007. С.3.

¹²⁴ Ніна Хрущова. Розігруючи українську карту. *День*. 17 березня 2007. С.3.

¹²⁵ *Известия*. 17 мая 2007. С.2.

¹²⁶ *Голос України*. 5 червня 2007. С.3.

¹²⁷ *Голос України*. 20 червня 2007. С.5.

2007 р. Президент України В.Ющенко в Брюсселі взяв участь у роботі з'їзду «Європейської народної партії». Він запросив на дострокові парламентські вибори спостерігачів ЄС. Х.Солана висловив сподівання, що дострокові парламентські вибори в Україні «відчинять двері до нормального життя»¹²⁸.

22 червня 2007 р. «Газпром» та італійський концерн «Ені» підписали контракт на будівництво дном Чорного моря в обхід України чергового газопроводу до Італії «Південний потік». Президент України В.Ющенко на стамбульському саміті ОЧЕС зазначав, що «Україна послідовно виступає за прозорий, недискримінаційний доступ усіх країн до енергетичних ресурсів». На думку українського президента, розробка загальних принципів енергетичної політики «дасть змогу досягти більшої спільної вигоди і зменшити загрозу використання енергетичних питань як інструментів зовнішнього впливу»¹²⁹. Утім, ЄС не готовий був такі вимоги ставити Путіну.

14 липня 2007 р. Президент Росії В.Путін підписав указ про призупинення участі Росії у Договорі про звичайні види збройних сил у Європі. Державна Дума погрожувала анулювати угоду про використання радіолокаційних станцій у Мукачевому та Севастополі¹³⁰. 14 вересня 2007 р. відбувся саміт Україна – Європейський Союз. За його результатами констатували, що «новий договір навіть у короткотерміновій перспективі не запалить для України зелене світло членства». Але новий договір про співпрацю мав відіграти «мобілізуєчу функцію», стати «алгоритмом конкретних практичних дій»¹³¹. Хоча ще 23 липня 2007 р. в інтерв'ю «Frankfurter Allgemeine Zeitung» голова Європейської комісії Жозе Мануель Баррозу відверто констатував: «Ні ми, ні Україна не можемо зараз осилити її вступ до ЄС. Її очікує доля Туреччини. Ми взяли на себе зобов'язання вести переговори з Туреччиною. Переговори – це одна справа, вступ – інша.

---

¹²⁸ *Голос України*. 22 червня 2007. С.3.

¹²⁹ *Голос України*. 27 червня 2007. С.1.

¹³⁰ *Голос України*. 27 липня 2007. С.2.

¹³¹ В.Чалий, М.Пашков. Україна – ЄС: деякі міркування напередодні київського саміту. *Дзеркало тижня*. №33. 8 вересня 2007. С.3.

Переговори з Анкарою триватимуть, але до фактичного вступу ще далеко»¹³². Найбільшими перешкодами вступу України до ЄС були недостатній розвиток суспільства, низький рівень конкурентоспроможності економіки, слабка енергоефективність виробництва. За цих обставин міністр закордонних справ А.Яценюк наголошував, що «зовнішня політика має бути зваженою, спокійною та передбачуваною. Краще сім разів відміряти, промовчати, ніж зайвий раз погарячкувати»¹³³. 12 жовтня 2007 р. Вищий арбітражний суд визнав незаконним використання Чорноморським флотом кримських навігаційних маяків. Кремль після цього активізував підривну роботу в Україні.

Складно за результатами позачергових парламентських виборів формувався новий склад уряду. 16 жовтня 2007 р. Європейський Союз вітав створення в Україні коаліції демократичних сил. У зв'язку з підготовкою до підписання 13 грудня 2007 р. Лісабонського Договору реформ Україна висловлювала сподівання, що процес розширення ЄС триватиме і прийом нових членів залежатиме не від кон'юнктурних політичних міркувань, а від їх відповідності об'єктивно визначеним критерієм членства¹³⁴. Євросоюз закликав Україну підтримувати нормальні робочі зв'язки з Росією.

22 жовтня 2007 р. президент В.Ющенко на зустрічі з міністром оборони США Р.Гейтсом обіцяв приєднання до програми набуття членства в НАТО у квітні 2008 року на бухарестському саміті НАТО. Про стратегію Кремля щодо України відверто висловився тодішній посол Росії в Україні В.Черномірдин. На його думку, «якщо Україні хтось погрожуватиме, Росія перша стане на її захист і не буде ні з ким радитись»¹³⁵. Росія намагалася не допустити, щоб європейська складова НАТО захотіла, аби до альянсу увійшла Україна як союзник США. Стратегія Кремля була спрямована на те, аби переконати європейців, що європейська система безпеки без участі Росії робить Європу більш небезпечною. В Угоді про створення коаліції демократичних сил у Верховній

---

¹³² *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. 23 Juli 2007. С.4.

¹³³ *День*. 11 вересня 2007. С.3.

¹³⁴ *Урядовий кур'єр*. 20 жовтня 2007. С.3.

¹³⁵ *Голос України*. 3 листопада 2007. С.12.

Раді України шостого скликання наголошувалося на «ухваленні мети про вступ України в НАТО, при збереженні рівноправних та добросусідських відносин з Російською Федерацією та іншими сусідніми країнами, зміцнення лідерських позицій України в Східноєвропейсько-чорноморському регіоні»¹³⁶.

5 лютого 2008 р. президент України В.Ющенко підписав протокол про приєднання України до Світової організації торгівлі. Але бюджет 2008 р. не передбачив відповідних компенсаційних виплат українським виробникам. Форсований вступ України до «Світової організації торгівлі» дав можливість 18 лютого 2008 р. у Києві розпочати переговори про створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Євросоюз був стурбований тим фактом, що в Україні стільки ж мільярдерів, скільки у решті країн Центральної та Східної Європи (без Росії). Одночасно Міністерство закордонних справ України, реагуючи на проголошення напередодні незалежності Косово, виключила повторення прецеденту сепаратизму без згоди країни, яка втрачає територію, внаслідок «самовизначення». «Партія регіонів» продовжувала блокувати парламент, вимагаючи проведення у квітні референдуму щодо НАТО. На цьому тлі державний секретар Франції у європейських справах Жан-П'єр Жуйє, що Франція та Німеччина не мають наміру підтримувати заявку України на приєднання до програми набуття членства в НАТО¹³⁷. Міністр закордонних справ ФРН Ф.-В.Штайнмайєр наполегливо повторював, що «в Європі не буде безпеки без Росії. Не має бути й проти Росії»¹³⁸.

11 березня 2008 р. Євросоюз пролонгував на рік дію Угоди про партнерство та співробітництво з Україною від 1994 року. Україні було запропоновано додатково реалізувати двадцять три заходи до Плану дій Україна – ЄС¹³⁹. Польща готова була підтримати ідею Франції про створення Середземноморського союзу в обмін на відкриття перспективи членства в ЄС для України. Однак канцлер ФРН А.Меркель вважала передчасним перехід ЄС

---

¹³⁶ *Голос України*. 1 грудня 2007. С.14.

¹³⁷ *Голос України*. 20 лютого 2008. С.5.

¹³⁸ *Известия*. 14 лютого 2008. С.1.

¹³⁹ *Голос України*. 13 березня 2008. С.2.

на більш високий рівень відносин з Україною, яка була недостатньо стабільною для цього¹⁴⁰.

19 березня 2008 р. за законопроект «Про загальноукраїнський референдум» (в тому числі і з приводу НАТО) проголосували лише 221 з 447 депутатів. Президент В.Ющенко констатував, що «мета євроатлантичної інтеграції України - не формування політики проти когось, а визначення інтересів країни, її ідентифікація»¹⁴¹. 1 квітня 2008 р. Президент США Дж. Буш молодший побував у Києві. На прес-конференції за підсумками переговорів В.Ющенко висловив побажання: «Нам потрібен Мойсей, який 40 років водитиме українців пустелею, аби змусити їх згадати та захищати національні інтереси»¹⁴². Одночасно з візитом Дж. Буша молодшого до Києва у Державній Думі Росії відбулися парламентські слухання, присвячені перегляду положень «великого» українсько-російського договору 1997 року.

2-4 квітня 2008 р. у Бухаресті відбувся саміт НАТО. Франція та Німеччина відмовилися негайно підтримати приєднання України до програми дій щодо підготовки до членства в НАТО порушуючи тим самим баланс сил в Європі та баланс між Європою та Росією. В найближчій історичній перспективі це рішення зруйнувало європейську систему безпеки та стимулювало Кремль до агресивної ревізійної політики. Виступаючи 5 квітня 2008 р. в інтерв'ю телеканалу «Інтер», президент В.Ющенко запевнив, що референдум щодо вступу України в НАТО відбудеться не раніше 2010 року, коли мали відбутися президентські вибори. Президент обурювався, як «ти, українець, не розумієш, що мова йде про безпеку твоєї родини, твоїх дітей та онуків». Польща обіцяла продовжити блокування переговорів Росії з ЄС, якщо Україна та Грузія не матимуть права приєднатися до плану дій щодо набуття членства в НАТО. Американський координатор Комітету зі зв'язків країн Східної Європи та Росії з НАТО Айра Страус визнавав, що членами НАТО може бути країна, де членство підтримують не лише політичне керівництво та країни, які не мають

---

¹⁴⁰ *Голос України*. 15 березня 2008. С.5.

¹⁴¹ *Голос України*. 27 березня 2008. С.1.

¹⁴² *Рабочая газета*. 2 апреля 2008. С.1.

територіальних проблем. На його думку, «у випадку з Україною під загрозою опиняється здоров'я самої структури НАТО, а у випадку з Грузією альянс ризикує втягуванням у війну»¹⁴³.

10 квітня 2008 р. Верховна Рада України ратифікувала протокол про вступ до Світової організації торгівлі. Президент В.Ющенко переконував громадськість у тому, що «ми продовжуємо логіку геополітичних процесів Об'єднаної Європи. Виконано одне із багатолітніх стратегічних завдань – від імені України я підписав протокол про вступ до Світової Організації Торгівлі. Україна завершила всі формальні процедури набуття членства. Відбувається якісна зміна у відносинах з Європейським Союзом – ми офіційно розпочали переговори про створення зони вільної торгівлі. Україна як повноцінний і повноправний учасник євроатлантичної спільноти націй завжди буде одним з надійних партнерів Російської Федерації»¹⁴⁴. Міністр закордонних справ України В.Огризко вимагав від Росії розпочати процес виведення Чорноморського флоту з Криму, оскільки Україна не має наміру продовжувати термін оренди.

16 травня 2008 р. Україна офіційно вступила до СОТ. Для української економіки це стало справжнім виходом у світ, адже чимало ввізних ставок українського мита виявилися нижчі за середньоєвропейські. Послугуючись виручкою від експорту, уряд усунувся від стимулювання його розвитку. Слабка підтримка вітчизняного виробника стала причиною подальшої втрати економічної незалежності. Уряд Ю.Тимошенко так і не підготував програму адаптації до членства в СОТ.

Бої за Південну Осетію, які розгорталися 8 серпня 2008 р., засвідчили, що Україна де-факто перетворилася на буферну зону між Росією та Заходом. Міністр закордонних справ України В.Огризко вимагав заборони на повернення російських кораблів ЧФ, які брали участь у блокаді узбережжя Грузії, до

---

¹⁴³ Айра Страус. Тільки Росія способна убедить украинцев вступить в НАТО. *Еженедельник 2000*. 9.У.2008. АЗ.

¹⁴⁴ Послання Президента України Віктора Ющенка до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України 2008 рік. *Голос України*. 16 травня 2008. С.4.

Севастополя. У розпал бойових дій 12 серпня 2008 р. Президент В.Ющенко з колегами з Польщі, Литви, Латвії та Естонії побував з візитом солідарності у Саакашвілі. «Українська сторона розглядає дану спільну місію глав демократичних європейських держав як важливу складову зусиль міжнародного співтовариства щодо захисту і гарантії територіальної цілісності та суверенітету незалежної Грузії»¹⁴⁵. На жаль, «Україна програла інформаційну війну Росії у висвітленні в засобах масової інформації конфлікту в Грузії. Російські ресурси становлять більш як половину тих джерел, з яких брали інформацію про ситуацію у Грузії найбільш відвідувані українські інтернет-медіа»¹⁴⁶. Росія оголосила про досягнення завдань силового примушення Грузії до миру. Це стало прологом до російської агресії проти України.

13 серпня 2008 р. президент України В.Ющенко підписав Указ «Про порядок перетину українського кордону військовими кораблями Чорноморського флоту Росії». Повідомлялося, що уряд прийняв відповідні постанови ще у липні, але Ю.Тимошенко їх не підписувала. Україна стала «кавказькою бранкою» російської геополітики¹⁴⁷. Російська сторона зазначала, що угода між Україною та Росією по Чорноморському флоту не передбачає обмежень дій флоту за межами України. Дії ЧФ є екстериторіальними, оскільки на них не поширюється законодавство України. Пояснюючи свою позицію з приводу російської агресії проти Грузії, Президент В.Ющенко пророчо зауважував, що допущення будь-якої ревізії суверенітету і територіальної цілісності будь-якої країни Європи – це значить допустити ревізію територіальної цілісності України.

9 вересня 2008 р. у Парижі відбувся саміт Україна – Європейський Союз. Україна тоді не змогла добитися поділу тексту нової угоди про співробітництво на дві частини. У політичній частині Київ хотів отримати перспективу вступу до ЄС. Однак внаслідок загострення внутрішньополітичної кризи в Україні

---

¹⁴⁵ *Голос України*. 13 серпня 2008. С.2.

¹⁴⁶ *Голос України*. 15 серпня 2008. С.5.

¹⁴⁷ *Голос України*. 16 серпня 2008. С.2.

надання європейської перспективи було заблоковано. Угоду про асоціацію планувалося підписати у другій половині 2009 року. Наприклад, у 2007 р. Європейський Союз експортував до України товарів на 22 млрд. євро, а імпортував з України лише на 12 млрд. євро¹⁴⁸. Розпад демократичної коаліції 16 вересня 2008 р. відбувся на фоні погіршення відносин з Росією та сумнівів щодо можливості отримання у грудні 2008 р. ПДЧ Україною.

4 листопада 2008 р. 44-м президентом США був обраний демократ 47-річний Барак Обама. Відразу згадали, що Б. Обама попереджав Україну ще 2005 р.: «країна, яка не контролює джерел постачання енергоносіїв, не має майбутнього»¹⁴⁹. 1 січня 2009 р. Ющенко та Тимошенко закликали Росію продовжити переговори про ціну на газ.

3 лютого 2009 р. Міжнародний Гаазький трибунал виніс вердикт щодо поділу між Україною та Румунією чорноморського шельфу. Україна отримала острів Зміїний, але втратила більшу частину шельфу. 25-26 лютого 2009 р. у Києві побував Президент Румунії Т.Башеску. Вперше за роки незалежності Україна без війни добровільно втратила частину своєї території. Румуни передали розробку чорноморського шельфу компанії «Халібертон» колишнього віце-президента Р.Чейні.

Російська пропаганда послідовно формувала образ України – ворога, яка живе в політичному хаосі, краде російський газ, не дає торгувати з Європою. Міністра закордонних справ України В.Огризко роздратував коментар російського посла В.Чорномирдіна, який зазначав: «Україна вступить в ЄС після Туреччини. А коли вступить Туреччина? Ніколи». В.Огризко загрожував оголосити В.Чорномирдіна персоною нон-грата через «завдану іміджу України шкоду». 17 лютого 2009 р. В.Огризко висловив протест В.Чорномирдіну, а у відповідь кримські власті висловилися проти відкриття американської місії в Сімферополі¹⁵⁰.

---

¹⁴⁸ А.Наумов. Саммит Украина – ЕС: слова новое, содержание старое. *Еженедельник 2000*. 12.IX.2008. – ЕЗ.

¹⁴⁹ *Голос України*. 6 листопада 2008. С.4.

¹⁵⁰ *Голос України*. 19 лютого 2009. С.1.

7 травня 2009 р. Празі В.Ющенко приєднався до програми Євросоюзу «Східне партнерство». Загалом воно мало фінансуватися на 600 млн. євро, тобто суму яку на рік отримує одна лише Туреччина¹⁵¹. Опозиційна преса назвала «Східне партнерство» геополітичною поразкою «помаранчевої» влади. Натомість президентська команда раділа з того, що «відбулася формалізація відродження східного вектору зовнішньої політики Євросоюзу»¹⁵². Росія намагалась максимально загострити протиріччя в українському політикумі і суспільстві. Депутат Державної Думи Росії К.Затуллин наполягав на тому, аби «надати будь-якій виборчій кампанії на Україні характеру вирішального референдуму з тем федеративності, мови, позаблокового статусу та єдності православ'я»¹⁵³. 11 червня 2009 р. Президент Росії Д.Медведев звільнив хворого на рак В.Черномірдіна з посади посла в Україні та призначив радником з питань економічного співробітництва з країнами СНД¹⁵⁴. Залишаючи Україну, В.Черномірдин зазначив, що «ви, українці, нічим від нас не відрізняєтеся, так само швидко застрибаєте в сідло, але довго шукаєте дорогу»¹⁵⁵. Як бачимо, це були путінські наративи. Під час найбільш напруженої стадії внутрішньополітичної кризи, 17 червня 2009 р. Київ відвідали міністр закордонних справ ФРН Ф.-В.Штайнмайер та міністр закордонних справ Польщі Р.Сікорський. Обговорювалося питання, як Європейський Союз може посилити свої контакти з Києвом для стабілізації економічної ситуації в Україні¹⁵⁶.

6-7 липня 2009 р. Президент США Б.Обама відвідав Москву, але не заїхав до Києва. Тоді пріоритетом для Вашингтону було перезавантаження відносин з Москвою. Залишалось тільки сподіватися на те, що Україна не стане розмінною картою у грі за глобальний компроміс між США та Росією.

---

¹⁵¹ *Голос України*. 7 травня 2009. С.5.

¹⁵² А.Гончарук. Додана вартість «Східного партнерства». *День*. 16 травня 2009. С.3.

¹⁵³ Стенограма виступлення К.Ф. Затуллина на конференції «Русскоязычная Украина: возможности и проблемы консолидации». *Еженедельник 2000*. 15.05.2009. А4.

¹⁵⁴ *Голос України*. 13 червня 2009. С.3.

¹⁵⁵ *Голос України*. 20 червня 2009. С.16.

¹⁵⁶ *Голос України*. 17 червня 2009. С.1.

20-22 липня 2009 р. в Києві побував 66-річний віце-президент США Джозеф Байден. Він презентував нового посла США Джона Тефта. Віце-президент США Дж. Байден закликав українських політиків працювати спільно та не боятися потепління відносин Вашингтона з Москвою¹⁵⁷. 11 серпня 2009 р. Президент Росії Д.Медведева відмовився направляти в Київ посла Зурабова, звинувативши Україну у антиросійській політиці. Настав етап максимального загострення російської політики проти України.

24 серпня 2009 р., виступаючи з нагоди дня незалежності, президент В.Ющенко назвав «Україну постколоніальною країною. Один із головних результатів такого її стану – це домінування чужого своєму народу капіталу – непродуктивного, нетворчого, зв'язаного на колишню метрополію. На відміну від національного капіталу для цих «великих грошей» наша земля – це просто територія, джерело збагачення і слухняний трудовий ресурс. Такий капітал, який залежний від колишньої імперії і їй прислуговується, зневажає власну країну і не підтримує ані її, ані її культуру»¹⁵⁸. Росія «привітала» Україну з днем незалежності черговими звинуваченнями в участі українських найманців під час бойових дій у Осетії у серпні 2008 року.

9 жовтня 2009 р. напередодні кишинівського саміту міністром закордонних справ Верховна Рада України 240 голосами затвердила Петра Порошенка. На нараді з послами міністр закордонних справ України П.Порошенко вів мову про закриття низки українських дипломатичних представництв. Голова Верховної Ради України В.Литвин, виступаючи на зустрічі з дипломатами України, закликав будувати зовнішню політику на принципах прагматизму. «Зовнішня політика не приживеться, якщо вона не приживеться у кожному серці. Повинна бути принциповість та не потрібно демонструвати історичні образи»¹⁵⁹. Натомість Президент В.Ющенко зазначав, що «протягом останніх п'яти років українська зовнішня політика – один із

---

¹⁵⁷ *Голос України*. 22 липня 2009. С.3.

¹⁵⁸ *Голос України*. 26 серпня 2009. С.4.

¹⁵⁹ *Голос України*. 15 жовтня 2009. С.2.

найуспішніших секторів у реалізації українських інтересів»¹⁶⁰. Так було наглядно продемонстровано відсутність єдності еліти щодо зовнішньополітичних пріоритетів. Незалежні експерти вважали, що після набуття чинності Лісабонського договору Україна залишиться у довгій черзі аутсайдерів претендентів на вступ до ЄС¹⁶¹.

Початок 2008 р. світової економічної кризи підтвердив прогноз 1998 р., зроблений німецьким соціальним філософом Юргеном Габермасом: «перебудова та ліквідація соціальної держави – це безпосередній наслідок спрямованої на пропозицію економічної політики, метою якої є дерегуляція ринків, скасування субсидій і покращення умов інвестування та яка передбачає антиінфляційну грошову й відсоткову політику, а також зниження прямих податків, приватизацію державних підприємств та інші подібні заходи. Наслідком розриву соціально-державного компромісу є, звичайно, те, що знову даються взнаки ті кризові тенденції, які зупинив було цей компроміс. Виникають соціальні наслідки, які загрожують тим, що їх не витримає інтеграційна здатність ліберального суспільства»¹⁶². Відразу після призначення П.Порошенка на посаду міністра закордонних справ України Європейська комісія символічно опублікувала щорічний «Пакет розширення». Пакет є своєрідним моніторингом країн, які в майбутньому мають шанс вступити до Євросоюзу. У 2009 р. у документі згадані Хорватія та Туреччина. А також Македонія, Сербія, Чорногорія, Боснія і Герцеговина та Косово¹⁶³. США запевняли, що політика «перезавантаження» відносин з Росією не здійснюватиметься за рахунок інтересів інших країн.

25 січня 2010 р. до Києва прибув новопризначений російський посол Михайло Зурабов. 25 лютого 2010 р. в Київ на інавгурацію президента України В. Януковича прибули делегації майже 100 країн. 1 березня 2010 р. президент В.Янукович здійснив перший закордонний візит до Брюсселю. Символічно, що

¹⁶⁰ *Голос України*. 14 жовтня 2009. С.2.

¹⁶¹ В.Посельський. Європейський Союз після ратифікації Лісабонського договору. *Дзеркало тижня*. 10 жовтня 2009. №38-39. С.7.

¹⁶² Юрген Габермас. Постнаціональна констеляція. Політичні есе. Львів, 2010. С.61.

¹⁶³ *Голос України*. 21 жовтня 2009. С.5.

за даними Інституту Горшеніна, менш як половина українців (45,7%) вважала, що з приходом нового президента відносини України і Європейського Союзу поліпшуватимуться¹⁶⁴. Формальна резолюція Європейського парламенту, прийнята 25 лютого 2010 р., надала право Україні у невизначеній перспективі звертатися із заявкою про вступ до ЄС.

2 квітня 2010 р. В.Янукович ліквідував комісію з підготовки вступу України до НАТО. Водночас Київський апеляційний суд заборонив проведення референдуму з питання вступу України до НАТО. Такий «стратегічний кульбіт» переконав Кремль у можливості приручення усієї України. 21 квітня 2010 р. тодішній «тимчасовий» президент Росії Д.Медведев відвідав Харків. Опозиція у Верховній Раді України гостро критикувала енергетичні домовленості та перспективу залишення Чорноморського флоту Росії «навічно» у Криму. Ю.Тимошенко за це погрожувала В.Януковичу «імпічментом», адже, на її думку, він руйнує державний суверенітет України. Радикальна опозиція погрожувала В.Януковичу силовим варіантом вирішення владних проблем. 26 квітня 2010 р. тодішній російський прем'єр-міністр В.Путін напередодні парламентських баталій щодо ратифікації газово-флотських угод відвідав Київ. Обговорювалися питання поділу Керченської протоки¹⁶⁵. Підписання президентом В.Януковичем харківських угод розглядалося як виконання обіцянок його електорату. Натомість опозиція ставила запитання «2042 замість 2017: чи доживемо до повного звільнення?»¹⁶⁶. Директор Інституту стратегічних досліджень А.Єрмолаєв переконував, що «світу не потрібні країни, які є джерелом політичних та геополітичних війн»¹⁶⁷.

Проти ЧФ були кримські татари, незважаючи на згоду влади дозволити побудову у Сімферополі головної мечеті. Кримські татари наполягали на перейменуванні слов'янських назв населених пунктів. Колишній посол США в

---

¹⁶⁴ *Голос України*. 25 лютого 2010. С.10.

¹⁶⁵ *Голос України*. 27 квітня 2010. С.3.

¹⁶⁶ *Україна молода*. 22 квітня 2010. С.1.

¹⁶⁷ *Киевский телеграф*. 30 апреля - 6 мая 2010. С.3.

Україні Вільям Тейлор запевняв, що США побоюються, що після розподілу Керченської протоки Україна втратить суверенітет¹⁶⁸.

Британський експерт з питань міжнародної безпеки Джеймс Шерр зазначав, що «єдине, у чому Україна може зберегти свою позаблоковість – це право не брати участі у наступній війні Росії з її сусідами і не допомагати Росії в її внутрішній боротьбі з сепаратистами, бандитами, ісламістами та іншими»¹⁶⁹.

3 червня 2010 р. Верховна Рада України в першому читанні ухвалила Закон «Про засади зовнішньої та внутрішньої політики». За були 171 депутат Партії регіонів, 23 від БЮТ, 10 від НУНС, 27 від КПУ, 19 від Блоку Литвина. Опозицію не влаштувало положення, що «неучасть України у військово-політичних союзах, пріоритетність участі у вдосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки, продовження конструктивного співробітництва з НАТО та іншими військово-політичними блоками з усіх питань, що становлять взаємний інтерес»¹⁷⁰.

15 червня 2010 р. прем'єр-міністр України М.Азаров у Люксембурзі взяв участь у черговому засіданні Ради співробітництва України та ЄС. Обговорювалися питання створення зони вільної торгівлі, запровадження безвізового режиму та модернізації української газотранспортної системи. Навіть українські затяті європейські оптимісти визнавали, що «на європейському напрямку неможливо досягти миттєвих результатів»¹⁷¹. Це було фактичне повернення до дискредитованої практикою концепції багатовекторності. Хоча «курс на співпрацю з Росією ставав визначальним у зовнішній політиці України», «Україна намагатиметься вести зовнішню політику, яка не руйнуватиме досягнутого у стосунках з Євросоюзом»¹⁷². Мало кого тоді лякало, що у рейтингу нестабільних держав «Failed States Index»

---

¹⁶⁸ *Голос України*. 20 травня 2010. С.6.

¹⁶⁹ Шерр Дж. Хибні розрахунки. *День*. 26 травня 2010. С.3.

¹⁷⁰ *Голос України*. 4 червня 2010. С.1.

¹⁷¹ О.Сушко. Україна – ЄС: стратегічний курс чи фасадна інтеграція? *Дзеркало тижня*. №23. 19-25 червня 2010. С.5.

¹⁷² Ю.Макар. Східне партнерство – видозміна Європейської політики сусідства. *Україна – Європа – Світ*. 2010. №4. С.75.

журналу «Foreign Policy» і американського Фонду миру Україна посіла 109-те місце, випередивши Росію на 29 пунктів¹⁷³.

5-6 липня 2010 р. у Брюсселі відбувся черговий раунд переговорів про створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Європейський Союз пропонував надто низькі квоти для українського експорту. Можна було себе переконувати у тому, якщо труднощі здаються нездоланими, значить, мета близько. Міністр закордонних справ України К.Грищенко заявив, що без України «великий європейський проект» не буде завершено. На його думку «в ЄС поширена помилкова думка про те, що Україна становить велику проблему й виклик для об'єднаної Європи. Насправді українська держава є чинником значного посилення Євросоюзу в конкуренції з іншими центрами глобальної економіки й політики»¹⁷⁴. Директор Національного інституту стратегічних досліджень А.Єрмолаєв виділив три пріоритети зовнішньої політики України: по-перше, відновлення активної суб'єктності України у великій політиці, по-друге, відрізнити що є реальністю, а що ілюзією в процесі європейської інтеграції, по-третє, активізація роботи з новими центрами економічного зростання¹⁷⁵.

Країна показала найгірші показники соціально-економічного розвитку в Європі. За рівнем конкурентної спроможності економіки країна посідала 152 місце, рівень корупції 181 (серед 183 у рейтингу), зношеність основних фондів 70%. Заробітна плата одна з найменших у Європі (за Україною Албанія, остання Молдова). Темпи скорочення населення найбільші у світі. Кадрова політика перетворилася на торгівлю портфелями. Євросоюз сумнівався, що українці хочуть вступати до ЄС, адже там податки треба сплачувати¹⁷⁶.

13-14 жовтня 2010 р., перебуваючи у Брюсселі, прем'єр-міністр України М.Азаров стверджував, що «наша зовнішня політика збалансована, вона не

---

¹⁷³ *Голос України. Голос України*. 24 червня 2010. С.1.

¹⁷⁴ 9 вересня 2010. С.1.

¹⁷⁵ *Київський телеграф*. 1-7 жовтня 2010. С.3.

¹⁷⁶ *Голос України*. 13 жовтня 2010. С.10.

проросійська, і не прозахідна, вона проукраїнська»¹⁷⁷. 1 грудня 2010 р. Президент України В.Янукович виступив на саміті ОБСЄ у Астані. Він запевняв, що рішення про головування України 2013 року в ОБСЄ – це «вагомий стимул для самовдосконалення, продовження системних реформ і розвитку заможного демократичного суспільства». «Завдяки нашому позаблоковому статусу ми будемо «чесним брокером» і докладемо всіх зусиль для зміцнення ефективності організації в інтересах усіх її учасників». Янукович запевняв, що «нам потрібні чіткі домовленості щодо заходів забезпечення та, в першу чергу, щодо заходів довіри між усіма країнами Європи, незалежно від їх входження в оборонні об'єднання»¹⁷⁸. Янукович стверджував, що «Україна розглядає ОБСЄ як унікальну платформу для діалогу зі створення спільного простору рівної і неподільної безпеки»¹⁷⁹. Це більше нагадувало побажання, ніж дійсність.

Поширювалися чутки, нібито у червні 2011 р. Медведєв та Янукович збиралися переглянути харківські домовленості по флоту та газу. Прем'єр-міністр Росії В.Путін прокоментував ідею створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. На його думку, «якщо Україна створить зону вільної торгівлі з ЄС, вона буде змушена поступитися в чутливих для неї позиціях». «Вийти на європейський ринок із традиційними товарами досить складно, а на російський ринок скинути їх не вдасться». – зазначив Володимир Путін¹⁸⁰. У відповідь колишній посол США в Україні С.Пайфер популярно пояснював, що «членство України в Митному союзі буде повністю несумісне з її намірами укласти угоду про вільну торгівлю з ЄС...Україна відступає назад у своєму демократичному розвитку, і це не переконує європейських чиновників бути гнучкішими на переговорах з Києвом»¹⁸¹.

11 квітня 2011 р. напередодні візиту В.Путіна Генеральна прокуратура України відкрила нову кримінальну справу проти Тимошенко за нібито

¹⁷⁷ *Урядовий кур'єр*. 14 жовтня 2010. С.1.

¹⁷⁸ *Голос України*. 2 грудня 2010. С.1.

¹⁷⁹ *Урядовий кур'єр*. 2 грудня 2010. С.1.

¹⁸⁰ Т.Пасова. Росія намагається не пустити нас в ЄС. *Голос України*. 17 березня 2011. С.16.

¹⁸¹ *Урядовий кур'єр*. 17 березня 2011. С.3.

перевищення повноважень під час укладання газової угоди з Росією 2009 року. Це мало бути приводом для перегляду невідної України формули ціноутворення газу. 12 квітня 2011 р. у Києві побував прем'єр-міністр Росії В.Путін. Він пропонував Україні визначитися з Митним союзом, але нічого конкретного не почув у відповідь¹⁸². Прем'єр-міністра М.Азарова особливо дивував той факт, що «Україна, яка розташована набагато ближче до Росії, ніж Німеччина, отримує газ за ціною вищою»¹⁸³. Це була не ринкова, а політична ціна.

13 квітня 2011 р. Кабінет Міністрів України затвердив третю за часи незалежності Військову доктрину України. У цьому документі позаблоковість розглядається як послідовна позиція із захисту національних інтересів без участі у військових союзах¹⁸⁴. З початком відкритої фази російської гібридної війни проти України остаточно з'ясувалося, наскільки утопічним був цей документ.

18 квітня 2011 р. Голова Європейської комісії Ж.Баррозу у Києві зажадав від України однозначно визначитися, чи створювати зону вільної торгівлі з ЄС, або брати участь у Митному союзі із Росією. Янукович віддав перевагу не Росії. Він був переконаний, що «ми стоїмо за крок до підписання Угоди про асоціацію, яка передбачає створення зони вільної торгівлі»¹⁸⁵. 19 квітня 2011 р. керівник енергетичного сектору РФ І.Сечін заявив Азарову, що Росія не хоче переглядати вигідний для «Газпрому» газовий контракт Тимошенко 2009 року¹⁸⁶.

27-28 травня 2011 р. президент України В.Янукович взяв участь у роботі ХУІІ саміту країн Центральноєвропейської ініціативи. Учасників зустрічі президент США Б.Обама запросив підтримати арабські демократичні революції. Від участі у зустрічі відмовилися президенти Сербії, Словаччини та Румунії, які

---

¹⁸² *Україна молода*. 14 квітня 2011. С.5.

¹⁸³ *Урядовий кур'єр*. 14 квітня 2011. С.1.

¹⁸⁴ *Голос України*. 14 квітня 2011. С.1.

¹⁸⁵ *Голос України*. 19 квітня 2011. С.3.

¹⁸⁶ *Голос України*. 23 квітня 2011. С.3.

були невдоволені участю у саміті за наполяганням США президента Косово¹⁸⁷. 4 червня 2011 р. у Одесі відбулися переговори К.Грищенка та С.Лаврова. Опозиція в Україні була проти спільного використання Керченської протоки. Російська сторона вважала, що інсинуації з приводу можливості денонсації Харківських угод 2010 р. є частиною «газової гри» Януковича з Кремлем. Неухильно посилювався тиск на Україну з боку Митного союзу, який розпочав перевірку на 32 українських молочарнях¹⁸⁸. Росія вдалася до торговельних війн проти України.

7 червня 2011 р. В.Путін заявив М.Азарову, що зменшення ціни на газ для України можливе лише в разі входження України до Митного союзу. М.Азаров формально визнавав, що «стан країни залежить від того, наскільки ринки СНД і ЄС відкриті для наших товарів і послуг»¹⁸⁹. Тим часом 12 жовтня 2011 р. Європейський парламент розкритикував Україну за вирок у справі Юлії Тимошенко. Міністр закордонних справ ФРН Г.Вестервелле стверджував, що вирок Тимошенко «не може залишитися без наслідків для відносин з Україною і для відносин між Україною та Євросоюзом»¹⁹⁰.

18 жовтня 2011 р. у Донецьку відбулася зустріч президента України В.Януковича та російського президента Д.Медведева. Натомість раніше запланований на 20 жовтня 2011 р. візит В.Януковича до Брюсселю було скасовано. Натомість переговори у Брюсселі провів перший віце-прем'єр-міністр України А.Клюєв. На той час стало відомо, що в Петербурзі в черговий раз домовилися про зону вільної торгівлі у СНД з вилученнями для нафти та газу. Українська сторона продовжувала наполягати на включенні до угоди про асоціацію пункту про право України претендувати на вступ до Євросоюзу. Європейці стверджували, що справа не в економічній вигоді, а в «європейських цінностях». Європейський парламент все ж прийняв виважене рішення щодо продовження переговорів щодо підготовки угоди про асоціацію з Україною та

---

¹⁸⁷ *Голос України*. 27 травня 2011. С.3.

¹⁸⁸ *День*. 8 червня 2011. С.3.

¹⁸⁹ *Урядовий кур'єр*. 8 червня 2011. С.1.

¹⁹⁰ *Голос України*. 13 жовтня 2011. С.11.

рекомендував лідерам ЄС провести до грудневого саміту зустріч з президентом В.Януковичем для «поновлення конструктивного діалогу»¹⁹¹.

18 листопада 2011 р. у Москві Д.Медведєв, О.Лукашенко, Н.Назарбаєв підписали угоду про створення Євразійського економічного комітету – наднаціонального органу, якого так боялася Україна. Водночас влада звинувачувала українську опозицію у намірі зірвати грудневий саміт Україна – ЄС. Зокрема, Польща відверто натякала, що заради парафування угоди про асоціацію до Різдва 2011 р. потрібно звільнити Юлію Тимошенко.

4 грудня 2011 року у Росії відбулися вибори до Державної Думи. Перемогла «Єдина Росія». Після президентських виборів 4 березня 2012 р. В.Путін готувався до обміну кріслами з Д.Медведєвим. Важливою темою стала пропаганда євразійських ідей. Україні відверто натякали не те, що зменшення ціни на газ неможливе без поступок щодо національного суверенітету.

6 грудня 2011 р. в Москві опозиціонери влаштували протести під гаслом «Росія без Путіна» та обіцяли йому страту. Наступного дня М.Горбачов зажадав «повторних виборів». Усіх невдоволених результатом виборів закликали почепити білі стрічки та 10 грудня 2011 р. провести «загальноросійську акцію протесту». Бундестаг зажадав розслідування порушень на виборах до Думи.

4 лютого 2012 р. у Мюнхені В.Янукович пообіцяв державному секретареві США Г.Клінтон допустити іноземних лікарів до Ю.Тимошенко. Україна нагадала, що російський Чорноморський флот використовує 38 причалів, які не включені до міжурядової угоди про умови оренди, утім, Москва все ж запропонувала Києву відновити «газові» переговори¹⁹². 5 березня 2012 р. В.Янукович привітав В.Путіна з перемогою на виборах президента Росії. Міністр закордонних справ України К.Грищенко у своїй статті стверджував, що Україна може реалізувати свою європейську мету, але в умовах нової міжнародної реальності шлях до цієї мети буде дещо іншим, ніж у нових країн-

---

¹⁹¹ *Голос України*. 29 жовтня 2011. С.9.

¹⁹² *Голос України*. 17 лютого 2012. С.6.

членів ЄС. «Це буде шлях внутрішньої трансформації за європейськими критеріями, стратегічне партнерство з ЄС та Росією, але й за рахунок розбудови відносин із тими регіонами світу, де є позитивний розвиток, живе зацікавлення у співпраці з Україною та повага до її прагнень»¹⁹³.

30 березня 2012 р. Україна та Європейський Союз парафували Угоду про асоціацію. Уповноважені дипломати двох сторін поставили свої ініціали на кожній сторінці погодженого тексту проекту. Процедура означала, що сторони погодили текст проекту договору. Європейський комісар з питань розширення та європейської політики сусідства Штефан Фюле заявив, що лише від України залежить, як швидко набуде чинності угода про створення зони вільної торгівлі. «Істотний прогрес у відновленні демократичних прав і свобод, припинення кримінальних переслідувань дадуть можливість ввести в дію цю угоду без ратифікації національними парламентами країн ЄС». Фюле підкреслив, що кримінальні справи проти Луценка та Тимошенко є лише вершиною айсбергу. Йшлося про глибокі системні реформи та перетворення в Україні. І без розв'язання системних проблем європейська інтеграція України буде під питанням¹⁹⁴.

10 травня 2012 р. бундесканцлер А.Меркель, виступаючи в бундестазі, порівняла Україну з «диктаторською» Білорусією. Але вона ні слова не сказала у захист прав людини в Росії, від якої Німеччина залежить енергетично. У відповідь реалісти закликали Януковича, зважаючи на грецький виклик Євросоюзу, оголосити про кінець європейської інтеграції України¹⁹⁵. 23 травня 2012 р. на неформальному саміті ЄС його лідери вирішили відмовитися від бойкоту матчів «Євро-2012» в Україні. Футбол спробували захистити від «політичних спекуляцій». Ангела Меркель визнала, що «бойкот був би якимось непорозумінням»¹⁹⁶. Українська опозиція констатувала, що Янукович опинився між політичними вимогами ЄС та політичними умовами Росії.

¹⁹³ К.Грищенко. Стратегічна рівновага як шанс України у багатополярному світі. *Дзеркало тижня*. №9. 10-16 березня 2012. С.4.

¹⁹⁴ *Голос України*. 27 березня 2012. С.1.

¹⁹⁵ А.Попов. «Диктатуру» не обявлят демократией. *Еженедельник 2000*. 18-24 мая 2012. А1.

¹⁹⁶ *Голос України*. 26 травня 2012. С.13.

1 червня 2012 р. у Парижі на зустрічі з президентом Франції Ф.Олландом В. Путін безапеляційно стверджував, що Тимошенко «сидить за підписання контракту з Росією», а Росія апріорі укласти незаконний контракт нібито не могла. Ситуація ускладнювалася тим, що як в Україні, так і Росії різні групи правлячого класу по-різному розуміли національні інтереси, ототожнюючи їх із власними корпоративними інтересами. Черговим ляпасом для України стало рішення ЄС підписати договір про спрощений візовий режим із Молдовою, відмовившись при цьому схвалити аналогічний документі із Україною¹⁹⁷.

3 липня 2012 р. опозиція стверджувала, що прийняття закону про регіональні мови є «Харковом-2», аби Росія пішла на компроміс в інших питаннях. Чергове погіршення українсько-російських відносин загрожувало «Партії регіонів» втратою електоральної бази. Поєднати український націоналізм із російським шовінізмом було неможливо. «Газпром» продовжував наполягати на своїй частці у газотранспортній системі України. Міністр транспорту Росії Ігор Левитін пропонував змінити українсько-російський кордон у Луганській області в інтересах російської залізної дороги¹⁹⁸. Зрештою, 12 липня 2012 р. у Ялті лише підписали заяву про демаркацію українсько-російського державного кордону у Чорному та Азовському морях. Натомість посол України в Німеччині, голова делегації на переговорах з Євросоюзом Павло Клімкін визнав, що «ЄС не знає, що робити з Україною», і це пов'язано з пошуками компромісів усередині організації¹⁹⁹.

Голова УСПП А.Кінах стверджував, що «Євросоюз – це не тільки перспективний ринок збуту українських товарів, а й джерело нових можливостей, інвестиційного імпорту, що не виробляється в Україні, але необхідний для модернізації базових галузей народного господарства, інвестицій, стимул для формування сучасних стандартів розвитку економіки та

---

¹⁹⁷ *Голос України*. 3 липня 2012. С.24.

¹⁹⁸ Віктор Тимошенко. Анексія від російського міністра Ігоря Левитіна. *Голос України*. 12 липня 2012. С.5.

¹⁹⁹ *Голос України*. 13 липня 2012. С.7.

рівня життя людей»²⁰⁰. Прем'єр-міністр України М.Азаров стверджував, що настав час газотранспортного консорціуму за участю України, Росії і Німеччини²⁰¹.

15 листопада 2012 р. у Брюсселі відбулося 14-те засідання Комітету з питань співробітництва Україна – ЄС. Секретар РНБУО А.Клюєв переконував, що «незмінність курсу європейської інтеграції підтвердив результат парламентських виборів»²⁰². Натомість під питанням було проведення саміту «Україна - Євросоюз» на початку 2013 року. За офіційною версією в Євросоюзу немає мотивації для його проведення, зокрема, через ув'язнення Юлії Тимошенко²⁰³.

22 лютого 2013 р. Верховна Рада України проголосувала за заяву про реалізацію європейських інтеграційних прагнень України і укладання Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом. За ухвалення зазначеної заяви проголосували 315 депутатів (Партія регіонів – 149, Батьківщина – 83, Удар – 34, Свобода – 33, КПУ – 0, позафракційні 16)²⁰⁴. Доповідь Європейської комісії щодо виконання Україною у 2012 р. вимог Європейської політики сусідства (ЄПС) стверджувала, що Київ не виконав більшості рекомендацій, окрім реформи судової системи, ухвалення закону «Про притулок» і «Статус біженця»²⁰⁵.

21 березня 2013 р. умовою участі в управлінні ГТС України прем'єр-міністр РФ Д.Медведев назвав вихід України із Європейського енергетичного союзу. Український прем'єр-міністр М.Азаров лише констатував, що Євросоюз ніякої допомоги Україні у газових відносинах із Росією не надав, але Євросоюз переконував, що Європейський енергетичний союз захищає енергетичну безпеку України. Цей «ультиматум» Медведева був висунутий наступного дня після візиту до Києва заступника державного секретаря США з політичних

---

²⁰⁰ Зона вільної торгівлі з ЄС: нові можливості та іспит. *Голос України*. 24 липня 2012. С.11.

²⁰¹ *Известия*. 10 сентября 2012. С.3.

²⁰² *Урядовий кур'єр*. 14 листопада 2012. С.1.

²⁰³ *Голос України*. 20 листопада 2012. С.1.

²⁰⁴ *Голос України*. 23 лютого 2013. С.2.

²⁰⁵ *Голос України*. 21 березня 2013. С.1].

питань Венді Шерман, яка назвала вступ України до ЄС умовою «нормальних українсько-російських відносин»²⁰⁶. США погрожували застосуванням проти оточення президента В.Януковича українського аналогу «Акту Магницького», який повернув російсько-американські відносини до латентної «холодної війни». Прогнозували, «якщо Угоду про асоціацію так і не буде підписано, ЄС втратить не лише прописаний у положеннях угоди механізм урегулювання торговельних суперечностей, а й інструмент нормалізації політичних відносин...за відсутності ефективної альтернативи, таким інструментом можуть стати саме персональні санкції» проти керівництва України²⁰⁷. На цьому фоні колишній радник Л.Кучми П.Гайдуцький стверджував, що євразійська інтеграція України наближає суспільство до небезпечної межі розколу суспільства. На його думку, Росія мала слабкий економічний потенціал, але «високі імперські амбіції», що звужує суверенітет України та перекриває європейську перспективу²⁰⁸. Цей прогноз виявився дуже точним.

Заради підписання угоди про асоціацію 7 квітня 2013 р. В.Янукович амністував Юрія Віталійовича Луценка. Адже підписання угоди, попри економічні збитки давало іміджеві переваги владі, а не підписання давало додаткову зброю опозиції. В умовах кризи лише на перший упереджений погляд законності і порядку у Євросоюзі більше, ніж за його межами. Причому головною проблемою України залишається те, що її внутрішня і зовнішня політика не підпорядковані єдиній меті – підняттю конкурентної здатності у світі. Насправді українська правляча еліта готова була стати молодшими партнерами глобального бізнесу у експлуатації України, яка втрачала можливість стати соціально-патріотичною державою, яка працює на своїх громадян, а не на глобальний бізнес.

Представник України в ЄС Костянтин Єлісєєв стверджував, що у разі не підписання Угоди про асоціацію у програвші однозначно опиняться як Україна,

---

²⁰⁶ *День*. 20 березня 2013. С.3.

²⁰⁷ Євген Воробйов. Персональні санкції ЄС: чекати не можна застосувати? *Дзеркало тижня*. №14. 13-19 квітня 2013. С.5.

²⁰⁸ Павло Гайдуцький. Україна і Митний союз: проблеми інтеграції. *Дзеркало тижня*. №11. 23-29 березня 2013. С.1-3.

так і ЄС. Відверто зазначалося, що «для Союзу вона відкриє новий перспективний ринок, що вкрай важливо у часи економічного відновлення», але від завоювання європейськими виробниками українського ринку чомусь «угода забезпечить інструменти, необхідні для побудови Європи в Україні». На думку К.Єлісєєва, «провал з підписанням угоди несе у собі ризики для безпекової ситуації в регіоні», крім того, «ЄС не повинен ігнорувати громадську думку в Україні», адже «угода покладе край усім інсинуаціям та зловживанням навколо теми цивілізаційного вибору України». Посол робив висновок, що «ми приречені підписати угоду наступного листопада. В той час, як ключі від Угоди про асоціацію знаходяться в Києві, їхні дублікати перебувають у деяких столицях ЄС. Ми маємо бути достатньо сильними, гнучкими та рішучими, щоб повернути ці ключі разом і прив'язати Україну до ЄС»²⁰⁹.

Натомість уповноважений уряду України з питань співробітництва з РФ і країнами СНД В. Мунтіян ставив питання недоречності інтеграції із Заходом, який «приречений на розклад». Причому Євразійський економічний союз він розглядав не як імперію, а як «цілісну цивілізаційну систему», яка «забезпечує стабільність і саморозвиток». Тогочасний посол України в Росії В.Єльченко. На його думку, Україна може об'єднати континентальні економічні системи «від Лісабону до Владивостоку». Але на заваді цьому стоять невирішені проблеми українсько-російських відносин²¹⁰. За даними проведеного соціологічною групою «Рейтинг» у березні 2013 р. соціологічного опитування 50% опитаних підтримали вступ України до ЄС, 37% не підтримали це, 13% не визначилися. Водночас 42% виступають за створення єдиної держави у складі України, Білорусі та Росії, проти цього 47%, 11% щодо такого союзу не визначилися. Виявилось, що кожен четвертий українець, який підтримує створення слов'янського союзу водночас не проти й вступу до ЄС. Угоду про асоціацію і

---

²⁰⁹ Костянтин Єлісєєв. Тернистий шлях України до асоціації. *Голос України*. 11 квітня 2013. С.5.

²¹⁰ Єльченко В.Ю. Евразийская интеграция в украинско-российском диалоге. *Евразийская интеграция в XXI веке*. М., 2012. С.75.

зону вільної торгівлі з ЄС вигіднішою Україні вважають 41%, а Митний союз – 38%²¹¹.

21 червня 2013 р. «звільняти» Ю.Тимошенко із харківської колонії прибув міністр закордонних справ ФРН Г.Вестервелле. Він стверджував, що «важливо, щоб виборче правосуддя не застосовувалося в європейській системі цінностей. Цього не повинно бути ні в Україні, ні в Європі. Припинення такого виборчого правосуддя має символічний характер»²¹². Прем'єр-міністр М.Азаров після переговорів 24 червня 2013 р. у Люксембурзі з верховним представником Європейського Союзу з питань спільної зовнішньої політики і політики безпеки баронесою К.Ештон запевнив, що підписання Угоди про асоціацію «не від уряду зараз залежить, а від Верховної Ради, тому що більшість питань стосується законодавчих рішень»²¹³.

22 липня 2013 р. у Брюсселі міністр закордонних справ України Л.Кожара взяв участь у робочій зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів Євросоюзу і країн-учасниць «Східного партнерства». Сторони погодилися, що підготовка до вільнюського саміту має відбуватися з дотриманням принципу «спільної власності», що передбачає врахування інтересів усіх партнерів²¹⁴. На той час в адміністрації президента Росії створено «ситуативну групу», перед якою поставлено мету – не допустити вступу України в ЄС²¹⁵. Директор Інституту країн СНД К.Затулін відверто визнавав, що «втягнути в Євразійський союз Україну – завдання дуже важливе. Однак опоненти дуже точно б'ють у хворе місце: «Ви що хочете, щоб ми стали азіатами? Ви хочете щоб Київ слідом за Москвою перетворився на кавказько-таджицьке місто?»²¹⁶. До пропагандистської євро-оптимістичної кампанії приєдналося й Міністерство юстиції України, яке подало висновок про відповідність проекту Угоди про

---

²¹¹ Вступ до Євросоюзу підтримує кожен другий. *Голос України*. 13 квітня 2013. С.9.

²¹² *Голос України*. 22 червня 2013. С.24.

²¹³ *Голос України*. 27 червня 2013. С.2.

²¹⁴ *Голос України*. 24 липня 2013. С.1.

²¹⁵ Віктор Тимошенко. Кремль чудово розуміє виняткову роль Києва. *Голос України*. 23 липня 2013. С.9.

²¹⁶ *Голос України*. 27 липня 2013. С.16.

асоціацію України і ЄС чинному законодавству України, незважаючи на утворення наддержавних органів. Нібито рішення цих органів «відбуватиметься за згодою сторін після завершення відповідних внутрішніх процедур, що виключає можливість нав'язування Українській стороні неприйнятних для неї рішень»²¹⁷ «Німецька хвиля» спільно з українським відділенням Інституту вивчення громадської думки ІФАК у липні 2013 р. провела в Україні соціологічне опитування. За його даними 55% опитаних схвалювали підписання Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі з країнами ЄС (з них за 67% у західних областях і 47% у східних областях України). Лише 39% вірили, що згадані угоди сприятимуть загальній економічній модернізації, 32% сподівалися на відкриття нових ринків для українських товарів, 26% думали, що угода зміцнить демократію в Україні²¹⁸.

Починаючи з 14 серпня 2013 року, російська митниця на перевірку українських експортних товарів виділяла рекордні двадцять діб. Росія демонструвала як виглядатиме для України торгівля з нею після підписання Угоди про зону вільної торгівлі з Євросоюзом. Україна переконувала, що підписання угоди з Євросоюзом не перешкоджає поглибленню відносин з Митним союзом у рамках існуючої угоди про вільну торгівлю у форматі Співдружності незалежних держав. 4 вересня 2013 р. на відкритті чергової сесії Верховної Ради президент України В.Янукович запевнив, що «асоціація з ЄС потрібна не владі чи опозиції. Асоціація потрібна Україні. Це в першу чергу стимул до подальшого реформування, прискореної модернізації, підвищення соціальних стандартів»²¹⁹. Керівник фракції «Партії регіонів» у парламенті О.Єфремов зазначав, що європейська інтеграція «чинник об'єктивної реальності, зумовлений розташуванням нашої країни в центрі європейського континенту та бажанням більшої частини суспільства. Керуючись цією логікою, ми зберігаємо і прагнемо розбудовувати рівні відносини з традиційними та історичними партнерами-друзями: Російською Федерацією, країнами

²¹⁷ Проект угоди про асоціацію відповідає Конституції. *Голос України*. 9 серпня 2013. С.3.

²¹⁸ *Голос України*. 10 серпня 2013. С.2.

²¹⁹ *Голос України*. 4 вересня 2013. С.3.

євразійського співтовариства, іншими світовими лідерами й новими центрами економічного розвитку»²²⁰. А.Яценюк звинуватив Росію «у зазіханні на суверенітет України». О.Тягнибок зазначав, що «для Всеукраїнського об'єднання «Свобода» захист мільйонів українців – це і є євро інтеграційний напрям. Бо вступ до Європи унеможливить підписання будь-яких договорів із Митним союзом і Росією». В.Кличко пообіцяв, що «наша фракція носитиме європейську символіку доти, доки не відбудеться саміт у Вільнюсі». Лише лідер комуністів П.Симоненко закликав «насамперед захистити українського виробника, а потім говорити про європейські цінності»²²¹. Натомість З.Бжезинський зазначав, що сутність Митного союзу «полягає в спробі підкорити одну за іншою незалежні сьогодні пострадянські країни. Україна в цьому контексті – найбільший «трофей», і думаю, що росіяни сповнені рішучості підкорити її». Бжезинський визнав, що «насправді питання в тому, чи готові українці обстояти свою незалежність. Тому самі українці мають визначити те, чи бути їм знову провінцією в складі великої Росії». Адже «ми не можемо обстоювати незалежну й демократичну Україну більше, ніж самі українці»²²².

На цьому фоні блякло виглядали рецидиви багатовекторного курсу та твердження про те, що «справжні національні інтереси України полягають у поєднанні євро інтеграційного вектора з послідовною реалізацією власних національних інтересів на євразійському напрямку»²²³. 18 вересня 2013 р. Кабінет Міністрів М.Азарова схвалив підписання Угоди про асоціацію з Євросоюзом. «На сьогодні, - зазначав прем'єр-міністр України М.Азаров, - ринок ЄС є одним із найбільших у світі, він об'єднує 28 держав-членів з населенням близько 500 млн. осіб. Але Україна хоче приєднатися не просто до найбільшого торговельно-економічного об'єднання у світі, а й до спільноти із

---

²²⁰ Із виступів лідерів фракцій. *Голос України*. 4 вересня 2013. С.3.

²²¹ Із виступів лідерів фракцій. *Голос України*. 4 вересня 2013. С.3.

²²² *Голос України*. 17 вересня 2013. С.9.

²²³ Михайло Чечетов. Об'єднати Схід і Захід. *Голос України*. 17 вересня 2013. С.4.

сучасними стандартами демократії та прав людини»²²⁴. На цьому засіданні українського уряду голова представництва Євросоюзу в Україні Ян Томбінський запевняв, що «асоціація створює взаємні зобов'язання, що спираються на взаємну довіру обох сторін»²²⁵.

26 вересня 2013 р. у Астані М.Азаров запропонував «главам урядів країн-учасниць Євразійського економічного співтовариства провести тристоронні консультації у форматі ЄС – Україна – Митний союз. Треба вже переходити від критики до практичних можливостей нашої співпраці з Митним союзом в умовах зони вільної торгівлі з Європейським Союзом, - зазначав М.Азаров, - який переконував себе, що Україна вже реально співпрацює з Митним союзом за формулою «3+1»²²⁶. Росію такий «компроміс» не влаштував і було прийнято рішення «качати» внутрішньополітичну стабільність в Україні.

19 грудня 2013 року Рада Європейського Союзу на рівні глав держав і урядів розглянула українське питання. В разі чіткого зобов'язання України підписати без змін Угоду про асоціацію може бути підготовлена «дорожня карта» щодо впровадження в життя зазначеної угоди. Європейський парламент прийняв резолюцію щодо результатів Вільнюського саміту, яка стосується України. Зокрема, було засуджено економічний тиск Росії на України та в перспективі обіцяно запровадження безвізового режиму для громадян України. Європейський Союз відмовляється розпочинати нові переговори по тексту Угоди про створення зони вільної торгівлі з Україною. На цьому фоні малоімовірним виглядає розблокування Євросоюзом бюджетної допомоги окремим секторам української економіки. Більше в умовах глобальної кризи не буде дешевих зовнішніх кредитів, не обтяжених політичними ультиматумами. Євросоюз сподівається відновити довіру до України не тільки з боку інвесторів, а й її громадян. Важливо, аби Україна впоралася з фінансовими труднощами. Вкотре зазначалося, що Євросоюз готовий підписати угоду з Україною так швидко, наскільки швидко українська влада буде готова виконати необхідні

---

²²⁴ *Голос України*. 19 вересня 2013. С.1.

²²⁵ *День*. 19 вересня 2013. С.1.

²²⁶ *Голос України*. 27 вересня 2013. С.2.

критерії. Але досі не обговорюються конкретні цифри можливої фінансової допомоги, необхідної Україні для впровадження положень угоди у життя. Чи здатен в умовах фінансової кризи ЄС бути найбільшим кредитором модернізації економіки України? Єдиним шляхом для зміцнення України є реформи, а не їх уникання. Санкції проти України вважалися передчасними. У «Висновках Ради» у розділі VI (Міжнародні відносини) пункт 48 постулює: «Європейський Союз підтримує волю підписання з Україною угоди про асоціацію, що включає поглиблену і всеохоплюючу зону вільної торгівлі, як тільки Україна буде готова. Європейська Рада закликає до поміркованості, дотримання прав людини і базових прав, а також до демократичного розв'язання політичної кризи, що реалізувало б прагнення громадян країни. Європейська Рада підкреслює право всіх суверенних держав на прийняття власних рішень у сфері закордонної політики без зовнішнього тиску»²²⁷.

19 січня 2014 р. на вулиці М. Грушевського сталися перші масові зіткнення радикальних революціонерів із «Беркутом». На фоні загострення внутрішньополітичного становища в Україні 24 січня 2014 р. Київ відвідав європейський комісар Штефан Фюле. Він вважав, що втративши нинішнє керівництво України, Євросоюз здобув народ України. Євросоюз вимагав від Януковича згоди на вибори, не визнаючи повністю його легітимний владний мандат. 27 січня 2014 р. Верховний представник Євросоюзу з питань спільної зовнішньої і безпекової політики К.Ештон виступила проти запровадження в Україні надзвичайного стану. Євросоюз обіцяв угоду про асоціацію доповнити «пакетом допомоги»²²⁸. Заради цього Янукович відправив у відставку М.Азарова. Міністр закордонних справ Німеччини Ф.-В. Штайнмайер вважав, що це може «уможливити початок пошуків політичних компромісів»²²⁹. Голова Єврокомісії Ж.Баррозу попереджав, що Євросоюз не платитиме Україні за асоціацію. 5 лютого 2015 р. посол США в Україні Джеффри Пайет зажадав

---

²²⁷ *Голос України*. 24 грудня 2013. С.11.

²²⁸ *Голос України*. 28 січня 2014. С.7.

²²⁹ *Голос України*. 29 січня 2014. С.1.

капітуляції Януковича²³⁰. Символічно, що у Чорному морі були американські військові кораблі. Прага відмовилася приймати у квітні 2014 р. Януковича на саміті «Східного партнерства». Депутат Європарламенту від Польщі Павел Залевські звертав увагу європейських колег, як в Україні «люди ризикують життям, щоб бути в ЄС»²³¹. 8 лютого 2014 р. Путін обіцяв чергові транші Україні після виплати газових боргів і формування уряду²³². Євросоюз зажадав від України створення нового уряду.

12 лютого 2014 р. на фоні ескалації насилля в центрі Києва В.Янукович вів з Фюле переговори про «мирне розв'язання кризи». Євросоюз вимагав «реформи та проведення чесних виборів». Показово, що Янукович назвав угоду про асоціацію з ЄС не вигідною і небезпечною, хоча декілька місяців тому його позиція була протилежною.

13-14 лютого 2014 р. українську проблематику у Москві обговорив міністр закордонних справ ФРН Ф.-В. Штайнмайєр. Лавров лише дивувався, що «в розумінні ЄС і США «вільний» вибір за українців уже зроблено і однозначно означає «європейське майбутнє», йдеться по суті, про одностороннє прийняття диктованих Брюсселем умов, включаючи повне зняття бар'єрів для торговельної експансії ЄС. На думку С.Лаврова, «процес демократичного волевиявлення підміняється «вуличною демократією», а думка декількох тисяч маніфестантів, що намагаються силою тиснути на владу, видається за «глас народу», тож у «діях антиурядових сил в Україні дедалі активніше проявляються націоналістичні, екстремістські настрої, антиросійська риторика певних сил замикається з антисемітськими, расистськими закликами». До Європи Україна може увійти тільки з Росією, загальноєвропейський дім без Росії розвалиться²³³.

---

²³⁰ Джефрі Паст: Янукович може отримати або підтримку, або санкції. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/02/05/7012845/>

²³¹ *День*. 7-8 лютого 2014. С.1.

²³² А. Умланд. ЄС має запобігти «грузинському сценарію» в Україні. *Дзеркало тижня*. №4. 8-14 лютого 2014. С.2.

²³³ Віктор Тимошенко. Московський кастинг. *Голос України*. 15 лютого 2014. С.5.

17 лютого 2014 р. у Берліні канцлер А.Меркель прийняла лідерів сцени Євромайдану В.Кличка та А.Яценюка. Німеччина робила ставку на Кличка, а США на Яценюка. Віталій Кличко зажадав удару по Януковичу заради українського народу. Західні країни 18-22 лютого 2014 р. не допустили реалізації силових спроб Януковича придушити Революцію Гідності. Головний євросоюзівський дипломат К.Ештон у ліберальній російській газеті «Коммерсант» попереджала, що «єдиний економічний простір від Атлантики до Тихого океану» може стати реальністю за умови «поваги незалежності наших сусідів і їхнього права прямувати своїм шляхом розвитку». ЄС і Росія були переконані, що українські інтереси краще буде дотримано, «якщо Україна зробить правильний вибір»²³⁴.

20 лютого 2014 р. Євросоюз ввів санкції проти режиму Януковича, а посол США в Україні Пайетт попереджав нардепів, «якщо ви не знайдете рішення проблеми, то ви її частина»²³⁵. Віце-президент США Джо Байден «закликав президента Януковича відвести назад урядові сили та проявити максимальну стриманість»²³⁶. 20 лютого 2014 р. особисто тиснули на Януковича міністри закордонних справ Польщі Р. Сікорський, Франції Л. Фабіус і Німеччини Ф.Штайнмайєр²³⁷. Україна втратила можливість самостійно відновити громадянський мир. Досить точно позицію Євросоюзу щодо України охарактеризував історик Тімоті Снайдер, який вважав, що в Україні «Євросоюз не здатен вирішити проблеми, але він може зробити їх вирішення можливим»²³⁸. Де-факто 20 лютого 2014 р. Росія розпочала активну фазу «гібридної війни» проти України, активізувавши свої сили у Криму. Прем'єр-міністр Росія Д. Медведєв стверджував, що «нам не зрозуміло, що там відбувається, є реальна загроза нашим інтересам, життю та здоров'ю наших громадян»²³⁹.

---

²³⁴ Віктор Тимошенко. Дипломатія «через ЗМІ». *Голос України*. 19 лютого 2014. С.6.

²³⁵ *Голос України*. 22 лютого 2014. С.8.

²³⁶ Планета шокована ескалацією насилля. *Голос України*. 20 лютого 2014. с.11.

²³⁷ *Голос України*. 21 лютого 2014. С.1.

²³⁸ Лукашенко: Беларусь готова к открытому диалогу с Западом, но не за счет ущемления национальных интересов. URL: <http://www.belta.by/ru/all-news/president/lukashenko/>

²³⁹ *Голос України*. 25 лютого 2014. С.8.

24 лютого 2014 р. виконуючий обов'язки Президента України О.Турчинов переконував у Києві К.Ештон, що дефолт України лише підштовхне її територіальний розпад. Допускали, що ЄС підпише угоду про асоціацію з Україною після позачергових президентських виборів. Захід закликали дати зрозуміти Росії, що підтримка сепаратизму в Україні означатиме перегляд заходом відносин з нею на всіх рівнях.

25 лютого 2014 р. міністр закордонних справ ФРН Ф.-В. Штайнмайєр визнав, «якщо Україна стане банкрутом, це буде важким тягарем, як для Росії, так і для ЄС». Росіяни зазначали, «якщо вважати урядом людей в масках, то цілком ймовірно, працювати з таким урядом нам буде складно»²⁴⁰. Верховний представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки К.Ештон запевняла, що «ми очікуємо новий уряд, який має бути інклюзивним і мати необхідну експертизу і досвід. І тому потрібні тривалі політичні рішення, наша справжня мета – підтримка, а не втручання»²⁴¹.

27 лютого 2014 р. экс-президент В.Янукович об'явився у Росії, де попросив притулку. США заявили, що більше не вважають його легітимним президентом України. 28 лютого 2014 р. міністри закордонних справ країн Вишеградської четвірки висловилися на підтримку територіальної цілісності України. На прес-конференції 28 лютого 2014 р. у Ростові на Дону В.Янукович звинуватив Францію, Німеччину і Польщі у зриві угоди про його капітуляцію від 21 лютого та стверджував, що «вірив у порядність іноземних посередників»²⁴². МЗС Росії закликав виконувати угоду від 21 лютого, яка забезпечувала перебування Януковича на посаді президента України до грудня 2014 року. У відповідь Захід пригрозив Росії санкціями. НАТО запевняло, що непорушність кордонів є запорукою безпеки в Європі. Державна Дума Росії висловила готовність спростити процедуру приєднання нових суб'єктів до Російської Федерації²⁴³. Верховна Рада закликала держави-гаранти безпеки

---

²⁴⁰ *Урядовий кур'єр*. 25 лютого 2014. С.3.

²⁴¹ *День*. 26 лютого 2014. С.1.

²⁴² *Дзеркало тижня*. №7. 1-6 березня 2014. С.1.

²⁴³ *Голос України*. 1 березня 2014. С.7.

України практичними діями підтвердити закріплені в Будапештському меморандумі зобов'язання²⁴⁴. Речник Європейської комісії О. Баї стверджував, що Угоду про асоціацію Євросоюз «бажає підписати з повністю легітимним українським урядом»²⁴⁵.

4 березня 2014 р. Рада НАТО засудила інфільтрацію російських військ на територію Криму. Німецькі експерти прогнозували, що по мірі посилення конфронтації між Росією і Заходом ускладнюватиметься пошук компромісів між українською та російською політикою Німеччини²⁴⁶. Того ж дня Путін на прес-конференції визнав, що політична кар'єра Януковича завершена. Найнебезпечніше для України було переконання господаря Кремля, якщо в Україні відбулася «національна революція», то виникла нова державність, перед якою Кремль не має жодних зобов'язань. Тим паче, що виконуючого обов'язки президента О. Турчина Путін, виходячи з російських імперських інтересів, не визнав легітимною владою.

6 березня 2014 р. Рада Євросоюзу розглянула загрозу запровадження економічних санкцій проти Росії. Країни Євросоюзу з великими інвестиціями російського походження були проти економічних санкцій. Барак Обама засудив проведення референдуму про приєднання Криму до Росії. Збігнев Бжезинський прогнозував, що криза в Криму назавжди посварить Україну і Росію²⁴⁷. Канцлер А. Меркель у зверненні до бундестагу зазначала, що «не тільки ми, а й сусіди Росії, розглядають її дії як загрозу. Це не лише змінить відносини ЄС з Росією, а й завдасть величезних збитків Росії, як економічних, так і політичних. Якщо Росія продовжить діяти так само, як в останні тижні, це буде катастрофою не тільки для України. Територіальна цілісність України не може бути поставлена під питання»²⁴⁸.

---

²⁴⁴ *Голос України*. 1 березня 2014. С.1.

²⁴⁵ *Урядовий кур'єр*. 1 березня 2014. С.1.

²⁴⁶ Якоб Мішке, Андреас Умланд. «Немає рішення без Росії». Про повернення Франка-Вальтера Штайнмайєра до МЗС Німеччини і майбутнє політики Берліна щодо України. *Дзеркало тижня*. №6. 22 лютого 2014. С.4.

²⁴⁷ Бжезинський: «Если Путин заберет Крым, он потеряет Украину». URL: http://www.inopressa.ru/article/11Mar2014/lefigaro/ukraine_1.html

²⁴⁸ *День*. 14-15 березня 2014. С.1.

13 березня 2014 р. Верховна Рада України прийняла звернення до ООН, в якому зазначалося, що «згідно з визнаним Статутом ООН (стаття 51) правом на самооборону Україна залишає за собою право звернутися до держав та регіональних систем колективної безпеки за допомогою щодо відновлення її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності»²⁴⁹.

14 березня 2014 р. за результатами шестигодинної бесіди у американському посольстві у Лондоні державний секретар США Дж. Керрі та міністр закордонних справ Росії С.Лавров ні про що не домовилися. Російська сторона називала кримську проблему ще більш особливою, аніж косовська. 16 березня 2014 р. у Криму відбувся референдум про перехід до складу Росії. Вважали, що кримське питання допоможе Путіну «націоналізувати» глобалізовану російську еліту. Виконуючий обов'язки Президента України О.Турчинов констатував, що «Росія не дала жодного сигналу щодо можливості мирного вирішення конфлікту. Не маючи жодного мотиву, російська влада не припиняє розгортання агресії в Криму та не прибирає свої війська зі східного кордону України»²⁵⁰.

17 березня 2014 р. на фоні оголошення мобілізації українських військовозобов'язаних з Москви відкликали посла України В.Єльченка. Путін визнав «незалежність» Криму, де була націоналізована українська державна власність. У відповідь виконуючий обов'язки міністра закордонних справ України А.Дещиця запевнив, що Україна готова до війни з Росією²⁵¹. МЗС Росії висунув Україні вимоги: визнати результат референдуму в Криму, виконати угоду Януковича з опозицією від 21.02.14, скликати конституційні збори з представників усіх регіонів, аби прийняти федеративну конституцію та забезпечити нейтральний статус України і російською мову як другу державну. Виконуючий обов'язки Президента України О.Турчинов переконував, що «саме

---

²⁴⁹ Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй. *Голос України*. 14 березня 2014. С.7.

²⁵⁰ *Голос України*. 15 березня 2014. С.3.

²⁵¹ Андрій Дещиця: Україна готова силою захищатися від Росії. URL: <http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2014/03/140317-deshchytsya-interview.shtml>

демократичної, європейської, успішної та заможної України, яку ми сьогодні будемо, найбільше боїться Кремль. Це і є справжнім мотивом їх агресії»²⁵².

20-21 березня 2014 року посередництвом по Криму зайнявся в Москві і Києві особисто генсек ООН Пан Гі Мун. В цей час спочатку Державна Дума (не голосував депутат Ілля Пономарьов), а наступного дня Рада Федерації ратифікували договір про входження Криму до складу Росії (до 1 січня 2015 р. оголошувався «перехідний період»). Було зрозуміло, доки Путін не повірить, що захід готовий піти на жертви, погрози йому не матимуть сенсу. Єврокомісар Ш.Фюле запевняв, «якщо ми хочемо змінити ту частину Східної Європи, якої торкнулися останні події, ми повинні обіцяти Україні членство в ЄС»²⁵³.

20 березня 2014 р. А.Яценюк підписав політичну частину угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом. Європейців переконували, що провал демократії в Україні означатиме фіаско всієї східноєвропейської політики Євросоюзу. На цьому фоні 24 березня 2014 р. у Гаазі відбулася перша зустріч С.Лаврова та А.Дешиці. Українська сторона обіцяла не відмикати електрику і воду Криму²⁵⁴.

6-7 квітня 2014 р. у Донецьку, Харкові, Луганську проросійські бойовики захопили державні установи з вимогою федералізації України. О.Турчинов попереджав, що «проти тих, хто взяв у руки зброю, будуть проводитися антитерористичні заходи»²⁵⁵. Путін 9 квітня 2014 р. попередив Обаму про можливість російського військового втручання на Донбасі. Росіяни демонстрували цинічний реалізм. «В. Путін це породження колективного «несвідомого» Російської імперії, носій та втілювач у життя її міфів та легенд. Російські громадяни готові терпіти будь-які нахабства з боку своєї влади, аби тільки вона діяла згідно з колективними міфами та мріями. Тож якщо ЄС нічим не допоможе Україні, ще рано піддавати сумніву абсолютистську владу Путіна

---

²⁵² Звернення Голови Верховної Ради України, в. о. Президента України Олександра Турчинова до співвітчизників. *Голос України*. 18 березня 2014. С.2.

²⁵³ *День*. 19 березня 2014. С.1.

²⁵⁴ Росія готується до нападу на Україну – Парубій. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/03/24/7020155/>

²⁵⁵ *Україна молода*. 8 квітня 2014. С.3.

на його батьківщині»²⁵⁶. Державний секретар США Дж. Керрі називав «сепаратизм» Сходу України «надуманим приводом для військового втручання в Криму»²⁵⁷. Євросоюз закликав Росію відкликати дозвіл на введення військ на територію України. Керівник інституту «Freedom House» Девід Кремер попереджав Обаму, «якщо ми не змусимо Путіна заплатити високу ціну, то не лише Україна опиниться в кризі, ми самі матимемо набагато більшу кризу – наші вороги не будуть нас боятися, а наші друзі не матимуть у нас впевненості»²⁵⁸. Путіна звинувачували у намірі зірвати президентські вибори в Україні, пробити сухопутний шлях до Криму, створити буфер між РФ і НАТО, довести Україну до федералізації і нейтрального статусу. Українські радикали вважали, що «Україні цілком під силу самотійно завдати Росії величезних економічних і фінансових збитків, треба відмовитися від закупівлі і транзиту російського газу»²⁵⁹.

17 квітня 2014 р. Керрі, Лавров, Ештон і Дешиця підписали Женевську декларацію, яка не зупинила насилля на Сході України²⁶⁰. 21 квітня 2014 р. державний секретар США Дж. Керрі закликав міністра закордонних справ Росії С.Лаврова забезпечити виконання женеvської угоди від 17 квітня. В свою чергу С.Лавров зажадав від Дж. Керрі вплинути на ситуацію на Сході України. 22 квітня 2014 р. віце-президент США Дж. Байден заявив у Києві, що США ніколи не визнають анексію Криму. Українська преса нагадувала слова Дж. Байдена: «американці не так очікують, як оцінюють, наскільки українці здатні після великих жертв Майдану переорієнтуватися з революції гідності на революцію

---

²⁵⁶ Артем Чернов. Мрії про «велику Росію» як ключ до розуміння путінської пропаганди. *Літературна Україна*. 3 квітня 2014. С.4.

²⁵⁷ *Голос України*. 10 квітня 2014. С.1.

²⁵⁸ *День*. 15 квітня 2014. С.1.

²⁵⁹ Сергій Гончаров. Після «Кримських судет». Третя імперія на шляху до третьої світової війни – спроба економічного і військово-політичного прогнозу. *Дзеркало тижня*. №13. 12 квітня 2014. С.15.

²⁶⁰ Аскольд Лозинський. Час розпрощатися з Москвою. *Літературна Україна*. №16. 17 квітня 2014. С.7.

ефективності, і довести, що вони вміють не тільки знімати режими, а й змінювати системи»²⁶¹.

Європейці сподівалися, що Путіна переможе їхня «м'яка сила». 1 травня 2014 р. перед відльотом до Обами Меркель попросила у Путіна допомоги у звільненні німецьких громадян у Слов'янську, захопленому бойовиками Ігоря Гірка. 2 травня 2014 р. відновились перестрілки у Слов'янську. Кремль, перекладаючи відповідальність із себе, звинуватив Україну в зриві Женевських домовленостей від 17 квітня 2014 року.

5 травня 2014 р. Меркель закликала Путіна підтримати президентські вибори в Україні 25 травня та провести повторну Женевську конференцію. Інакше Росії погрожували новою порцією санкцій. Американський сенатор Дж. Маккейн закликав Обаму «надати кошти для протидії російській агресії, дати зрозуміти Путіну, що він заплатить високу ціну, якщо захоче захопити схід України. Насправді він розмірковує про захоплення не тільки сходу України, а й півдня, і Молдови та приєднання Придністров'я»²⁶².

Після проведення 11 травня 2014 р. «референдумів» у Донецькій і Луганській областях конфлікт набрав нової якості. «Газпром» анонсував перекриття газу Україні з 3 червня 2014 року. 13 травня 2014 р. до Києва зі спробою посередництва прибув міністр закордонних справ ФРН Ф.-В. Штайнмайєр. 14 травня 2014 р. німецький дипломат В.Ішінгер організував у Києві від ОБСЄ «національний круглий стіл». 19 травня 2014 р. під Краматорськом за звинуваченням у тероризмі були захоплені російські тележурналісти. Прем'єр-міністр Росії Д. Медведєв у інтерв'ю агенції «Блумберг» попереджав, що «не виключає введення російських миротворчих сил на Схід України для ефективного розмежування протиборчих сторін»²⁶³.

23 травня 2014 р., виступаючи на Петербурзькому економічному форумі, В.Путін обіцяв Заходу поважати результат президентських виборів в Україні, але висловив занепокоєння методами їхнього проведення, які були далекими

---

²⁶¹ *День*. 7 травня 2014. С.1.

²⁶² *Голос України*. 6 травня 2014. С.11.

²⁶³ *День*. 21 травня 2014. С.3.

від демократичних стандартів. Водночас Путін прогнозував загострення внутрішньополітичного становища на Україні після президентських виборів. 25 травня 2014 р. коментуючи перемогу П.Порошенка, Барак Обама вітав зусилля «українського уряду об'єднати країну й охопити всіх громадян, щоб гарантувати реалізацію їхніх проблем і прагнень»²⁶⁴.

2 червня 2014 р. йшли запеклі бої тривали за штаб українських прикордонників у Луганську та аеропорт у Донецьку. У Нормандії 6 червня 2014 р. відбулися консультації за участю В.Путіна, Б.Обами та П. Порошенка. 7 червня 2014 р. на інавгурацію Президента України П.Порошенка повернувся посол Росії в Україні М. Зурабов. Тривали бої на околицях Слов'янська, де не було води, електрики, продуктів харчування. 9 червня 2014 р. новим посередником від ОБСЄ стала швейцарський дипломат Хайді Тальявіні. Росія відмовилася від консультацій з Україною у рамкою Будапештського меморандуму 1994 року, свідомо порушивши його дух і букву. Конфлікт на Донбасі досяг глобального рівня, коли 17 липня 2014 р. проросійські бойовики збили над Торезом малайзійський пасажирський літак. Впродовж серпня 2014 р. пряме втручання регулярної російської армії спричинило до трагедії у Іловайську.

3 вересня 2014 р. Путін напередодні відновлення у Мінську «предметних переговорів» закликав до припинення вогню на Донбасі під міжнародним контролем. Того ж дня Порошенко провів телефонну розмову з Путіним щодо умов припинення вогню²⁶⁵. Представник України при ЄС К. Єлісєєв вважав, що «лише розумне поєднання дипломатичних зусиль та послідовного мотивуючого тиску з боку ЄС здатні створити сприятливі умови для виконання мирного плану Президента України на основі забезпечення незалежності, суверенітету, територіальної цілісності європейської України»²⁶⁶.

12 вересня 2014 р. Євросоюз і Росія домовилися відкласти на рік імплементацію угоди про створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

---

²⁶⁴ *День*. 27 травня 2014. С.1.

²⁶⁵ Президенти обговорили режим припинення вогню. *Голос України*. 4 вересня 2014. С.1.

²⁶⁶ *Урядовий кур'єр*. 10 вересня 2014. С.1.

Вважалось, що «Європа прискорить фінансування українських реформ після встановлення неагресивного діалогу з Росією»²⁶⁷. 14 вересня 2014 р. МЗС України висловив Росії протест за «вибори» в Криму. 15 вересня 2014 р. у Парижі відбулися переговори щодо українського врегулювання між міністрами закордонних справ Франції, Німеччини і Росії Загони бойовиків радикалів на Донбасі не дотримувалися мінської домовленості від 5 вересня про перемир'я. Йшли бої за донецький аеропорт і трасу на Горлівку. Росія вважала, що позаблоковий статус України фундамент європейської системи безпеки. Меркель вимагала повного виведення російських військ із Донбасу. Україна пропонувала США у відповідь на формування вісі Москва – Пекін підписати українсько-американську угоду про військовий союз без членства в НАТО як крок до неформального військового союзу «Балтійсько-Чорноморської дуги».

16 вересня 2014 р. Верховна Рада України та Європейський парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. З українського боку «за» було 355 голосів²⁶⁸. В заяві «Про європейський вибір України» стверджувалося, що «Верховна Рада України розглядає ратифікацію Угоди про асоціацію не лише як стимулюючий фактор для здійснення подальших реформ в Україні, але як черговий крок на шляху до досягнення кінцевої мети – набуття повноправного членства в Європейському Союзі»²⁶⁹. Політична складова угоди про асоціацію мала набути чинності 1 листопада 2014 р., а економічна після 31 грудня 2015 року. Досить точно ситуацію описав колишній міністр закордонних справ ФРН Йошка Фішер. На його думку, «мета Росії не полягає в окупації України з військового погляду, але в запобіганні політичній і економічній стабілізації...Путін використовуватиме повний спектр інструментів, щоб придушити і дотиснути Україну цієї зими...З військової точки зору Україна ніколи не мала шансів протистояти російській армії і ніколи не буде мати...Або країна наслідую

---

²⁶⁷ *Урядовий кур'єр*. 13 вересня 2014. С.1.

²⁶⁸ Ми визначили свій цивілізаційний вибір. *Голос України*. 17 вересня 2014. С.1.

²⁶⁹ Верховна Рада України прийняла Постанову «Про Заяву Верховної Ради України «Про європейський вибір України». *Голос України*. 17 вересня 2014. С.3.

приклад успішного переходу Польщі до Європи, або знов потрапить під тривалий вплив Росії...Чи буде революція Євромайдану успішною у вирішальній мірі залежить від українського народу і його спроможності звільнитися від гніту минулого і його складових, а також від підтримки Заходу, його великодушності та стійкості»²⁷⁰.

У підсумку переговорів 17 жовтня 2014 р. з Путіним у Мілані П.Порошенко погодились виконувати попередні домовленості. Бундесканцлер А. Меркель відверто визнала, що перспективи врегулювання ще дуже далеко. Німецькі військові відмовлялися направляти в Україні безпілотні літальні апарати для контролю кордону з Росією, посилаючись на холодну зиму. За підсумками міланської зустрічі в інтерв'ю телеканалу «НТВ» С.Лавров відверто підтвердив, що Росія не може собі дозволити втрату впливу в Україні. У Євросоюзі домінувала думка, доки не буде політичного примирення, Україна не контролюватиме свої кордони, а російські війська не будуть виведені, санкції проти Росії не можуть бути пом'якшені. Член комітету бундестагу із зовнішньої політики від ХДС-ХСС Петер Байер закликав «будь-що уникнути створення замороженого конфлікту в Україні. ЄС має бути єдиним у допомозі Україні у разі припинення доставок газу»²⁷¹.

26 жовтня 2014 р. був обраний новий склад Верховної Ради України. МЗС Росії заявив 27 жовтня про визнання легітимними парламентських виборів в Україні. Державний секретар США Дж. Керрі назвав вибори 2 листопада у ДНР і ЛНР порушенням мінських домовленостей. Кремль збирався визнавати легітимність цих виборів. Кожна з конфліктуючих сторін тлумачила мінські домовленості на свою користь.

1 листопада 2014 р. почала діяти Угода про асоціацію між Україною і ЄС. США засудили визнання Росією «виборів» у ДНР і ЛНР. Канцлер ФРН А.Меркель, виступаючи на з'їзді своєї партії ХДС, стверджувала, що «Росія продовжує порушувати міжнародне право. Сусідні країни раптом перестали

---

²⁷⁰ Йошка Фішер. Українська душа Європи. *День*. 3-4 жовтня 2014. С.3.

²⁷¹ Про німецьку допомогу та ізоляцію Росії. *День*. 15 жовтня 2014. С.5.

бути партнерами, а стали сферами впливу. І ми не подолаємо цих проблем, якщо не називатимемо їх своїми іменами»²⁷². Утім, канцлер ФРН залишалася переконаною у тому, що військовим шляхом вирішити проблему Донбасу неможливо²⁷³.

4 жовтня 2019 р. Верховна Рада України схвалила Програму діяльності Кабінету Міністрів України. У цьому документі, зокрема визначено, що до 2024 р. «Ціль 17.1 Україна відповідає критеріям членства в Європейському Союзі». За показники ефективності визначено: «максимальне наближення до усіх економічних критеріїв, яким мають відповідати країни-кандидати на вступ до Європейського Союзу (Копенгагенські критерії). Україна приєдналася до спільного економічного, енергетичного, цифрового, правового та культурного простору ЄС. Для досягнення цих індикаторів Уряд здійснюватиме необхідні реформи в усіх секторах, охоплених Угодою про асоціацію. У законодавство України буде впроваджено не менше 80% актів ЄС, передбачених Угодою про асоціацію. Ми ініціюємо приведення Угоди у відповідність із реальним потенціалом політичної асоціації та економічної інтеграції України до ЄС. Уряд забезпечить громадянам і бізнесу можливість користування перевагами свободи руху людей, товарів, послуг та капіталу між Україною та ЄС. Одним із результатів вжиття цих заходів стане послідовне зростання підтримки громадянами України європейської інтеграції нашої держави. У діалозі з ЄС ми забезпечимо зростання прямих інвестицій до України від компаній з країн ЄС та збільшення фінансової допомоги Євросоюзу для України. Уряд забезпечить створення в усіх областях України офісів євроінтеграції, з першочерговим фокусом на південних та східних областях, з метою наближення можливостей євроінтеграції до громадян та бізнесу у регіонах. Це буде досягнуто, насамперед, шляхом сприяння розвитку культурних та освітніх проєктів, бізнес-контактів, а також економіки та інфраструктури із залученням інвестицій та фінансової допомоги ЄС. Фокус на регіоналізації євроінтеграції дозволить

---

²⁷² Проти РФ можуть застосувати нові санкції. *Голос України*. 11 грудня 2014. С.1.

²⁷³ Меркель радить запастися терпінням щодо конфлікту в Україні. *День*. 10 грудня 2014. С.3.

нам спрямувати додаткові ресурси в області та громади для того, щоб мешканці регіонів безпосередньо відчували користь для них курсу України на інтеграцію до ЄС. Уряд виходитиме з того, що інтеграція України до Євросоюзу остаточно визначена приналежністю України до родини європейських народів та підтверджений Революцією Гідності, а кінцевим і головним бенефіціаром інтеграції є громадянин України»²⁷⁴.

Образ України в Європі та світі змінився від мирних часів до російської збройної агресії. У книга «Світ про Україну та українців» автор-упорядник цього видання В.Кирилич запропонував затвердити державну стратегію формування міжнародного іміджу України, зробити МЗС України єдиним центром координації цієї роботи, створити Український інститут. «Стратегічне управління іміджем країни передбачає постійне вивчення того, який саме престиж формується у свідомості різних аудиторій, а також сегментацію і виявлення цільових аудиторій, позиціонування – візуальні символи, події, заходи, персонажі – для підтримки бажаного престижу».

У науковій літературі домінує точка зору, яка визначає велике значення європейської інтеграції України як способу не лише подолання цивілізаційного «дуалізму» ідентичності України, а й стабілізації усієї постбіполярної системи міжнародних відносин Україна. З цією точкою зору у своїй останній прижиттєвій праці, перекладений українською мовою, писав відомий американський стратег З.Бжезинський. На його думку, Україна як модерна європейська держава гарантує неповернення системи міжнародних відносин у стан, який був властивий історії міжнародних відносин до часу розпаду СРСР.

Книга колишнього голови Адміністрації Президента України П. Порошенка Б.Ложкіна це своєрідний миттєвий знімок однієї з найдраматичніших сторінок історії України, коли вирішувалась 2014 р. доля державності. Опосередковано мова йде про роль культурної дипломатії в процесі просування України до європейських стандартів в умовах зовнішньої агресії, суворой економічної кризи та важкого історичного спадку. Автор

---

²⁷⁴ Програма діяльності Кабінету Міністрів України. *Голос України*. 12 жовтня 2019. С.22.

доводить, що Європі потрібна Україна не лише для того, щоб захистити її від загрози, щ йде від путінської Росії, а й для відродження духу європейської єдності та солідарності.

Стратегічна і культурна дипломатія залежать від стану суспільної свідомості. Чим сильнішим є бажання зрозуміти минуле, тим потужнішою є воля писати історію, всупереч об'єктивній обмеженості свого знання. Минуле згадують. Тому насправді пам'ятники звернені до майбутнього. Сучасні суспільства заклопотані пошуком ідентичності, яку приходиться шукати в минулому. Образи України швидко множаться. Вироблення потребує стиль культури дипломатії. Наявний розрив між внутрішнім досвідом і зовнішнім образом України. Це провокує роздвоєність ідентичності. Умовою індивідуальної і культурної ідентичності стає не само тотожність, а само відмінність. За часі модерну в центрі світу перебував тотожний собі індивід. За доби постмодерну маємо кругообіг динамічної суб'єктності, який віддзеркалюється у символізмі соціально-історичної комунікації. Імперія перешкоджає формуванню ідентичностей локальними культурами. Постійне вироблення символів важливе для продукування віртуальної ідентичності. Інакше культурна дипломатія передаватиме повідомлення іншим суспільствам, які не будуть здатні зрозуміти їхній смисл. Капіталізм інформаційної епохи головним предметом споживання робить бренди – знаки бажання, які є утопічною екзотичністю. Традиція за доби постмодерну зведена до туристичного атракціону.

Україна в умовах глобальної кризи послідовно зберігає європейські орієнтири внутрішньої і зовнішньої політики, але потребує суттєвого уточнення практичних пріоритетів з метою використання усіх наявних геополітичних можливостей в інтересах своїх громадян. Помилково інтегруватися будь-куди, попередньо не здобувши гарантій статусу вільної людини для своїх громадян. Також не варто розраховувати на швидке досягнення європейських соціальних стандартів неєвропейськими політичними методами.

Глобалізація як складний та суперечливий соціальний процес поетапної загально планетарної інтеграції, яка розгортається передусім на засадах новітніх комунікаційних технологій насамперед у сфері світової економіки, поступово починає все сильніше охоплювати і соціокультурну складову не лише світового співтовариства в цілому, а також його національно-державні складові. Зважаючи на це, слід вести мову про соціокультурні особливості взаємодії різних локальних цивілізацій, які насамперед впливають одна на одну через символічну систему власних соціокультурних кодів (національних символів) і смислів. Різні архетипи впливають на ментальність, тобто історично обумовлену специфіку мислення народів, країн, локальних цивілізацій. На цій основі формуються соціально-психологічні маркери, які самоідентифікують народи, завдяки спільним символам, історичним міфам і соціальним ідеалам, всього, що відрізняє нас від інших. Зрештою, архетипи впливають на структурні соціально-економічні фактори, суб'єктів політичного життя і політичну культуру населення, а також на функціонування соціальних інститутів. В умовах процесу глобалізації змін зазнає насамперед система символічних кодів, норм та цінностей певної культури внаслідок чого із зникненням традиційного внутрішнього соціального середовища розмиваються соціокультурні засади ідентифікації, які склалися історично. Водночас процеси глобалізації створюють нові ідентичності. Перший історичний приклад такого процесу дала історія США. Саме американські соціологи висунули теорію «плавильного котла», в якому завдяки урбанізації і модернізації, акультурації національних меншин через структурну та мовну асиміляцію відбувається процес нівеляції архетипів національної свідомості, які склалися в процесі соціалізації особистості. Втім, як свідчить історичний досвід, кожна спроба зруйнувати міф стає лише способом створити декілька нових міфів. Так нині мова все частіше йде не про «плавильний котел», а своєрідну «салатницю», в якій різні національні інгредієнти не змішуються, а зберігають власну ідентичність, додаючи цій етнічній «страві» неповторний смак. Зазначені тенденції слід мати на увазі, аналізуючи розвиток різних форм культурної

дипломатії. Головний геополітичний інтерес України розміщено по лінії Північ-Південь, хоча Україна, в силу свого географічного розташування, й залучена до тривалого протистояння за віссю Схід-Захід. Втім, специфіка українського коду культури обумовлює «серединну» психокультуру України, яка може в сучасному світі виконувати роль посередника, комунікатора, третейського судді у вирішенні проблем, які виникають у відносинах між різними цивілізаціями. Це є оптимальним завданням для культурної дипломатії. Стратегія розробки концепції культурної дипломатії має спиратись на визначення цілей, проміжних завдань складної динамічної діяльності. Концепція має враховувати оперативну, організаційну і мобілізаційну діяльність з метою досягнення цих цілей. Зрештою, культурна дипломатія працює на імідж країни, а отже впливає на відстоювання територіальної цілісності та створює інформаційний фон відносин з іншими державами. Має бути стратегія соціокультурного розвитку суспільства. Воєнно-політична стратегія кореспондується із історично-психологічними війнами.

Важливим завданням культурної дипломатії є не просто зовнішньополітична пропаганда, а послідовне представлення за межами України здобутків і традицій української культури. На заваді цьому тривалий час були консерватизм, бюрократична інертність, відсутність професійної ініціативи. Функціональна відповідальність за формування та реалізацію культурної дипломатії України на європейському напрямку лягає на управління інформації і аналізу Міністерства закордонних справ України. Виникає питання координації зусиль із Міністерством культури України. Ієрархія пріоритетів культурної дипломатії в тій або іншій країні залежать від комплексного впливу певної держави у європейській і світовій політиці, а також від актуального стану двосторонніх відносин України з цією країною в політичній, економічній і культурній сферах. Завданням є формування образу України з урахуванням специфіки минулого і сучасного відносин України з конкретними країнами-членами Євросоюзу. Важливо створити регулярні курси підвищення кваліфікації та обміну досвідом роботи прес-секретарів і дипломатів, які

займаються культурною проблематикою та представленням України за кордоном. Треба мати розгалужені контакти в засобах масової інформації країни перебування, вибудовувати відносини з журналістами не з метою домагатись компліментарності оцінок своєї діяльності, а насамперед в інтересах забезпечення об'єктивного висвітлення внутрішньої і зовнішньої політики України. Потрібно готувати європейську громадську думку до європейської інтеграції України.

На урочистостях з нагоди відзначення 100-річчя дипломатичної служби України зазначалося, що від успіху українських дипломатів залежить ситуація на фронті. Українських дипломатів можна назвати справжніми бойовими побратимами українських військовослужбовців, які боронять нашу державу від агресії Росії на Донбасі. На думку президента України П. Порошенка, «місія українського дипломата – показати не лише українську ідею, але й силу українського духу, незламного перед найстрашнішим випробуванням – незламного крізь всю історію українського державотворення». Під поняттям культурна дипломатія розуміється як: 1) зовнішня культурна політика, мета якої полягає у збереженні національної культури, обстоюванні національно-культурної ідентичності в міжнародному співробітництві, тощо. Поєднує політику держави щодо певних сфер культурної діяльності, інструментальне використання культури та культурних норм у зовнішніх діях. 2) Врахування в дипломатичній діяльності культурних факторів задля досягнення міждержавного порозуміння через подолання культурних бар'єрів. 3) Використання різноманітних чинників культури, митців й освіти з метою захисту й просування на міжнародній арені національних інтересів.

Інформаційна боротьба між країнами набула форм жорсткої конкуренції за політичний вплив, ринки сировини і збуту товарів, якість мігрантів, які прибувають в умовах глобалізації. Інформаційне суспільство перенасичене різними фактами та текстами. Інформація про Україну має привертати до себе увагу, адже в постмодерній «економіці знання» найбільшим дефіцитом стає дефіцит уваги. Тому ключовим завданням культурної дипломатії її презентація

України в країнах-членах Європейського Союзу, аби привернути увагу до нашої точки зору, до своєї ідеї, до своєї інформації. Це дає можливість вивести інформацію про Україну зі сфери абстракції у сферу реального знання.

Українська дипломатична енциклопедія класифікувала види дипломатії. Зокрема, «дипломатія віртуальна здійснюється через глобальні інформаційно-комунікаційні мережі». Не менш важливою є «громадська дипломатія», яка визначається як «сучасна форма діяльності державних інституцій, які включаються в міжнародні відносини як неофіційні суб'єкти впливу на політику урядових та неурядових структур зарубіжних країн». Натомість «дипломатія культурна» визначається як «1) зовнішня культурна політика, мета якої полягає у збереженні національної культури, обстоюванні національно-культурної ідентичності в міжнародному співробітництві, тощо. Поєднує політику держави щодо певних сфер культурної діяльності, інструментальне використання культури та культурних норм у зовнішніх діях. 2) Врахування в дипломатичній діяльності культурних факторів задля досягнення міждержавного порозуміння через подолання культурних бар'єрів. 3) Використання різноманітних чинників культури, митців й освіти з метою захисту й просування на міжнародній арені національних інтересів». Для просування іміджу України експерти найчастіше пропонують використовувати засоби масової інформації, дипломатичний корпус, урядові структури, бізнес і лідерів думок, представників культури і соціальні мережі.

Однак при цьому потрібно враховувати попередження Ф. Фукуями про консервативність культурних установок суспільної свідомості. «Офіційні правила можуть легко змінюватись, будучи питанням публічної політики, - пише Ф. Фукуяма, - правила культури лише з часом, тому так складно задавати їм вектор розвитку». Зокрема, державний секретар США (2009-2012) Г.Клінтон закликала наших (американських) дипломатів у посольствах по всьому світу створити власні сторінки у Facebook та аканти у Twitter, виступати на місцевому телебаченні, брати участь у всіх заходах». У випадку з українською дипломатичною службою перманентний дефіцит матеріальних ресурсів і

кадрові пертурбації суттєво ускладнювали вихід української культурної дипломатії у світ новітніх інформаційних технологій.

На зорі національної незалежності Президент України Л.М. Кравчук, коментуючи ефективність роз'яснювальної роботи щодо зовнішньополітичних пріоритетів України, писав, що НАТО не може збагнути, чого, власне, прагне Україна у зовнішньополітичній сфері, де бачить своє майбутнє у світі, - ніхто, ні наші найближчі сусіди, ні геополітичні партнери, ні український народ цього не розуміють.

Найчастіше українська політична еліта не прислухалася до раціонального попередження колишнього міністра закордонних справ України А.М. Зленка, який зазначав, хоч би скільки було акторів, які представляють державу на міжнародній арені, вони повинні діяти в унісон, а не виконувати сольні арії чи рекламувати себе. Або ж (що найгірше для іміджу держави) з'ясовувати, між собою стосунки на чужій сцені». Президент України В.А. Ющенко у своїх спогадах констатував, що «помаранчева команда склалася із живих людей, які мали різний світогляд, ідеологію, бачення власної політичної перспективи, різні візії майбутнього країни. Можна погодитись з думкою В.А. Ющенка про те, що «внутрішня» культурна дипломатія України ускладнюється тим фактором, що «українське суспільство є таке, яке є: дуже часто не вміє проаналізувати зв'язок між причиною і наслідком».

Формування і розвиток культурної дипломатії України відбувалися у залежності від внутрішньополітичних процесів та від міжнародної ситуації. Предметом цієї статті є розгляд саме внутрішньополітичних аспектів. Біля витоків дипломатії незалежної України стояли А.М. Зленко і Г.Й. Удовенко. Вони змінювали один одного на посаді міністра закордонних справ у 1991-1998 роках. Після обрання у 1999 р. на посаду Президента України Л.Кучми міністром закордонних справ став Б.І. Тарасюк. Але його наполягання на потребі перегляду відносин із Росією спровокували зміну вахти на посаді головного українського дипломата. А.М. Зленко у 2000-2003 рр. знову був міністром закордонних справ.

Помаранчева революція 2004 р. змінила вектор міжнародної політики України. Символом коливань зовнішньої політики України цього періоду стали часті зміни урядів і ротація на посаді міністрів закордонних справ Б.І. Тарасюка і К.І. Грищенка. Непевності зовнішній політиці додавали постійні чвари в середовищі політичних еліт України, їхня неспроможність досягнути компромісу щодо чіткого бачення пріоритетності національних інтересів, а не владних амбіцій. Лише за період 2009-2010 р. на посаді міністра закордонних справ змінили один одного В.С. Огризко, А.П. Яценюк і П.О. Порошенко. Впродовж періоду президентства В.Ф. Януковича на посаді міністра закордонних справ побували знову К.І. Грищенко і Л.О. Кожара. Під час президентства В.А. Ющенка (2005-2010) вітчизняна культурна дипломатія активно боролася за визнання Голодомору 1932-1933 років геноцидом українського народу. Утім, до логічного завершення не було доведено справу встановлення пам'ятників Тарасові Шевченку як метод поширення знань про Україну у світі.

У літку 2010 р. було внесено зміни до Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики», які призупинили процес зближення України і НАТО. Але далі декларацій процес формування стратегії і тактика реалізації культурної дипломатії не пішли. Певним успіхом стало проведення під гаслом «Творимо історію разом» в Україні і Польщі чемпіонату Європи з футболу. Але і тоді Україна зазнала іміджевих втрат через проблеми брутального поводження з безпритульними тваринами.

Усі помилки політичної еліти України матеріалізувалися у кризовому періоді розвитку вітчизняної дипломатії за умов Революції Гідності. Зовнішньополітичні слабкості української державності дали привід Росії здійснити анексію Криму та здійснити агресію на Донбасі.

Представник України у політичній групі на переговорах у Мінську В.Горбулін справедливо зазначав, що у політиці (зокрема зовнішній) відсутність вибору є свідченням глибокої кризи. Слабка деморалізована держава, передусім за умов внутрішньої кризи та зовнішньої агресії, стає

легким об'єктом маніпуляцій, як з боку союзників, так і ворогів». На його думку, «протистояння «ЛНР-ДНР» є боротьбою за порядок і законність в усьому світі. Дипломатичних засобів вистачить на два-три роки. Потрібні потужна армія і переконлива пропаганда. Треба дипломатичним маневруванням виграти час і підготуватися до політичного оформлення результатів конфлікту. Мрії багатьох про остаточний розпад РФ навряд чи збудуться, хоча процес занепаду розпочався. Йти на поступки державі агресору, яка розпочала кризове падіння, нерозумно. Цілковитий розпад РФ навряд чи відповідає українським національним інтересам». Водночас В.Горбулін наполягав на радикальному перегляді формату Мінських переговорів. Зокрема, він пропонував виключити питання внутрішньої політики України з переговорного процесу. Також В.Горбулін наполягав на розширенні кола учасників переговорів, запросивши до них США, Румунію, Польщу, Туреччину. Пропонувалось розширення регіонального контексту. Остаточне вирішення проблеми Донбасу і Криму неможливе без вирішення проблем Придністров'я, Абхазії, Південної Осетії, Карабаху, які виникли також з причин імперської мегаломанії РФ. Недопустимо здобувати міжнародний мир за рахунок миру в Україні. Децентралізація суперечить федералізму і передбачає посилення громад, а не регіонів. Українська сторона може залишатись у форматі мінських переговорів, докладаючи усіх зусиль з метою трансформації цього формату. Адже виконання мінських угод зафіксує існуючий статус-кво.

За другим сценарієм у версії В.Горбуліна, українська сторона може поступово виходити з мінського процесу, започатковуючи новий багатосторонній переговорний процес. Третій варіант стосується переговорів заради підготовки легітимного силового визволення територій від загарбників і покарання колаборантів. Однак обрання цього шляху сповільнить поступ України в ЄС і НАТО, але переорієнтує праві сили з внутрішньополітичних деструктивних дій на боротьбу із зовнішнім ворогом». Російська гібридна війна проти України помітно ускладнювала реалізацію українського європейського вибору.

6 квітня 2016 р. на референдумі у Нідерландах щодо ратифікації Угоди про асоціацію між ЄС і Україною стало зрозуміло, що більшість громадян лякала перспектива напливу бідних українців. Негативний для України результат нідерландського референдуму став відомий 12 квітня. Посол України у Нідерландах О. Горін стверджував, що негативні для України результати референдуму щодо питання, яке не перебуває у юрисдикції Нідерландів.

Активність українських прихильників, які напередодні референдуму агітували за позитивне голосування, навпаки, налякала голландців. Підняття показнику участі у голосуванні на референдумі тільки ускладнило процедуру ратифікації Угоди про асоціацію. Цей факт доводить важливість попереднього правильного аналізу ситуації з метою вибору оптимальної тактики дій в процесі реалізації завдань культурної дипломатії. Зрештою, 30 травня 2017 р. Сенат Нідерландів завершив процедуру ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

17 січня 2017 р. на старті Давоського економічного форуму Порошенко заявив китайському лідерові Сі Цзіньпіну, що «в Україні в Європейський проект і цінності вірять подеколи більше, ніж навіть у самій об'єднаній Європі. І як би цього комусь не хотілося, ми за жодних умов не маємо наміру відмовлятися від євроінтеграційного курсу».

Голова Верховної Ради України А.Парубій у виступі з нагоди 100-річчя Української революції 1917-1921 років, зазначав, що протягом усього існування України-Русі – ворог у нас той самий: московська орда. Підступна і смертоносна. І методи ті самі, що завжди: розсварити, розділити, спалити й знищити. І на цьому попелищі намагатися оживити кривавого монстра – путінську імперію – понурий простір страху і зла. З моменту відновлення у 1991 році Незалежності України – не було жодної хвилини, жодної секунди, щоб в Росії не страждали манією відновлення Імперії – тюрми народів...Українська Революція Гідності 2014-го – це відповідь українців на спробу продажно-проросійської верхівки на чолі з Януковичем демонтувати нашу незалежність. Далі – пряме вторгнення російських військ, анексія Криму

й початок Української війни за незалежність.

Наслідком діяльності української дипломатії можна вважати те, що 19 квітня 2017 р. Міжнародний суд ООН в Гаазі зобов'язав Росію відновити діяльність меджлісу у Криму та навчання українською мовою. Однак було відмовлено у вимозі припинити російську допомогу «ДНР-ЛНР».

17 травня 2017 р. у Страсбурзі Президент України П.Порошенко підписав угоду про лібералізацію візового режиму для громадян України. 11 червня 2017 р. офіційно запрацював безвізовий режим з ЄС для громадян України. Культурна дипломатія отримала нагоду інтенсифікації своєї форми у вигляді народної дипломатії. Але на заваді цьому були проблеми недостатньої ефективності діяльності природно розвинутого громадянського суспільства. «Впадає в око, - писав український історик і депутат В.Литвин, - незрілість еліт і народу. Еліти, імітуючи реформи та зовнішні ознаки демократичних процедур, насправді розбудовують світ власного добробуту і необмеженої особистої свободи, точніше – всездозволеності посеред соціально-економічного гетто. Народ, приналежний високими ідеалами, час від часу намагається вирватися за межі цього гетто, однак його незрілість не приносить жодних плодів, крім часткового перетасування еліт та чергового перерозподілу певних сегментів власності. Тим часом завдання, що призвели до революцій, так і не вирішуються. Україна надовго «прописалася» на транзитному етапі.

6 жовтня 2017 р. Верховна Рада України, незважаючи на опір радикалів, прийняла запропоновані П.О. Порошенко закони «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях» та «Про створення необхідних умов для мирного врегулювання ситуації в окремих районах Донецької та Луганської областей», які фактично «заморожували» конфлікт. Українська дипломатія спиралась на внутрішні правові норми, які визнавали Росію агресором і окупантом, мала готувати умови для введення миротворчих сил ООН на Донбас. Досягнення цієї мети, в свою чергу вимагає формування в країнах ЄС сучасного позитивного іміджу України.

У квітні 2018 р. міністр закордонних справ України П.Клімкін, презентуючи проект створення «Українського інституту», зазначав, що «місія Інституту в цілому зрозуміла: відкривати Україну світові через нашу культуру й мову, налагоджувати міжнародну співпрацю, а головне – здобувати для України сотні й тисячі щирих друзів і прихильників. Крім альтруїстичного, культурний вплив має і прагматичний аспект (а ми зобов'язані мислити прагматично): доки країна не закріплена в масовій закордонній свідомості емоційно, на рівні мистецьких образів і духовних асоціацій, вони залишається холодною абстракцією, - пояснював П.Клімкін. Знайомство з нашою культурою має зламати ці стереотипи, Європа і цивілізований світ нарешті повинні впізнати в нас своїх».

2.2. Зовнішньополітичні умови розвитку стратегічної дипломатії

Взаємодія народів між собою завжди супроводжувалась культурними обмінами. Інтенсивність контактів у сфері культури часто є критерієм визначення якості двосторонніх відносин, оскільки віддзеркалює стан процесу пошуку взаєморозуміння між народами та національними державами. Значення культурної дипломатії неухильно посилюється під впливом формування глобального інформаційного суспільства. Після розпаду СРСР і формального завершення «холодної війни» поступово ускладнюється взаємодія національних держав між собою та з різноманітними міжнародними організаціями. Тому зовнішньополітичні умови розвитку культурної дипломатії важливо дослідити з точки зору їхнього впливу на еволюцію основних форм міжнародної взаємодії у сфері культури.

Головною типологічною ознакою сучасної системи міжнародних відносин стає радикальна зміна у співвідношенні між стратегічними ресурсами, якими є сила, капітал та знання. Відомий американський дослідник Елвін

Тоффлер слушно зазначав, що «сила є конечною у своєму практичному застосуванні. Існує межа, за якою вживання сили тільки руйнує те, що ми воліли б захопити чи оборонити. За гроші не можна купити геть усе й найгрубіший гаманець колись спорожніє. Натомість знання ніколи не вичерпуються. Ми завжди здатні помножити їх».

На міжнародній арені завжди важливо правильно представити образ (іміджу) держави. Особливо важливо це для держав, які виборюють своє місце у новій системі міжнародних відносин. Американський дослідник С.Гантінгтон писав, що «Україна позначена роздвоєністю і має дві окремі культури. Лінія цивілізаційного розламу між Заходом та православ'ям проходить через її осердя, і так було впродовж століть. У різні часи минувшини Західна Україна належала до Польщі, Литви та Австро-Угорської імперії. Велика частина її населення є адептами уніатської церкви, яка притримується православних обрядів, але визнає верховенство Папи. Історично Західна Україна розмовляє українською і виявляє стійкі націоналістичні погляди. З іншого боку, населення Східної України є у своїй більшості православними християнами і переважно розмовляє російською мовою».

У вересні 2000 р. ювілейний «саміт тисячоліття» Організації Об'єднаних Націй, фактично визначив імперативні ідеали процесу глобалізації – свободу, рівність, солідарність, толерантність, повагу до природи, взаємну відповідальність держав. Зазначені цінності становлять глобалізацію з «людським обличчям». Утім, крах традиційних цінностей, властивих індустріальній епосі, які досі консолідували суспільства, надаючи їм стабільність, супроводжується дуже повільним формуванням системи нематеріальних цінностей, таких як солідарність, розкриття індивідуальних рис особистості, котрі повинні сприяти не лише накопиченню матеріальних благ, а й якісному покращенню умов життя, реалізації ідею захисту прав людини в світі без війн.

Водночас формування нового світового порядку відбувається в умовах загострення регіональних конфліктів та невирішеності проблем мирного

врегулювання в умовах жорсткої глобальної конкуренції навколо оволодіння стратегічними ресурсами та важливими інформаційними потоками. Все частіше інтеграційні процеси не можуть впоратися з управлінням хаосом.

Процес глобалізації руйнує патріархальні суспільства слаборозвинутих країн, перетворюючи їхнє населення в джерело дешевої робочої сили. Не в останню чергу цей глобальний хаос формується внаслідок злиденності більшої частини людства, збільшення кількості нелегальних мігрантів, поширення зброї масового ураження. Нерв глобальних протиріч знаходиться в проблемах особистої свободи людини в сучасних умовах. Втім, справжню свободу неможливо реалізувати в умовах нееквівалентних торговельно-економічних відносин постіндустріального Заходу з країнами, котрі опинилися на периферії світового господарства.

Глобалізація помітно послабила національні держави. Внаслідок масових міграцій посилилися націоналістичні настрої. «Глобалізація передбачає існування світового співтовариства без кордонів для грошей і товарів. Однак коли мова заходить про людей, - визнає американський стратег З.Бжезинський, - її прихильники і противники не можуть сказати нічого певного».

Перше десятиріччя незалежності України (1991-2004 рр.) стало часом її ствердження на міжнародній арені, вимушеної відмови від статусу країни з ядерної зброєю, наповнення конкретним змістом двосторонніх відносин з більшістю країн, з якими були встановлені дипломатичні відносини. Основні напрямки зовнішньої політики України від 2 липня 1993 р. визнали важливість інформаційної дипломатії. Але період 2002-2006 рр. ще більш радикально змінив міжнародне становище України, загострив визначальні питання зовнішньополітичної орієнтації. Зазначені два періоди, умовно, можна назвати часом конкуренції між різними концептуальними підходами щодо визначення стратегії й тактики дій України на міжнародній арені. Перший був періодом політики інтересів. Не завжди це були національні інтереси, частіше кланові, але загальний курс України в світі реалізовувався на засадах політичного реалізму, виходячи з реальних можливостей та ресурсів молодій державі.

Другий період (2004-2013 рр.) був часом політики ідеалістичної боротьби принципів, які ґрунтуються на різних цивілізаційних ціннісних орієнтирах. Ідеально-типовими можна вважати варіанти європейського та євразійського виборів, прихильники яких формулюють непримиренні заангажовані ідеологічні концепти, котрі виключають один одного. Зазначена тенденція під впливом як об'єктивних внутрішніх факторів, так і суб'єктивних зовнішніх чинників, особливо яскраво та ризиковано для Соборної України проявилася під час президентської виборчої епопеї 2004 року. Причому взаємозв'язок між внутрішньою і зовнішньою політикою для України став особливо відчутним, коли велика внутрішньополітична нестабільність почала негативно позначатися на міжнародному статусі України. Відсутність консолідованої позиції владної еліти, що впливає на громадські настрої щодо геополітичних орієнтирів, суттєво ускладнює втілення національних інтересів, які діаметрально розуміються різними парламентськими політичними силами. Суб'єктами культурної дипломатії, крім офіційних державних органів, є експерти, представники органів місцевого самоврядування та неурядових організацій. Наглядний приклад такої форми взаємодії дає Угода між Урядом Республіки Польща і Урядом України про співробітництво в галузі культури, науки і освіти.

Третій період розпочався з активізації «гібридної війни» РФ проти України (з лютого 2014 р. і триває донині).

Історія міжнародних відносин засвідчила, що Україна здобуває шанс на незалежність в умовах радикальних змін всієї системи міжнародних відносин. На зламі другого та третього тисячоліть незалежна Україна знову з'явилася на політичній карті світу як держава, якої ніхто з сильних цього світу не хотів бачити, але незалежність потрібна самому українському народу. За роки незалежності України кристалізувалися її національні інтереси, які полягають у гарантуванні безпеки, територіальної цілісності і суверенітету, економічного добробуту країни та її громадян. І дрібниць у цій великій справі бути не може. Треба зазначити, що для постмодерної системи міжнародних відносин доби глобалізації властивими є протиріччя між загальнолюдськими інтересами

(виживання людства в умовах небезпечних кліматичних змін, тощо) та егоїстичними національними інтересами, між примушенням до універсалізації та національними ідентичностями, між громадянським порядком, який національні держави намагаються зберегти на своєму національному політичному просторі, та законом джунглів, які дедалі швидше опановує міжнародним політичним простором.

Уніфікація породжує надто прості рецепти вирішення складних проблем. Внаслідок чого вони лише ще більше ускладнюються та стають хронічними. З іншого боку, чіткішою стає тенденція до несилового домінування, яке спирається на економічні, інтелектуальні та інформаційні переваги. Збільшення кількості акторів сучасних міжнародних відносин, стрімка трансформація їхньої структури, внаслідок чого переформатовуються старі та виникають нові міждержавні союзи, урізноманітнюються форми та методи міжнародних відносин вимагають якісно вищого рівня вчасного реагування на зміну зовнішнього середовища навколо України. Аби це зовнішнє середовище остаточно не перетворилося на зовнішній запобіжник міжнародної активності України. Внаслідок цього можна швидко реагувати на дії, які тактично загрожують національним інтересам, нехтуючи стратегічними наслідками рішень, які не завжди є оптимально вирахованими. Вітчизняна дипломатія, спираючись на історичні здобутки, водночас має бути модернізована, аби гнучко відповідати викликам сучасності. Конкретизовані державні інтереси України мають бути втілені у реальних цілях та задачах її зовнішньої політики.

Дедалі більшого значення набуває практика, яку раніше називали «народною дипломатією». Формально вона тепер повсякденно здійснюється у масовому туризмі. Однак більшого значення набуває пряма (або опосередкована) взаємодія структур громадянського суспільства. Українські неурядові організації ще тільки шукають вихід у мережу міжнародних відносин зазначених структур, яка відіграє дедалі більшу роль. Особливо перспективним для України цей формат дипломатії має стати на європейському напрямку.

Оскільки соціокультурні цінності, на основі яких вибудовується об'єднана Європа, та якими живе Україна не суперечать одні одним, більш реалістичною є стратегія поступового «молекулярного» востання України в структурно-функціональні зв'язки Євросоюзу. Адже інтеграція можлива лише за умови наявності та розвитку спільних стратегічних інтересів. Звичайно, до спільної зовнішньої та оборонної політики Європейського Союзу ще далеко, але сам факт артикуляції цієї мети свідчить про намір ЄС стати впливовим полюсом сили у світі XXI століття.

На початку XXI століття умови функціонування глобального інформаційного суспільства обумовили важливість культурної дипломатії як важливої складової забезпечення системи національної безпеки. Наприклад, провідні американські фахівці з питань оборони і національної безпеки Дж.Арквілла та Д.Ронфельдт визнають, що технологічні переваги Сполучених Штатів мають зворотній бік, підсилюючи їхню вразливість до асиметричних атак. Вони констатують, що «проти Сполучених Штатів ведеться типова мережева війна».

Отже, менш ефективними стають традиційні механізми підтримання глобальної стабільності, якими є міжнародні організації, міжнародне право та світова громадська думка. Адже ООН вже опинилася в ситуації Ліги Націй напередодні Другої світової війни, міжнародне право дискредитується вибірковістю його застосування, а світова громадська думка стає об'єктом різних підступних маніпуляцій. Наявними є ознаки переходу від міжнародної системи рівноваги сил, яка гарантувалася домінуванням США, коли була відсутня глобальна конфронтація, але частими були локальні конфлікти, до конфліктної багатополюсної системи, коли відбувається поляризація інтересів наддержав, які дедалі рідше беруть до уваги інтереси інших суб'єктів міжнародних відносин.

Україна опинилася в епіцентрі нового переділу світу у неореалістичному сенсі антагоністичності, нетерпимості, прагнення до експансії заради запеклої боротьби за вплив, владу і егоїстичні переваги. Це характеризує актуальний

період розвитку вітчизняної дипломатії. Звичайно, Україна не є унікальною країною, територією та історичною долею якої пройшов кордон цивілізацій. Подібний «цивілізаційний розлам» проходив Югославією, яка закінчила своє існування історичним самогубством, а зараз він у певній мірі властивий Австралії, Мексиці, Південно-Африканській Республіці, Росії та Туреччині. Ці країни намагаються повернути цю свою слабкість на конкурентні переваги.

Україна може бути прикладом нормального цивілізаційного діалогу між представниками різних цивілізацій. Адже посилення взаємодії народів різної цивілізаційної ідентичності дає можливість скористатися перевагами прямих внутрішніх зв'язків із європейською та євразійськими цивілізаціями. Однак цей діалог залежить від відповідальності української еліти, яка поки що не відповідає цьому виклику.

Моральний дух української політичної нації перебуває в процесі розвитку. Громадська думка знаходить своє виявлення у засобах масової інформації, які суттєво впливають на неї. Відсутність належного контролю з боку громадянського суспільства над зовнішньополітичною діяльністю держави веде до її бюрократизації та низької ефективності. Правда, якщо громадська думка несе на собі відбиток некомпетентності та суб'єктивності, вона також не може бути справедливою щодо оцінки якості зовнішньої політики.

Сучасна українська культурна дипломатія має спиратися на сукупність методів та форм здійснення зовнішньої політики. Саме дипломатія залишається найбільш прийнятним способом подальшої розбудови нової системи міжнародних відносин. Від якості дипломатичної служби значною мірою залежить не лише імідж держави у світі, а й захист національних інтересів. Недостатній авторитет заважає Міністерству закордонних справ дійсно координувати зовнішню політику країни, що є небезпечним в умовах сучасної глибокої кризи, з якою стикнувся переможний марш процесу глобалізації.

Європейська інтеграція України це не тільки зовнішньополітичний вибір інтеграційної моделі, а більшою мірою цивілізаційний вибір, пов'язаний з обранням ефективної моделі економічного розвитку, демократичної політичної

системи та послідовного захисту прав людини. Європейський інтеграційний вибір пов'язаний зі становленням України як незалежного суб'єкта міжнародних відносин.

На початковому етапі пострадянські країни у відносинах з Європейськими Співтовариствами спирались на Угоду 1989 р. про співпрацю СРСР з Європейськими Співтовариствами. Постанова Верховної Ради УРСР від 25 грудня 1990 р. «Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.) в сфері зовнішніх зносин» зобов'язала виконавчу владу зосередити зусилля на забезпеченні безпосередньої участі Української РСР у загальноєвропейському просторі та європейських структурах. Європейська економічні співтовариства 2 грудня 1991 р. спеціальною Декларацією визнали демократичний характер Всеукраїнського референдуму (1 грудня 1991 р.) та закликали Україну підтримувати зі Спільнотою відкритий і конструктивний діалог. Важливими складовими такого діалогу мали бути обміни досягненнями культури.

У Постанові Верховної Ради України «Основні напрями зовнішньої політики України», прийнятій 2 липня 1993 р., визнано «перспективною метою зовнішньої політики членство України в Європейських Співтовариствах». У квітні 1994 р. Європейські Співтовариства затвердили Стратегію відносин з Україною, яка охоплювала підписання Угоди про партнерство і співробітництво, реалізацію програм технічної, фінансової, гуманітарної допомоги, налагодження політичних і культурних контактів. У межах реалізації Стратегії в жовтні 1993 р. в Києві розпочало роботу Представництво Комісії Європейських Співтовариств в Україні. В липні 1995 р. Україна відкрила своє представництво при Європейських Співтовариствах в Брюсселі. Ці інституції стали важливими суб'єктами в процесі реалізації культурної дипломатії ЄС в Україні і навпаки культурної дипломатії України в ЄС.

14 червня 1994 р. в Люксембурзі було підписано Угоду про партнерство та співробітництво (УПС) між Україною та ЄС, покликану стати правовою основою відносин. Верховна Рада України ратифікувала цю угоду 10 листопада

1994 р.. Процес ратифікації УПС після вступу 1 січня 1995 р. до ЄС Австрії, Швеції та Фінляндії затягнувся та був завершений 1 березня 1998 року. Дату підписання УПС можна умовно вважати завершення початкового етапу європейської інтеграції України. На той час ЄС розглядав Україну як європейську державу, розташовану між Росією та східними сусідами ЄС. Тому завданням культурної дипломатії України було формування в уяві європейських еліт чіткішого образу України як потенційного члена ЄС. Але в повному обсязі реалізувати це завдання, на превеликий жаль, не вдалося.

УПС охоплювала 28 сфер співробітництва між Україною та ЄС, які стосувалися усього спектру взаємин від промислової кооперації до питань культури та захисту прав споживачів. У межах УПС відбувався регулярний політичний діалог між Києвом та Брюсселем на всіх політичних рівнях. Правові положення УПС регулювали питання переміщення товарів, послуг, осіб, капіталів, поточних платежів, умови підприємництва, інвестування, політику конкуренції, тощо. Особливе значення в УПС було надано положенням про верховенство права та поваги до людини, економічних та політичних свобод. Статті УПС, які стосувались положень про політичний діалог, заснування компаній, співробітництва в сфері економіки і фінансів відповідали змісту угод про асоціацію з центральноевропейськими країнами, які претендували на вступ до ЄС. Але ці угоди відрізнялись від УПС трактуванням перспектив розвитку торговельних відносин. На відміну від угод про асоціацію, підписаних на початку 1990-х рр. країнами Центральної Європи, УПС не передбачала перспективи членства України в ЄС. Незважаючи на ці обмеження, УПС стала базовим документом, який визначив правовий механізм співробітництва України з ЄС, заклав основи для політичної, економічної, фінансової, соціальної та культурної співпраці.

В середині 1990-х років погіршилися відносини Росії і ЄС. На цьому фоні ЄС прийняв 6 грудня 1996 р. План дій, який передбачав підтримання політики макроекономічної стабілізації та економічних реформ, сприяння входженню України до європейської системи безпеки, підтримання процесів демократичної

трансформації українського суспільства, допомоги у проведенні адміністративної та законодавчої реформ, підтримання регіонального співробітництва, допомога в реформуванні енергетичного сектору України. Але потенціал культурної дипломатії України в ЄС в повному обсязі реалізувати також не вдалося.

У 1998 р. було затверджено Стратегію інтеграції України в ЄС, де були визначені пріоритети діяльності державних органів у забезпеченні європейської інтеграції на період до 2007 року. Цей документ визначив входження України в політичний, інформаційний, економічний і правовий простір ЄС. Першочерговим питанням реалізації Стратегії стало питання адаптації українського законодавства до правових норм ЄС. 9 лютого 1999 р. було затверджено Програму адаптації законодавства України до норм ЄС. Але також було втрачено нагоду фінансувати проекти, які презентували б адекватно Україну в ЄС, на достойному рівні, а не за залишковим принципом.

Важливою складовою відносин України з ЄС стали щорічні саміти, перший з яких відбувся у вересні 1997 року. У грудні 1999 р. ЄС відмовився вважати Україну претендентом на вступ. Натомість була затверджена розрахована на чотири роки «Спільна стратегія ЄС щодо України». Стратегія передбачала підтримку процесів демократизації та економічних реформ, зміцнення безпеки та співробітництва в Європі. ЄС запевнив, що його двері будуть відкриті для України за умови виконання нею всіх умов для членства. Першочерговими завданнями для України ЄС визначив вступ до Світової організації торгівлі і формування зони вільної торгівлі з ЄС.

На паризькому саміті Україна – ЄС, який відбувся 15 вересня 2000 р., було досягнуто домовленості про фінансову підтримку України. На копенгагенському саміті Україна – ЄС 4 липня 2002 р. пріоритетним напрямком співпраці було визначено підтримку України в адаптації національного законодавства до норм ЄС.

У липні 2003 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про основи національної безпеки України», в якому одним із пріоритетів було визначено

інтеграцію України в європейський політичний, економічний, правовий простір та в євроатлантичний простір безпеки. Після розширення ЄС 1 травня 2004 р. у Євросоюзі утворилась група друзів України, яку склали країни Вишеградської групи (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина). Поворотним моментом у відносинах ЄС і України стала Помаранчева революція 2004 року, яка привела до влади в Україні проєвропейські політичні сили. Попри помітні зусилля виконавчої та законодавчої влади України реалізувати завдання зміни ставлення ЄС до України засобами лише культурної дипломатії не вдалося.

21 лютого 2005 р. було підписано новий План дій Україна – ЄС на 2005-2007 рр., який визначав пріоритетні сфери двостороннього співробітництва. На заваді її реалізації стала запекла боротьба за владу в Україні. У березні 2008 р. за результатами спільної оцінки Плану дій термін його дії було продовжено до весни 2009 року. Також було затверджено пріоритети реформ: посилення ефективності і стабільності політичних інститутів, які гарантують демократію і верховенство права, продовження співробітництва в сфері регіональної безпеки та імплементації європейських політичних цінностей в Україні.

З метою підготовки Угоди про асоціацію 16 червня 2009 р. на засіданні Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС було схвалено Порядок денний асоціації. Для забезпечення щорічного моніторингу та перегляду цього документу було створено Спільний комітет старших посадових осіб. Було визначено, що невід’ємною складовою угоди про асоціацію має бути створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Дипломатичний процес підготовки угоди про ЗВТ проводились за наступними напрямками співпраці: торгівля товарами, тарифна пропозиція, технічні бар’єри в торгівлі, інструменти торговельного захисту, санітарні та фіто санітарні заходи, співробітництво в митній сфері, правила походження товарів, торговельні відносини в енергетичній сфері, послуги, заснування компаній, інвестиції, рух капіталів та поточні платежі, права інтелектуальної власності (включно із захистом географічних зазначень), конкурентна політика (антимонопольні заходи та державні субсидії), державні закупівлі, торгівля та

сталий розвиток, транспарентність, урегулювання спорів (загальних та у сфері енергетики), інституційне забезпечення. Найбільш проблемними виявились питання доступу українських товарів на спільний аграрний ринок ЄС, ринок послуг, а також питання свободи здійснення підприємницької діяльності. Культурна дипломатія мала виправити ставлення європейців до конкуренції у сфері інтелектуальної власності, зокрема, щодо захисту географічних зазначень. Україна так і не зафіксувала у угоді, наприклад, винятковість національних гастрономічних та інших символів.

Також одним із ключових питань співробітництва України і ЄС є взаємодія у сфері юстиції, свободи та безпеки. Важливість такого співробітництва передусім зумовлена наявністю спільного кордону. Основними напрямками співпраці України з ЄС у цій сфері є міграція, захист кордону, візова підтримка, безпека документів, боротьба з організованою злочинністю, тероризмом, відмиванням грошей, торгівлі людьми, наркотиками, тощо. Тоді також не було чітко зафіксовано положення про взаємодію України з ЄС у такій важливій сфері як інформаційна безпека, що також може розглядатися як складова культурної дипломатії.

У 2008 р. набула чинності угода про реадмісію між Україною та ЄС, згідно з якою Україна зобов'язалася приймати усіх нелегальних мігрантів, які перетнули український кордон на шляху до ЄС, тобто не лише громадян України, а й третіх країн, які використовують територію України як транзитну зону. В обмін на угоду про реадмісію ЄС спростив оформлення віз для громадян України, бо для громадян країн ЄС Україна запровадила безвізовий режим у травні 2005 року. Спрощено було отримання віз бізнесменам, водіям, які здійснюють міжнародні перевезення, журналістів, учасників наукових, освітніх та культурних заходів. Ще одним елементом спрощеного режиму стало надання довгострокових багаторазових віз та безоплатних віз для дипломатів та інвалідів. Це відкрило кращі можливості для розвитку культурної дипломатії України в країнах-членах Євросоюзу.

1 липня 2010 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», де законодавці намагалися поєднати європейську інтеграцію з розвитком стратегічного партнерства на євразійському просторі. Попри це, пріоритетним напрямом зовнішньої політики України залишалися забезпечення інтеграції України в європейський політичний. Економічний, правовий простір з метою вступу в ЄС. У квітні 2011 р. в Європейському парламенті вперше було створено депутатську групу друзів України. Це був символ певного успіху вітчизняної культурної дипломатії в ЄС.

У березні 2012 р. в Брюсселі було частково (за виключенням багатьох положень щодо зони вільної торгівлі) було парафровано (підписано кожної сторінки угоди уповноваженими особами) Угоду про асоціацію. У травні 2012 р. ЄС висунув Україні додаткові вимоги: відмова від вибіркового правосуддя, проведення судової реформи, проведення вільних та чесних парламентських виборів, пришвидшення програми реформ. Невиконання цих вимог у грудні 2012 р. зірвало проведення саміту Україна – ЄС.

28 листопада 2013 р. екс-президент України В.Янукович відмовився підписувати Угоду про асоціацію. Брутальний розгін на Майдані Незалежності у ніч на 30 листопада 2013 р. студентів, які вимагали підписання Угоди про асоціацію започаткував Євромайдан, який відкрив нову сторінку історії європейської інтеграції України.

За умов російської агресії проти України, яка розпочалася 20 лютого 2014 р., Європейський Союз змінив ставлення до України. Було підписано Угоду про асоціацію та створення зони вільної торгівлі між ЄС та Україною. Більше уваги стали приділяти питанням міжкультурного діалогу, захисту інформаційної безпеки. Важливим наслідком розвитку цих процесів стало чіткіше усвідомлення українськими елітами та суспільством того факту, що національна безпека стосується не лише розвинутої економіки, стабільної політичної системи, потужних збройних сил, а й чіткої національної ідентичності та розуміння зовнішньополітичних пріоритетів. У 2016-2017 рр. було прийнято рішення про створення Українського інституту, який за зразком

аналогічних культурно-дипломатичних інституцій на зразок Гете-інституту, або Британської ради. Зрештою Український інститут має презентувати українську культуру передусім у країнах-членах Європейського Союзу.

Після надання громадянам України безвізового режиму з країнами-членами ЄС актуалізується такий важливий напрямок культурної дипломатії як пряма народна дипломатія. Все це разом започатковує новий етап історії впливу культурної дипломатії на процес європейської інтеграції України, який вже виходить за хронологічні межі рамок дисертації.

27 червня 2014 р. у Брюсселі Президент України П.Порошенко підписав Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Угода про асоціацію складається з преамбули, семи частин, 43 додатків та 3 протоколів. Зокрема, у преамбулі закріплюються принципи асоціації, передусім забезпечення прав людини та основних свобод, повага до принципу верховенства права, дотримання суверенітету і територіальної цілісності, непорушності кордонів і незалежності. Розділ «Політичний діалог і реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері закордонних справ та політики безпеки». Визначено формати політичного діалогу: самітів, зустрічей на міністерському та інших рівнях. Зазначена угода відкрила перед Україною нові можливості для розвитку культурної дипломатії з країнами-членами Європейського Союзу.

Від внутрішньополітичних успіхів у розвитку демократії, ринкової економіки та громадянського суспільства значною мірою залежав фундамент міцної будівлі вітчизняної зовнішньої політики, покликаної захищати та впроваджувати національні інтереси на міжнародній арені. Проте насамперед, назване коло інтересів треба було більш менш чітко окреслити, адже доки цього не відбулось неможливо було стверджувати, що Україна є цілком готовою до імперативів глобалізації, тобто фактично не має постійних друзів і ворогів, а має лише стабільні державні інтереси.

Взагалі під цим терміном доцільно розуміти не лише певні зацікавлення окремих соціальних груп та прошарків, а головним чином загальні потреби

країни, які об'єктивно виявляються на основі постійного політичного діалогу між владою і громадянським суспільством.

Однак, незалежній Україні останній суб'єкт цього процесу ще треба було створити, причому не за командою, а на підставі складних процесів формування структур, які мали артикулювати та висловлювати соціальні інтереси різних верств українського суспільства у внутрішньополітичному житті, а отже і на міжнародній арені.

Тому протягом першого десятиріччя історії незалежної України формування основних засад, концептуальних підходів та нормативних орієнтирів міжнародної діяльності суверенної Української держави здійснювалось головним чином на основі ствердження механізмів погодження суперечливих інтересів різних груп української політичної еліти.

Тим самим підтверджувалась загальна тенденція поступового розмивання демаркаційної лінії між класичною зовнішньою та внутрішньою політикою. Адже на нинішньому історичному етапі надзвичайно чітко прослідковується закономірність, коли від стану справ вдома залежить імідж країни на міжнародній арені, і, навпаки, зовнішньополітичні успіхи мають створювати сприятливі передумови для зміцнення позицій держави у світовому розподілі праці та в глобальних політичних процесах, які протягом 90-х років минулого століття інтенсивно розгортались у новій системі міжнародних відносин.

2.3. Тенденції удосконалення форм і методів вітчизняної стратегічної дипломатії

Традиційно важливим завданням дипломатії є просування інформаційними засобами інтересів України за кордоном. Національна культура це посол миру. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття на міжнародній арені в соціокультурних відносинах дедалі частіше проявляється

тенденція нівелювання культурних відмінностей, конфлікту різних ідентичностей, або сприйняття іншої культури за законами ринку. Потрібен діалог, толерантність і спадкоємність національних культур у світі за умов його глобалізації. Дипломатія організовує взаємодію з національними урядами, мультинаціональними корпораціями і міжнародними організаціями.

Взаємодія України з Євросоюзом, як своєрідною пост національною державою, має підсилюватись стабільними та інтенсивними контактами з національними державами-членами Євросоюзу. У 2016 р. виникла ідея створення Українського інституту, який має допомагати презентувати Україну за кордоном на основі використання досвіду відповідних установ культурної дипломатії Польщі і Чехії.

Так звана «ситуація постмодерну», обговорення якої ще донедавна відбувалося у вузькому колі філософів та переважно стосувалося інтелектуального діагнозу сучасної доби, на наших очах стає важливою рисою реальних суспільно-політичних процесів. Ознаками цього є масова втрата віри у безумовність та лінійну неухильність прогресу, порушення каузальності світоглядної картини, коли послідовна низка подій втрачає характеристики закономірності, стаючи результатом випадкових рішень та спонтанних дій, а також формування конфліктних ідентичностей, які стимулюють насилля.

Дедалі більшого значення набуває практика, яку раніше називали «народною дипломатією». Формально вона тепер повсякденно здійснюється у масовому туризмі. Однак більшого значення набуває пряма (або опосередкована) взаємодія структур громадянського суспільства. Українські неурядові організації ще тільки шукають вихід у мережу міжнародних відносин зазначених структур, яка відіграє дедалі більшу роль. Особливо перспективним для України цей формат дипломатії має стати на європейському напрямку. Тривалий трансформаційний період суспільного розвитку негативно позначився на конкурентній спроможності України в сучасній системі міжнародних відносин. Стрімке скорочення чисельності населення, фіксація негативного демографічного балансу між працездатним та старіючим

населенням, відсутність великих об'ємів енергетичних ресурсів, суттєві проблеми з інноваційним технологічним розвитком об'єктивно послаблюють потенціал України у новій системі міжнародних відносин.

Програма Європейського Союзу «Європейська політика сусідства» фактично виштовхує Україну на європейську периферію. Але і в цьому становищі можна з користю для себе врахувати європейські інтереси, які полягають у збереженні України як ринку для європейських товарів, джерела робочої сили та місця скидання застарілих технологій. Моніторинг цих небажаних тенденцій має бути постійним, інакше буде неможливо врахувати потребу інтеграції України до спільного європейського ринку у якості країни не лише аграрного, а й технологічно оновленого індустріального укладу. Такий підхід дасть можливість у більш віддаленій перспективі (п'ятнадцяти-двадцяти років) зберегти основні атрибути українського ідентичності та державного суверенітету. Україні поки що важко органічно інтегруватися до Європейського Союзу.

На жаль, українська зовнішня політика не встигає за масштабними радикальними змінами у міжнародному середовищі. Оскільки умовна межа між внутрішньою та зовнішньою політикою в умовах глобалізації фактично зникла, перманентна українська внутрішньополітична криза транслюється на вітчизняну зовнішню політику. Ціннісні установки різняться, а армії зупиняти легше, ніж ідеї. Моральний дух української політичної нації перебуває в процесі розвитку. Внаслідок цього українська нація не завжди послідовно та консолідовано підтримує політику держави. Громадянське суспільство в Україні перебуває в процесі становлення. А це означає, що недостатнім залишається вплив громадської думки на зовнішню політику. Громадська думка знаходить своє виявлення у засобах масової інформації, які суттєво впливають на неї. Відсутність належного контролю з боку громадянського суспільства над зовнішньополітичною діяльністю держави веде до її бюрократизації та низької ефективності. Правда, якщо громадська думка несе

на собі відбиток некомпетентності та суб'єктивності, вона також не може бути справедливою щодо оцінки якості зовнішньої політики.

Саме еліти покликані розробляти зовнішньополітичні програми, спираючись не лише на власні інтереси, а на громадську думку. Мінливий розвиток сучасної міжнародної ситуації об'єктивно ускладнює процес прийняття рішень. Зокрема, неповна суперечлива інформації нівелює процес вибору між різними альтернативними рішеннями. Завдяки цьому ускладнюється мобілізація громадської думки, без чого неможливо досягнути національної консолідації заради вирішення конкретних проблем захисту інтересів України на міжнародній арені. А без цього важко створити та корегувати прагматичну зовнішньополітичну стратегію. У «сухому залишку» недостатньо структурованою залишається ієрархія цінностей, пріоритетів та інструментів реалізації міжнародних інтересів України.

Сучасна українська дипломатія має спиратися на сукупність методів та форм здійснення зовнішньої політики. Саме дипломатія залишається найбільш прийнятним способом подальшої розбудови нової системи міжнародних відносин. Від якості дипломатичної служби значною мірою залежить не лише імідж держави у світі, а й захист національних інтересів. Недостатній авторитет заважає Міністерству закордонних справ дійсно координувати зовнішню політику країни, що є небезпечним в умовах сучасної глибокої кризи, з якою стикнувся «переможний марш» процесу глобалізації.

Головним інтеграційним проектом для України на найближчу перспективу має бути утворення ефективної політичної нації, спроможної забезпечити оперативне реагування на виклики, які постійно породжуються дестабілізованою глобальною системою міжнародних відносин. Реалізувати цей проект неможливо, якщо постійно підпорядковувати власну політику та інтереси зовнішнім впливам та підпорядкування егоїстичних інтересів української еліти інтересам українського народу. Україні належить намагатися одночасно змінювати своє внутрішнє та міжнародне середовище, покращуючи власні статусні позиції, що в перспективі може дати бажаний результат.

Визнання за Україною права на європейську перспективу обумовлює прискіпливе спостереження за станом із дотриманням прав людини. Про не благополучність у цьому плані свідчить хоча б велика кількість звернень громадян України до Європейського суду з прав людини. Це, до речі теж засвідчує факт недостатньої адаптованості національного законодавства до правових імперативів Європейського Союзу.

Реалізація концепції європейського вибору буде можливою лише за умови наявності зацікавлених в цьому соціальних прошарків, насамперед, середнього класу. Цьому має сприяти забезпечення сталого економічного зростання, утвердження інноваційної моделі розвитку, соціальна переорієнтація економічної політики. Створенню нових робочих місць має сприяти підтримка малого підприємництва, водночас треба створити платоспроможний попит для пропозиції на внутрішньому ринку товарів та послуг. Досягнення цієї мети може бути забезпечено трансформацією бюджетних ресурсів у чинник ефективного соціально орієнтованого економічного зростання, обмеження боргової залежності держави, підвищення надійності грошової стабілізації.

Важливою складовою стратегії європейської інтеграції України має бути ефективна культурна дипломатія. Збереження та популяризація нематеріальної культурної спадщини народу є важливим фактором само ідентифікації в умовах гібридних війн. До національних нематеріальних надбань відносять національний одяг, кухню, пісні, традиції, кухню, народне мистецтво.

Культурна дипломатія України діє в умовах глобалізації, тобто впливів на погляди пересічної людини світової політики і громадської думки, міжнародного права. Особистість поступово перетворюється на умовний центр культурної дипломатії, вищу цінність, критерій оцінки явищ і подій. Максимально поширеною стає демократична традиція вільного волевиявлення, користування свободою слова, правом на мирні зібрання, протести, тощо. Потужним чинником стає масове поширення сучасних технічних засобів комунікації, можливість отримувати необмежену кількість інформації та спілкуватися практично з кожною людиною в режимі реального часу.

На початку червня 2017 р. в Дипломатичній академії України відбувся Третій форум культурної дипломатії України. Ключовим завданням культурної дипломатії було названо реалізація культурних проєктів, спрямованих на підвищення рівня поінформованості міжнародної спільноти про Україну, її історію та культуру, роз'яснення її ідентичності і стратегічного курсу, спрямованого на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Планувалося відкрити Український інститут у США, Франції, Німеччині, Італії та Польщі.

У листопаді 2017 р. Кабінет Міністрів України прийняв «Стратегію комунікації в галузі європейської інтеграції на 2018-2021 роки». Поставлена мета створення стабільної про європейської більшості в українському суспільстві, підняти рівень поінформованості українського суспільства про європейські цінності і стандарти, верховенство права і поваги прав людини та основних свобод, забезпечення гендерної рівності та подолання дискримінації у всіх її проявах, протидія дезінформації, яка спрямована на дискредитацію відносин України з ЄС та майбутнього членства України в ЄС. Наприкінці листопада 2017 р. МЗС України прийняв документ «Про затвердження Порядку організації поїздок іноземних та українських експертів». У згаданому документі зазначається, що «мета поїздок іноземних та українських експертів є сприяння просуванню позитивного іміджу України за кордоном. До поїздок залучаються українські та іноземні експерти, які є відомими або визнаними фахівцями у сфері своєї компетенції та здатні позитивно впливати на зміцнення позитивного іміджу України». Досі українські посольства не мали ні фінансових, ні правових засобів для організації поїздок діячів мистецтва, культури, політологів і т.д.

У сучасному глобальному інформаційному суспільстві актуалізується проблематика чіткого представлення національних держав у міжнародних відносинах. Такої презентації потребують не лише нові незалежні держави, а й національні держави, які мають багатовікову історію. Висока інтенсивність міжнародних культурних та інформаційних обмінів максимально ускладнює соціокультурне середовище формуванні та реалізації культурної дипломатії.

Традиційно важливим завданням дипломатії є просування інформаційними засобами інтересів України за кордоном. Національна культура це посол миру. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття на міжнародній арені в соціокультурних відносинах дедалі частіше проявляється тенденція нівелювання культурних відмінностей, конфлікту різних ідентичностей, або сприйняття іншої культури за законами ринку. Потрібен діалог, толерантність і спадкоємність національних культур у світі за умов його глобалізації. Дипломатія організовує взаємодію з національними урядами, мультинаціональними корпораціями і міжнародними організаціями.

Реалізують зовнішню політику держави професійні дипломати. «Українська дипломатична енциклопедія» визначає дипломата як «посадову особу, що виконує функції здійснення офіційних зовнішньополітичних зносин своєї країни з іноземними державами. Ведення міжнародних зносин покладається в кожній державі на відомство закордонних справ та дипломатичні представництва за кордоном, які укомплектовані спеціально підібраними дипломатичними працівниками».

Поняття «дипломатія» визначається як «офіційна діяльність глав держав та урядів, відомств закордонних справ, дипломатичних представництв та інших органів зовнішніх зносин з реалізації цілей і завдань зовнішньої політики держави, а також захисту прав та інтересів держави, її установ і громадян за кордоном». «Дипломатія громадська – сучасні форма міжнародної діяльності неурядових інституцій (екологічної, правозахисної, наукової, мас-медійної, культурно-освітньої, гуманітарної спрямованості), які включаються в міжнародні відносини як неофіційні суб'єкти впливу на політику урядових та неурядових структур зарубіжних країн».

«Дипломатія іміджева – дипломатична діяльність держави, спрямована на створення за допомогою засобів масової комунікації іміджу національних інтересів та роз'яснення мети й основних завдань зовнішньої політики країни, а також формування бажаної світової думки громадської».

Поняття «дипломатія культурна» визначається як «1. Зовнішня культурна політика, мета якої полягає у збереженні національної культури, обстоюванні національно-культурної ідентичності в міжнародному співробітництві; поєднує політику держави щодо певних сфер культурної діяльності, культуру зовнішньополітичної діяльності, інструментальне використання культури та культурних норм у зовнішньополітичних діях. 2. Врахування в дипломатичній діяльності держави культурних факторів задля досягнення міждержавного порозуміння через подолання культурних бар'єрів. 3. Використання різноманітних чинників культури, мистецтва й освіти з метою захисту й просування на міжнародній арені національних інтересів». Зазначимо, що поняття «культура дипломатії» може вживатись у двох смислах: по-перше як професійна практика дипломатичних зусиль, спрямованих на реалізацію національних інтересів на міжнародній арені, по-друге, як професійна етика і етикет дипломатичної служби.

«Дипломатія мережева – використання Глобальної інформаційної мережі в проведенні державами своєї зовнішньої політики в умовах «інформаційного суспільства», коли кордони між внутрішньою і зовнішньою політикою стають все менш чіткими, ступінь відкритості інформаційних джерел зростає, і вони стають доступні для користування як державним установам, так і науковцям, підприємницьким структурам та широкій громадськості, які поступово стають самостійними акторами в міжнародних відносинах». «Дипломатія публічна – міжнародна діяльність, спрямована на публічне представництво інтересів держав або легітимних інституцій (урядових установ, недержавних громадських організацій та окремих індивідів) у міжнародних відносинах. Основними інструментами дипломатії публічної є засоби масової комунікації, міжнародні та національні неурядові організації, міжнародні неформальні контакти й обміни».

Досвід спроб формування іміджу України на міжнародній арені спирається на Постанову Кабінету Міністрів України №1609 від 15 жовтня 2003 р. «Державну програму забезпечення позитивного міжнародного іміджу

України на 2003-2006 роки». Насамперед треба мати на увазі, що інформаційне суспільство перенасичене різними фактами та текстами. Інформація про Україну має привертати до себе увагу, адже в постмодерній «економіці знання» найбільшим дефіцитом стає дефіцит уваги. Тому ключовим завданням культурної дипломатії ї презентація України в країнах-членах Європейського Союзу, аби привернути увагу до нашої точки зору, до своєї ідеї, до своєї інформації. Це дає можливість вивести інформацію про Україну зі сфери абстракції у сферу реального знання. Важливо, що Міністерство закордонних справ України активно присутнє у соціальних мережах.

Важливу роль у організації в Європі відзначення 100-ліття української дипломатії відіграло «Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин». Але не менш важливо постійно нарощувати позитивні результати застосування інструментів культурної дипломатії. Яскравий приклад недостатнього використання потенціалу культурної дипломатії дає співпраця міст-побратимів. У 1957 р. створено Всесвітню федерацію поріднених міст. У Статуті Всесвітньої федерації поріднених міст наголошується на рівності населених пунктів-членів, на важливості регулярних обмінів, відмові від дискримінації, на універсальності.

На превеликий жаль, фінансових ресурсів місцевих громад в Україні як правило не вистачає для ресурсного забезпечення рівноправної участі у реалізації програм взаємодії міст-побратимів. Однак досвід удосконалення форм і методів культурної дипломатії України засвідчує важливість пошуку додаткових можливостей, асиметричних стратегій для представництва інтересів України в Європі.

Німецький філософ Г. Гегель чітко визначив принципи розрізнення понять «громадянське суспільство» і державна влада. Саме він визначив критерії розвитку громадянського суспільства як ознак зрілості демократії. Стабільність демократичної політичної системи має національний фундамент. Взаємодія різноманітних громадських організацій з органами влади створює контроль дій влади та додатково забезпечує ефективність прийнятих рішень

щодо різних громадських інтересів. Однак ми живемо за доби інтенсивної глобальної взаємодії. «Наднаціональні інститути, - зазначає американський дослідник А.Етціоні, - є основними будівельними блоками нової глобальної архітектури, яка стане проривом у постнаціональний світовий устрій». Складність цього процесу підтверджується кількістю нових суб'єктів міжнародних відносин. Лише міжнародних організацій в 1998 р. нараховувалось 6020, а якщо до цього кола віднести усі без винятку структури, діяльність яких виходить на міжнародну арену (включно з благодійними фондами, релігійними орденами та спільнотами, громадськими рухами, механізмами регулярних конференцій, неурядовими організаціями), то їх кількість зростає по всьому світу до майже 50 тисяч. Кожна з цих неурядових організацій відповідає за стан справ у певній спеціалізованій галузі. Неурядові громадські організації відіграють дедалі більшу роль у сучасних міжнародних відносинах.

Відомий німецький соціолог Ульріх Бек, говорячи про особливості процесу глобалізації, звертає увагу на «транснаціоналізацію політичного процесу», що є результатом набуття державними кордонами більшої прозорості, інтенсивного обміну товарами та ідеями, підвищення ментальної мобільності населення багатьох країн світу. Зокрема, У. Бек слушно зазначає, що ступінь впливовості держав у сучасних міжнародних відносинах все більшою мірою залежить від їхньої об'єктивної та оперативної поінформованості та ефективного й інтенсивного залучення до глобальної та національної мережі політичних контактів. У цьому сенсі важливим інструментом впливу є партійні політичні фонди. Історії на сьогодні відомі дві провідні країни світу, а саме Сполучені Штати Америки та Федеративна Республіка Німеччина, політичні партії яких демонструють високий ступінь активності на міжнародній арені. Хоча пріоритетність у цій сфері належить структурам, які створені Демократичною та Республіканською партіями Сполучених Штатів, проте активна діяльність німецьких партійно-політичних фондів, яка також поширюється по всьому світу, є більш толерантною, тому не викликає такого

неприйняття і гострої критики. Слід зазначити, що німецькі політичні фонди насамперед відіграють двоєдину стратегічну роль, тобто є активними іміджмейкерами Німеччини за кордоном та об'єктивними інформаторами німецької політичної та економічної еліти із питань становища в країнах, де зазначені фонди діють. Крім того, фонди як громадські структури відіграють не менш важливу роль своєрідного каналу громадської дипломатії, яка іноді може робити відвертіші заяви та активніше діяти, ніж офіційна дипломатія. Причому відчутні переваги такої форми ведення зовнішньої політики ФРН відчула вже на початку 50-х років, коли відновились діяльність партійних фондів. Неурядові громадські організації України ще не досягли такого рівня кількісного і якісного представлення у європейській мережі зв'язків національних і наднаціональних неурядових організацій.

Ознайомлення з низкою наукових праць, присвячених питанню розвитку структур громадських організацій в Україні, дає підстави для знаходження відповіді на питання, чому так сталося. Насамперед звертає на себе увагу той факт, що вітчизняні громадські організації відіграють недостатньо впливову роль навіть у внутрішньополітичних процесах. На думку К.В. Вінцукевич, значення громадських організацій у політичному процесі сучасної України поступово зростає, починаючи від часів Помаранчевої революції 2004 року. Чимало громадських організацій України беруть історію від часів Перебудови. Генезу їхнього розвитку К.І. Левчук прослідкував від 1985 року.

Однак відтоді досить стрімко змінювалась кількість і сфери діяльності неурядових громадських організацій. Варто погодитись з думкою Д.Є. Волкової, яка дослідила проблему правової гармонізації діяльності громадських організацій України з європейськими стандартами. Найбільш тривалою є історія існування і діяльності громадських організацій етнічних меншин України. Громадянське суспільство в Україні перебуває в процесі становлення. А це означає, що недостатнім залишається вплив громадської думки на зовнішню політику. Громадська думка знаходить своє виявлення у засобах масової інформації, які суттєво впливають на неї. Відсутність належного

контролю з боку громадянського суспільства над зовнішньополітичною діяльністю держави веде до її бюрократизації та низької ефективності. Правда, якщо громадська думка несе на собі відбиток некомпетентності та суб'єктивності, вона також не може бути справедливою щодо оцінки якості зовнішньої політики.

Головним внутрішньополітичним інтеграційним проектом для України на найближчу перспективу має бути утворення ефективної політичної нації, спроможної забезпечити оперативне реагування на виклики, які постійно породжуються дестабілізованою глобальною системою міжнародних відносин. Реалізувати цей проект неможливо, якщо постійно підпорядковувати власну політику та інтереси зовнішнім впливам та підпорядкування егоїстичних інтересів української еліти інтересам українського народу. Україні належить намагатися одночасно змінювати своє внутрішнє та міжнародне середовище, покращуючи власні статусні позиції, що в перспективі може дати бажаний результат.

На початку червня 2017 р. в Дипломатичній академії України відбувся Третій форум культурної дипломатії України. Ключовим завданням культурної дипломатії було названо реалізація культурних проектів, спрямованих на підвищення рівня поінформованості міжнародної спільноти про Україну, її історію та культуру, роз'яснення її ідентичності і стратегічного курсу, спрямованого на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Планувалося відкрити Український інститут у США, Франції, Німеччині, Італії та Польщі.

У листопаді 2017 р. Кабінет Міністрів України прийняв «Стратегію комунікації в галузі європейської інтеграції на 2018-2021 роки». Поставлена мета створення стабільної про європейської більшості в українському суспільстві, підняти рівень поінформованості українського суспільства про європейські цінності і стандарти, верховенство права і поваги прав людини та основних свобод, забезпечення гендерної рівності та подолання дискримінації у всіх її проявах, протидія дезінформації, яка спрямована на дискредитацію відносин України з ЄС та майбутнього членства України в ЄС.

Наприкінці листопада 2017 р. МЗС України прийняв документ «Про затвердження Порядку організації поїздок іноземних та українських експертів». У згаданому документі зазначається, що «мета поїздок іноземних та українських експертів є сприяння просуванню позитивного іміджу України за кордоном. До поїздок залучаються українські та іноземні експерти, які є відомими або визнаними фахівцями у сфері своєї компетенції та здатні позитивно впливати на зміцнення позитивного іміджу України». Ця робота є важливою з точки зору просування образу України як модерної європейської держави. Зазначене завдання «вписується» у тлумачення поняття «Дипломатія культурна», яке визначається як: «1) зовнішня культурна політика, мета якої полягає у збереженні національної культури, обстоюванні національно-культурної ідентичності в міжнародному співробітництві, тощо. Поєднує політику держави щодо певних сфер культурної діяльності, інструментальне використання культури та культурних норм у зовнішніх діях. 2) Врахування в дипломатичній діяльності культурних факторів задля досягнення міждержавного порозуміння через подолання культурних бар'єрів. 3) Використання різноманітних чинників культури, митців й освіти з метою захисту й просування на міжнародній арені національних інтересів».

Отже, важливою роль неурядових громадських організацій у вирішенні завдань культурної дипломатії пов'язана саме із взаємодією з аналогічними неурядовими громадськими організаціями в країнах-членах Європейського Союзу. Однак, треба мати на увазі різні ступені сформованості структур громадянського суспільства в країнах-членах ЄС і в Україні. Наприклад, в Німеччині чимало громадян, особливо у західних федеральних землях, є членами різних спеціалізованих громадських організацій від рибальських та екологічних союзів до неурядових громадських організацій, які займаються захистом прав людини. В Україні інтенсифікація роботи неурядових громадських організацій відбулася під впливом Революції Гідності та агресії Росії. Помітну роль почав відігравати волонтерський рух.

Впродовж 2014-2017 рр. достатньо інтенсивними були зв'язки українських волонтерських неурядових громадянських структур із громадськими організаціями української діаспори. Наприкінці серпня 2017 р. у Львові розпочалася міжнародна акція «Світове українство», спрямована на національно-патріотичне виховання молоді та формування ціннісних орієнтирів. Її організаторами виявилися Спілка української молоді, Католицький університет і Міністерство молоді та спорту. У рамках цього проекту мали розробити стратегію співпраці між виховними структурами в Україні та світі. Україна зобов'язана допомагати всім, хто через різні причини опинився за межами держави, а наша діаспора повинна стати лобістом українських інтересів у всьому світі. У акції брали участь члени Спілки української молоді із США, Канади, Німеччини, Франції, Португалії, Великої Британії, Австрії та Польщі.

Інтенсифікація міжнародних зв'язків в умовах глобалізації актуалізує проблему міжкультурного діалогу. Цей діалог потрібно розуміти у широкому сенсі як процес взаємодії в різних сферах суспільного життя, включно з політичною, економічною, соціокультурною складовими, зокрема, й у контексті взаємовпливів уявлень про минуле, сучасне й майбутнє.

Помітною перешкодою на шляху активізації ролі вітчизняних громадських організацій у формуванні та реалізації завдань культурної дипломатії є той факт, що громадянські організації, як правило, працюють за принципом некомерційних організацій, що ускладнює їм самостійне фінансування своєї діяльності. Додатковим негативним фактором є гібридна агресія Росії проти України та економічні проблеми держави. За цих обставин посилення ролі громадських організацій у процес втілення в життя більш ефективної культурної дипломатії в європейських країнах можливе лише на еволюційній основі. Важливим напрямком докладання зусиль у цьому контексті є активізація діяльності громадських об'єднань представників різних етнічних груп. Однак цей потенціал також використаний не в повній мірі у сенсі просування процесу вирішення завдань вітчизняної культурної дипломатії.

Ще однією важливою формою розвитку зв'язків неурядових громадських організацій у сфері культурної дипломатії є розвиток взаємодії із Організацією Об'єднаних Націй з питань культури і освіти ЮНЕСКО. Європейська ідентичність формується на основі нової ролі історика, який прагне пояснити трагічні події, але не є судією, який презентує суспільству остаточний вирок щодо минулого та пам'яті про нього. Зрештою в процесі формування ідентичності важливо пам'ятати, за кого ви себе вважаєте, тим ви й є, принаймні потенційно. Європейська ідентичність України вибудовується й через інтеграцію її історії до історії Європи. Потрібно укорінити Україну в минулому Європи. Мова може йти й про створення спільних комісій польських, литовських, українських та російських істориків. Але це можливо зробити лише у демократичному середовищі та встановленні правильної «політичної» відстані від минулого. Важливу роль у цьому процесі може відігравати Всеукраїнська асоціація музеїв.

У сучасній Європі продовжують існувати фрагментовані різні спільноти колективної пам'яті. Країни Євросоюзу мають обмаль спільних церемоній вшанування пам'яті. Це ж можна сказати про перформанси, тобто тілесні практики. Фламенко або полька залишаються переважно національними танцями. Різною є й соціальна пам'ять. Кожна європейська нація має свій пантеон героїв. Але досі немає загального пантеону героїв або героїнь Європи. Національні прапори країн Євросоюзу залишаються важливими символами ідентичності, навіть попри свідоме домінування над ними прапору Євросоюзу. Треба пам'ятати, що розвиток спільних проєктів виставкової діяльності музеїв України в європейських країнах має бути одним із пріоритетів стратегії реалізації завдань вітчизняної культурної дипломатії в країнах-членах Європейського Союзу.

Культурна дипломатія формується і реалізується на основі складного балансу взаємодії внутрішньої і зовнішньої політики. Інформаційні потоки, які циркулюють між цими політичними секторами, впливають на алгоритми формування стратегії і тактики реалізації пріоритетів культурної дипломатії. У

новітній історії незалежності України 2013-2014 рр. стали епохальним вододілом. Україна остаточно розсталася з радянським минулим. Внаслідок цього зміни зовнішньополітичного курсу України стали незворотними. З'явилися нові умови для розвитку культурної дипломатії. Культурна дипломатія впливає на питання захисту національної безпеки, формування міжнародного іміджу України, зміцнення національної ідентичності та є інструментом загальної державної культурної політики.

В інформаційному суспільстві актуальною є роль символів у формуванні реальності. Із символами працює культура, тому культурна дипломатія має відігравати дедалі більшу роль. Традиційно важливим завданням дипломатії є просування інформаційними засобами інтересів України за кордоном. Національна культура це посол миру. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття на міжнародній арені в соціокультурних відносинах дедалі частіше проявляється тенденція нівелювання культурних відмінностей, конфлікту різних ідентичностей, або сприйняття іншої культури за законами ринку. Потрібен діалог, толерантність і спадкоємність національних культур у світі за умов його глобалізації. Громадські організації закордонного українства відіграють дедалі більшу роль у діалозі європейських культур формує соціально-економічні та політичні передумови для розбудови сучасного Європейського Союзу. Тому взаємодія вітчизняних неурядових громадських організацій із громадськими структурами української діаспори є стратегічним напрямком розвитку мережі структур, які мають забезпечувати реалізацію задач культурної дипломатії України. Культурна дипломатія у всіх своїх формах має постійно працювати на мирний діалог на рівні держави, структур громадянського суспільства, індивідів.

Отже, у зовнішній політиці України європейський напрям посідає стратегічне, пріоритетне місце. В процесі реалізації національних інтересів України особливо важливим є не лише розвиток співробітництва на міждержавному двосторонньому рівні, а й встановлення та поглиблення відносин із загальноєвропейськими інтеграційними структурами.

Серед європейських інституцій, що відіграють провідну роль у формуванні нової архітектури Європи, зокрема її економічної структури, вирізняється Європейський Союз (ЄС) – найвпливовіша інтеграційна структура на Старому континенті. Вступ до нього залишається перспективною метою зовнішньої політики України, для досягнення якої вже зроблені перші конкретні кроки. Регулярними стали зустрічі з "трійкою" Європейського Союзу, відбулися перші засідання Ради співробітництва, Україна відкрила Постійне представництво при ЄС у Брюсселі, в країні створено Комітет з питань зв'язків із ЄС тощо.

У червні 1994 р. в Люксембурзі було підписано Угоду про партнерство та співробітництво між Україною і Європейським Союзом. У листопаді 1994 р. Верховна Рада України ратифікувала цю угоду, яка формалізує цілий комплекс економічного, політичного та культурного співробітництва між Україною і ЄС. Протягом 1995-1997 рр. прискорився процес імплементації цієї угоди країнами-членами Європейського Союзу (одним із перших ратифікував цей документ парламент Великобританії).

Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом набула чинності 1 березня 1998 р. і передбачала в перспективі після набуття Україною статусу країни з ринковою економікою розпочати переговори про створення зони вільної торгівлі між ЄС і Україною. Країни-члени ЄС уже сьогодні є важливими торговельно-економічними партнерами України.

1 червня 1995 р. в Брюсселі Президент України Л.Кучма та Голова комісії європейських товариств Ж.Сантер підписали Тимчасову угоду про торгівлю між Україною і ЄС. На зустрічі голів держав та урядів країн-членів ЄС 14 грудня 1996 р. за ініціативою Німеччини було розглянуто єдиний план дій Європейського Союзу щодо розвитку співробітництва з Україною. Протягом 1994-1995 рр. у рамках фінансової допомоги та згідно з програмою "ТАСІС" ЄС надав Україні кредитів на суму майже 1 млрд. єкю.

Економічний аспект співробітництва органічно поєднується з регулярними політичними консультаціями між Україною і Європейським Союзом, в тому

числі на найвищому політичному рівні. Бажання України стати повноправним членом ЄС вперше було проголошено Президентом України Л.Кучмою на засіданні Ради Європи в січні 1996 р. У червні 1998 р. указом Президента України була затверджена Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу, що складається зі 140 розділів і визначає основні пріоритетні напрямки діяльності органів виконавчої влади на період до 2007 р., протягом якого мають бути виконані передумови для вступу України в ЄС.

На другому саміті Україна – Європейський Союз, який відбувся у Відні в жовтні 1998 р., українська сторона запропонувала розпочати переговори про надання Україні статусу асоційованого члена. У вересні 2000 р. Президент Л.Кучма очолив Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, була прийнята Програма інтеграції України в ЄС, у відповідності до якої український уряд розробляв щорічні Плани дій щодо реалізації вищезгаданих документів.

В свою чергу, у грудні 1999 р. на саміті ЄС в Гельсінкі було прийнято Спільну стратегію Європейського Союзу щодо України, але не було схвалене рішення про надання Україні статусу асоційованого члена ЄС, на що розраховувала українська сторона. На сьомому саміті Україна-ЄС, що відбувся в жовтні 2003 р. в Ялті, Європейський Союз запропонував Україні свій План дій, в якому містилися переважно вимоги до України і теж не передбачалося надання їй статусу асоційованого членства в ЄС в разі його виконання. Це викликало насторожену реакцію Києва.

Взаємини між Україною і ЄС ще більше ускладнилися після наступного саміту в липні 2004 р., що пояснювалося початком президентської кампанії в Україні. Втім, стратегічний курс України на євроінтеграцію залишався незмінним. Але після історичного розширення Європейського Союзу (1 травня 2004 р.) відразу на десять нових країн-членів настав етап адаптації до нових реалій. Передусім країни «ядра» Європейського Союзу виступили проти подальшого прискореного розширення.

25 лютого 2005 р. Європейський Союз затвердив для України статус

«спеціального сусідства». Нова програма співпраці, яка передбачає інтенсифікацію діалогу з питань економічного, політичного, енергетичного, освітнього, культурного співробітництва була розрахована на три роки. Залежно від результату трансформації економічних та соціально-політичних структур України ЄС мав визначатись із подальшою стратегією відносин. 1 вересня 2005 р. Україна скасувала візовий режим для громадян країн ЄС.

Нарешті 1 грудня 2005 р. на IX саміті Україна – Європейський Союз було оголошено про політичне рішення визнати Україну країною з ринковою економікою. Після технічного оформлення процедури скасування антидемпінгових розслідувань щодо товарів українського виробництва на Спільному ринку, ЄС наблизився до визнання факту готовності України до вступу у Світову організацію торгівлі. Це є першим кроком на важкому шляху до створення зони вільної торгівлі у відносинах України з країнами ЄС. Наступним кроком європейської інтеграції України мають стати: митний союз, безвізовий режим, вільний рух товарів, капіталів, послуг, робочої сили, приєднання України до Шенгенського простору, інституційний органічний вступ України до ЄС і як заключний етап заміна гривні на євро. Європейські оптимісти розраховували, що Україна подолає цей шлях за десятиріччя.

Підписання Україною 26 лютого 1992 р. Гельсінського Заключного акта Ради з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ) стало юридичним оформленням приєднання нової держави до загальноєвропейського процесу. В грудні 1994 р. Україна підтримала перетворення НБСЄ в Організацію з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), членами якої стали 54 країни. 21 березня 1995 р. в Парижі Україна підписала Пакт стабільності в Європі, спрямований на будівництво єдиної і солідарної Європи, відкритої для діалогу та співробітництва.

Розбудовуючи Україну як незалежну європейську державу, український народ повертається до історичних традицій, які визначають природне місце його країни як повноправного учасника європейської спільноти. Україна вважає умовами створення стабільності в Європі генезис демократичних політичних

інститутів влади, розвиток громадянського суспільства, захист цінностей свободи та дотримання прав людини. Сприяння в подоланні та остаточному знятті бар'єрів між Заходом і Сходом Європи буде головним внеском України в будівництво стабільної, нової і єдиної Європи. 6 грудня 2005 р. на нараді міністрів закордонних справ країн ОБСЄ Україна виступила за посилення ролі зазначеної організації у відстоюванні демократичних цінностей у світі.

26 вересня 1995 р. Україна стала повноправним членом Ради Європи. Вступ до цієї авторитетної і впливової європейської міжурядової структури стало надзвичайно важливим кроком для України. Цим вона не лише вкотре підтвердила свою належність до європейської сім'ї народів, а й одержала підтвердження вірності обраного шляху до побудови справді демократичного, правового суспільства. Вступ до Ради Європи прискорив процес прийняття нової Конституції України. Протягом кількох років Україна повинна узгодити своє національне законодавство з критеріями Ради Європи. Протягом 1996 р. Україна підписала та ратифікувала більшість конвенцій Ради Європи з питань захисту прав людини.

Демократичні принципи Ради Європи поступово впроваджуються у внутрішньополітичне життя України, чому сприяє діяльність Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської комісії) та тимчасового Моніторингового комітету Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЕ) по Україні. У травні 2005 р. на третьому (варшавському) саміті Ради Європи було вирішено, що за результатами парламентських виборів (березня 2006 р.) мала закінчитись процедура моніторингу за виконанням зобов'язань, які Україна брала на себе як передумову вступу до Ради Європи.

Удосконалення форм і методів європейської культурної дипломатії України залежить від спроможності налагодження ефективної роботи існуючих центральних органів виконавчої і законодавчої влади. Це сприяє формуванню чіткої стратегії формування і реалізації європейської культурної дипломатії України. Стратегія не може бути замінена вимушеними тактичними діями, які

лише вносять «косметичні» правки до іміджу, а не покращують його фундаментально.

Звичайно, реалізація стратегії вітчизняної європейської культурної дипломатії залежить від ефективного використання бюджетних ресурсів, відповідного кадрового дипломатичного забезпечення та удосконалення механізмів взаємодії між органами виконавчої влади в процесі дипломатичної діяльності. На цій основі можливо підвищення ефективності взаємодії урядових і неурядових учасників процесу реалізації вітчизняної європейської культурної дипломатії як важливої складової стратегічної дипломатії.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ У ВІДНОСИНАХ З ВЕЛИКОЮ БРИТАНІЄЮ, ФРН І ФРАНЦІЄЮ

3.1. Стратегічна дипломатія України в Європейському Союзі.

Розвиток процесу європейської інтеграції після революційних подій 1989-1991 рр., які радикально змінили розстановку сил в Європі, поставив перед елітами та народами країн-членів Європейського Союзу складну проблему визначення стратегічних пріоритетів. Результатом суперечливого компромісу між європейськими оптимістами та песимістами стала ідея інтеграції за моделлю «багатьох швидкостей». Концептуально вона була пов'язана зі спробою одночасного поглиблення інтеграції країн європейського ядра та

поетапного розширення Європейського Союзу. Зазначена логіка дала підстави вести мову про «нову» та «стару» Європу².

Водночас така стратегія загострила проблему визначення геополітичних меж ЄС. Відомий французький соціолог П'єр Бурд'є слушно зауважував, що «відмінності, здійснені за допомогою соціальної логіки, можуть, таким чином, видаватися породженими природою речей (достатньо подумати про ідею «природних кордонів»)»³. Але визначення такого «природного» географічного кордону об'єднаної Європи в умовах стрімкої економічної глобалізації та формування загальноєвропейського Спільного ринку стало суто символічною справою.

«Історично Європа, - зазначає П.Вандич, - завжди складалася з кількох зон, які репрезентують різні рівні розвитку. Вони перебували у взаємодії, розвиненіші країни (серцевина або центр) стимулювали та спонукали до розвитку менш розвинені»⁴. За цих умов культурні відмінності в Європі, навіть попри релігійні війни та інші конфлікти, завжди створювали творчий потенціал інтенсивного розвитку. Отже, новітня історія європейської інтеграції переконливо довела, що «зовнішні кордони ЄС відрізняються від кордонів шенгенського простору та євро зони»⁵. Ці прагматичні мотиви спонукали розробити проект формування навколо Європейського Союзу своєрідної «периферії», яка тісно прив'язана до ЄС у економічній та політичній сферах, але органічно та функціонально не є частиною Євросоюзу.

У зазначеному контексті у звіті Ради ЄС до Віденської Європейської Ради у грудні 1998 р. наголошувалося, що «саме стосовно своїх сусідів ЄС має найбільш довготермінові інтереси та відчуває найбільшу потребу у цілісності та

---

² Ulrich Beck, Edgar Grande. Das kosmopolitische Europa. Gesellschaft und Politik in der Zweiten Moderne. Frankfurt-am-Meine, 2004. С.23.

³ Бурд'є П. Соціологія політики. М., 1993. С.36.

⁴ Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодні. К., 2004. С.18.

⁵ Herfried Münkler. Imperien. Die Logik der Weltherrschaft – vom Alten Rom bis zu den Vereinigten Staaten. Berlin, 2005. С.253.

ефективності своєї політики»⁶. Щоправда, потенціал спільних стратегій Європейського Союзу щодо нової Східної Європи так і не був достатньою мірою реалізований. На противагу Спільним стратегіям концепція політики сусідства виникла як гібридний інструмент політики ЄС, який спирався б на повноваження Співтовариства та на можливості і ресурси його держав-членів. У серпні 2002 р. Генеральний секретар Ради ЄС Х.Солана та тодішній Комісар ЄС з питань зовнішньої політики К.Паттен у спеціальному листі визначили параметри політики сусідства щодо України, Росії, Білорусі та Молдови. Рада міністрів ЄС у рішенні щодо питань зовнішніх зносин від 18 листопада 2002 р. констатувала бажання визначити політику, яка б допомогла посилити відносини зі східноєвропейськими сусідами: Україною, Молдовою та Білоруссю. Зокрема, наголошувалося, що ЄС потребує сформулювати амбіційний, довгостроковий та інтегрований підхід відносно зазначених вище країн з метою розвитку демократії та сприяння економічним реформам, сталому розвитку і торгівлі, допомагаючи, таким чином, забезпечити більшу стабільність та процвітання поза межами нових кордонів ЄС. Більш конкретні обриси концепція «спеціального сусідства» набула у березні 2003 р. у серії доповідей Європейської комісії «Ширша Європа – сусідство: нові рамки відносин із нашими південними та східними сусідами» та Стратегії «Європейська політика сусідства» (ЄПС) від 12 травня 2004 року⁹.

Прагнення визначити відносини ЄС зі східними сусідами, запобігти створенню розподільчих ліній внаслідок розширення ЄС та уникнути вакууму безпеки, забезпечення стабільності і процвітання в сусідньому до ЄС регіоні стали головними факторами, що сприяли появі європейської політики сусідства. В практичному форматі політики «спеціального сусідства» базовий принцип диференціації тлумачиться як необхідність брати до уваги специфічну ситуацію

---

⁶ Marise Cremona, Christophe Hillion. L'Union fait la force? Potential and Limitations of the European Neighbourhood Policy as an Integrated EU Foreign and Security Policy. EUI Working Papers LAW. 2006. №39.

⁹ Council Conclusions – European Neighborhood Policy – Doc. 10189/04, June 14, 2004.

в рамках індивідуальних країн Східної Європи та Середземномор'я та рівень відносин з цими країнами.

Президент В.Ющенко, виступаючи в Європейському парламенті у лютому 2005 р., виходячи з єврооптимістичного бачення ситуації, констатував, що «політика сусідства не сприймається нами у якості адекватної основи для подальших відносин з ЄС. Формат наших відносин повинен виходити з визнання України невід'ємною частиною об'єднаної Європи». Але після розширення 1 травня 2004 р. Європейський Союз не міг дати Україні гарантію вступу. А Україна, у свою чергу, за копенгагенськими критеріями членства, на думку ЄС, не була здатна реально претендувати на вступ.

29 листопада 2006 р. Європейська Комісія презентувала своє бачення зміцнення європейської політики сусідства. Пропонувалося з 12 млрд. євро запланованих в бюджеті 2007-2013 рр. на європейську політику сусідства виділити 1 млрд. з яких 700 млн. відійде в Європейський інвестиційний фонд. Другий фонд 300 млн. євро мав працювати на зміцнення демократії. Ці ресурси отримуватимуть учасники політики сусідства, які досягають успіху в проведенні реформ. На думку посла Європейської комісії в Україні Ієна Боуга, Україна досягла найбільших успіхів серед одинадцяти країн, з якими Європейський союз реалізовує свою політику сусідства. На початку 2007 року набрала чинності нова програма сусідства «Простір процвітання, стабільності і безпеки». Передбачається, що в перспективі політика сусідства дозволить користуватися європейською зоною вільної торгівлі і спрощеним візовим режимом. Однак зазначена програма не впливає на темпи вступу України до ЄС. Водночас постала проблема співвідношення між політикою Євросоюзу щодо розвитку «спеціального сусідства» та прагненням України закріпити у новій посиленій Угоді про співробітництво з ЄС статус асоційованого члена.

22 січня 2007 р. Рада міністрів закордонних справ 27 країн Європейського Союзу затвердили директиви делегації ЄС на переговорах щодо підготовки нової стратегічної угоди з Україною, яка не передбачала, але й не заперечувала членства України у віддаленій історичній перспективі. За місяць 22 лютого

2007 р. Верховна Рада України п'ятого скликання прийняла Заяву «Про започаткування переговорів між Україною та ЄС щодо укладання нового базового договору». Зокрема, український парламент закликав констатувати відкритість ЄС для членства України, як і для будь-якої європейської держави, що визнає і поважає принципи свободи, демократії, поваги до прав людини і фундаментальних свобод, верховенства права; укласти новий договір відповідно до наявної договірної практики ЄС щодо країн Центральної та Східної Європи (нових держав-членів ЄС) і з урахуванням сучасних викликів і реалій розширеної Європи; започаткувати етапність визначальних кроків інтеграції України до ЄС у відповідних сферах відносин: політичній, економічній, безпековій, правовій, гуманітарній та інших; наповнити новий договір нормами прямої дії; визначити чіткі строки, на які укладається новий договір; сприяти на основі нового договору поступовому динамічному розвитку і поглибленню відносин між Україною та ЄС аж до набуття Україною повноправного членства в ЄС, а у середньостроковій перспективі – отриманні належного доступу до внутрішнього ринку ЄС через зростаючу економічну інтеграцію України до європейських ринків товарів, послуг, капіталу та робочої сили. Однак ставлення більшості представників еліти Європейського Союзу до України детермінується логікою цивілізаційного фактору. Україна, - зазначав С.Гантінгтон, - позначена роздвоєністю і має дві окремі культури. Лінія цивілізаційного розлому між Заходом та православ'ям проходить через її осердя, і так було впродовж століть. Такий цивілізаційний дуалізм, в залежності від конкретної ситуації у міжнародних відносинах, може бути як слабкістю, так і конкурентною перевагою України.

У регіональному вимірі основний акцент «Європейською політикою сусідства» робиться на формалізацію співпраці з ОЧЕС та ГУАМ. Зокрема, Україна відіграє важливу роль в чорноморському проекті Європейського Союзу. У сферах зовнішньої політики і безпеки Україна завжди відстоює активну позицію, яка цілком відповідає умовам, правилам і принципам Європейського Союзу. Відомий британський фахівець із проблем Європейського Союзу Пітер

Беррі запропонував країнам, які прагнуть вступити до ЄС, але ще не одержали запрошення, об'єднатися в так званий клуб кандидатів. Замість того, щоб поодиноці намагатися прискорити процес, Україні, Туреччині та іншим державам слід створити органи на зразок євросоюзівських і разом здійснювати реформи для досягнення інтеграційних критеріїв. ОЧЕС може відповідати цим критеріям¹⁶. Альтернативним проектом може бути ГУАМ. Планується, що за період 2007-2010 рр. країни ГУАМ на реалізацію спільних проектів отримають від ЄС 915 млн. євро. Бюджет політики спеціального сусідства ЄС на період 2007-2010 рр. становить 4,6 млрд. євро. Наприклад, Марокко та Туніс, які разом мають 41 млн. жителів за цей час отримають 954 млн. євро, а 46 мільйонна Україна лише 494 млн. євро. Тобто в перерахунку на кожного мешканця один тунісець отримає 30 євро, а українець неповні 11 євро¹⁷.

Наведена вище статистика свідчить про недостатнє розуміння елітами країн ЄС специфіки трансформації українського суспільства. Зокрема, важко відбувається процес наближення України до європейських демократичних стандартів. Втім, «спочатку ЄС повинен з'ясувати для себе, чого він хоче від України, від Південного Кавказу й від Каспійського регіону, і відповісти на запитання, що він може зробити, аби його позиція стала зрозуміла всім. І тільки тоді він зможе переформулювати це запитання і поставити його новій владі: куди і з ким іде Україна?»¹⁸.

В Угоді про створення коаліції демократичних сил у Верховній Раді України шостого скликання, підписаній 29 листопада 2007 р. наголошувалося на задачі «ухвалення мети про вступ України в НАТО, при збереженні рівноправних та добросусідських відносин з Російською Федерацією та іншими

---

¹⁶ Клуб для кандидатів. Голос України. 2006. 18 листопада. С.5.

¹⁷ Frankfurter Allgemeine Zeitung. 2007. 7 September С.14.

¹⁸ Шерр Дж. Загроза енергетичній безпеці: довгоочікувана відповідь ЄС. Дзеркало тижня. №9. 2007. 8-16 березня. С.3.

сусідніми країнами, зміцнення лідерських позицій України в Східноєвропейсько-чорноморському регіоні»¹⁹.

Поки що практичним кроком Євросоюзу стало підписання 18 червня 2007 р. в Люксембурзі Угоди про візовий режим. Ціною для України стала угода про реадмісію нелегальних біженців. Зокрема, запроваджується порядок ідентифікації та повернення нелегальних мігрантів у разі, якщо вони перетнули європейський кордон з боку України. Відповідно більшість витрат на це має взяти Україна. В свою чергу ЄС до кінця 2008 р. обіцяє фінансову допомогу у 2,3 млн. євро на боротьбу з нелегальною міграцією та поліпшення прикордонного сервісу²⁰. Попри такі символічні кошти, європейські експерти закликали повною мірою забезпечити права людини, котра опинилася в статусі нелегального біженця або мігранта. Через два роки після підписання і набрання чинності угоди про реадмісію між Україною та ЄС змусить Україну за свій рахунок повертати до себе всіх нелегалів, що прибули в країни ЄС з її території. Наприкінці листопада 2007 р. Рада міністрів Європейського Союзу ратифікувала угоди про спрощення візового режиму між Україною та ЄС та про реадмісію. Це має активізувати співпрацю України та ЄС з усього комплексу питань безпеки.

В офіційному тексті Плану дій «Україна – Європейський Союз» у сфері юстиції, свободи та безпеки, схваленому розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.06.07 №406-Р визначено: «Вжиття необхідних заходів для забезпечення систематичного співробітництва між поліцією, митною і прикордонною службами, службами розвідки та безпеки з метою запобігання і протидії протиправній діяльності, що має міжнародний характер».

23 липня 2007 р. в інтерв'ю «Frankfurter Allgemeine Zeitung» голова Європейської комісії Жозе Мануель Баррозу відверто констатував: «ні ми, ні Україна не можемо зараз осилити її вступ до ЄС. Її очікує доля Туреччини. Ми

---

¹⁹ Угода про створення коаліції демократичних сил у Верховній Раді України шостого скликання. Голос України. 2007. 1 грудня. С.14.

²⁰ Голос України. 2007. 20 червня. С.5.

взяли на себе зобов'язання вести переговори з Туреччиною. Переговори – це одна справа, вступ – інша. Переговори з Анкарою триватимуть, але до фактичного вступу ще далеко». Такий підхід закріплює статус “спеціального сусідства” України та ЄС. Зокрема, експерти Deutsche Bank у 2003 р. розробили систему економічних індикаторів, які дають можливість об'єктивно оцінювати рівень структурної конвергенції нових країн членів ЄС. Наприклад, такими критеріями є обсяг валового національного продукту на душу населення, відсоток зовнішніх інвестицій до ВВП, рівень безробіття, частка аграрного сектору в економіці, рівень внутрішніх цін та інфляції, сальдо державного бюджету, обсяг експорту до країн ЄС, тощо²¹. Україна за більшістю цих показників поступається не лише Болгарії та Румунії, а й Туреччині.

Позитивним моментом «Європейської політики сусідства» для України було дедалі чіткіше бачення її серед потенційних кандидатів на вступ до ЄС. Наприклад, за даними соціологічного опитування «Євробарометер», проведеного восени 2007 р., наступна кількість громадян країн ЄС вважала певні держави близькими сусідами Європейського Союзу: Україна 57%, Росія 55%, Білорусь 49%, Молдова 37%, Грузія 29%, Марокко 28%, Туніс 24%, Вірменія 23%, Алжир 20%, Єгипет 17%, Казахстан 16%, Ізраїль 14%, Йорданія, Ліван, Лівія по 12%, Сирія 11%, Палестинські території 10%. Україна, таким чином, стала найбільш відомим сусідом Європейського Союзу. Але це, мабуть, єдине, що може нас втішити.

16-18 жовтня 2007 р. відбувся П'ятий раунд переговорів щодо підготовки нової посиленої угоди між Україною та ЄС. Європейська Комісія висунула пропозицію про продовження на рік плану дій Україна – ЄС, виконання якого було розраховано до 2008 року. У зв'язку з підготовкою до підписання 13 грудня 2007 р. Договору реформ Україна висловлювала сподівання, що процес розширення ЄС триватиме і прийом нових членів залежатиме не від

---

²¹ Jürgen Gerhards, Michael Hölscher. Kulturelle Unterschiede in der Europäischen Union. Ein Vergleich zwischen Mitgliedsländern, Beitrittskandidaten und der Türkei. Wiesbaden, 2005. С.16.

кон'юнктурних політичних міркувань, а від їх відповідності об'єктивно визначеним критерієм членства.

Триває складний процес приєднання України до Світової організації торгівлі. Україна зіштовхнулася з ультимативними вимогами встановлення нульових ставок на імпорт сільськогосподарської продукції. Драматизму ситуації додає той факт, що від часу вступу до СОТ залежить початок переговорів про створення зони вільної торгівлі з ЄС. Крім того, Європейський Союз висунув вимогу до України про перегляд регулювання з експортного мита. Зрештою, зона вільної торгівлі з ЄС може нормально функціонувати лише за умов наведення порядку на українській митниці.

Нова посилена угода про співпрацю між Україною та ЄС має стати інструментом реалізації практичних заходів щодо подальшого розвитку нашої держави на основі її європейського вибору. До змісту нового документа можуть бути включені принципи економічної інтеграції й політичної асоціації України до ЄС з метою поглиблення діалогу в усіх сферах взаємодії: створення зони вільної торгівлі, вільного пересування товарів, людей, послуг і капіталу, що приведе до дедалі глибшої та продуктивнішої інтеграції України в ринок Європейського Союзу, напрацювання відповідної інституційної бази майбутнього асоційованого членства України в ЄС. Нова стратегічна угода має стосуватися також питань зовнішньої політики, юстиції, свободи і безпеки, проблем міграції, відмивання брудних капіталів, торгівлі наркотиками та людьми, боротьби з міжнародною організованою злочинністю.

Реалізації цієї перспективи для України має сприяти налагодження конструктивного діалогу з неформальним угрупованням "Європейською радою з міжнародних відносин", яка була створена у жовтні 2007 р. Зазначена структура працюватиме у тісній взаємодії з апаратом Верховного представника ЄС з питань зовнішньої політики і безпеки, який відповідно до лісабонського «Договору реформ» отримує статус заступника голови Європейської комісії.

Звичайно, ЄС не скаже «ні» країні, яка буде підготовлена до вступу. Але Україні на цьому шляху доведеться здолати ще чимало перешкод. Надто

великою є поляризація політичних сил в Україні. Кожна з них працює на знищення економічної основи діяльності опонентів. Завдяки цьому Україна в очах європейських аналітиків дедалі частіше стає країною, де здійснюються негативні прогностичні сценарії. Внаслідок цього Європейський Союз дуже складно усвідомлює, що Україна є не просто географічним сусідом Європи, а саме європейським сусідом.

Кордони Європейського Союзу мають бути не географічними, а ціннісними. Французький соціолог П.Бурд'є вів мову про взаємозв'язок між соціальним і фізичним простором. Україна є географічним центром Європи, але її соціальною периферією. Для структурно-функціональної інтеграції України до Європейського Союзу слід розуміти логіку процесу європейської інтеграції та адаптуватися до цього процесу. Інакше Україна залишатиметься на периферії європейського інтеграційного процесу.

28 лютого 2022 р., за 5 днів після початку повномасштабної російської агресії проти України, яка сколихнула весь цивілізований світ, Україна офіційно подала до Брюсселя заявку про вступ до Європейського Союзу і висловила сподівання, що ЄС, враховуючи обставини, зможе швидко почати цю процедуру. 1 квітня 2022 р. Київ, який залишався під тиском російських окупантів, відвідала голова Європейського парламенту Роберта Метсола. Вона запевнила, що Європарламент швидко розгляне заявку України на початок переговорів про вступ до ЄС. А 1 березня 2022 р. президенти держав-членів Європейського Союзу – Болгарії, Чехії, Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Словаччини та Словенії виступили із спільною заявою, в якій зазначали про необхідність терміново надати перспективу членства в ЄС Україні та негайно розпочати переговори про членство за прискореною процедурою²⁷⁵. І дійсно, вже 8 квітня президент Європейської Комісії Урсула фон дер Ляйен під час візиту до Києва офіційно передала В. Зеленському опитувальник, заповнення якого є необхідним кроком для надання Україні статусу кандидата в ЄС. Через

---

²⁷⁵ Герасимчук С. Реакція найближчих до України країн на напад Росії. URL: <http://prismua.org/russian-attack/>

10 днів, 18 квітня, Україна передала заповнену першу частину опитувальника, що складався з 370 запитань на близько 40 сторінках і стосувався політичної та економічної проблематики. До речі, саме в цей день розпочалася друга фаза наступу Росії на Донбасі з метою повного контролю над територіями Донецької та Луганської областей і утримання сухопутного коридору з АР Крим. У відповідь Рада ЄС виділила Україні 1,5 млрд євро військової допомоги.

На другу частину опитувальника ЄС, переданого Україні 13 квітня, потрібно було більше часу. Адже він був набагато більший: майже 240 сторінок із приблизно двома тисячами запитань і стосувався питань впровадження в Україні європейського права. Менш ніж за місяць, 9 травня 2022 р., Україна передала Єврокомісії заповнену і цю частину: відповіді склали майже 4 тис. сторінок²⁷⁶. Такої оперативності в ЄС ще не було ніколи. У відповідь, уже 12 травня в Міністерстві закордонних справ РФ заявили, що Росія проти вступу України не лише в НАТО, але і до Європейського Союзу, а 14 травня уточнили, що якщо Євросоюз схвалить початок процедури вступу України до ЄС, це буде означати кінець об'єднання і буде свідчити, що воно керується суто геополітикою.

20 квітня 2022 р. до Києва здійснив візит голова Європейської Ради Шарль Мішель. Він відвідав зруйновану російськими окупантами Бородянку, де запевнив, що «миру без справедливості не може бути». А 9 травня 2022 р. він відвідав Одесу, де висловив стурбованість блокадою українських портів. 4 травня 2022 р. Європейська комісія оголосила шостий пакет санкцій проти РФ. Угорщині було запропоновано перехідний період до 2024 р., аби відмовитись від російської нафти. 6 травня у Варшаві за ініціативою урядів Польщі та Швеції відбулася міжнародна донорська конференція, учасники якої обговорили обсяги та способи допомоги Україні в час агресії Росії та для повоєнного відновлення. Відкриваючи конференцію, президент Європейської

---

²⁷⁶ Україна передала ЄС заповнену другу частину опитувальника, необхідну для отримання статусу кандидата на членство в ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-peredala-yes-zapovnenu-drugu-chastinu-opituvalnika-neobhidnu-dlya-otrimannya-statusu-kandidata-na-chlenstvo-v-yes>

Ради Шарль Мішель заявив, що вона стане відправною точкою європейського «плану Маршалла» для України. У конференції взяли участь особисто чи онлайн президенти, прем'єр-міністри, представники урядів чи послы 37 держав світу. Виступаючи на її закритті, прем'єр-міністр Республіки Польща Матеуш Моравецький оголосив, що учасники конференції зібрали для України 6,5 млрд доларів, і заявив, що міжнародна спільнота повинна посилити санкції проти Росії, зокрема запровадити повне ембарго на газ і нафту, а також конфіскувати російські активи та федеральні резерви²⁷⁷. А 18 травня 2022 р. Європейська комісія рекомендувала виділити Україні кредит 9 млрд євро. 19 травня 2022 р. Європейський парламент проголосував за скасування імпорتنих мит на товари з України.

21 травня 2022 р. президент України В. Зеленський за підсумками переговорів із прем'єр-міністром Португалії А. Коштою зазначив, що Україну не влаштує жодна альтернатива статусу кандидата на вступ в Євросоюз. А МЗС України заявило, що несправедливо пов'язувати питання надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС із прогресом у інтеграції країн Західних Балкан до Європейського Союзу. 30-31 травня 2022 р. відбувся саміт Євросоюзу, на якому Італія, Кіпр, Угорщина виступили проти розширення антиросійських санкцій. 11 червня 2022 р. у Києві відбулися переговори з головою Європейської Комісії Урсулою фон дер Ляйєн, яка вдруге після широкомасштабного вторгнення РФ відвідала Україну. Під час них зазначалося, що сім країн-членів Європейського Союзу поки що не підтримують надання Україні статусу країни кандидата на вступ до ЄС, зокрема, проти виступають Австрія, Данія, Нідерланди, Швеція, а Німеччина і Франція – проти спрощеної та прискореної схеми такого рішення²⁷⁸.

Отже, не все так просто було у взаємовідносинах України та ЄС із цим питанням, адже для позитивного його вирішення потрібна була одностайна

---

²⁷⁷ Герасимчук С. Реакція найближчих до України країн на напад Росії. URL: <http://prismua.org/russian-attack/>

²⁷⁸ Фон дер Ляєн прибула до Києва обговорити заявку України на вступ до ЄС. URL: <https://www.golosameriki.com/a/eu-commission-head-ursula-von-der-leyen-second-visit-to-kyiv-since-russian-aggression-start/6613178.html>

підтримка усіх 27 країн-членів ЄС, а серед них залишаються розбіжності з питання надання Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу. Зокрема, особливу позицію щодо російсько-української війни й підтримки України займало угорське керівництво, а французький президент розмірковував щодо можливого приєднання України та деяких інших країн до європейського співтовариства в іншому, позаєвросоюзницькому форматі, були певні вагання керівництва Німеччини, Австрії, Нідерландів, Данії і Швеції щодо надання Україні офіційного статусу кандидата на вступ до ЄС. Мало того, наприклад, якщо 78% європейців вважають, що влада Росії винна в ситуації, що склалася в Україні, то Болгарія і Кіпр – єдині дві країни ЄС, де більшість громадян були не згодні з тим, що російська влада відповідальна за війну в Україні (46 і 52 % відповідно)²⁷⁹. На жаль, такої думки дотримувалися також окремі представники т. зв. політичної еліти і в інших європейських державах. Численні факти свідчать про спробу Росії через лояльних до неї зарубіжних політиків, експертів та інститутів, а також підривну діяльність своїх дипломатичних представництв за кордоном, нав'язати світу потрібний їй погляд щодо російсько-української війни та української історії і культури загалом. Наприклад, конкретні факти щодо впливу Росії на громадську думку в Болгарії та підривної роботи посольства РФ у Софії виклав у інтерв'ю «The Times» у липні 2022 р. прем'єр-міністр Болгарії Кирил Петков. А за даними американської розвідки, Росія з 2014 р. таємно витратила понад 300 млн. доларів, щоби спробувати вплинути на політиків та інших офіційних осіб у більш як двох десятках країн²⁸⁰.

23 червня 2022 р. Європейська Рада одноголосно визнала Україну (разом із Молдовою) офіційним кандидатом на вступ до Європейського Союзу, що стало історичною подією у взаємовідносинах України та ЄС і важливим політичним сигналом та свідченням реальної підтримки Євросоюзом і усіма

---

²⁷⁹ Як війна в Україні змінює громадську думку в Європі. URL: https://lb.ua/world/2022/05/11/516489_yak_viyna_ukraini_zminyuye_gromadsku.html

²⁸⁰ Див.: Прем'єр Болгарії розповів про вплив Росії в країні та підривну роботу посольства РФ. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/07/28/7360751/>; США: Росія з 2014 року витратила \$300 млн. для прихованого впливу на світову політику. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/13/7367348/>

його 27 державами-членами європейської перспективи України²⁸¹. Слід наголосити, що жодна інша держава в історії Європейського Союзу не отримувала цей статус так швидко після подання заявки на вступ.

Здобувши офіційний статус кандидата на вступ до Європейського Союзу як перший етап на шляху до повноправного членства в ЄС, Україна отримала нові важливі для неї переваги. Насамперед, позитивне рішення Європейської Ради є потужним політичним сигналом, що ЄС змінює своє ставлення до України від «політики сусідства та східного партнерства» до «політики розширення», і одного дня Україна стане членом цього елітного європейського об'єднання. А сам процес приєднання розпочнеться після того, як усі нинішні держави-члени ЄС одноголосно підтримають рішення про початок переговорів про вступ, тривалість яких, як свідчить практика, може бути різною в кожному окремому випадку. Нагадаємо, що нині, окрім України, статус кандидата мають ще шість країн: Туреччина (отримала статус у 1999 році), Північна Македонія (2005), Чорногорія (2010), Сербія (2012), Албанія (2014), Молдова (2022). Подали заявку на вступ та вважаються потенційними кандидатами Боснія і Герцеговина, Косово та Грузія. У процесі переговорів країні-кандидату потрібно привести своє законодавство у відповідність до законодавства ЄС, а також імплементувати політичні, соціальні, економічні, судові та адміністративні реформи. Отже, надання статусу кандидата стане потужним політичним поштовхом до прискорення розпочатих трансформацій в усіх, визначених ЄС, 35 політичних сферах та подальшої інтеграції України до спільного ринку Євросоюзу. 5 вересня 2022 р. Україна вперше провела засідання Ради асоціації Україна-ЄС у новому статусі – як країна-кандидат на членство в Європейському Союзі. Українська делегація на чолі з прем'єр-міністром Д. Шмигалем презентувала чіткі пропозиції (подальші кроки) для формування Порядку денного приєднання України до ЄС. Зокрема, було заявлено, що за останні місяці Україна «чітко продемонструвала спроможність на

---

²⁸¹ Україна офіційно отримала статус кандидата на вступ в ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/06/23/7141922/>

інституційному рівні ефективно втілювати в життя євроінтеграційний порядок денний навіть в умовах війни», і тому «очікуємо рішучих кроків з боку ЄС для поступової повної інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС з його чотирма свободами». Також на Раді асоціації було офіційно закріплено приєднання України з 1 жовтня до митних конвенцій про процедуру спільного транзиту і спрощення торгівлі, а отже, Україна стала 36-ю учасницею конвенцій держав щодо «митного безвізу».

У День Європи 9 травня 2021 р. у Страсбурзі відкрилась міжурядова конференція, присвячена темі «майбутнього Європейського Союзу». Заплановано, що цей форум працюватиме рік і до травня-червня 2022 року має подати рекомендації щодо удосконалення існуючої нормативно-правової системи функціонування Євросоюзу. Попередня така конференція працювала у 2003-2004 роках та виробила першу спільну конституцію Євросоюзу, яка навіть була підписана 29 жовтня 2004 р. у Римі, тобто вже після історичного розширення ЄС, яке відбулося 1 травня 2004 року. Тоді кількість країн-членів ЄС була доведена до 25, у 2007 р. після вступу Болгарії та Румунії їх стало 27, а 2013 р. після вступу Хорватії 28 країн-членів. Однак доля першої спільної конституції ЄС виявилась нещасливою. На референдумах у травні-червні 2005 р. вона була відхилена у Франції та Нідерландах. Після цього у 2007 р. прийняли Лісабонський договір реформ, який наразі є головним нормативним договором ЄС. Цей документ не вирішив ключових проблем: скасування національного права вето, верховенства наднаціонального законодавства над національним, запровадження спільної для зони євро податкового порядку, створення європейської армії.

Вихід Великої Британії з ЄС, який офіційно відбувся на початку 2021 р., створив велику прогалину у бюджеті ЄС. Негараздів економіці країн-членів додала пандемія коронавірусу та амбіційні плани запровадження до 2045 р. «кліматично нейтральної» економіки. Залишається черга країн, які навпаки сподіваються увійти до Євросоюзу. Нагадаємо, що Європейський Союз офіційно веде переговори про вступ з Албанією, Боснією та Герцеговиною,

Косово, Республікою Північна Македонія, Сербією, Чорногорією, Туреччиною. Кожна з цих країн має власні проблемні питання на шляху до ЄС. Заклик Хорватії та Словенії швидко прийняти до ЄС усі балканські країни, аби уникнути ризиків нових регіональних конфліктів, не був почутий у Брюсселі. Це не дивно, адже ЄС наразі не має зайвих ресурсів, аби абсорбувати ці бідні країни до свого складу. Натомість Туреччина, яка принаймні останні 20 років будує «нео-османську імперію» взагалі має гостро проблемні відносини з ЄС, постійно конфліктуючи, зокрема, з Грецією та Кіпром, маючи розбіжності з ЄС щодо сирійської та лівійської політики. Тобто нинішня конференція має вирішити низку стратегічних і тактичних питань щодо середньострокової перспективи розвитку процесу європейської інтеграції. Зрозуміло, що підходи наразі 27 країн-членів (після виходу Великої Британії залишились «шістка» країн-засновниць європейської інтеграції: Німеччина, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург; країни, які приєднались до ЄЕС 1973 р. Данія та Ірландія; Греція, яка вступила в ЄЕС в 1981 р.; Іспанія та Португалія – вступили в 1986 р.; Австрія, Швеція, Фінляндія – вступили в 1995 р.; «десятка», яка приєдналась у 2004 р. – Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина, Литва, Латвія, Естонія, Словенія, Кіпр, Мальта; Болгарія та Румунія – вступили в 2007 р., Хорватія – вступила в 2013 р.) абсолютні різний. Навіть у країнах-засновницях посилюються європейські скептичні настрої. У Нідерландах праві популісти ведуть мову про необхідність повторення британського досвіду виходу з ЄС. У Франції на такому виході наполягає лідерка найбільшої опозиційної партії «Національний альянс» Марін Ле Пен. У Німеччині правоконсервативна партія «Альтернатива для Німеччини» брала участь у виборах до бундестагу 2021 р. із програмним положенням щодо проведення референдуму про вихід ФРН з ЄС. У Італії тема виходу з ЄС популярна у середовищі популістів різної ідеологічної орієнтації. Зважаючи на це, навіть країни «ядра» Євросоюзу – Франція і Німеччина дуже складно виробляють спільну позицію щодо подальших кроків на шляху розвитку процесу європейської інтеграції. Президент Франції Е. Макрон вимушений рахуватись із наближенням дати президентських виборів,

які мають відбутись у травні 2022 року. Тому Е. Макрону не вистачає політичної харизми і політичного авторитету, аби стати новим неформальним лідером ЄС. Цю функцію з перемінним успіхом виконувала канцлерка ФРН А.Меркель, але після вересневих 2021 р. виборів до бундестагу вона йде з великої політики. Якою буде позиція нової урядової коаліції, яка після виборів сформується у ФРН, це велике питання. Такою розмитою позицією країн «ядра» ЄС користуються країни «нової» Європи.

Нагадаємо, що поняття «нова» Європа під час підготовки до інтервенції у Іраку навесні 2003 р. ввів тодішній міністр оборони США Д. Рамсфельд. «Новими європейцями» він назвав новобранців НАТО з країн Вишеградської четвірки (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина), балканські Словенію і Хорватію, балтійські країни Естонію, Латвію, Литву, Болгарію і Румунію. Ці країни послідовно підтримали США. Натомість ФРН і Франція зайняли обережну позицію, за що отримали ярлик «стара» Європа. Між нинішніми «новою» і «старою» Європою зберігається ціннісна прірва. Якщо країни «ядра» Європейського Союзу не виключають подальшого обмеження національного суверенітету на користь наднаціональних органів майбутньої «європейської республіки», то Польща, Чехія та Угорщина не погодили навіть планів приєднання до зони євро, зберігаючи національні грошові одиниці як символ суверенітету. Польща та Угорщина мають вже тривалу історію протистояння з судовою системою ЄС, яка навіть наполягає на запровадженні європейських санкцій проти Варшави та Будапешту за регулярну відмову виконувати настанови європейських органів з ключових політичних та економічних питань. У відповідь польські та угорські політичні еліти не виключають можливості виходу зі складу Європейського Союзу.

Перманентним головним болем для ЄС залишаються Болгарія та Румунія. Згадані країни є «зразковими» з точки зору корупційного засвоєння капіталів європейських фондів та винятково поверхового засвоєння норм європейського права щодо верховенства права та демократичного способу вирішення конфліктів. На парламентських виборах у Болгарії 4 квітня 2021 р. 5%

прохідний бар'єр подолали п'ять партій: правляча ліберально-консервативна партія «Громадяни за європейський розвиток Болгарії - ГЕРБ», про турецький «Рух за демократичні права», «Є такий народ», «Вставай, геть корупцію», «Демократична Болгарія». Але жодна з них не змогла сформувати новий уряд. У підсумку 11 липня 2021 р. у Болгарії відбулися другі поспіль парламентські вибори, що не додавало внутрішньополітичної стабільності та авторитету країні на міжнародній арені. У тривалому «клінчі» перебувають відносини ЄС з Румунією. Суд Євросоюзу у травні 2021 р. зажадав від Бухаресту забезпечити незалежність судової системи країни. Але навіть загроза європейських санкцій досі не зачистила румунську еліти від корупціонерів.

Наведені факти свідчать, що Євросоюз складно переживає кризові явища. Великі збитки, яких зазнали економіки країн-членів внаслідок пандемії, ніяк не компенсовані і немає перспектив на це. Зокрема, під тиском адміністрації Дж. Байдена ЄС відмовився ратифікувати угоду про створення зони вільної торгівлі з Китаєм. Натомість угода про створення трансатлантичної зони вільної торгівлі між ЄС і США потребує суттєвого доопрацювання, зважаючи на нинішні тенденції глобальної економічної кризи.

Таким чином, на порядку денному конференції щодо майбутнього ЄС намітились суттєві та принципові розбіжності між країнами-членами ЄС щодо цього майбутнього. Попри внутрішньополітичні негаразди, ФРН і Франція, точніше їхні правлячі еліти, вимагають переходу до «європейської республіки» з фактичним скасуванням національного суверенітету на користь наднаціональних органів влади, введенням спільного оподаткування для зони євро, створенням європейської армії. Але ці ідеї викликають алергію у країн «нової» Європи. Їм ближче британська позиція щодо відмови від проекту «Сполучених Штатів Європи» та заміни його проектом спільного європейського ринку. Утім, історія розвитку європейської інтеграції довела, що без політичної надбудови у вигляді наднаціональних органів влади, цей Спільний ринок банально не може працювати. Зокрема, й пандемія показала, що наднаціональні органи влади ЄС були фактично паралізовані, локдауни де-

факто скасували «чотири європейські свободи»: свободу руху робочої сили, послуг, товарів і капіталів. Хіба що капітали, як завжди, почувалися добре, перейшовши у цифровий формат. Але конфлікт між спекулятивним фінансовим капіталом і промисловим капіталом ніхто не скасовував не тільки у США, а й у Європейському Союзі.

Зважаючи на характер і глибину існуючих протиріч, скоріше за все, у травні-червні 2022 р. конференція не зможе подати узгоджений проект подальшого розвитку ЄС. Ймовірним компромісом може бути перехід на «аварійний» варіант європейської інтеграції «багатьох швидкостей». Тобто де-факто Євросоюз диференціюється на зони досягнення різних якостей інтеграційного процесу. «Ядро» каролінгської Європи (Німеччина, Франція, Італія, країни Бенілюксу) можливо створять щось на кшталт «Європейської республіки». Країни Піренейського півострову (Іспанія, Португалія), скандинавські та балтійські країни (Швеція, Данія, Естонія, Латвія, Литва) тяготитимуть до британсько-американської сфери впливу в Європі. Австрія, країни Вишеградської четвірки (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина), можливо Словенія та Хорватія можливо створять неформальну «Австро-угорську імперію 2.0». Решта Балкан, включно з Грецією, Кіпром та Мальтою ризикують опинитись у зоні турбулентності. Зважаючи на гіркий досвід порятунку Греції від дефолту у 2008-2020 рр., Європейський Союз має складну дилему щодо розширення на Західні Балкани, адже у такому випадку ризикує отримати ще «шість Грецій»: Албанію, Боснії та Герцеговину, Косово, Сербію, Північну Македонію та Чорногорію. Вони мало того, що бідні, так ще й дуже конфліктні між собою. Тим паче, що НАТО вже має досвід членства ворогуючих між собою Греції і Туреччини, тому ЄС навряд чи доцільного його повторювати.

Невизначеність з подальшою долею проекту європейської інтеграції «заморожує» де-факто процес подальшого розширення Євросоюзу. Надто конфліктна практика поділу субсидій склалась в ЄС, аби долучати до цього процесу нових реципієнтів. Також ускладнюється для України процес

гіпотетичного перегляду невігідних для національної економіки положень Угоди про зону вільної торгівлі 2014 року. Звичайно, вікно можливостей може як відкритись і тоді треба буде швидко скористатись з цієї нагоди, так і закритись наглухо. Це вимагає від української дипломатії посилення прогностичної функції у процесі реалізації концепції європейської інтеграції України.

Позиція Європейського Союзу щодо «Асоційованого тріо» Грузії, Молдови, України визначається політичним реалізмом, відсутністю чіткої стратегії щодо чорноморсько-азовсько-каспійського регіону та пошуком тимчасових тактичних рішень існуючих проблем.

Визначальний вплив на розвиток подій мала війна листопада 2020 року навколо Нагірного Карабаху показала, що Туреччина і Росія намагаються диктувати свої «погоджені компромісні» умови унормування конфліктів на Кавказі. Відразу після активної фази карабахської війни 2020 року турецький президент Реджеп Ердоган висунув ініціативу «3+3», тобто Росія, Туреччина та Іран мають вирішувати проблеми Азербайджану, Вірменії та Грузії. У далекому 1997 році, коли вперше мова зайшла про об'єднання «ГУАМ» (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова), Баку брав участь у цьому проекті, але після повернення Карабаху Азербайджан дипломатично віддалився від «Асоційованого тріо».

Власні інтереси у регіоні намагаються просувати Велика Британія та США. Британія створила неформальний союз із нинішньою турецькою владою, натомість правлячі у США демократи ближчі до головного подразника Ердогана Феттулаха Гюлена, який перебуває у еміграції в США. Натомість Євросоюз, здається, вичікує, чи утримається Ердоган при владі за результатами виборів в Туреччині, які мають відбутись восени 2023 року. Скоріше за все, США та ЄС більше за Британію зацікавлені в усуненні Ердогана від влади. Ймовірний варіант силової боротьби за владу у Туреччині може заплутати євроатлантичні карти в регіоні. Туреччина офіційно веде переговори про вступ до ЄС з лютого 2005 року, але не має дати їхнього завершення. У цьому сенсі

Євросоюз також не має відповіді на питання, де мають закінчитись кордони об'єднаної Європи: там, де поділяють європейські цінності, або там, де не тільки їх адаптують, а й мають європейський рівень життя. Тим паче, що у другому випадку Швейцарія, Норвегія, Ісландія, зрештою після виходу з ЄС Велика Британія показують, що суверенітет і національний добробут для них важливіший за європейську солідарність та перспективу членства в Європейському Союзі. Зрештою, Ердоган де-факто замінив турецький європейський проект на неоімперський проект. У цьому сенсі країни «старої» Європи сприймають європейські прагнення Грузії, Молдови, України як бажання компенсувати економічні проблеми та збалансувати за допомоги Євросоюзу асиметричні відносини з Росією. Але навіть у цьому питанні всередині ЄС немає консенсусу. Наприкінці своєї політичної кар'єри Ангела Меркель за підтримки президента Франції Емануеля Макрона ініціювали відновлення практики проведення самітів Євросоюз – Росія, які були перервані після анексії Криму у березні 2014 року. Звичайно, ця ініціатива наштовхнулася на опозицію Польщі та країн Балтії, але це не може завадити «творчому» двосторонньому російсько-німецькому та російсько-французькому діалогу.

На такому фоні 19 липня 2021 року у Батумі зустрілись президенти: Грузії Соломія Зурабішвілі, Молдови Майя Санду, України Володимир Зеленський. Їхнім партнером на переговорах став голова Європейської комісії Шарль Мішель. Кожен учасник переговорів прибув у старовинне грузинське місто з власними інтересами та спільними проблемами. Головна з цих проблем це невизначеність стратегії Європейського Союзу щодо країн так званого «Східного партнерства». Ще 24 червня міністри закордонних справ згаданих країн презентували у Брюсселі спільний проект «Асоційоване тріо», адже Грузія, Молдова та Україна мають угоди про асоціацію з ЄС. За підсумками батумської зустрічі президенти трьох країн підтвердили намір подати заявку на вступ до Євросоюзу. Формально це можна зробити, адже ЄС не є раз і назавжди закритим клубом. Але чинні угоди про асоціацію не передбачають гарантованого права цим країнами стати членами Євросоюзу. Власне

замовчування цієї перспективи було умовою підготовки і підписання відповідних угод про асоціацію. Нідерланди за підсумками референдуму проголосували за ратифікацію угоди про асоціацію з Україною на умовах закриття перспективи вступу до Євросоюзу.

Актуальна позиція Євросоюзу щодо «Асоційованого тріо» визначається невпевненістю внутрішньополітичної ситуації в цьому тріо. Осінь 2021 року може бути політично напруженою для України. Відсутність перспективи замирення ситуації на Донбасі, посилення конфліктного потенціалу по периметру кордонів із Росією та Білорусією, непростий дискурс щодо прав національних меншин із Угорщиною та Румунією, виклики зростання цін і тарифів максимально ускладнюють прогнозування спроможності влади стабілізувати ситуацію. В свою чергу Росія докладє зусиль, аби внутрішньополітична ситуація в Україні стала максимально напруженою, а зовнішньополітична ізоляція якомога щільнішою.

Непевною виглядає внутрішньополітична ситуація в Грузії. Восени поточного року у Грузії мають відбутися вибори до місцевих органів влади. Минулорічна угода грузинської опозиції та владної партії «Грузинська мрія», яка була досягнута за посередництва Євросоюзу, передбачає можливість проведення позачергових парламентських виборів, якщо правляча партія набере менше 40 відсотків голосів виборців на цих комунальних виборах. У 2020 році ЄС кредитував Грузію на мільярд євро, компенсуючи втрати економіки від пандемії. Найближчим часом ЄС має намір профінансувати майже на 4 мільярди євро прокладку електричного кабелю від Болгарії та Румунії дном Чорного моря до Грузії. Туреччина залишається головним торговельним партнером Грузії. Свої позиції у Грузії посилює Росія. Грузинський бізнесмен Леван Васадзе створив у травні нову політичну партію «Нація», яка орієнтована на Грузинську православну церкву. Саме вона вважається найбільш проросійської структурою у Грузії. Васадзе орієнтований на не міських виборців, а на грузинську глибинку, де вплив церкви найбільший. Зіткнення 5-6 липня 2021 р. навколо параду ЛГБТ перетворили цю партію на

третю політичну силу у країні після «Грузинської мрії» та опозиційного блоку «Сила в єдності». Структура влади в Грузії залишається нестабільною. Але ЄС готовий продовжити грати у гру збереження свого впливу у цій країні.

Більш певною виглядає внутрішньополітична ситуація в Молдові. За результатами парламентських та позачергових парламентських виборів чітку більшість мають молдовські політичні сили, орієнтовані на Європейський Союз. Але Євросоюз не готовий прискорити возз'єднання Молдови і Румунії. Передусім тому, що гіпотетично це ллє воду на російський млин, підтверджуючи тезу про перегляд існуючих кордонів у Європі. Адже не тільки Росія претендує на «нову модуляцію» міждержавних кордонів, а Туреччина зазіхає на перегляд кордонів члена ЄС Кіпру. 20 липня 2021 року візит до турецької частини Кіпру здійснив турецький президент Реджеп Ердоган. Він наголосив на намірі домагатись від міжнародного співтовариства визнання права кіпрських турків на створення своєї держави на території Північного Кіпру, відторгнутої від грецької частини внаслідок серпневої 1974 року війни.

Зважаючи на це, фокус уваги Євросоюзу до Чорноморських проблем є ширшим за «Асоційоване тріо». Але ця увага автоматично не втілюється у чітку політичну стратегію. Європейський Союз не має стратегії врегулювання конфліктів навколо Придністров'я, Абхазії та Південної Осетії. Аналогічна ситуація для Євросоюзу із Кримом та ОРДЛО. Де-факто це означає асиметрично слабшу позицію ЄС на територіях, які Росія вважає своєю сферою впливу. Натомість ЄС говорить про намір прийняти асоційованих членів, розміщених на Західних Балканах. Мова йде про Боснію та Герцеговину, Сербію, Північну Македонію, Чорногорію, можливо, Косово. Але Сербія і Косово продовженням замороженого конфлікту між собою взаємно блокують перспективу вступу до ЄС. Етнополітичні громади Боснії не мають консенсусу щодо поділу влади та перебувають у миру лише під фактичним протекторатом ЄС. Звернення Чорногорії до ЄС з проханням покрити свій борг Китаю зайвий показує чорногорську економічну вразливість. Тим часом ЄС не вирішив проблему, як компенсувати втрати бюджету ЄС після виходу Великої Британії.

Дискусія щодо майбутнього ЄС ускладнюється різним баченням природи правової держави у «старих» країнах-членах ЄС та у Польщі та Угорщині.

Тож відкритою є відповідь на питання, яким буде Європейський Союз за рік або за середньо терміновий період часу? Результати виборів у Німеччині та Франції наразі є не прогнозованими. Новий баланс влади у цих країнах на час написання цієї статті є незрозумілий. Внаслідок цього за нинішніх політичних обставин Євросоюз об'єктивно нездатний виробити навіть середньо термінову стратегію щодо «Асоційованого тріо».

На період 2021-2027 рр. ЄС виділив шістьці країн Західних Балкан майже 14 млрд. євро, що не вирішує їхніх структурних та інституційних проблем. Натомість країни «Асоційованого тріо» залишились на більш скромному бюджеті програми «Східного партнерства» Євросоюзу. Якщо справи сильніші за слова, то такими рішеннями ЄС демонструє своє ставлення до перспективи розширення.

Таким чином, не тільки проблематика якісного стану європейської інтеграції (переходу до «європейської республіки» або «Європи багатьох швидкостей»), а й кількісного збільшення держав-членів Європейського Союзу потребують додаткових зусиль заради знаходження прагматичних працюючих компромісів. Гарантом таких компромісів може бути європейська наднаціональна бюрократія, яка безпосередньо зацікавлена у експансії проекту європейської інтеграції. Не випадково п'ять років європейська бюрократія показово вимотувала Велику Британію на переговорах про умови виходу з ЄС, аби створити прецедент кризового виходу, який не вирішує проблем, котрі стали його причинами. Британський приклад європейська наднаціональна бюрократія використала як запобіжник виникненню бажання виходу з ЄС інших потенційних претендентів, які мотивуються до пошуку прийнятних компромісів в ЄС, а не до ризиків перебування поза межами ЄС. Головними опонентами європейської наднаціональної бюрократії залишаються скептично налаштовані щодо проекту європейської інтеграції популісти. Класик французького постмодернізму Жан Франсуа Ліотард анонсував «кінець

політики», який стимулюється політичним примиренням із статус-кво. Вирішення питання про владу зіштовхується та синхронізується із глобальною економічною кризою. Під впливом цієї кризи головним дефіцитом стали кваліфіковані робочі місця, адже занепадають традиційні індустріальні галузі, а нові інформаційні технології не потребують масової робочої сили. Внаслідок цього відбувається стрімка маргіналізація структури суспільства, розмиваються межі між соціальними прошарками та їхні ціннісні орієнтири. «Безкласові бездільники» стають соціальною піною, яка руйнує соціальну структуру. Критики демократичної політичної культури наголошують, що зменшується політична активність на багатьох національних виборах та особливо на виборах депутатів Європейського парламенту. Політичні партії стають втіленням цієї масштабної соціальної кризи.

«Зникнення» класичного робітничого класу, який був основою лівих соціал-демократичних політичних партій Європи, відсуває лівих на маргінес сучасних політичних процесів. Ситуацією користуються популісти, які перехоплюють на свій бік традиційний електорат лівих партій. Внаслідок цього занепадають великі масові «народні» партії на зразок християнських демократів або соціал-демократів. Під впливом цієї тенденції відбувається перегрупування «центристських» політичних проєктів, проявом чого у Німеччині у 2005–2021 рр. була діяльність «великих коаліцій» (за винятком періоду 2009–2013 рр., коли внаслідок тодішньої політичної кон'юнктури християнські демократи утворили коаліцію з вільними демократами).

Починаючи з нульових років XXI століття помітною стає тенденція посилення ультраправих популістських партій у країнах членах ЄС. Наприклад, у Бельгії «Влаамський блок» виступає за створення Фландрії, проти мультикультуралізму та толерантності. У Данії ці ідеї відстоює «Датська народна партія». На Кіпрі у червні 2021 р. правлячі консерватори «Демократичного об'єднання» та соціал-демократи «Прогресивної партії трудового народу Кіпру» втратили голоси на користь ультраправих націоналістів з «Національного народного фронту». Як бачимо, ця тенденція

проявляється навіть у маленьких за кількістю населення країнах Євросоюзу. Егоїзм і дефіцит знань ускладнює формування задовільного соціального порядку. Наприклад, між старими та новими країнами-членами ЄС спостерігається різне ставлення до феномену корупції. Під корупцією розуміється недотримання представниками влади нормативних стандартів роботи заради отримання незаконної особистої вигоди. Однак у форматі структурних фондів ЄС корупційні практики змусили у середовище правлячих еліт, які розподіляють ці фонди.

Ще одна лінія диференціації проходить у просторі організації суспільної праці. Історична висока заробітна плата в розвинутих країнах Європейського Союзу сформувалась завдяки потужності професійних спілок, які підтримували вищий рівень заробітної плати порівняно з бідними країнами, де був надлишок робочої сили. Однак неоліберальний консенсус часів М.Тетчер зруйнував у Європі реноме і високий статус профспілок та вивів їх за межі владної політичної боротьби. Додатковим інструментом підриву високого рівня заробітної плати у Західній Європі стає перенесення до країн третього світу промислового виробництва, внаслідок чого не тільки послаблюються профспілки, а й втрачаються кваліфіковані робочі місця.

Пандемія також актуалізувала проект повернення екологічного економічного проекту. Вибір на користь «зеленої економіки» стимулює зміну суспільних цінностей та повсякденних практик поведінки людей. До 2050 р. планується перейти на кліматично нейтральну економіку із досягненням проміжних цілей вже до 2030 року. У випадку реалізації цих цілей неминучим буде зіткнення різних суспільних інтересів як специфічних соціальних результатів, які приносять користь окремим індивідам або соціальним групам. Зелені приходять на заміну класичним лівим. Адже лівий політичний спектр втрачає свій політичний потенціал. Відбувся підрив традиційної соціальної бази лівих партій часів існування класичних індустріальних суспільств.

Пандемія коронавірусу створила кризу легітимації влади як на національному, так і на наднаціональному рівнях. Зазначена тенденція

проявляються в економічній кризі, коли держава та її наднаціональні надбудови у вигляді інститутів Євросоюзу руйнують засади функціонування соціальної держави. Ще одним проявом кризи є порушення адміністративної раціональності, що проявляється у алогічності карантинного «вимкнення» економік та проблем із вакцинацією від коронавірусу. Наслідком вище наведених тенденцій є криза мотивації дій влади і суспільства внаслідок стресового перевантаження конкуруючими цінностями та інтересами. Звичайно, ці тенденції позначаються на роботі конференції щодо майбутнього Європейського Союзу.

Історія європейської інтеграції свідчить, що феномен міждержавної інтеграції ґрунтується не тільки на спільних матеріальних інтересах, а й на співпраці на засадах спільних норм і цінностей. У іншому сенсі європейська інтеграція є результатом взаємного доповнення держав-членів ЄС на основі розподілу праці та підтримки ефективності функціонування наднаціональних інститутів.

Європейський Союз працює на основі багатої європейської традиції, створює її нові форми і значення та піддається їхньому зворотному впливу. Історичні європейські культури характеризуються різноманітністю та можуть трансформуватись завдяки спроможності бути рефлексивними. Спільний доробок європейської інтеграції є своєрідним культурним капіталом у формі знань та ідей, які легітимізують статус і владу. Сучасний Європейський Союз з суто політичної точки зору все більше стає цілісним утворенням. Однак зберігаються соціокультурні межі між англосаксонською та романською Європою, між Північною протестантсько-католицькою та Південною переважно католицькою Європою. У сучасному Європейському Союзі зберігається соціокультурна ціннісна «полярна» вісь Північ–Південь. Тобто Скандинавські країни, які не зазнали прямого впливу античної культури, на відміну, наприклад, від італійців, іспанців, греків, певною мірою французів та німців, досить відчутно відрізняються за своїм менталітетом від Середземноморських країн, які в свою чергу за цим критерієм досить суттєво

відрізняються від британців. Не випадково важливим напрямком європейського інтеграційного процесу є формування європейських регіонів, які по суті є еманациєю глибинних соціокультурних меж на рівні локальних територіальних об'єднань.

На Південному–Сході Європи виділяються Балкани як традиційне перехрестя соціокультурних впливів різних цивілізацій насамперед Європи та Близького Сходу. Внаслідок цього в умовах перехідних історичних періодів тут формуються центри напруги, які вибухаючи на тривалий час перерозподіляють зони впливу між різними народами, країнами та цивілізаціями. Надто складними залишаються перешкоди на шляху до виконання країнами Західних Балкан політичних, економічних і правових критеріїв набуття членства в ЄС. Албанія, Боснія та Герцеговина, Косово, Сербія, Республіка Північна Македонія мають завершити формування інститутів функціональної та ефективної демократії, конкурентоспроможної ринкової економіки та завершити імплементація норм європейського права до національного законодавства. Також необхідно залишити в історії примари великодержавного шовінізму, який дестабілізує Балкани. Мова йде про відмову від проєктів створення «Великої Албанії», або «Великої Сербії». Тільки у цьому випадку політичну стратегію Євросоюзу щодо країн Західних Балкан можна буде вважати історично успішною. Тільки вступ усіх балканських країн до Європейського Союзу може врятувати Західні Балкани від розбрату і нового кривавого переділу кордонів.

На нашу думку, можна виділити декілька базових сценаріїв завершення роботи конференції: перший – оптимістичний, другий – песимістичний, третій – реалістичний. Зазначені міркування дають підстави вважати, що європейсько-оптимістичний сценарій завершення роботи конференції щодо майбутнього Європейського Союзу, який мав би полягати у прийнятті чітких рекомендацій щодо плану дій з перетворення ЄС на «Європейську республіку» зі скасуванням національного суверенітету є утопічним. Так само малоімовірним є європейсько-скептичний сценарій підсумків зазначеної конференції. Адже

британський досвід виходу з Європейського Союзу навіть найбільш затятим ворогам європейського наднаціонального проекту показав надто ризикований сценарій виходу. Власне він таким виявився навіть для такої великої держави як Велика Британія, що тоді казати про середні за розмірами економіки і політичного впливу країни-члени ЄС. Тому навіть найбільші європейські скептики скоріше за все пристануть на компромісний варіант європейської інтеграції «багатьох швидкостей», коли до проекту «Європейська республіка» поєднуюватимуться не просто держави, формально готові до практичної реалізації зазначеного проекту, а й бажаючі цього. За цих обставин найбільш вірогідним є третій реалістичний сценарій підсумків роботи конференції щодо майбутнього європейської інтеграції. Кожна з 27 нинішніх країн-членів Євросоюзу, так сам як і країни претенденти на вступ, почують «сигнали», які вони очікують та які їх влаштовують. Власне подальша політична боротьба відбуватиметься навколо інтерпретації цих сигналів.

3.2. Стратегічна дипломатія України у відносинах з Великою Британією

Велика Британія зайняла чітку позицію засудження російської агресії проти України від часу анексії Криму²⁸². Інтенсифікація «гібридної війни» у квітні 2014 р. після захоплення бандою Гірка (Стрелкова) Слов'янська та збиття 17 липня 2014 р. пасажирського нідерландського «Боїнга» стимулювала Британію до мотивування Європейського Союзу щодо запровадження системи санкцій проти РФ. Кремль активізував гібридну війну проти Євросоюзу. Зокрема, російська інтервенція у Сирії масштабувала процес міграції сирійців до Європи. Криза 2015 р. з біженцями посилила європейські скептичні настрої у Великій Британії. Внаслідок цього 23 червня 2016 р. відбувся референдум, на якому більшість громадян проголосувала за вихід з Європейського Союзу²⁸³.

²⁸² Грубінко А.В., Мартинов А.Ю. Європейський Союз після BREXIT: продовження історії. Тернопіль, 2021. С.46.

²⁸³ Грубінко А.В., Мартинов А.Ю. Європейський Союз після BREXIT: продовження історії. Тернопіль. 2021. С.58.

Британські еліти обрали стратегію «Глобальної Британії», яка передбачала розвиток особливих відносин зі США та Австралією (у 2020 р. було створено воєнний альянс «AUCUS»), та зміцнення відносин з країнами Балтії і Польщею в Європі²⁸⁴. Особливий характер також мали британсько-турецькі відносини та британсько-польські відносини. Тому вихід з ЄС не бачився як суттєва проблема, адже було завдання збереження зони вільної торгівлі з ЄС (через Ольстер, угода щодо чого була досягнута у березні 2023 р.)²⁸⁵.

7-8 жовтня 2020 р. під час візиту у Лондон президента України В. Зеленського була підписана угода про зону вільної торгівлі між Британією та Україною, а також угода щодо виділення Великою Британією для України 1,4 млрд. євро на розвиток військово-морського флоту в обмін на створення британської військово-морської бази в Очакові. Російська пропаганда тлумачила це як «англосаксонське воєнне освоєння території України», що нібито загрожує безпеці РФ. Влітку 2021 р., коли російські війська концентрувались вздовж периметру кордону з Україною, Велика Британія закликала ЄС і НАТО до солідарності з Україною. Восени 2021 р. РФ висунула ультиматум з вимогою фактичної капітуляції НАТО. Британська дипломатія рішуче заперечила проти цього.

4 січня 2022 р. відбулася телефонна розмова міністра закордонних справ України Д. Кулеби і міністра закордонних справ Британії Ліз Трасс. Сторони погодили позицію на фоні посилення російського тиску на Україну. 13 січня 2022 р. у телефонній розмові президента України В. Зеленського і прем'єр-міністра Великої Британії Б. Джонсона мова йшла про реальність прямої російської агресії проти України. Британія надала Україні чергову партію зброї. Зрештою, 1 лютого 2022 р. Київ відвідав британський прем'єр-міністра Борис Джонсона. Велика Британія висловила підтримку Україні та продовжила

---

²⁸⁴ Aukus deal: US, UK and Australia agree on nuclear submarine project. URL: <https://www.bbc.com/news/world-australia-64945819>

²⁸⁵ Allister Heath. The Brexit revolt against the Remain establishment has only just begun. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/2023/03/22/brexit-revolt-against-remain-establishment-has-just-begun/>

постачання зброї, що відіграло важливу роль у відбитті атаки на Київ після 24 лютого 2022 року.

Тим часом 10 лютого 2022 р. у Москві відбулися переговори міністра закордонних справ Великої Британії Е. Трасс і міністра закордонних справ Росії С. Лаврова. Британія наполягала на відведенні російських військ від українських кордонів. «Якби сталося вторгнення Росії в Україну, українці стали б боротися, це був би довгий, затяжний конфлікт. Союзники України впровадили б жорсткі санкції проти окремих інститутів та особистостей. Ми маємо також чітко дати зрозуміти, що «Північний потік-2» не запрацює» - зазначала Ліз Трасс²⁸⁶. Наступного дня у Москві пройшли переговори міністра оборони Росії С. Шойгу і міністра оборони Великої Британії Б. Уолліса, за підсумками яких посольство Британії тимчасово переїхало з Києва до Львова.

17 лютого 2022 р. сайт МЗС України повідомив, що за підсумками зустрічі міністра закордонних справ України Д. Кулеби і міністра закордонних справ Великої Британії Л. Трасс оголошено про створення союзу Британії, Польщі, України. Л. Трасс зазначала, що «повідомлення про передбачувану аномальну військову активність України на Донбасі є кричущою спробою російського уряду сфабрикувати приводи для вторгнення. Велика Британія продовжить викривати дезінформаційну кампанію Росії»²⁸⁷.

19 лютого 2022 р. на полях Мюнхенської конференції з питань безпеки президент України В. Зеленський провів переговори з прем'єр-міністром Великої Британії Б. Джонсоном. Британський прем'єр-міністр Б. Джонсон оголосив про санкції проти п'яти російських банків, Г.Тимченка і братів Ротенбергів. Відразу після масштабування російської агресії 25 лютого 2022 р. британський прем'єр-міністр Б. Джонсон закликав росіян протестувати проти війни в Україні, адже «Свобода України потрібна світу»²⁸⁸. Також Борис

---

²⁸⁶ *День*. 11 лютого 2022. С.1.

²⁸⁷ *День*. 18 лютого 2022. С.1.

²⁸⁸ Boris Johnson: I believe that Ukraine will retake Crimea and Donbas. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/eng/interview/2023/01/18/7154388/>

Джонсон висловив сподівання, що поразка Росії у війні на території України сприятиме зміні путінського режиму.

За умов осади Києва російськими війська 18 березня 2022 р. президент України В. Зеленський заявив, що за підсумками переговорів з прем'єр-міністром Б. Джонсоном домовились зміцнювати антивоєнну коаліцію. Міністерство оборони Великої Британії висловило протест військовому аташе РФ з приводу військових злочинів російської армії в Україні. 24 березня 2022 р. на саміті НАТО Британія оголосила про направлення в Україну чергової партії зброї.

29 березня 2022 р. на фоні консультацій української і російської делегацій у Стамбулі британський прем'єр-міністр Б. Джонсон запевнив, що навіть підписання українсько-російської угоди буде недостатнім аргументом для скасування британських санкцій проти РФ. Водночас Британія не була готова надати Україні гарантії безпеки на рівні НАТО. Натомість британський прем'єр-міністр Б. Джонсон оголосив про намір посилити морську оборону Одеси та закликала країни НАТО радикально змінити ставлення до РФ. Британія стимулювала зміну позиції ФРН щодо постачання зброї Україні. 8 березня 2022 р. у Лондоні Борис Джонсон провів переговори з німецьким канцлером О. Шольцем, на яких мова йшла про широку підтримку України у війні проти РФ²⁸⁹.

Після поразки російської армії на київському напрямку 9 квітня 2022 р. Київ з візитом побував британський прем'єр-міністр Б. Джонсон. Велика Британія відмовилась обміняти В. Медведчука на двох британських громадян, захоплених у Маріуполі. 3 травня 2022 р. прем'єр-міністра Великої Британії Б. Джонсона у Зверненні до Верховної Ради України констатував, що «настав зоряний час України», зробивши аналогію до відомого виступу У.Черчилля під час Битви за Британію 1940 року.

---

²⁸⁹ Scholz in London. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. 9 März 2022. S.1.

11 травня 2022 р. Велика Британія надала гарантії безпеки Швеції і Фінляндії, які подали заявку на вступ у НАТО²⁹⁰. 24 травня 2022 р. Британія заявила, що неготова до військового розблокування Одеси для експорту зерна з України. Це сприяло досягненню «зернової угоди».

6 червня 2022 р. Консервативна партія Великої Британії проголосувала вотум довіри своєму лідерові Б. Джонсону, якого звинувачували у проведенні вечірки під час ковідного локдауну (211 за – 148 проти)²⁹¹. Міністр закордонних справ Великої Британії Ліз Трасс назвала розправою «вирок» «суду ДНР» двом британцям, захопленим у Маріуполі. Конкретику військово-технічного співробітництва 10 травня 2022 р. командувач ЗСУ В. Залужний обговорив з міністром оборони Великої Британії Беном Воллесом.

17 червня 2022 р. Київ знову відвідав британський прем'єр-міністр Борис Джонсон. Сторони домовились, що українські військові навчатимуться на території Британії. Велика Британія заборонила постачати Росії нафтогазове обладнання. Джонсон заявив, що піде у відставку, якщо доведеться припинити військову допомогу Україні. Російська пропаганда раділа з того, що 28 червня 2022 р. перший міністр Шотландії Н. Стерджен оголосила про проведення 19 жовтня 2023 року референдуму щодо незалежності Шотландії. У листопаді 2022 р. Верховний суд Британії визнав референдум нелегітимним. Ці події стимулювали внутрішньополітичну кризу у Лондоні. 6 липня 2022 р. у відставку пішли міністр фінансів Ріші Сунак і міністр охорони здоров'я Саджид Джавід. 7 липня 2022 р. Борис Джонсон оголосив про відставку з посади прем'єр-міністра та лідера Консервативної партії. 9 липня 2022 р. міністр оборони Великої Британії Б. Воллес відвідав українських військових, які навчаються на території Британії. 24 серпня 2022 р. президент України В.

---

²⁹⁰ Sweden and UK. URL: <https://www.gov.uk/world/sweden/news>

²⁹¹ Boris Johnson to remove. URL: <http://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/originsofparliament/birthofparliament/overview/riseofcommons/>

Зеленський нагородив прем'єр-міністра Великої Британії Б. Джонсона Орденом Свободи²⁹².

5 вересня 2022 р. відбулися вибори нового лідера Консервативної партії. Конкурували між собою Р. Сунак і Л. Трасс. Лідером консерваторів була обрана Ліз Трасс. 7 вересня 2022 р. відбулася офіційна відставка прем'єр-міністра Бориса Джонсона. Новим прем'єр-міністром стала Ліз Трасс. Президент України В. Зеленський закликав зберегти спадок Джонсона у боротьбі проти РФ. 8 вересня 2022 р. померла королева Великої Британії Єлизавета II. Наступником став її старший син Чарльз (Карл III). У Британії оголошено десятиденний траур²⁹³.

21 вересня 2022 р. у Лондоні прем'єр-міністр Великої Британії Л. Трасс провела переговори з прем'єр-міністром України Д. Шмигалем. Мова йшла про британську допомогу у стримуванні російської агресії проти України. 4 жовтня 2022 р. під загрозою вотуму недовіри уряд Л. Трасс погодився відкликати зменшення максимальної податкової ставки. Але вже 20 жовтня 2022 р. відбулася відставка прем'єр-міністра Ліз Трасс. 25 жовтня 2022 р. прем'єр-міністром Великої Британії став Ріші Сунак²⁹⁴.

16 листопада 2022 р. президент України В. Зеленський провів телефонну бесіду з прем'єр-міністром Великої Британії Р. Сунаком. Сторони обговорили падіння ракети на сході Польщі. Наголошувалось, що це не казус-белі з нападом РФ на країну-члена НАТО.

19 листопада 2022 р. Київ відвідав прем'єр-міністр Великої Британії Р. Сунак. Сторони підтвердили наміри продовжити воювати проти російської агресії в Україні. 23 листопада 2022 р. Верховний суд Великої Британії визнав незаконним призначений на 2023 р. референдум щодо незалежності Шотландії. Це стабілізувало внутрішньополітичне становище Британії.

---

²⁹² Зеленський у Києві вручив Орден Свободи Джонсону. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3557319-zelenskij-u-kievi-vruciv-dzonsonu-orden-svobodi.html>

²⁹³ King Charles III, the new monarch. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-59135132>

²⁹⁴ Rishi Sunak prime minister of United Kingdom. URL: <https://www.britannica.com/biography/Rishi-Sunak>

25 листопада 2022 р. Київ відвідав міністр закордонних справ Великої Британії Дж. Клеверлі. Британія наполягала на продовженні наступу на РФ. 6 грудня 2022 р. Р. Сунак і Дж. Байден обговорили збільшення постачання американського газу до Британії у контексті енергетичної безпеки Європи.

16 грудня 2022 р. британський прем'єр-міністр Р. Сунак розпорядився провести аудит військової допомоги Україні та заявив, що до виведення російських військ з усієї території України не можуть вестися переговори з РФ. 13 січня 2023 р. відбулася телефонна розмова президента України В. Зеленського і прем'єр-міністра Великої Британії Р. Сунака. Британія обіцяла прискорити постачання танків «Челленджер» Україні. Велика Британія розпочала підготовку українських танкових екіпажів.

15 лютого 2023 р. прем'єр-міністр Шотландії Н. Серджен оголосила про свою майбутню відставку. Вона висловила сподівання, що її наступник приведе Шотландію до незалежності. Наприкінці березня 2023 р. її наступником став шотландець пакистанського походження Хумза Юсуф²⁹⁵.

Демонстрацією загального партійного британського консенсусу щодо допомоги Україні 16 лютого 2023 р. став візит до Києва лідера Лейбористської партії Великої Британії Кіра Стармера²⁹⁶. Відбулися переговори з президентом України В. Зеленським. Обговорювались питання подальшої британської допомоги.

16 лютого 2023 р. Київ відвідав лідер Лейбористської партії Великої Британії Кір Стармер. Відбулися переговори з президентом України В. Зеленським. Обговорювались питання подальшої британської допомоги, зокрема, щодо підготовки українських військових у Британії.

З метою стабілізації внутрішньополітичного становища 27 лютого 2023 р. у Лондоні британський прем'єр-міністр Р. Сунак і голова Європейської комісії

---

²⁹⁵ Хумза Юсуф обраний новим лідером Шотландської національної партії. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/2020912-khumza-yusuf-obraniy-novim-liderom-shotlandskoyi-natsionalnoyi-partiyi-zamist-nikoli-sterdzhen>

²⁹⁶ До Києва з неоголошеним візитом прибув лідер британської опозиції. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics-news/do-kieva-z-neanonsovanim-vizitom-pribuv-lider-britanskoj-opozitsii-pobuvav-u-buchi-i-zustrivsia-z-zelenskim-foto.htm>

Урсула фон дер Ляйєн уклали угоду про зону вільної торгівлі в Ольстері. 10 березня 2023 р. у Парижі прем'єр-міністра Великої Британії Р. Сунак і президент Франції Е. Макрон обговорили проблеми нелегальної міграції. Також Париж і Лондон погодили план зміцнення позицій України на Чорному морі. 22 березня 2023 р. МЗС РФ заявило, що постачання Україні до британських танків «Челенджер» снарядів зі збідненим ураном буде ескалацією конфлікту. Принц Вільям відвідав британський військовий контингент у Польщі.

27 березня 2023 р. Хумза Юсуф став новим прем'єр-міністром Шотландії. Питання проведення нового референдуму щодо незалежності Шотландії було відкладено до кращих часів. 11-14 квітня 2023 р. президент США Дж. Байден здійснив візит до Великої Британії та Ірландії з нагоди 25-річчя Белфастської угоди про мир в Ольстері.

6 травня 2023 р. у Лондоні відбулася офіційна коронація Чарльза III. Україна була представлена прем'єр-міністром Д. Шмигалем і дружиною президента України О. Зеленською. 9 травня 2023 р. під час візиту у Вашингтон міністра закордонних справ Великої Британії Дж. Клеверлі було заявлено, що Британія готова була надати Україні ракети «Storm Shadow» дальністю до 250 км. На переговорах 15 травня 2023 р. у Лондоні між президентом України В. Зеленським і прем'єр-міністром Великої Британії Р. Сунаком наголошувалось, що можливість створення коаліції з надання винищувачів Україні залежить від позиції США.

24 травня 2023 р. Київ відвідав міністр оборони Великої Британії Бен Воллес. Відбулися переговори з міністром оборони України О. Резніковим. Українські льотчики приступили до навчання на «F-16». 26 травня 2023 р. британський парламент визнав голодомор 1932-1933 рр. геноцидом українців. 8 червня 2023 р. Вашингтон відвідав прем'єр-міністр Великої Британії Р. Сунак. Обговорювались питання британсько-американської підтримки України.

21-22 червня 2023 р. прем'єр-міністр Д. Шмигаль побував на лондонській міжнародній конференції з відновлення економіки України. Велика Британія декларувала збереження санкцій проти РФ до виплати нею компенсацій Україні.

Обговорювались проблем страхування воєнних ризиків для іноземних інвесторів в Україні. 25 червня 2023 р. на фоні провалу заколоту Є. Пригожина в РФ британська преса закликала готуватись до несподіваного розпаду РФ. Британці були проти постачання Україні американських касетних боєприпасів, хоча РФ їх вже використовувала проти України.

21 липня 2023 р. президент України В. Зеленський звільнив посла України у Великій Британії В. Пристайка. Приводом для відставка стала точка зору посла на те, що Україна занадто гостро критикує Британію за недостатню допомогу Україні. Мова йшла про додаткові системи ППО за умов поглиблення воєнних поставок РФ із Китаю та КНДР.

11 серпня 2023 р. Україна розпочала з Великою Британією переговори про гарантії безпеки. Україну відвідав начальник генерального штабу Великої Британії Т. Радакін. Після шести місяців тренувань у Британії в Україну повернулись 900 морських піхотинців.

31 серпня 2023 р. замість міністра оборони Б. Воллеса міністром оборони Великої Британії став Грант Шеппс. 7 вересня 2023 р. відбулася телефонна розмова президента України В. Зеленського і прем'єр-міністра Великої Британії Р. Сунака. Обговорювались проблеми українського наступу та делійського саміту «великої двадцятки». Обговорювались гарантії чорноморського зернового транзиту.

15 вересня 2023 р. Велика Британія оголосила російську приватну військову компанію «Вагнер» терористичною організацією. 20 вересня 2023 р. лідер Лейбористської партії Кір Стармер заявив, що у випадку перемоги на виборах виступатиме за повернення Великої Британії до Митного союзу з ЄС. 28 вересня 2023 р. Київ відвідав міністр оборони Великої Британії Грант Шеппс. Головнокомандувач ЗСУ В. Залужний провів переговори з начальником штабу оборони Великої Британії Т. Радакіним. Мова йшла про проблеми українського контрнаступу на Донбасі.

Атака «Хамас» 7 жовтня 2023 р. проти Ізраїлю сплутала конфігурацію в Євразії. 19 жовтня 2023 р. прем'єр-міністр Великої Британії Р. Сунак відвідав

Ізраїль із візитом солідарності. Більше сотні британських компаній продовжували співпрацювати з РФ. На цьому фоні падав рівень популярності консервативної партії. Прем'єр-міністр Р. Сунак, аби покращити ситуацію, здійснив кадрові перестановки. 13 листопада 2023 р. колишній міністр закордонних справ Дж. Клеверлі став міністром внутрішніх справ, натомість колишній прем'єр-міністр Д. Кемерон став міністром закордонних справ.

16 листопада 2023 р. у Києві президент України В. Зеленський провів переговори з міністром закордонних справ Великої Британії Д. Кемероном. Міністр закордонних справ України Д. Кулеба і міністр закордонних справ Великої Британії Д. Кемерон відвідали Одесу. Британія стимулювала Катар до посередництва щодо обмінів військовополоненими між Україною і РФ.

11 грудня 2023 р. міністр закордонних справ Великої Британії Д. Кемерон висловив догану прем'єр-міністру Шотландії Х. Юсафу за несанкціоновану зустріч з президентом Туреччини Р. Ердоганом. Це була своєрідна профілактика незалежної зовнішньої політики Шотландії. Нарешті, 11 грудня 2023 р. Велика Британія оголосила, що створює Бюро застосування торговельних санкцій, яке покликане стежити за дотриманням британськими фірмами санкцій щодо російської економіки. Оголошено про передання Україні двох мінних тральщиків. У Британія намітились проблеми з набором екіпажів для військових кораблів.

3.3. Українська стратегічна дипломатія в Німеччині

Федеративна Республіка Німеччина є традиційним стратегічним партнером України в Європі. Впродовж 1991-2017 років, які пов'язані із радикальними змінами на континентів та в обох державах, існували різні умови для формування і реалізації стратегії культурної дипломатії України в Німеччині. Ретроспективний аналіз тенденцій, здобутків і проблем українсько-німецької співпраці в сфері культури становить як науковий, так і практичний інтерес.

Культурні зв'язки України і Німеччини мають більш як тисячолітню історію. Їх розвиток відбувався у загальноісторичному контексті, формуючись відповідно до політичних, соціально-економічних і культурних реалій свого часу. Культурні зв'язки залишаються найбільш масовим видом спілкування народів. Культурні контакти найчастіше не припиняються навіть у періоди загострення політичних відносин, хоча набувають іншої специфіки, аніж за сприятливих політичних часів. Зокрема, у монографії М.Яцишина досліджено особливості формування та реалізації культурних зв'язків на державному та регіональному рівнях між Україною та ФРН наприкінці 1980-х на початку 1990-х років. Свідченням посилення уваги в німецькій суспільній думці до української тематики після Революції Гідності можна вважати монографію відомого німецького славіста Карла Шльогеля «Український виклик».

17 січня 1992 р. були встановлені дипломатичні відносини між Україною і ФРН. Україні і Німеччині не вдалося уникнути складнощів у процесі формування договірно-правової бази двосторонніх культурних зв'язків. Під час візиту в Україну канцлера ФРН Г. Коля 9 червня 1993 р. було підписано Декларацію про основи відносин між Україною і ФРН. У цьому історичному документі, зокрема, зазначалося, що «усвідомлюючи багатовікові культурні, економічні, наукові та людські зв'язки, тривалі періоди плідного співробітництва і різнобічного обміну між народами, пам'ятаючи про зловісні сторінки недавньої європейської історії, погоджуються про те, що вини якнайтісніше співпрацюватимуть заради добра їхніх народів і тим самим сприятимуть мирові у Європі. Це відповідає інтересам і найглибшим прагненням українського і німецького народів». Стаття 12 зазначеного документу стосується розвитку співпраці у сфері культури. Конкретизувати цю взаємодію вдалося, спираючись на спеціалізовану угоду про культурне співробітництво. Зокрема, статті 4-8 стосуються співпраці в усіх галузях науки й освіти, заохочувалася співпраця в сфері збереження, реставрації й охорони культурних цінностей та історичних пам'яток.

31 липня – 2 серпня 1996 р. в Києві відбулося друге засідання українсько-німецької змішаної комісії з культурного співробітництва. Мова йшла про конкретику співпраці. Тіснішими стали зв'язки між бібліотеками й архівами двох країн. Ділові контакти були встановлені між відділом зарубіжних бібліотечних зв'язків Німецького бібліотечного інституту та Українською бібліотечною організацією, а також між архівними установами двох країн.

У 1998 р. було започатковано практику щорічних українсько-німецьких міжурядових консультацій. Також важливою формою реалізації ініціатив «народної дипломатії» мало стати громадське об'єднання «Українсько-німецький форум». Однак прихід до влади в Берліні коаліції соціал-демократів і партії зелених змінив акценти у німецькій східноєвропейській політиці. На перше місце знову вийшла Росія. Крім того, після президентських виборів 1999 р. Україна занурилась у тривалу внутрішньополітичну кризу, викликану вбивством журналіста Г.Гонгадзе, «касетним скандалом» та акцією «Україна без Кучми». Лише 6 грудня 2001 р. у Києві відбулися четверті українсько-німецькі міжурядові консультації. Президент України Л. Кучма передав канцлеру ФРН Г. Шредеру «архів Баха», який у 1945 р. був вивезений із території Німеччини та зберігався в Україні. Непорозуміння у політичній сфері негативно позначилися на становищі українсько-німецького співробітництва в сфері культури. Зокрема, в цей час недостатньо використовувався потенціал новітньої української діаспори у ФРН. Наприклад, вихідців із України, які легально мешкають у ФРН в 2003 р. було 114 тисяч. Більшість з них підтримала Помаранчеву революцію, яка відкрила перспективи європейського цивілізаційного вибору для українців. За перше півріччя 2005 р. німці видали 57 тис. віз громадянам України. Відмовляли кожному десятому, який звертався по допомогу до посередників.

Слід зазначити, що Україна намагається системно працювати над покращенням свого іміджу в Німеччині. Наприклад, у листопаді 2000 р. після семи років відкладання відбулись Дні культури України в ФРН. Розпочались ці заходи 2 листопада 2000 р. в берлінському Німецькому театрі концертом

камерного ансамблю «Київські солісти» під керівництвом Богодара Которовича. Богдан Ступка грав у постановці п'єси Бертольда Брехта «Кар'єра Артуро Уї». Ніна Матвієнко виступила в Берліні з ансамблем «Київська камерата». Виступаючи на відкритті цих заходів, тодішній міністр культури України Б.Ступка наголошував, що «готуючи програму Днів, ми прагнули якнайшвидше представити духовне життя українського народу в історичній перспективі, а разом з тим – і засвідчити плідний розвиток європейської культурної традиції на теренах України». У вітальному листі Президента ФРН Й.Рау зазначалось, що «сьогодні відкривається чудова можливість показати нашу спільну належність до європейського дому».

У перший день свята української культури в Берліні ретроспектива фільмів Олександра Довженка розпочалася з показу стрічки «Арсенал». Були показані найкращі українські фільми ХХ ст.: «Земля», «Іван», «Аероград». Німцям нагадали, що художню освіту Олександр Довженко здобував у Берліні в приватному художньому училищі професора Віллі Еккеля та в Мюнхенській академії мистецтв. Українська поезія, завдяки невтомній перекладачці Анні-Галі Горбач, відома німецьким читачам. Програма «Днів української культури» реалізовувалась у містах Бонн, Мюнхен, Регенсбург. Німеччина виділила на проведення Днів 500 тис. марок, які були засвоєні на випуску буклетів, програмок, рекламної продукції.

Важливе місце в українсько-німецьких зв'язках посідає рух міст-побратимів. Впродовж 90-х рр. ХХ століття містами-побратимами стали кримські та німецькі міста Ялта і Баден-Баден, Сімферополь і Гейдельберг, Євпаторія і Людвігсбург. У травні 2001 р. в Києві побувала делегація столиці Німеччини міста Берліна на чолі з тодішнім правлячим бургомістром Е.Діпгеном. Сторони обмінялись думками з приводу подальшого розвитку партнерських стосунків у транспортній, будівельній, соціальній сферах. Упродовж тривалого часу Берлін співробітничав з Україною в рамках програм ЮНІСЕФ.

У травні 2001 р. в Чернігові відбулись Дні німецького міста побратиме Меммінгена. У обласний центр приїхала чисельна німецька делегація. У драматичному театрі з успіхом пройшла містерія німецького драматурга Германа Пфайфера «Блудний син», музику до якої написав Анатолій Пашкевич. У рамках днів Меммінгена було відкрито спільний баварсько-український навчальний центр підготовки та перепідготовки висококваліфікованих майстрів автосервісу.

У 1993 р. з ініціативи волинського журналіста В.Шевчука було створено українсько-німецький гуманітарний фонд «Єднання». Відтоді між Луцьком та німецьким містом Бад-Зальцуфлендом були встановлені побратимські зв'язки. Понад 300 мешканців обласного центру стажувалися в організаціях, установах, підприємствах і навчальних закладах Німеччини. У вересні 2003 р. громадське об'єднання «Рідне місто» і спілка «Мости в Україну» Бад-Зальцуфленда підписали договір про співробітництво у сферах комунального господарства, медицини, науки, культури, спорту, гуманітарної допомоги.

У Кам'янці-Подільському, який є містом побратимом Вісбадена діє благодійна їдальня «Три лілії» (такий герб міста Вісбадена). У травні 2003 р. на запрошення фонду імені Мартіна Німьоллера, який опікується селом Перемога, що в Баришевському районі Київської області, двічі спаленому в роки Другої світової війни, забезпечили прибуття до Берліна українських православних, які взяли участь у першій вселенській зустрічі католиків і протестантів. У вересні 2003 р. делегація німецького міста Фірзен взяла участь у святкуванні 925 річчя Канева. Бургомістр міста Фірзена М.Хамес на честь 10-річчя дружби між містами посадила дерево. У травні 2005 р. баварське місто-побратим Чернігова Мемінгем подарувало місцевій лікарні дві машини швидкої допомоги. У червні 2005 р. школярі з німецького міста Крінборн провели канікули в Миколаєві. Місцева школа імені О.Ольжича з 1999 р. співпрацює з навчальними закладами Німеччини. Містами-побратимами є баварський Нюрнберг та український Харків.

Наприкінці 2005 р. активізувались дружні зв'язки між черкаським містечком Городище та мешканцями німецького міста Ульзен. Зародилися такі контакти після виступу там народного фольклорного ансамблю «Вільшанка». Загалом за даними Міністерства закордонних справ України станом на 1 жовтня 2005 р. було встановлено дружні зв'язки між 28 українськими та німецькими містами. Ці показники помітно поступаються російсько-німецьким зв'язкам не лише кількісно, а й якісно.

У травні 2002 р. в Берліні відбулись Дні української літератури «Пошуки слідів. Література в Україні». П'ять молодих українських авторів Ю.Андрухович, А.Бондар, Л.Дереш, С.Пурхало, С.Жадан розповіли про своє бачення літературного процесу. Ю.Андрухович відомий німецьким читачам як автор роману «Пошуки слідів у липні». Афіші Берлінської літературної майстерні повідомляли, що «з'явилась можливість відкрити літературні тексти з України – досі в літературному плані практично невідомого регіону Європи». У березні 2006 р. дюссельдорфський драматичний театр показав на сцені Молодого театру спектакль «Нелегал Орфейський». В основу вистави А.Бадори покладено роман Юрія Андруховича «Переверзія». Зазначений спектакль був частиною театрального проекту «Нова Європа – в очікуванні варварів?».

У липні 2003 р. в німецькому місті Бітбурзі закінчився Європейський фольклорний фестиваль. Він відкрився «Днем України». В рамках акції виступив ансамбль «Бойківчанка». У вересні 2003 р. Товариство з мистецьких зв'язків, що в Регенсбурзі, залучило Україну як дунайську країну до культурного діалогу країн, розташованих на Дунаї. Впродовж 27 вересня до 9 листопада 2003 р. у баварському місті над Дунаєм Регенсбург побувала делегація з України. Під час міжнародного культурного діалогу його учасники ознайомилися з творами українських художників, зустрічалися із письменниками та поетами, дискутували на різні теми. Відбулись симпозиуми та конференції, перегляди кінофільмів, зустрічі молоді, в тому числі й в «Українському вільному університеті». Зокрема, канцлер «Українського вільного університету» професор Микола Шафовал надав низку експонатів зі

своєї приватної колекції, Іван Бобин голова товариства «Україна» у Мюнхені, доцент УВУ Анна-Галія Горбач. Влітку 2004 р. німецький журнал «Osteuropa» присвятив увагу культурним процесам в Україні. Богуслав Бакула приділив увагу літературним тенденціям. Німецькі славісти під враженням від трансформаційних процесів, які відбувалися в українському суспільстві, почали більше уваги приділяти Україні.

Впродовж літа 2004 р. у Криму відбувались офіційні заходи масштабного відзначення 200-річчя поселення на півострові німців. Ще в перші роки незалежності України відбувся перший з'їзд фолькспарламент німців Криму. Утворення представницького органу самоврядування посприяло збереженню німецького етносу в Криму. На той час тут мешкали 2,5 тис. німців, які об'єднались у громадські організації. Плідно діють Кримський центр Українсько-німецького фонду, Німецький культурний центр. Майже 1800 німців є активними членами Кримського республіканського товариства «Відродження».

Помітним фактором активності української культурної дипломатії в Німеччині залишалась участь у виставках. 6-11 жовтня 2004 р. у Франкфурті-на-Майні відбувався черговий найбільший у світі міжнародний книжковий ярмарок, в якому взяли участь понад 6000 видавництв зі щонайменше 100 країн світу. На думку доктора філологічних наук, перекладача та популяризатора України власниці видавництва перекладної та української літератури «Бродина» Анни-Галі Горбач, саме «у 2004 р. Україна вперше спромоглася на репрезентативний загальний стенд, на полицях якого були виставлені видання цілої низки відомих українських видавництв». Пані Горбач висловлювала сподівання, що «українські державні чинники, які мають стосунок до українського друкованого слова, побувавши на подібних міжнародних культурних імпрезах, підтримуватимуть дальший розвиток друкованого слова як важливий і потенційний чинник здобуття престижу для Української держави».

У вересні 2005 р. у Берліні відбувся тиждень кримськотатарської культури. У програмі зазначеного заходу відбулись концертні виступи провідних артистів кримськотатарського народу, виставки художньої творчості, «круглі столи» з питань інтеграції кримських татар в українське суспільство. 26 листопада 2005 р. у Сімферополі відбувся II з'їзд німців Криму. Участь у цьому форумі взяли майже 100 делегатів з усіх куточків півострова. Порядок денний торкався питань забезпечення розвитку німецької діаспори, зростання її заможності, збереження культури, мови й національної самобутності. Німецька громада згуртувалась під час святкування 200-річчя заснування перших німецьких поселень у Криму. Особлива увага приділялась облаштуванню депортованих громадян в Криму. Делегати з'їзду затвердили «Програму етносоціального розвитку німецької меншини України в 2005-2009 роках».

Позитивні зрушення в іміджі України відбулись під впливом Помаранчевої революції. Це засвідчує, наприклад, компаративний аналіз публікацій провідних німецьких та австрійських засобів масової інформації, які висвітлювали ці епохальні для України події. Зокрема, за підрахунками асистента кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича М.П.Кушніра, впродовж 2002-2004 рр. кількість статей, в яких мова йшла про Україну збільшилась втричі.

Впродовж 9 червня – 9 липня 2006 р. у 12 містах ФРН відбувся черговий чемпіонат світу з футболу, на якому вперше в історії була представлена збірна України. Президент організаційного комітету Кубка світу ФІФА 2006 у Німеччині Франц Беккенбауер у відкритому листі вболівальникам України зазначав, що «ваша участь у чвертьфіналі, за підтримки активних і дисциплінованих фанатів, стала чудовим внеском України у проведення цього турніру. Україна зіграла відчутну роль у створенні прекрасної атмосфери, що панує в Німеччині цього літа.».

Посол ФРН в Україні Р.Шеферс зазначав у спілкуванні з українською пресою, що «впродовж наступних двох-трьох років у Німеччині відбудуться

три великі виставки, пов'язані з Україною. Одна буде присвячена скіфам, друга козацькому руху і третя – великому переселенню народів».

Уповільнення трансформаційних демократичних процесів в Україні впродовж 2007-2010 рр. негативно позначилося на інтенсивності та якості ініціатив, пов'язаних із реалізацією проектів української культурної дипломатії в Німеччині. Показово, що в цей час ФРН, інтенсифікувавши графік проведення днів німецької культури, намагалася підтримувати німецьку культурну присутність в Україні. В період президентства В. Януковича українсько-німецькі відносини переживали певну стагнацію. Це стосувалося, зокрема, діалогу в сфері культури.

Відмова В.Януковича 28 листопада 2013 р. підписати Угоду про асоціацію між Україною і Європейським Союзом стимулювала певне розчарування німецької громадськості. Але чимало німців були захоплені жертовністю українців на Євромайдані. У березні 2014 р. Росія анексувала Крим та здійснила агресію на Донбасі. Українська сторона намагалася вплинути на громадську думку в ФРН на свою користь. 5 червня 2014 р. в Берліні відкрилася виставка артефактів із київського Майдану, яка залишиться в постійній експозиції музею Берлінської стіни. Лідер партії «ВО Свобода» О. Тягнибок подав позов до лідера фракції «Die Linke» німецького бундестагу Г. Гізі, який звинувачував його у «фашизмі». Однак переконати ліве крило німецького політичного спектру у істинності українського погляду на події не вдалось. Депутат від німецьких лівих Сара Вагенкнехт під час дебатів у бундестазі звинуватили А.Меркель у приховуванні правди про фашистський характер коаліційного уряду в Києві.

У червні – липні 2014 р. Фонд Фріца Тіссена профінансував проведення опитувань у центральних областях України за проектом «Варіативність і стабільність у змішаному субстандарті в екстенсивному та довгостроковому мовному контакті: українсько-російська змішана мова в Україні». Співробітники Інституту славістики при Університеті ім. Карла Осецького (Ольденбург, Німеччина) Герд Гентшель і Патрик Целер на основі емпіричних

матеріалів соціологічних опитувань дійшли висновку, що «дебати з приводу мовного питання в Україні часто спираються на припущення про дихотомію між українською і російською мовами. Це не відповідає рівню вживаності обох мов у спільному й особистому вжитку й не враховує існування так званого суржику, тобто вельми поширеної українсько-російської змішаної мови».

На початку серпня 2014 р. вздовж Берлінського муру українські активісти «Варти Євромайдану Берліну» провели автомобільний і велосипедний пробіг під гаслом «Стіна байдужості та бездіяльності має впасти». Німецький дипломат Вольфганг Ішінгер закликав використовувати щодо Росії не лише механізм санкцій, а дипломатичні засоби. Стурбованість бойовими діями на Донбасі висловлював тодішній Президент ФРН Йоахім Гаук.

4-12 листопада 2016 р. у Берліні біля входу на головний вокзал працювала фотовиставка «Переселенці. 12 історій з України». Експозиція розповідає про вимушених біженців від збройного конфлікту із Донбасу. Організатори не випадково обрали місце проведення виставки під відкритим небом. Щоденно тут проходять до 300 тисяч берлінців і гостей столиці ФРН. У анексованому Криму побувала делегація самоуправління м. Квакенбрюка регіону Оснабрюк у Західній Саксонії. Нота протесту посольства України в ФРН з цього приводу стала для партії «Ліві» додатковою рекламою, яка виступає за зняття санкцій з Росії і визнання Криму.

На початку листопада 2016 р. у Нюрнберзі відбулася перша німецько-українська конференція партнерства між містами і територіальними громадами обох держав. Захід пройшов за ініціативи проекту «Партнерство з містами України», який впроваджується за дорученням Федерального міністерства економічної співпраці та розвитку Німеччини разом із самоврядуванням міста Нюрнберг. Розвивалась волонтерська діяльність. Марина Бондас співзасновниця благодійного проекту «Серце для України» активно залучилась до допомоги мешканцям Донбасу. «Зачепило» її Євромайданом. Метою благодійного проекту було визначено привертання уваги німецького суспільства не тільки до проблем в Україні, а й познайомити їх з країною,

показати позитивні боки, протидіяти російській інформаційній війні. Була мета показати України не просто «бідною родичкою», а як рівноцінного партнера. Гроші фонд збирає на благодійних заходах, побічно презентуючи Україну. «Це гарна можливість представити Україну і встановити особистий контакт. Адже для багатьох німців українці тільки «люди в телевізорі».

З початком гібридної війни, спрямованої Росією проти України та цінностей західної цивілізації, німці отримали чергове підтвердження стратегічного значення культурної дипломатії для безпеки Євросоюзу та України. Хоча українська діаспора в ФРН не така активна, як українська діаспора в США, або Канаді, вона вносить нові елементи в українсько-німецьку співпрацю. 2017 р. був українсько-німецьким роком мов. Україна за кількістю осіб, які вивчають німецьку мову, була на п'ятому місці в світі. До кінця 2017 р. було заплановано відкриття Українського інституту в Німеччині. Символічною подією для народної дипломатії можна вважати скасування 11 червня 2017 р. візового режиму для туристичних поїздок громадян України до країн Євросоюзу, включно з Німеччиною. Ця історична подія започаткувала якісно новий етап у розвитку культурної дипломатії, знищивши візові бар'єри на шляху прямих зв'язків між громадянами України і ФРН.

20 листопада 2017 р. в Рівному на базі навчально-виховного комплексу відбулося урочисте відкриття спільного українсько-німецького Року мов, який завершився у липні 2018 проведенням міжнародного освітнього конгресу. Рік мов став платформою для передачі сучасної культури, освітніх стандартів, європейських цінностей, посилення німецької мови в Україні та української в Німеччині. Ефективне засвоєння української мови в Німеччині і німецької мови в Україні створює сприятливі комунікаційні можливості для реалізації заходів народної дипломатії, як складової культурної дипломатії. У вересні-жовтні 2007 р. група студентів із Регенсбурзького університету вперше відвідала Київ. У жовтні 2009 р. візит у відповідь здійснили студенти Київського національного університету ім. Т.Шевченка. Так були започатковані плідні молодіжні українсько-німецькі обміни. У 2017 р. вийшов друком двомовний

збірник українських і німецьких студентських есе. «У фокусі досліджень українських учасників найчастіше були теми, пов'язані з особливостями німецької системи вищої освіти, теми, присвячені різним аспектам соціально-економічного життя Німеччини, а також теми, присвячені дослідженню особливостей німецької ідентичності та національної культури в її регіональному зрізі, культури історичної пам'яті та баварської культури».

Розглянемо основні форми реалізації завдань вітчизняної культурної дипломатії у Німеччині. На початку XXI століття позитивну роль у розвитку українсько-німецьких культурних відносин відіграв Німецько-український форум. 8 червня 2004 р. в Києві відбулася українсько-німецька конференція громадських організацій, участь у якій взяли понад 200 членів неурядових організацій двох країн, які працюють у різноманітних галузях: від охорони довкілля до зайнятості жінок. На початку лютого 2009 р. в Берліні відзначили 10-річчя Українсько-німецького форуму. У жовтні 2013 р. Німецько-український форум очолив експерт з питань Східної Європи Райнер Лінднер.

Наприкінці червня 2004 р. німецький культурний центр «Гете інститут» відзначив десятиріччя своєї діяльності в Україні. За участю посла ФРН в Україні Д.Штюдеманна відбулось святкування 200-річчя поселення німців у Криму. Діяльність представництва «Гете інституту» в Україні є особливо показовою з точки зору поєднання просвітницької, популяризаторської і наукової діяльності.

Формат наукових зв'язків залишається важливим для формування позитивного образу України в Німеччині. На початку червня 2004 р. в Київському університеті з нагоди 170-річчя відбулась наукова конференція «Німці в історії Київського університету». У контексті розвитку різних форматів вітчизняної культурної дипломатії в Німеччині особливе значення має поширення культурно-просвітницьких акцій на федеральні землі Німеччини. Особливе значення має активна присутність української культури не лише у

«старих», а й у «нових» федеральних землях. Зокрема, 11-12 вересня 2004 р. у Магдебурзі українські митці взяли участь у художньому фестивалі.

Україна традиційно бере участь у заходах Франкфуртського книжкового ярмарку. Завдяки цьому більш відомими в ФРН стають літературні досягнення українських письменників. Наприкінці грудня 2005 р. український письменник Ю. Андрухович був нагороджений Лейпцизькою літературною премією за 2005 рік за книгу «Дванадцять обручів». На початку січня 2013 р. письменниця українського походження Мар'яна Гапоненко стала лауреатом цьогорічної німецької літературної премії імені Адельберта фон Шаміссо, заснованої Фондом імені Роберта Боша. У липні 2014 р. німецьку літературну та перекладацьку премію «Brücke Berlin» отримав український письменник Сергій Жадан. Влітку 2016 р. українського письменника Юрія Андруховича нагородили німецькою медаллю Гете за особливі заслуги.

Німецька сторона орієнтована на презентацію української культури через спільну пам'ять, включно з трагічними сторінками спільної історії. У жовтні 2005 р. в Посольстві Німеччини в Україні відбудеться презентація двотомника Іллі Левітаса «Бабин Яр». Перший том «Книга пам'яті» розповідає про знищених у Бабиному Яру євреїв. У другому томі «Рятівники і врятовані» розповідається про киян, які, ризикуючи життям, рятували євреїв від смерті, а також про тих, хто за винагороду видавав їх гітлерівцям. 29 вересня 2016 р. у Києві Президент ФРН Й. Гаук взяв участь у меморіальних заходах до 75-річчя трагедії Бабиного Яру.

Позитивною була динаміка розвитку прямих зв'язків між містами України та Німеччини. У квітні 2005 р. було досягнуто домовленість про встановлення дружніх відносин між Франкфуртом-на-Майні та Одесою. У квітні 2007 р. у Чернігові відбулися дні німецького міста-побратима Меммінгена. 2 жовтня 2007 р. у посольстві ФРН в Україні відбулася презентація виставки «Німці в Києві: від 1765-го». У червні 2008 р. в Києві було презентовано книжку німецького історика Р.Лінднера «Підприємці і місто

в Україні, 1860-1914 рр.». Правда, дослідження присутності української культури в Німеччині ще потребує подальшого дослідження.

3 липня 2009 р. у Миколаївському краєзнавчому музеї відбувається виставка «Німецький слід в історії Миколаївщини». На проведених 2-8 жовтня 2009 р. у Мюнхені відбулися Дні української культури. Ці заходи дали можливість підтримати на належному рівні репрезентацію української культури у федеральній землі Баварія. 20 березня 2010 р. у німецькому місті Ліндляр поблизу Кельну відкрилася виставка «Мистецтво української писанки». На подальшу презентацію потребує презентація більш модерного образу України у Німеччині.

У лютому 2012 р. на факультеті іноземної філології Житомирського державного університету відбулися пройшли ІV читання «Бертольд Брехт і його час. Наш час і Бертольд Брехт». Захід відбувся за підтримки берлінського архіву Б.Брехта. У серпні 2012 р. громади міст Канева та Фірзена святкуватимуть у вересні 20-річчя встановлення побратимських відносин. 4 жовтня 2012 р. у Миколаєві гостювали музиканти Німецького народного оркестру духовних інструментів із м. Фюрстенфельдбрук. 6 жовтня 2012 р. Полтава підписала програму партнерства на 2013-2014 рр. з німецькими містами Фільдерштадт, Ляйнфельден-Ехтердінген та Остфільдерн.

У квітні 2013 р. вийшла друком «Німці Дніпропетровщини: історія та сучасність». На початку березня 2016 р. Чернівці уклали угоду про співпрацю з м. Майнгаймом. 22 жовтня 2016 р. делегація українського м. Мена відвідала баварське місто побратим Кемптен. Обговорювались проблеми розвитку системи місцевого самоврядування. 24 травня 2016 р. День Європи в Чернігові став днем німецького міста-побратима Меммінгена. Чернігів отримав від німців 11 машин «швидкої допомоги». У липні 2016 р. в Рівному відбулась зустріч представників товариства «Волинські німці» та Міністерства освіти Німеччини.

У вересні 2016 р. в рамках проекту «Львів дипломатичний» на вулиці Глібова, 9 посол ФРН в Україні відкрив інформаційну табличку, що тут було у 1912-1918 рр. Генеральне консульство Німецької імперії. У листопаді 2016 р.

у Нюрнберзі відбулася перша українсько-німецька конференція партнерства між містами і територіальними громадами обох держав. На цій зустрічі було висвітлено основні досягнення досвіду розвитку співпраці міст-побратимів та накреслені завдання на найближче майбутнє. Зокрема, перспективним напрямком співпраці є розвиток екологічної культури. У серпні 2017 р. місто побратим українського Корсуня-Шевченківського німецьке м. Гіфхорн реалізує проект постачання чистої питної води завдяки новим очисним спорудам.

Духовні досягнення національної культури у форматі музики, кіномистецтва також мають бути представлені культурною дипломатією. У серпні 2006 р. у Каневі на фестивалі «Фарботони» у рамках акції «Музичні паралелі: Україна – Німеччина» виступила відома німецька піаністка Фредеріка Ріхтер. Однією із найбільш резонансних подій процесу реалізації завдань української культурної дипломатії стало проведення у містах Німеччини виставки «Золота скіфська пектораль».

Візуалізація української культури в Німеччині відбувається й завдяки кінофестивалю. У лютому 2008 р. в рамках 58-го міжнародного фестивалю «Берлінале» відбулася презентація українського кіно. 20-24 березня 2009 р. у Кельні вперше відбувся фестиваль українського кіно. У лютому 2013 р. на кінофестивалі «Берлінале» пройшла ретроспектива фільмів О.Довженка. У липні 2014 р. на міжнародному кінофестивалі в Лейпцигу кінострічка «Все палає» про Майдан отримала премію.

Невикористаним головним чином залишається потенціал туристичних обмінів. Робота у цьому напрямку виглядає спорадичною. У березні 2012 р. на міжнародній туристичній виставці в Берліні Кам'янець-Подільський, Чернівці, Хотин представили проект туризму «Подільсько-Буковинське намисто». На початку січня 2014 р. з ініціативи голови обласного Миколаївського товариства німців України «Wiedergeburt» І.Майснера Миколаївська обласна рада проведе інвентаризацію культурної спадщини. У березні 2014 р. у Києві відбулася презентація туристичного бренду «Це все про Україну», розробку якого

реалізовано Державним агентством України з туризму та кордонів на кошти гранту наданого Німецьким товариством з міжнародного співробітництва в Україні.

Значне значення для формування образу України в Німеччині має інтенсивний обмін інформацією про події в обох країнах. У жовтні 2014 р. генеральні директори Всесвітньої служби «Українське телебачення і радіомовлення» М.Шматов та німецької телерадіокомпанії «Deutsche Welle» П.Лімбург у Бонні підписали меморандум про співпрацю.

У червні 2015 р. в Берліні відбулась перша конференція Німецько-української комісії істориків. Паралельно було вирішено питання фінансування роботи кафедри української мови і літератури в університеті м. Грайфсвальд. Вивчення української мови в Німеччині має принципове значення для потенціалу розвитку української культурної дипломатії у цій ключовій країні Євросоюзу.

У січні 2017 р. Президент України П.Порошенко звернувся до німецького парламенту з проханням визнати Голодомор 1932-1933 рр. актом геноциду проти українського народу. Але на час написання дисертації це питання не було вирішено. Навесні 2017 р. Центр німецької культури відкрито у Херсоні, де відбуватимуться заходи місцевої німецької громади України. За даними Гете Інституту Україна зайняла 5-те місце в світі за кількістю людей, які вивчають німецьку мову. Також екскурсії у Берліні проводитимуться українською мовою.

Восени 2017 р. у Рівному стартував українсько-німецький рік мов. Цей культурний захід завершився у липні 2018 р. проведенням міжнародного освітнього конкурсу. Своєрідним критерієм успішності культурної дипломатії України в Німеччині, на нашу думку, стало прийняття німецьким бундестагом у травні 2017 р. резолюції «Історична відповідальність Німеччини перед Україною». Ще один стратегічний напрямок розвитку культурної дипломатії України в ФРН це інтенсифікація молодіжних обмінів. У вересні 2017 р. у Берліні розпочалися мистецькі та пізнавальні заходи у рамках проекту «Meet Up» «Німецько-українські зустрічі молоді».

Наприкінці 2017 р. у Полтаві презентували подарунки вихованцям і педагогам трьох дитячих музичних шкіл міста. Для них за кошти громад німецьких міст-побратимів Фільдерштадта, Ляйнфельдена-Ехтердінгена та Остфільдерна придбали нові музичні інструменти на три тисячі євро.

Інтерес німців до Криму та культури кримськотатарського народу також систематично розвивався вітчизняною культурною дипломатією. Восени 2005 р. в Берліні відбувся Тиждень кримськотатарської культури. Після анексії Криму у вересні 2016 р. у Німеччині за підтримки Фонду Конрада Аденауера відбулися Дні кримськотатарської культури. Отже, впродовж 1991-2018 рр. українська культурна дипломатія в ФРН досягла помітних успіхів, але вирішення завдань системної європейської інтеграції України до ЄС вимагає подальшого удосконалення форм культурної співпраці та її інтенсифікації.

У серпні 2000 р. завершилась дипломатична місія Надзвичайного і Повноважного Посла Німеччини в Україні Ебергарда Гайкена. Вручаючи у вересні 2000 р. вірчі грамоти Президентові України Л.Кучмі, Надзвичайний і Повноважний Посол ФРН Д.Штюдemanн наголошував, що Німеччина готова надати допомогу Україні в побудові громадянського суспільства. Адже Німеччина “має великий досвід у побудові цивілізованого суспільства після другої світової війни”¹⁹⁴. Слід зазначити, що впродовж 1999-2004 рр., тобто в період між президентськими виборами 1999 р., парламентськими виборами 2002 р. та черговими президентськими виборами 2004 р. в Україні, помітно активізувалась діяльність передусім партійного фонду правлячої тоді СДПН, а також партійного фонду тодішньої опозиційної ХДС. У травні 2002 р. Німецько-український форум організував колоквіум “Україна після виборів до парламенту: підсумки і перспективи”¹⁹⁵. У червні 2002 р. у Берліні було проведено політичні консультації представників блоку “Наша Україна” і політичних та бізнесових кіл Німеччини. Українську сторону представляли лідер блоку Віктор Ющенко та його заступник, лідер Українського народного

---

¹⁹⁴ *Голос України*. 2000. 22 вересня. С.4.

¹⁹⁵ *Урядовий кур'єр*. 2002. 22 травня. С.3.

руху Ю.Костенко. Відбулися зустрічі в Інституті міжнародної політики, де обговорено питання інтеграції України до Європи і місце України у створенні сучасної системи енергозабезпечення Європи¹⁹⁶.

У червні 2002 р. представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні та Незалежна асоціація телерадіомовців України провели міжнародну конференцію “Транскордонні ЗМІ в країнах СНД – шанси та ризики”. Учасники наголошували, що світ перетворюється на “глобальне село”, в якому дивляться одні й ті само передачі на однотипних каналах. Українська сторона висловлювала стурбованість, що у вітчизняних умовах транскордонне телебачення означатиме головним чином російське телебачення.

Перебуваючи в Україні, 15 травня 2003 р. тодішній президент бундестагу В.Тірзе виступив у Києво-Могилянській академії з лекцією на тему «Від радянського комунізму – до демократії: роль громадянського суспільства». В.Тірзе наголосив на позитивній тенденції, коли все більше громадян України у вирішенні своїх проблем не покладаються лише на державу. Демократія означає насамперед втручання у свої власні справи самих громадян. Президент німецького бундестагу у 1998-2005 рр. попереджав, що в «пострадянських країнах процес становлення демократії пов’язаний із великою кількістю розчарувань. Оскільки це – політична свобода, але, водночас, й соціальна невпевненість і незахищеність, кроки в напрямі демократизації пов’язані з певними економічними труднощами. Народ, який не намагається втручатися у власні справи, і має керівників, що його не вдовольняють»²⁰³. Коментуючи європейські інтеграційні прагнення України, В.Тірзе зазначав, що «Україна має спочатку сама виробити передумови вступу до ЄС. Це означає потребу наближення до економічного розвитку союзу та до європейських стандартів правової держави. Просто заклики до вступу тут не допоможуть. Німеччина, як

---

¹⁹⁶ *Голос України*. 2002. 21 червня. С.4.

²⁰³ *Голос України*. 2003. 21 травня. С.5.

і інші країни, надаватиме підтримку на цьому шляху, але шлях ви повинні пройти самі»²⁰⁴.

Християнсько-демократичний фонд імені Конрада Аденауера в червні 2003 р. разом із Комітетом Верховної Ради України з питань європейської інтеграції та Інститутом євроатлантичного співробітництва провів міжнародну конференцію «Україна – Німеччина в Європі: через кооперацію до інтеграції»²⁰⁵. В липні 2003 р. у Берліні пройшло спільне засідання україно-німецького та німецько-українського форумів. Голови форумів А.Кінах та М.Кляйнерт виступили з паралельними звітами про піврічну роботу. Українська сторона намагалась зацікавити німецьку перспективою інвестицій у нафтопровід Одеса-Броди²⁰⁶. У січні 2004 р. тодішній голова Комітету Верховної Ради України у закордонних справах Б.Тарасюк на конференції фонду Бертельсманна «Європа на шляху до нової ери» повідомив, що українська опозиція готується до зміни влади та закликав західні демократії допомогти цьому процесу.

У березні 2004 р. Фонд імені Ф.Еберта організував «круглий стіл» на тему «Газотранспортний консорціум у контексті національних інтересів України»²⁰⁷. Тоді за шість місяців до старту активної фази президентської виборчої кампанії німецька сторона була серйозно стурбована невизначеністю, яка панувала навколо цього стратегічного для ФРН проекту. У червні 2004 р. в Києві відбулась четверта українсько-німецька конференція громадських організацій, участь у роботі якої взяли понад 200 членів неурядових організацій двох країн, які працюють у різних сферах, починаючи від охорони довкілля до захисту рівноправності жінок. У липні 2004 р. про готовність розширити свою діяльність в Україні заявив фонд Бертельсманна.

На початку червня 2004 р. фонд імені Ф.Еберта провів Міжнародну конференцію неурядових організацій. За даними керівника представництва

---

²⁰⁴ Поточний архів Фонду Ф.Еберта в Україні. 2003. Фонд зв'язків із громадськими організаціями. Справа 1. С.2.

²⁰⁵ Поточний архів Фонду К.Аденауера в Україні. 2003. Фонд конференцій. Справа 4. С.1.

²⁰⁶ *Голос України*. 2003. 24 липня. С.2.

²⁰⁷ *Голос України*. 2005. 7 липня. С.3.

Фонду Фрідріха Еберта в Україні, Білорусі і Молдові Г.Курта, на той час діяли 152 неурядові та приватні німецько-українські ініціативи, які протягом кількох років співпрацювали у найрізноманітніших сферах. Зокрема, діяльність найбільшої кількості таких структур пов'язана з наданням допомоги жертвам Чорнобиля. Чимало громадських організацій створили консультаційні центри для жінок, котрі стали жертвами торгівлі людьми з метою їхньої реабілітації та повернення на батьківщину. Досвідом роботи неурядових організацій поділилися Клаудія Сіверс, яка є виконавчим директором фонду імені Мартіна Німеллера, котрий реалізує проект у спаленому нацистами селі Перемога, що в Баришівському районі Київської області, Дітер Зоммерфельд голова спілки «Допомога Східній Європі», Райнгард Кнауф, котрий очолює товариство «Життя після Чорнобиля», Ренате Фогт керівник організації «Україна – Контакт»²⁰⁸.

Під час Помаранчевої революції німецькі політичні фонди були на боці українських демократичних сил. Після перемоги демократії в Україні перспективи взаємодії структур українського громадянського суспільства з німецькими партійними політичними фондами стали ще кращими. Президент України В.Ющенко, виступаючи 9 березня 2005 р. у бундестагу ФРН, наголошуючи на вірності України європейським демократичним цінностям, закликав до інтенсифікації співробітництва з німецькими політичними структурами. У відповідь представництво Фонду імені Конрада Аденауера в Україні оголосило, що його нові проекту насамперед стосуватимуться різних практичних аспектів інтеграції України до Європейського Союзу²⁰⁹. Причому обіцянки німецька сторона відразу втілила у справи. На початку липня 2005 р. Фонд імені К.Аденауера спільно із Комітетом Верховної Ради України з питань європейської інтеграції провів «круглий стіл» на тему «Проблеми удосконалення інституційних механізмів європейської інтеграції України»²¹⁰.

---

²⁰⁸ *Голос України*. 2004. 8 червня. С.3.

²⁰⁹ *Голос України*. 2003. 15 червня. С.4.

²¹⁰ Поточний архів Фонду К.Аденауера. Фонд конференцій. Справа 4. С.2.

У квітні 2005 р. генеральний секретар Фонду імені К.Аденауера В.Штаудахер наголошував, що нові проекту зазначеного фонду стосуватимуться процесу європейської інтеграції України. Зокрема, основною складовою процесу європейської інтеграції було визначено обмін досвідом в ході адаптації українського законодавства до європейських критеріїв. У травні 2005 р. Інститут євроатлантичного співробітництва в кооперації з Фондом імені К.Аденауера провели 32-й за останні три роки інформаційно-освітній регіональний захід в Черкасах. Темою конференції стала проблема «Нова Україна в оновленій Європі»²¹¹.

Інститут законодавства Верховної Ради України провів міжнародний науково-практичний семінар «Україна – Німеччина: погляд на законодавство, шлях його вдосконалення та зближення в рамках європейського права»²¹². Наголошувалося, що проблема полягає у дотриманні послідовності у виконанні планів імплементації європейських інтеграційних правових норм до системи національного законодавства України. У липні 2005 р. Комітет Верховної Ради України з питань європейської інтеграції, лабораторія законодавчих ініціатив спільно з представництвом фонду імені Конрада Аденауера в Україні провели «круглий стіл» «Проблеми вдосконалення інституційних механізмів європейської інтеграції України». Учасники цього заходу визнавали, що створена у 1998-2004 р. система інституційного забезпечення європейської інтеграції виявила свою неефективність. Немає жодного документа, який би чітко закріпив сегменти угод, визначивши систему державних органів, відповідальних за виконання кожного з них²¹³. Європейський Союз розробив «Дорожню карту», якою Україні пропонувалось провести 160 реформаторських дій. Німецький політолог Мартін Грюнд порадив українській стороні продовжити політику європейського шарму, наблизити власне законодавство до європейського, й обирати собі партнерів серед країн ЄС²¹⁴.

---

²¹¹ *Голос України*. 2005. 11 травня. С.4.

²¹² Діяльність Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні. К.: Фонд імені Ф.Еберта, 1999. С.7.

²¹³ *Голос України*. 2005. 7 липня. С.4.

²¹⁴ *Голос України*. 2005. 27 липня. С.3.

16 листопада 2005 р. у Верховній Раді України відбулись парламентські слухання «Співробітництво України та Німеччини на шляху України до ЄС». Це був перший захід, який дав можливість налагодити діалог із обраним на дострокових парламентських виборах 22 вересня 2005 р. новим складом німецького бундестагу. Символічність цієї події також пов'язана із обранням 22 листопада 2005 р. канцлером «великої коаліції» християнської демократки А.Меркель. Організаторами парламентських слухань стали комітет Верховної Ради України з питань європейської інтеграції, Бюро делегата німецької економіки в Україні, фонд Конрада Аденауера, німецько-український форум, посольство Німеччини в Україні. Сторони обмінювались не лише компліментами, адже в кожного накопичилось чимало претензій і зауважень одне до одного. Німецька сторона прохолодно поставилась до пропозиції лібералізації візового режиму для громадян України. Обговорювались питання можливості обміну досвідом організації роботи апарату Верховної Ради України та бундестагу.

Утворення коаліції соціал-демократів і християнських демократів на федеральному рівні дає підстави розраховувати на посилення координації дій передусім Фонду імені Фрідріха Еберта та Фонду імені Конрада Аденауера, які вже майже десятиріччя плідно працюють в Україні, здійснюючи благородну мету допомоги радикальній соціально-політичній трансформації та сприяння народженню громадянського суспільства європейського зразка. Таким чином, концептуальні підходи, основні напрямки та методи діяльності німецьких партійно-політичних фондів в Україні відповідають її стратегічній меті проведення демократичних реформ, які мають забезпечити остаточне запровадження європейських цінностей у повсякденне життя та структури українського суспільства. Водночас потенціал діяльності німецьких партійних фондів, особливо щодо тренінгових програм, які мають проводитись і в українській провінції, є недостатньо використаним. Перспективи цієї роботи, зокрема, стосуються відкриття в Україні представництв політичних фондів всіх німецьких парламентських партій. Призначення посла ФРН в Україні

Д.Штюдемманна позаштатним радником В.Ющенко викликало досить гостру критику з боку опозиції. 11-12 липня 2006 р. виконуючий обов'язки міністра закордонних справ України Б.Тарасюк у Берліні не зміг взяти участі у конференції «Нова ситуація з владою в Україні», де тривав процес взаємної блокади помаранчевої влади та опозиції. Німецька сторона висловлювала стурбованість. Зокрема, професор Кельнського університету Г.Сімон зазначав, що «антикризова коаліція» шкодить іміджу України на Заході²¹⁶. Пропонувалось інтернаціоналізувати українсько-російські газові відносини, адже «газова енергетична безпека Європи не може бути гарантована без енергетичної безпеки України»²¹⁷. Як свідчили дані соціологічного опитування, проведеного Фондом імені Бертельсманна, 47% німців вважали, що Україна 2020 року буде членом Європейського Союзу²¹⁸. Важливим напрямком обміну думками між громадянськими структурами України та Німеччини є контакти між професійними спілками. Наприклад, 14 вересня 2006 р. Голова Верховної Ради України О.Мороз провів робочу зустріч з головою Об'єднання німецьких профспілок Міхаелем Зоммером²¹⁹. Останній зазначив, що «ми з великим інтересом спостерігали за процесами в Україні та вітаємо демократичні зміни, які відбулися. Нам не байдужі проблеми, які є в Україні». Уповноважений федерального уряду Німеччини з прав людини і гуманітарної допомоги Г. Нооке зазначав, що «люди самі повинні прагнути захищати свободи, які вони вибороли». Німецькі політичні фонди продовжують уділяти увагу розвитку партійної системи в Україні. Реагуючи на критичні процеси, які після парламентських виборів відбувалися в блоці «Наша Україна», голова представництва Фонду імені Конрада Аденауера в Україні Ральф Ваксмут, «Наша Україна» надто цінна, щоб закінчити приміткою на полях історії. Партія повинна скористатися своїми шансами і не здаватися передчасно²²². Німецьке

---

²¹⁶ *День*. 2006. 11 липня. С.3.

²¹⁷ Чалий О. Енергетична дипломатія України – план дій для G-8. *Дзеркало тижня*. 2006. 8-14 липня. С.3.

²¹⁸ Німці вірять в Україну. *Урядовий кур'єр*. 23 вересня 2006. С.3.

²¹⁹ *Голос України*. 2006. 15 вересня. С.1.

²²² Ваксмут Р. Чи можна врятувати «Нашу Україну»? *День*. 2 листопада 2006. С.2.

громадянське суспільство позитивно сприймає демократичні процеси, які після Помаранчевої революції відбуваються в Україні. Натомість структури німецького громадянського суспільства досить критично оцінюють політичну ситуацію в Росії. Наприклад, восени 2006 р. під час засідання німецько-російського молодіжного парламенту лунали критичні зауваження з приводу недостатньої свободи слова в Росії²²³. На думку німецької громадськості принципова відмінність ситуації, яка склалася в Україні та Росії, полягає в ступені політичної свободи. Опозиція в Україні має всі права. Черговим свідченням цього став візит напередодні другої річниці Помаранчевої революції 23 листопада 2006 р. до Берліну Юлії Тимошенко. Тут вона зробила гучні заяви щодо перегляду конституційної реформи, але німці наголошували, допоки в Україні існує безліч різних думок, країна перебуває на вірному шляху до Європи.

Німецьке суспільство і еліти були шоковані масштабною агресією РФ проти України, тим паче, що до 24 лютого 2022 р. канцлер Олаф Шольц і міністр закордонних справ Анна-Лена Бербок докладали максимум зусиль, аби запобігти такому розвитку подій. Але, попри «особливі» німецько-російські відносини, РФ не дослухалася до німецьких аргументів.

Російський розрахунок був на об'єктивне зацікавлення ФРН в дешевих російських ресурсах та на суб'єктивний вплив «розуміючих Путіна» на прийняття рішень у Берліні. Кремль не сподівався на християнських демократів, особливо коли їхнім лідером став Фрідріх Мерц. Натомість соціал-демократи вважаються історично ностальгійно-проросійськими. Тим дивніше для РФ була позиція канцлера Шольца щодо підтримки України. Але кремль не полишає спроб посіяти розкол в соціал-демократичній партії щодо оцінки перспектив мирних переговорів та умов завершення війни.

Опитування соціологічної служби тижневика «Шпігель» на початку листопада 2022 р. засвідчили, що німецьке суспільство поділене за

---

²²³ Heilvager Oliver. Putins Miene bleibt verzeinert. *Das Parlament*. 2006. 23 Oktober. №43. С.13.

регіональною ознакою в питанні оцінок російської агресії проти України²⁹⁷. У східнонімецьких федеральних землях зберігається проросійська ностальгія. Східнонімецька економіка потерпає від режиму санкцій та від втрати вигоди від експлуатації «Північного потоку».

Поки що такі суспільні настрої не є критичними. Насамперед тому, що вдалося накопити достатній обсяг газу, аби взимку 2022-2023 років забезпечити функціонування німецької провісності та домогосподарств. На стабілізацію енергетичного балансу спрямовано рішення відкласти закриття атомних станцій, хоча це суперечить коаліційній угоді із партією зелених і вільних демократів. Але німецька влада не може нехтувати тим фактом, що німці стурбовані війною в центрі Європи. Канцлер Шольц на початку листопада 2022 р. у Пекіні закликав китайського лідера Сі Цзінпіна вплинути на РФ, аби не допустити використання тактичної ядерної зброї проти України. РФ продовжує шантажувати захід ядерною зброєю, граючи на ризиках стрімкого переростання конвенційної війни у ядерну.

Суспільно-політичні дискусії у ФРН також зважають на той факт, що за останні три десятиліття бундесвер не був перетворений на сучасну професійну армію. Більша частина конвенційних озброєнь йшла на світовий ринок зброї, а не на модернізацію бундесверу. З точки зору внутрішньої безпеки німці стурбовані ризиком сутічок російських мігрантів, які давно мешкають у ФРН із біженцями з України (попри те, що більшість серед них становлять жінки і діти).

Німеччина в 2022 р. головувала у «великій сімці» та анонсує допомогу Україні у відновленні економіки. Але розпочати цей процес навряд чи можливо до завершення бойових дій, що стає додатковим аргументом на користь припинення війни. Відкритим є питання, чи готові німці забезпечити правові процедури заради направлення арештованих російських авуарів на користь Україні.

---

²⁹⁷ Тема України. URL: <https://www.spiegel.de/thema/ukraine/>

Олаф Шольц одним із перших після ХХ з'їду Компартії Китаю відвідав Пекін. Німеччина шукає в Китаї ринок збуту своєї промисловості. США натякають на можливість направлення китайської експансії з Тайваню на Далекий Схід РФ. Опозиційна німецька преса критикувала Шольца за спробу дружити з черговим диктатором. Російська пропаганда вбиває клин між Шольцем і Бербок, яка під час його візиту в Пекін проводила зустріч з міністрами закордонних справ країн «великої сімки». Бербок представляється як «проамериканський» політик, а Шольц «пронімецький».

В німецькому суспільстві, просякнутого ідеалами пацифізму, існують страхи ескалації російсько-української війни та її виходу на ширші рубежі. Попри це, в бундестазі залишається відносно стабільною ідея підтримки України. Правляча коаліція (соціал-демократи, зелені, вільні демократи) обережно ставиться до збільшення обсягів постачання важких озброєнь Україні. Склади бундесверу у цьому сенсі не безмежні. Ідеологічні антиподи «Альтернатива для Німеччини» і «Ліва партія» критикують за допомогу Україні як правлячу коаліцію, так і правоцентристську опозицію (християнські демократи і християнсько-соціальний союз). Загалом «Альтернатива для Німеччини» і «Ліва партія» покривають весь право-лівий спектр передусім німецьких антиглобалістів, які індоктриновані путінізмом. Посилення їхніх позицій залежить від спроможності федерального уряду та земельних урядів взимку 2022-2023 років зберегти соціально-політичну стабільність. Передумови для цього наявні. Але треба мати на увазі, що РФ неодмінно використовуватиме будь-які похибки, так само як втому від інфляції, невизначеність зі стратегію перемоги України над РФ у війні.

Німецький інформаційний нарратив працював на попередження такому розвитку подій у ФРН. Тут навряд чи ефективною буде тактика «вимагати від Німеччини неможливого». Варто вітати німецькі зусилля щодо консолідації позиції країн-членів Євросоюзу у продовженні підтримки України та щодо готовності ФРН очолити реалізацію європейського плану післявоєнної відбудови економіки та інфраструктури України.

7 грудня 2022 року німецьке відомство з охорони конституції провело арешти 25 змовників, які, за версією слідства, планували штурм бундестагу та здійснення державного перевороту у ФРН. На чолі змовників був аристократ з федеральної землі Тюрінгія Гайнріх Рьойсс. Плани передбачали силове захоплення влади у стилі Ваймарської республіки. Понад сто років тому Німеччина була без усталених демократичних інститутів, але навіть тоді послідовно провалювались як ультраправі, так і ультраліві путчі. Тому Гітлер відверто у «Майн камп» планував прихід до влади легальним парламентських шляхом. На жаль, зрештою це йому вдалося із вкрай негативними наслідками для німецької демократів і німців.

Цього разу факт викриття контррозвідкою змови має не лише внутрішньополітичний вимір, який зрозумілий. Адже правлячу коаліцію соціал-демократів, зелених і вільних демократів критикують і зліва, і справа і з центру. Канцлеру Олафу Шольцу християнські демократи закидають неспроможність побороти інфляцію, Ліва партія звинувачує уряд у недоліках соціальної політики та надмірній допомозі Україні, «Альтернатива для Німеччини» проголошує інвективи за ліберальну міграційну політику та намір переглянути законодавство щодо надання громадянства. Натомість уряд демонструє дієздатність демократичних інститутів попри напружену ситуацію в Європі та світі. Тому більш вагомим є зовнішньополітичний резонанс від викриття змови. Адже російська пропаганда послідовно просуває інформаційний порядок денний щодо того, нібито тільки німецькі ультраліві та ультраправі є «послідовними справжніми захисниками німецьких національних інтересів». Кремлівські пропагандисти плекають надії на «німецьке повстання», яке дивом змінить курс Берліна щодо Москви та «звільнить німців від євроатлантичного впливу». За деякими витокami інформації, серед змовників крім колишніх активістів партії «Альтернатива для Німеччини» були колишні і діючі офіцери «Commando Special Kräfte» («КСК» - німецький загін спеціального призначення), індоктриновані ультраправою ідеологією. Але сучасна Німеччина це не країна недіючих демократичних інститутів, де така стилістика

державних переворотів може спрацювати. Навпаки невдала спроба перевороту привертає увагу до концептуальних роздумів того ж Олафа Шольца, який у виданні «Foreign Affairs» опублікував статтю «Глобальна зміна епох. Як запобігти новій холодній війні та створити багатополлярний світ»²⁹⁸. Ця стаття не просто підводить ризику під традиційною східноєвропейською політикою німецьких соціал-демократів, а й накреслює бачення середньострокової стратегії розвитку міжнародних відносин. Головне, що німецькі еліти фактично визнали неможливість продовження традиційної політики «бізнес як завжди з РФ», що не буде трансформовано саму РФ. Безумовною передумовою такої трансформації є перемога України у війні. Водночас у статті мова йде про спадковість німецької дипломатії щодо пошуку багатосторонніх компромісних рішень, про доцільність еволюційного підходу до демократичних перетворень у авторитарних державах на кшталт РФ або Китаю. До певної міри це виглядає утопічно, як і заклик уникнення нової холодної війни, яка була оголошена РФ Заходу принаймні у сумнозвісній мюнхенській промові кремлівського фюрера у лютому 2007 року. Водночас Олаф Шольц дистанціювався від чергового заклику французького президента Емануеля Макрона «враховувати російські інтереси безпеки». Тобто це свідчить про відсутність єдиної німецько-французької позиції щодо жорсткого курсу проти РФ. У цю шпарину втискається російська пропаганда, яка працює на поглиблення розколу всередині Євросоюзу, так і між Євросоюзом і США. Власну лепту у блокування політики Євросоюзу внесла Угорщина, яка наклала вето на рішення щодо виділення Україні 18 мільярдів євро фінансової допомоги. Злам епох відбувається вкрай не прогнозовано та болісно як для застарілих концепцій і схем політики, так і для еліт, які не встигають за динамікою історичного процесу. Частина соціал-демократів, близьких до колишнього канцлера Г. Шредера, наполягала на зацікавленості Євросоюзу у замиренні путінського

---

²⁹⁸ Olaf Scholz: The Global Zeitenwende. URL: <https://www.foreignaffairs.com/germany/olaf-scholz-global-zeitenwende-how-avoid-new-cold-war>

режиму²⁹⁹. Колишній радник Г.Шредера з питань зовнішньої політики Г. Ферхойген підкреслював, що «тривалого миру в Європі можна досягнути тільки з врахуванням російських інтересів»³⁰⁰. Ці тези мають відгук у певних кластерах німецької громадської думки, особливо у східнонімецьких федеральних землях, де потужними залишались проросійські настрої.

Після 24 лютого 2022 р. Берлін і Париж погодили санкції ЄС проти РФ. Кремль розраховував на протиріччя між Францією і Німеччиною. Наприклад, Франція найбільший виробник атомної енергії в Європі. Німеччина донедавна згортала власну атомну енергетику. Франція домоглася визнання Євросоюзом атомної енергетики екологічно чистою, що викликало роздратування німецької партії зелених.

Суперечливим є питання готовності перейти до скасування права вето в процесі прийняття рішень в Євросоюзі. Вихід Британії залишив надто глибоку рану в ЄС. Британія вибудовує власну сферу впливу в ЄС, інтенсифікуючи відносини з Польщею, Естонією, Латвією, Литвою. Правий переворот у Швеції та Італії, особлива «проросійська позиція» Угорщини, претензії Польщі на репарації від Німеччини максимально ускладнюють процес прийняття рішень в ЄС. Найближче випробування це здатність демонструвати солідарність ЄС взимку 2022-2023 р. щодо енергетичної політики.

Найбільш бажаним для РФ є розкол між Німеччиною і Францією щодо стратегії розвитку Євросоюзу. Зокрема, існують розбіжності щодо темпів прийняття до ЄС країн Західних Балкан, щодо позиції Сербії у питанні визнання незалежності Косово, щодо розморожування переговорів про вступ Туреччини до Євросоюзу. Розбіжності між Німеччиною і Францією можуть бути особливо небезпечними для найближчого майбутнього Євросоюзу. Суть суперечок стосується використання спільного «антиковідного» фонду Євросоюзу, який збільшив інфляційний тиск на спільну європейську грошову

---

²⁹⁹ Ernst-Jörg von Studnitz. Was kommt nach Putin? URL: <https://www.cicero.de/aussenpolitik/russland-putin-ukraine-nato>

³⁰⁰ Günter Verheugen. Dauerhaften Frieden kann es nur mit Russland geben. URL: <https://www.cicero.de/aussenpolitik/europaeische-union-ukraine-russland-zeitewende>

одиницю «євро». Активна фаза російської війни проти України з 24 лютого 2022 р. радикально посилила тиск на економіку ЄС. Суттєво збільшується обсяг державного боргу, Європейський центральний банк (який впродовж вересня-жовтня радикально збільшив облікову ставку по кредитах у євро) наляканий перспективою стагфляції (одночасної інфляції і падіння темпів розвитку економіки) не може схилити національні уряди країн-членів ЄС до більш скоординованої економічної політики. Країни «Вишеградського блоку» (тільки Словаччина замінила національну валюту на євро) Польща, Угорщина, Чехія, а також Естонія, Латвія, Литва натякають на готовність більше орієнтуватись на Лондон і Вашингтон, а не на Брюссель, Париж і Берлін. Особливо Польща та Угорщина перебувають у правовому конфлікті з Євросоюзом щодо специфіки розуміння національних форм правової держави. Право-популістські форми європейського скептицизму представлені після перемоги правих у Швеції та Італії. Хронічна внутрішньополітична нестабільність залишається властивою Болгарії і Румунії. Проблеми Західних Балкан органічно доповнюються грецько-турецькими протиріччями. Причому навіть спільними зусиллями німецької і французької дипломатії не завжди вдається нейтралізувати грецько-турецькі територіальні суперечності, наприклад, на Кіпрі, або щодо островів у Егейському морі. Ці протиріччя намагається використати РФ. Функціонально їхні можливості обмежені бойкотом російських ЗМІ в більшості європейських країн та практикою оголошення російських «дипломатів» персонами нон-грата в багатьох європейських столицях. Тому тактика кремля ґрунтується на просуванні своїх інформаційних наративів опосередковано через соціальні мережі (лідерів думок російських громад у відповідних країнах), що фрагментує аудиторію як об'єкт пропаганди. Поки що російські пропагандистські установки не працюють на значну частину європейської громадської думки, до тих пір, коли наявні протиріччя ще не вступили у зв'язок у одній системі координат. Тобто російська пропаганда залишається неефективною, поки криза процесу європейської інтеграції не набула системних ознак. Досі криза має характерні ознаки у окремих кластерах (одним

із її проявів вважається російська збройна агресія проти України) та опосередковано впливає на систему Євросоюзу. Правляча у ФРН коаліція соціал-демократів, зелених і вільної демократичної партії (за партійними кольорами її називають світлофорною) демонструє єдність щодо всебічної підтримки України. З понад п'яти мільйонів українських біженців, які знайшли притулок у країнах Європи, майже мільйон двісті тисяч зареєстровані у ФРН. 3 квітня 2023 р. під час візиту в Україну віце-канцлера Р.Хабека мова йшла про німецькі інвестиції у модернізації української енергетики³⁰¹.

5 січня 2023 р. голова оборонного комітету бундестагу Марі-Агнес Штрок-Ціммерманн закликала уряд переглянути позицію щодо постачання танків Україні. 10 січня 2023 р. Німеччина декларувала згоду передати Україні танки «Леопард» зі згоди союзників. 15 січня 2023 р. відбулася відставка міністра оборони ФРН К. Ламбрехт. Новим міністром оборони став Б. Пісторіус. 25 січня 2023 р. бундестаг розглянув питання постачання роти танків «Леопард» для України. 1 лютого 2023 р. у Києві прем'єр-міністр України Д. Шмигаль провів переговори з головою фракції «Зелених» у бундестазі Катрін Герінг-Екардт щодо «танкової коаліції».

8 лютого 2023 р. у Парижі відбулися переговори канцлера ФРН О. Шольца, президента Франції Е. Макрона і президента України В. Зеленського. 17-19 лютого 2023 р. на Мюнхенській конференції з питань безпеки. Президент України В. Зеленський закликав допомогти розбити РФ.

4 березня 2023 р. Вашингтон відвідав канцлер О. Шольца. Канцлер ФРН заявив, що виведення російських військ з території України є передумовою будь-яких переговорів. У Берліні напередодні відбувся мітинг пацифістів, які вимагали припинити постачання зброї Україні. 30 березня 2023 р. Київ відвідав президент України В. Зеленський провів переговори з головою німецького оборонного концерну «Рейнметал» А. Наппергером.

---

³⁰¹ Віце-канцлер Німеччини відвідав Україну разом з делегацією бізнесменів. URL: <https://mind.ua/news/20255638-vicekancler-nimechchini-vidvidav-ukrayinu-razom-z-delegacieyu-biznesmeniv>

30 березня 2023 р. у Берлін було відкрито офіс «Українського інституту». 3 квітня 2023 р. Київ відвідав віце-канцлер ФРН Р. Хабека. ФРН наполягала на децентралізації енергетичної системи України. ФРН закрила останні три атомні станції. 13 травня 2023 р. Німеччина оголосила про надання Україні воєнної допомоги на 2,7 млрд. євро. До Німеччини прибули американські танки «Абрамс», на яких мали навчатись українські танкісти.

14 травня 2023 р. Берлін відвідав президент України В. Зеленський. Відбулися переговори з канцлером О. Шольцем. В Аахені Зеленський був нагороджений премією імені Карла Великого. Україна звернулась до ФРН з проханням про постачання ракет «Таурус» дальністю до 500 кілометрів. Але уряд Німеччини виступив проти цього.

13 червня 2023 р. федеральний уряд Німеччини вперше в історії представив Стратегію національної безпеки. Росія визнана найбільшою актуальною загрозою євроатлантичній безпеці, а Китай потенційною загрозою. 11 липня 2023 р. ФРН оголосило про новий пакет воєнної допомоги Україні на 700 млн. євро: 25 танків Леопард і дві батареї «Патріот».

20 липня 2023 р. новим послом ФРН в Україні замість А. Фельдхузен став 58-річний Мартін Єгер, який доти був німецьким послом в Афганістані та Іраку. Партія «Альтернатива для Німеччини» подала позов до суду з вимогою заборонити постачання зброї Україні. 10 серпня 2023 р. ФРН оголосила про передачу Україні двох систем протиракетної оборони «Патріот». В Німеччині зафіксовано рекордну кількість біженців 3,26 млн. осіб. Це стимулювало зростання рейтингу партії «Альтернатива для Німеччини». 24 жовтня 2023 р. Берлін відвідав прем'єр-міністр України Д. Шмигаль взяв участь у роботі VI німецько-українського форуму «Відновлення, розумне зростання та безпека». 16 листопада 2023 р. Бундестаг відхилив пропозицію ХДС направити ракети «Таурус» Україні.

3.4. Стратегічна дипломатія України у Франції

Франція належить до групи країн ЄС, які безпосередньо залучені до складного процесу врегулювання конфлікту на Донбасі. Тому неухильно зростає значення культурної дипломатії, яка має формувати позитивний образ України у Франції та забезпечувати незмінність підтримки України в конфлікті з Росією.

За умов зростання політичного напруження на світовій арені дипломатичні інструменти країни починають бути засобами досягнення поставлених державою цілей і затвердження авторитету на міжнародному рівні. Культурна дипломатія, як один з головних аспектів громадської дипломатії, не лише формує позитивний імідж держави на міжнародній арені, акцентуючи розвиток та підтримку сприятливих відносин з іноземними державами за рахунок мистецтва та освіти, а також виступає окремим зовнішньополітичним інструментом, який визначає вектор двосторонніх і багатосторонніх переговорів з метою імплементації головного завдання культурної дипломатії – підвищення соціально-культурного співробітництва і просування національних інтересів будь-якої країни за кордоном. Такий аспект дослідження дипломатичних відносин України та Франції набуває особливого значення в умовах гібридної агресії проти України, що актуалізується тим фактом, що Франція належить до групи країн ЄС, які безпосередньо залучені до складного процесу врегулювання конфлікту на сході України. А тому дане дослідження обумовлене актуалізацією культурної дипломатії, яка формує позитивний образ України у Франції та забезпечує незмінність позиції Франції у підтримці України в конфлікті з Росією.

У вітчизняній історіографії українсько-французькі зв'язки у сфері культури висвітлювалися у наукових працях Ю.Кочубея, В. Манжолі, О.Шаповалової. Але у хронологічних межах, в яких викладається матеріал цієї статті, це питання не розглядалося.

Численні пам'ятники свідчать про інтенсивні контакти українських земель та Франції у минулому. Найстаріша така пам'ятка це абатство Святого Венсента

у Санлісі, засноване у 1060 р. Анною Ярославною, королевою Франції. Замок у Дентевілі в Лотарингії нагадує про перебування тут Григорія Орлика. Тут знаходиться його архів. У Франції багато пам'яток, пов'язаних з Т.Шевченком. У березні 1969 р. у Парижі було відкрито сквер його імені, де 1978 р. було відкрито пам'ятник Т.Г.Шевченку. В 1971 р. пам'ятник йому було відкрито у Тулузі, а третій пам'ятник видатному українському поету стоїть у місті Шалетт-сюр-Луен. На паризькому цвинтарі Монпарнас є могила С.Петлюри. А на цвинтарі Пер-Лашез похований Нестор Махно. Своєрідний малий пантеон українських учених членів Наукового Товариства ім. Т.Шевченка розташований у м. Сарсель. Тут поховано Зенона Кузелю, Олександра Шульгіна, Олександра Кульчицького, Володимира Кубійовича та інших членів НТШ. На північ від Канн у містечку Мужен у 1933-1951 рр. перебував Володимир Винниченко. Чимало у Франції пам'яток українцям учасникам Французького Руху Опору. Глибоке історичне коріння, безперечно, сприяє сучасному розвитку діалогу української та французької культур. Українсько-французькі наукові, освітні, мистецькі зв'язки мають велику традицію та історію, спираються на вагомі духовні зв'язки з Європою.

У останній період існування СРСР дедалі більша увага приділялася залученню союзних республік до культурної співпраці із далеким зарубіжжям. На важливості цієї форми роботи наголошувалося на науково-практичній конференції «Загальноєвропейське співробітництво і союзні республіки», яка була проведена за участі МЗС УРСР, МЗС СРСР та Академії наук УРСР у 1990 році.

13 квітня 1991 р. було підписано Протокол про співробітництво між Українською Радянською Соціалістичною Республікою та Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). Вагомим підтвердження міжнародного авторитету України стало призначення українського дипломата Ю.Кочубея заступником Генерального директора ЮНЕСКО у 1987-1992 рр..

У червні 1991 р. в Києві було відкрито культурно-інформаційний центр «Альянс Франсез» Французького культурного центру спочатку як філії Культурного центру Франції у Москві. Зазначимо, що це стало відновленням його діяльності, адже «Альянс Франсез» вже працював у Києві у 1907 році. Вітаючи відкриття Французького культурного центру, тодішній міністр закордонних справ Франції Р.Дюма висловив сподівання на те, що це «стане новим поштовхом до розвитку взаємовідносин наших країн, насамперед, у галузі культури». Загалом ці сподівання виправдалися. Діяльність Французького культурного центру достатньо різноманітна. Він влаштовує кінофестивалі, виступи артистів і музикантів, показ драматичних і балетних вистав, концерти класичної і сучасної музики, художні, документальні виставки, конференції, та інші культурні заходи. Французький культурний центр має 4 філії – у Харкові, Донецьку, Львові та Одесі. У 25 містах України діють громадські осередки «Альянс Франсез». Асоціація «Україна - Франція» стала правонаступницею колишнього товариства дружби «Україна - Франція».

Основні форми культурного діалогу були зафіксовані у Договорі про взаєморозуміння та співробітництво між Україною та Французькою Республікою, підписаного 16 червня 1992 року. Сторони з метою кращого ознайомлення своїх народів з науковими, технічними та культурними досягненнями зобов'язалися підтримувати заснування культурних центрів в обох країнах. Серед пріоритетних напрямків співпраці були визначені такі, як підтримка розповсюдження книг та преси партнерів, проведення культурних акцій, вивчення української мови у Франції та французької мови в Україні, організація молодіжних обмінів.

3 травня 1994 р. було підписано українсько-французьку угоду про статус та умови діяльності культурних центрів. Угода між Урядом України та Урядом Французької Республіки про статус та умови діяльності культурних центрів від 3 травня 1994 року. Угода складається з 18 статей та розрахована на п'ять років (її дія за бажанням сторін автоматично продовжується на наступні п'ять років). Згідно цього документу сторони домовилися про заснування Французького

культурного центру в м. Києві та Українського культурного центру в м. Парижі, а також центрів у інших містах обох держав. Задачами центрів було визначено сприяння співпраці в галузі культури, освіти, виховання, науки і техніки, комунікацій, обмінів студентами між вищими навчальними закладами (стаття 2). Обумовлено, що діяльність таких центрів здійснюватиметься під керівництвом посольств обох держав (стаття 3).

У Франції діють близько 40 українських громадських організацій, зокрема, Репрезентативний комітет української громади у Франції (голова Н.Пастернак), «Об'єднання французів українського походження» (голова Ж.Шевченко), «Спілка українок Франції» (голова П.Ерв'є), Наукове товариство ім. Т.Шевченка у Західній Європі (голова А.Жуковський), асоціація «Україна 33» (голова Є.Кузен), Українська бібліотека ім. С.Петлюри (голова Я.Йосипишин), український хор при соборі Св. Володимира Великого (диригент Н.Білогоцька), асоціація «Лотарингія – Ельзас - Україна» (голова О.Н.Головач), товариство «Рідна школа» (голова Н.Михаль), Українська школа мистецтв (голова О.Місталь).

Помітних «збитків» імідж України у Франції зазнав після «касетного скандалу» 2000-2001 рр. Знадобилися події Помаранчевої революції, аби цей імідж покращити. Після цього активізувався процес надання французької технічної допомоги Україні. У жовтні 2004 р. за сприяння посольства Франції в Україні в Києві відбувся семінар «Формування вищого корпусу державної служби: досвід Франції для України». Зазначимо, що формат надання французької технічної допомоги було оформлено у підписаній 11 листопада 2005 р. «Дорожній карті» українсько-французьких відносин. Зокрема, вона передбачала призначення французького експерта при Міністерстві юстиції України, надання допомоги у перепідготовці суддів. Технічна допомога також стосувалася призначення чотирьох експертів у галузі державної служби, територіально-адміністративної реформи та сільського господарства.

3 грудня 2005 р. здійснюється співробітництво між Адміністрацією Державної прикордонної служби України та Центральною дирекцією

прикордонної поліції МВС Франції у боротьбі з нелегальною міграцією. Цей напрямок став особливо актуальним у контексті набуття чинності угоди між Україною та Європейським Союзом про реадмісію нелегальних мігрантів та підготовку угоди про безвізовий режим для громадян України на території Євросоюзу. 20 грудня 2006 р. у рамках двосторонньої співпраці України та Франції у сфері державної служби та адміністративної реформи в Києві відбулося друге засідання керівного комітету місії французького технічного радника при Головному управлінні державної служби України. Було проведено семінар на тему «Функціонування державної служби Французької Республіки».

6 липня 2007 р. Міжнародний центр перспективних досліджень провів круглий стіл «Правовий поворот: досвід Франції для виборів в Україні». Однак після проведення парламентських виборів 30 вересня 2007 р. з'ясувалося, що французька виборча система більше придатна для політично та соціально стабільної Франції, аніж для України, яка перебувала на важкому шляху суспільно-політичної трансформації у напрямку створення стабільної демократичної політичної системи. За цих непростих обставин нагальною є підтримка суспільного порядку. Тому українська сторона висловлювала зацікавлення у вивченні французького досвіду функціонування системи внутрішньої безпеки.

Встановлення та наповнення конкретним змістом зв'язків між містами та регіонами України й Франції є важливою складовою не лише народної дипломатії, а й резервом поглиблення міждержавного співробітництва. Така форма співпраці дає можливість для безпосереднього спілкування громадян двох країн. Народна дипломатія як форма зв'язків між громадянськими суспільствами України та Франції дає можливість здійснювати різні заходи місцевого та регіонального масштабів. Історія встановлення побратимських зв'язків між містами України та Франції сягає 1960-х років. Наразі кількість таких поріднених міст становить близько двох десятків. Зокрема, дружні зв'язки встановлені між Києвом і Тулузою, Дніпровським районом Києва і Шалетт-сюр-Люепом, Дарницьким районом м. Києва і Роменвілем, Печерським

районом м. Києва і Санлісом, Дніпропетровськом та Нансі, Донецьком і Метцем, Луганськом і Сент-Етьєном (2009 р. Луганськ та Сент-Етьєн відсвяткували 50-річний ювілей своїх побратимських відносин), Косовим (Івано-Франківської області) і Аянжом, Бердянськом і Ля-Сейн-сюр-Мер, Броварами (Київська область) і Фронтене-су-Буа, Запоріжжя і Бельфором, Мелітополем (Запорізька область) і Брив-ля Гайярд, Львовом і Ліоном, Стриєм (Львівської області) і Ерб'є, Тернополем і Брестом, Каневом (Черкаської області) і Ламберсетом, Новою Каховською (Херсонської області) і Септ-Етьєндю-Рувре, Одесою і Марселем, Уманем і Ромії-сюр-Сеном, Ялтою і Ніццою, Торезом і Салломіном, Севастополем і Тулоном, Черніговом і Бург-Ан-Брессом, Рівне і Монпельє, Харковом і Ліллем, Чернівцями і Діжоном.

10 жовтня 1992 р. було укладено Протокол про дружбу та співробітництво між Києвом і Парижем. Фіксувалися положення про розширення співпраці між двома столицями у таких напрямках, як культура, молодіжна політика, професійна освіта, спорт, засоби масової інформації, збереження культурної спадщини. Визнанням високого рівня побратимських зв'язків Києва і Тулузи стало проведення Днів Тулузи в Києві (30 травня – 20 червня 1992).

Відповідно до угоди про побратимство міст Києва та Тулузи (1975 р.) з 10 до 15 листопада 1993 р. в Тулузі вперше за часів незалежності України відбулися Дні Києва. Зокрема, з метою перебудови системи ресторанів із допомогою тулузького підприємства «Міді-Пірині» було проведено моніторинг кухонь Києва. У квітні 1997 р. у місті-побратимі Києва Тулузі українська сторона взяла участь у міжнародній виставці. Посол України Ю.Кочубей слушно зазначав, що «виставка-ярмарок – це добра нагода привернути до своєї продукції споживацький інтерес, зацікавити французького покупця». 21-22 вересня 2005 р. відбулися «Дні Києва» в Парижі. Французи змогли ознайомитись із виставкою «Минуле. Сучасне та майбутнє архітектури Києва». Мер Києва О.Омельченко провів переговори з мером Парижу Б.Деланює.

Місто Роменвіль – одна із 40 комун департаменту Сен-Сен-Дені – є частиною Парижу. Дружні відносини між Дарницьким районом м. Києва та м.

Роменвіль були встановлені 10 липня 1971 року. Поточна документація Дарницької у м. Києві державної адміністрації за 1975-1990 роки. За радянських часів відносини формувалися виключно за рахунок обміни робочими делегаціями поріднених міст. У кризові 1990-ті вдалося зберегти окремі форми співпраці, такі як участь української сторони у роботі Асамблеї поріднених міст у Роменвілі. З ініціативою укладання Угоди про дружбу між Печерським районом столиці України та м. Санліс у жовтні 1998 р. виступив голова Печерської районної державної адміністрації А.Коваленко.

Українська сторона стала учасником Асоціації поріднених міст Санліса. У 2001 р. делегація Санлісу була на святкуванні 80-річчя Печерського району. Тоді загальноосвітній школі №109 були передані підручники французької мови. Серед майже 10 міст побратимів Харкова місто Лілль посідає особливе місце, адже ці зв'язки були встановлені ще 1978 року. У 1990-ті на базі Вищої школи журналістики м. Лілль було проведено декілька семінарів для харківських журналістів, за сприяння регіональної студії телебачення «Франс-3» для харків'ян було знято фільм про місто побратим. На базі Лілльського регіонального госпітального університетського центру організовані щорічні стажування для харківських медиків. Всебічний розвиток побратимських зв'язків між Харковом та Ліллем відіграв важливу роль у відкритті 1994 р. Французького центру у Харкові. Його робота є аналогічною до основного центру, розташованого у Києві.

У жовтні 1997 р. під час проведення «Днів Лілля у Харкові» було підписано угоду між Харківською Торгово-промисловою палатою та подібною установою Лілльського регіону Рубе-Туркуан. Це підготувало правову основу для розвитку економічного співробітництва між Харковом і Ліллем і стало поштовхом для підготовки проведення першої французької економічної місії до міста Харкова, що відбулася у червні 2000 р., організованої торгово-промисловими палатами Лілльської метрополії та Харкова за підтримки мерій.

Дружні зв'язки між Одесою і Марселем були встановлені у 1972 році. У 1995 р. в Одесі було проведено «Тиждень французької книги». Делегація міста-

побратима щорічно запрошується на святкування «Дня Одеси», а одеська делегація брала участь у святкуванні 2600-річчя м. Марсель у 1999 році. В м. Одеса діє «Центр французької документації», представництво «Альянс Франсез», товариство друзів «Україна - Франція». Цілком символічно одна з вулиць Одеси названа «Марсельською», а одна з вулиць Марселю є «Одеською».

Інший приклад співпраці дає Ромійї-сюр-Сен – провінційне французьке містечко з населення близько 20 тис. відоме завдяки близькому розташуванню до Парижу. Поріднені зв'язки між Уманню та Ромійї-сюр-Сен були встановлені у 1961 році. У 2001 р. уманчани та делегація Ромійї відсвяткували 40-річчя поріднення. Міста регулярно обмінюються делегаціями вчителів, лікарів, підприємців, самодіяльних артистів. Французькі гості часто відвідують «Софіївку». На базі Черкаського державного університету створено Французький центр та асоціація викладачів французької мови.

Французьке місто Ля-Сейн-сюр-Мер розвивається як туристичний центр. Тут є форт, збудований Ришельє, морський музей. Побратимські зв'язки Бердянська та Ля-Сейн-сюр-Мер були встановлені 1974 року. Після здобуття незалежності України збереглися традиційні форми обмінів делегаціями мешканців міст, представників міської влади, учнів шкіл.

Містечко Кассіс розташоване на Півдні Франції поблизу Марселя. У 1975 р. було укладено угоду про співпрацю між Алуштою та Кассісом. Символічно, що після введення радянських військ до Афганістану відносини між містами були перервані та відновилися лише 1991 року. Відтоді встановлено контакти на рівні громадських організацій, зокрема, з Алуштинським «Ротарі клубом».

19 квітня 2001 р. у Києві походила конференція Асоціації «Україна - Франція», яка стала правонаступницею колишнього Товариства дружби «Україна – Франція». У роботі форуму взяли участь представники міст, споріднених з французькими містами. 17 травня 2001 р. в Парижі відбулося робоче засідання «Форуму українсько-французького діалогу». В його форматі

Спілка ректорів вищих навчальних закладів України провела «українсько-французькі університетські дні».

У квітні 2002 р. відзначили десять років федерації обмінів «Франція – Україна». Президент названої федерації Крістіан Леклер основними напрямками діяльності назвав «гуманітарні відносини та допомогу молоді». За участю асоціації «Україна – Франція» у березні 2003 р. було проведено «круглий стіл» з метою уточнення програми участі міст-побратимів у проведенні наступного року «Днів культури Франції» в Україні. Показово, що французи високо оцінили внесок окремих суспільних діячів України у розвиток зв'язків між громадянськими суспільствами двох країн. На початку 2004 р. на пропозицію экс-прем'єр-міністра Франції М.Рокара департамент поштової служби Франції випустив марку «Михайло Чекман» із зображенням першого міського голови Хмельницького. Незадовго до своєї загибелі він побував у Франції в рамках міжнародної програми асоціації «Нормандія – Україна». Марка відразу стала раритетною.

Подальший розвиток зв'язків по лінії міст-побратимів України та Франції є важливим з точки зору створення позитивного іміджу нашої держави та формування проукраїнських груп впливу в цій країні. Для успіху на цьому напрямку співпраці потрібні не лише солідарність народів, а й воля жителів різних населених пунктів до розвитку зв'язків та наявність з обох боків ентузіастів цих справ. За цих умов можна розкрити увесь потенціал такої форми зв'язків між громадськими структурами України та Франції, як рух міст побратимів.

У центрі французької культурної дипломатії перебуває ідея «м'якого» впливу на двостороннє та багатостороннє співробітництво. Головними інструментами впливу є французька мова та культура. Поширення французької мови є важливим напрямком політики франкофонії, спрямованої на виховання еліти, орієнтованої на французьку культуру, адже з мовою йде культура, зростає авторитет Франції. Оскільки Франція є однією з найбільших скарбниць світової культури, в якій добре відрегульовано законодавство з питань розвитку

культури, це є основою для поширення надбань французької культури в інших країнах.

Влітку 1992 р. Дні культури Франції відбулися в Україні. Вони розпочалися 12 червня 1992 р. з виступу балетної трупи з Тулузи. У вітанні учасникам цього заходу Президент України Л.М.Кравчук висловив сподівання, що дні культури «будуть мати велике практичне значення для обох сторін, допоможуть започаткувати нові зв'язки, нові форми співдружності, духовного взаємозбагачення». Однією із традиційних форм культурних акцій у 1990-ті роки стало проведення днів культури. Наприклад, з 30 травня до 20 червня 1993 р. в Україні пройшли «Дні Франції». Третього травня 1994 р. відбулося офіційне відкриття Французького Культурного Центру (ФКЦ). На той час мережа методично-інформаційних французьких центрів «Альянс Франсез» була розгорнута у всіх українських містах з мільйоном (та понад) населення: Харкові, Одесі, Дніпропетровську, Донецьку та Львові.

У травні 1995 р. було підписано Угоду між Україною і Францією про співробітництво і обмін у галузі молоді і спорту (чинна з дня підписання). У червні 1994 р. у Парижі, а у липні 1995 р. в Києві відбулися засідання змішаної українсько-французької комісії по молоді і спорту. Пріоритетами співпраці було визначено удосконалення законодавства у сфері професійного спорту, боротьба з допінгом, навчання тренерів. У 1992-1995 рр. поступово розгорталася культурна та мистецька присутність України в культурному просторі Франції. Цьому сприяли, зокрема, виступи у Франції музичних і театральних колективів, окремих виконавців, їх участь у міжнародних та національних мистецьких фестивалях, конкурсах, що відбувались у Франції.

30 січня 1997 р. була підписана Програма культурного, наукового і технічного співробітництва між Україною та Францією на 1997-1999 роки. Відповідно до цієї програми започатковувалися контакти між французькими бібліотеками та Національною парламентською бібліотекою України, Національною бібліотекою ім. В.І.Вернадського. Передбачалося фінансування передплати журналів, навчання кадрів, допомога з перекладами та публікаціями.

Серед пріоритетів співпраці було визначено збереження та облік національної культурної спадщини, музейна справа, адміністративне та юридичне співробітництво. У березні 1995 р. у приміщенні Національної бібліотеки ім. В.Вернадського відбулася виставка французької книги. На її відкритті Посол Франції в Україні Домінік Шассард повідомив про подарунок українській бібліотеці у вигляді 1348 видань книжок ста французьких видавництв.

У 2000 р. було створено «Змішану українсько-французьку комісію з культурного та науково-технічного співробітництва». За результатами її першого засідання було підписано протокол про діяльність у 2001-2004 роках. У розпалі політичного «касетного скандалу» в Україні 24-26 вересня 2001 р. у Парижі для участі у відкритті виставки "Золото кочовиків: скіфські скарби з стародавньої України" перебував міністр культури і мистецтв України Ю.В.Богущий. Відбулася його зустріч з міністром культури та комунікацій Франції К.Тоска.

22 січня 2002 р. у приміщенні адміністрації Шевченківського у м. Києві району відбулася установча конференція асоціації «Українсько-Французький форум», у роботі якої взяли участь активісти Форуму, відомі в Україні політики, науковці, громадські – діячі. Асоціація створена у рамках Українсько-французького форуму як виконавча група цієї громадської організації, утвореної за ініціативи Президентів Леоніда Кучми та Жака Ширака. Завданням Форуму є сприяння розвитку відносин між двома державами на неурядовому рівні. Серед першочергових заходів у цьому напрямку Форум розбудовує систему міжуніверситетських зв'язків, нових програм розширення і поглиблення співробітництва поріднених міст України і Франції, працює в сфері поліпшення економічних відносин тощо. 5 березня 2002 р. у Парижі було відкрито «Український дім», покликаний поширювати інформацію про Україну серед французької громадськості шляхом проведення різноманітних заходів у містах Франції.

17 березня 2003 р. під егідою Інституту Франції в Україні стартував тиждень франкофонії. У вересні 2003 року в Парижі проходили «Дні

української культури». Українську делегацію очолювала перша леді України Людмила Кучма. Програма перебування нашої делегації в Парижі була надзвичайно насиченою. Перш за все, зустрічами у Національних зборах Франції, Паризькій мерії, з діловими жінками Французької Республіки, керівниками асоціації дружби «Франція-Україна». В Парижі було фактично закладене принципово нове підґрунтя для подальшого розвитку співробітництва між двома державами і народами в галузі культури та суспільних відносин.

Україна активно популяризувала своє мистецтво у Франції. Впродовж 1996-2002 рр. українські музичні колективи брали участь у міжнародних музичних фестивалях, які відбувалися на французькій землі. Крім того, з гастролями у Франції побували Національна заслужена академічна капела «Думка», хори «Київ», «Відродження», «Благовіст», Національна заслужена капела бандуристів України Симфонічний оркестр Львівської філармонії та багато інших. У травні 2002 р. у приміщенні Сенату Французької Республіки під патронатом спікера К.Понселе та на запрошення сенатора, голови міжпарламентської групи дружби «Франція - Україна» П.Желяра з успіхом пройшов концерт вокально-інструментального колективу «Альфреско» з м. Хмельницького.

У березні 2009 р. в Україні відбувався «Тиждень Франкофонії». Влітку 2009 р. барвисту книжечку писанок-розмальовок «Подільська писанка» вінницької писанкарки Марини Верхової видано у Франції. А 16-17 жовтня 2009 р. у приміщенні Посольства України у Франції відбулися «Дні культури кримських татар». У 2004-2010 рр. Франція досить насторожено ставилась до прагнень України зафіксувати свою європейську культурну ідентичність і претендувати на тісніші відносини з ЄС і НАТО. Зокрема, 2007 р. Франція заблокувала для України і Грузії процес приєднання до програми набуття членства в НАТО. На фоні такої політичної ситуації в українсько-французьких відносинах в 2010-2013 рр. спостерігались інерційні тенденції у сфері міжкультурних зв'язків. Після Євромайдану, анексії Криму Росією і початку

російської агресії на Донбасі Франція у вересні 2014 р. долучилась до Норманського формату процесу замирення на Донбасі. За умов російської гібридної війни проти України дедалі важливішим стає завдання активізації української культурної дипломатії у Франції.

Важливо вивчати багату французьку традицію досягнення реалізації національних інтересів засобами культурної дипломатії. На початку лютого 2004 р. у Донецьку побував посол Франції в Україні Ф. Де Сюремен. Тут передбачалось у квітні 2004 р. проведення низки заходів «Французька весна – 2004». 12 березня 2004 р. міністр культури України Ю.Богуцький та посол Франції Ф. Де Сюремен обговорили план проведення Днів культури Франції в Україні. Зрештою, 1-30 квітня 2004 р. у форматі «Французької весни» було проведено низку культурних заходів, які відбувались у Києві, Одесі, Харкові, Львові, Донецьку.

Аналогічним форматом реалізації завдань української культурної дипломатії у Франції стало проведення 6-11 листопада 2004 р. Днів культури України у французькій провінції Бургундія. У квітні 2005 р. заходи фестивалю «Французька весна» знову охопили найбільші міста України. У червні 2005 р. в рамках Днів культури України в містечку Сан-Ліс було відкрито пам'ятник Анні Київській королеві Франції.

22 серпня 2005 р. у м. Ланс стала символічна подія зі створення нового місця пам'яті. Українська діаспора Канади домоглася відкриття пам'ятника українському діаспорному герою Першої світової війни Філіпу Коновалу, який воював у Франції 1918 р. в складі канадського експедиційного корпусу за що отримав вищу нагороду Британської імперії Хрест Вікторії.

21-22 вересня 2005 р. відбулися Дні Києва в Парижі. Французи змогли ознайомитись із виставкою «Минуле. Сучасне та майбутнє архітектури Києва».

11 листопада 2005 р. у Києві відомий український письменник А.Курков та французький видавець Е.Нолло провели прес-конференцію на тему як вийти на французький книжковий ринок.

Наприкінці листопада 2005 р. у Культурно-інформаційному центрі при посольстві України у Французькій Республіці відкрилась фотовиставка «Українська революція очима французів». На початку 2006 р. у видавництві «Кіно-коло» вийшла «Історія українського кінематографа» Любомира Госейка. Автор, син політичних емігрантів народився у Парижі. Книжка була перекладена українською мовою завдяки програмі сприяння видавничій справі «Сковорода» Посольства Франції в Україні. Також тривав процес репрезентації у вітчизняній культурі доробку сучасних французьких романістів. Навесні 2006 р. у Києві відбулася презентація книги «Алхімія слова: французький роман 1945-2000». В книзі репрезентовані твори таких письменників як М.Батай, Р.Кено, Ж.Перек, Н.Саррот, А.Роб-Гріє, М.Бютор та інших. У березні 2012 р. на Паризькій книжковій виставці були представлені новинки сучасної української літератури.

Оригінальними заходами навесні 2006 р. розпочався в Україні фестиваль «Французька весна». Наприкінці березня 2006 р. «Французька весна 2006» відкрилась у Дніпропетровську спектаклями Другого фестивалю молодіжних франкомовних театрів. Натомість у Києві пройшла виставка французького художника К.Біссона «Реквієм Прип'яті», присвяченої 20-й річниці аварії на Чорнобильській АЕС. Виставкою французьких імпресіоністів відкрилися в Тернополі Дні французької культури.

Впродовж 2006-2017 рр. регулярно стала практика обмінів кращими фільмами. У 2006 р. на Канському фестивалю Україну представлятиме стрічка режисера А.Бадоева «Orangelove». У лютому 2007 р. в містах мільйонниках України відбувалися «Вечори французького кіно». У червні 2008 р. у Парижі відбулися Дні українського кіно. Натомість у лютому 2009 р. у Києві відбувся фестиваль «Вечори французького кіно». У травні 2010 р. на 63-му Канському кінофестивалі вперше в основній конкурсній програмі представлено український фільм Сергія Лозниці «Щастя моє». У жовтні 2017 р. у Страсбурзі відбувся «Тиждень українського кіно».

Важливим досягненням вітчизняної культурної дипломатії стало приєднання у березні 2007 р. України в статусі спостерігача до Співдружності Франкофонії. До Франкофонії входять 56 держав, де французка мова визнана пріоритетною іноземною мовою.

Помітним форматом культурної дипломатії у 2007-2017 рр. залишалися зв'язки між містами-побратимами України і Франції. У червні 2007 р. у Луганському педагогічному університеті в рамках французько-української програми «Дніпро» побували колеги з Франції. Протягом двох років програма передбачає проведення спільних наукових досліджень, обмін публікаціями, участь у міжнародних конференціях. У жовтні 2010 р. було підписано угоду про співпрацю між Кримом та французьким регіоном Лангедок-Русільйон. 13 вересня – 10 жовтня 2011 р. у Києві відбувся Фестиваль «Париж як він є». Натомість у лютому 2012 р. в Українському культурно-інформаційному центрі в Парижі відбулася персональна виставка французького художника Жана Аві «Вічний Київ». У грудні 2012 р. містом побратимом Коростеня стало французьке місто Шарв'є-Шаваньє. Навесні 2016 р. у Каневі за підтримки міста-побратима Ламберсара стартував тиждень Франкофонії. Натомість у квітні 2017 р. фестиваль «Французька весна» завітав до Івано-Франківська. У липні 2017 р. було підписано угоду про співпрацю Кам'янець-Подільського з м. Безансон.

Важливим напрямком розвитку вітчизняної культурної дипломатії у Франції залишається презентація народного мистецтва. У серпні 2009 р. барвисту книжечку писанок-розмальовок «Подільська писанка» вінницької писанкарки Марини Верхової видано у Франції. У червні 2010 р. у Києві відбулася презентація дружиною французького посла Ж.-П.Везіана ілюстрованої монографії «Гуцульська вишиванка». Традиційною стала зацікавленість французької громадськості культурою кримських татар. Вперше дні культури кримських татар відбулися 16-17 жовтня 2009 р. у посольстві України в Парижі.

Візуалізація образу України у Франції і відповідно Франції в Україні відбувається не лише завдяки кіномистецтву, а й монументальному мистецтву. 2 вересня – 28 жовтня 2012 р. у Києві у Національному художньому музеї відбулася виставка «Нормандія в живописі», у якій були представлені 57 полотен Клода Моне, Теодора Жеріко, Каміля Коро, Гюстава Кюрбе, Огюста Ренуара. Впродовж 21 листопада 2012 р. до 25 лютого 2013 р. у Луврі проходила виставка «Скульптор барокко в Україні середини XVIII сторіччя: Йоганн Георгій Пінзель». У квітні 2014 р. у Львівській картинній галереї у рамках мистецького фестивалю «Французька весна» пройшла виставка фотографа Ф.Ферранті «Пінзель та Європа епохи бароко».

Російська агресія проти України в 2014-2018 рр. зробила особливо актуальними не лише двосторонні політичні, а й культурні зв'язки. Адже саме мовою культури один народ «розмовляє» з іншим. У березні 2015 р. у Дніпропетровській області відбувся XI Міжнародний фестиваль студентських франкомовних театрів. На початку січня 2016 р. у Парижі відбувся форум франко-українських асоціацій. У листопаді 2016 р. у Верховній Раді України відбулася презентація дослідження французької журналістки Сесіль Вессьє «Мережі Кремля у Франції». Символом міцності українсько-французьких зв'язків стало відкриття у листопаді 2016 р. у Києві на Львівській площі за участю посла Франції в Україні Ізабель Дюмон відкрили пам'ятник королеві Франції Анні Ярославні. Навесні 2017 р. «Дні франкофонії» відбулися у дев'яти українських містах: Бахмуті, Дніпрі, Запоріжжі, Києві, Львові, Одесі, Рівному, Харкові та Чернівцях.

Наприкінці 2017 р. Департамент публічної дипломатії МЗС України планував відкрити Український інститут у Франції. У червні 2017 р. на президентських виборах у Франції переміг Е. Макрон. Його партія «Республіко, вперед!» здобула більшість на парламентських виборах. Це відкривало нові можливості для розвитку українсько-французького співробітництва в сфері культури. У червні 2017 р. на першій зустрічі між президентом Франції Е. Макроном і президентом Росії В. Путіним останній послався на «факт»

належності королеви Анни російській культурі. Це вкотре доводило, що в умовах російської гібридної агресії проти України інформаційні конфлікти набувають потужного впливу.

У центрі французької культурної дипломатії перебуває ідея «м'якого» впливу на двостороннє та багатостороннє співробітництво. Головними інструментами впливу є французька мова та культура. Поширення французької мови є важливим напрямком політики франкофонії, спрямованої на виховання еліти, орієнтованої на французьку культуру, адже з мовою йде культура, зростає авторитет Франції. Оскільки Франція є однією з найбільших скарбниць світової культури, в якій добре відрегульовано законодавство з питань розвитку культури, це є основою для поширення надбань французької культури в інших країнах.

Абстрагуючись від фінансових аспектів державної підтримки розвитку та функціонуванню, які у випадку України та Франції є неспівставними не на нашу користь, у якісному наповненні культурного життя, його духовно-ціннісній складовій українська культура безперечно є європейською, орієнтованою на спільні надбання європейської культури й власне тим цікава для Франції. За непростих умов політичної або економічної співпраці України та Франції, які спостерігалися на початку 1990-х рр., та на початку 2000-х років, саме взаємодія в сфері культури давала можливість думати про вічні цінності, а не лише про актуальну кон'юнктуру. З цієї точки зору співпраця та взаємодія українських та французьких митців відбувається на рівних та має «додану вартість» для обох сторін.

Проросійські сентименти досить міцно укорінилися у французькому суспільстві та еліті. Французькі капітали інтенсивно кредитували російську імперію. У роки Першої світової російський військовий експедиційний корпус воював у Франції. Ця країна стала притулком для «білої» еміграції. Після Другої світової війни Шарль де Голль розглядав «історичну Росію» у вигляді СРСР як додатковий ресурс для відновлення світової ролі Франції. Франція як і РФ болісно переживала розпад колоніальної імперії. Так само як чимало росіян

не може змиритись із незворотною втратою України, чимало французів тривалий час воювали за збереження під своїм контролем Алжиру. Тобто постімперські больові синдроми властиві масовій свідомості росіян і французів. Однак Франція знайшла себе у процесі примирення з Німеччиною та у спільному лідерстві у післявоєнній Європі. Часто казали, що економічно потужна ФРН відіграє роль матеріального забезпечення німецько-французького тандему, а Франція, яка є постійним членом Ради Безпеки ООН та має атомну зброю, забезпечує політичний вплив тандему в Євросоюзі та за його межами. Не випадково РФ після анексії Криму та агресії на Донбасі у квітні 2014 року погодилась залучити ФРН і Францію як посередників на переговорах з Україною. Тим паче, що навіть після цього французькі власті складно приймали рішення про розрив контракту на побудову на замовлення РФ військових кораблів серії «Містраль», які приймають гелікоптери. Зрештою, побудовані кораблі були продані Єгипту. Франція загалом не блокувала санкції за анексію Криму, але далось це їй дуже важко.

Після президентських виборів 2017 року у Франції навіть тривала дискусія, чи готова німецький канцлер Ангела Меркель передати молодому та амбітному французькому президентові Емманюелю Макрону роль лідера в ЄС. Однак ставлення до політичного курсу Макрона є неоднозначним у самій Франції. Якщо Де Голль мав безумовну внутрішньополітичну підтримку своєї лідерської ролі, то Макрону доводиться постійно боротись за саме право претендувати на таку роль.

У травні 2017 року у другому турі президентських виборів Макрон переміг Марін Ле Пен. На президентській посаді він спочатку проводив курс неоліберальних економічних реформ. Це стало приводом для протестів «жовтих жилетів». У квітні 2019 року до другого туру президентських виборів в Україні Макрон зустрічався з Володимиром Зеленським у Парижі. Після виборів в Україні Макрон плекав надії на просування мирного процесу на Донбасі, але розуміння сторонами суті компромісу надто було різним. У грудні 2019 року у Парижі відбулась остання зустріч глав держав у «нормандському

форматі». Макрон намагався підтримувати динаміку переговорного процесу, але ультимативні позиції РФ зробили це неможливим. Пандемія коронавірусу спровокувала неоднозначне ставлення до політики президента Макрона. Протестний рух «жовтих жилетів» під впливом карантинних заходів завершився. Натомість активізувались протести проти локдаунів. Активістами цих рухів були як прихильники лівих, так і правих ідеологічних течій.

Після відставки у грудні 2021 року німецького канцлера Ангели Меркель французького президента Макрона часто називали її наступником як неформального лідера Євросоюзу. Зважаючи на цей статус, Макрон до останнього моменту відкладав участь у виборчій кампанії, демонструючи свою місію як державного діяча, а не як політика. Але показово, що Макрон заявляв, що французькі компанії мають самі приймати рішення, чи продовжувати працювати на російському ринку.

За результатами першого туру президентських 10 квітня 2022 року Макрон вийшов у другий тур знову разом із ультраправою популістською Марін Ле Пен. Після збройної агресії РФ проти України 24 лютого 2022 року Макрон десять разів мав телефонні розмови з Путіним³⁰². Макрон погодився надати притулок українським біженцям у Франції. Його конкурентка Марін Ле Пен перед другим туром запевняла, що вихід з ЄС не її пріоритетом. Вона декларувала обмеження участі Франції у НАТО. Натомість Макрона вважають послідовним проєвропейським політиком, якого так потребують військові часи, які переживає Європа. У другому турі виборів 24 квітні 2022 року переміг Е. Макрон.

До 24 лютого 2022 р. Франція позиціонувала себе найближчим європейським партнером РФ. У 2014 р. після анексії Криму тільки потужний тиск з боку США і НАТО зупинив реалізацію угоди про продаж РФ французьких військових кораблів типу «Містраль». Впродовж першого президентського терміну Емманюель Макрон з 2017 р. намагався вибудувати персональні відносини з Путіним, спробувавши використати цю комунікацію

---

³⁰² Тег Росія. URL: <https://mondediplo.com/tag/russia>

на початку 2022 р., залагоджуючи ультиматум РФ на адресу НАТО. Тоді ця активність розглядалась як прагматичний «миротворчий» курс до французьких президентських виборів у травні 2022 року.

Водночас з 2020 р. у французько-російських відносинах актуалізувалась подразлива тема російської активності у франкомовній Африці. Російська «приватна військова кампанія Вагнера» (як фактичний дах головного розвідувального управління генштабу РФ) витіснила французький іноземний легіон із Центральноафриканської республіки, Малі і Чаду. Зважаючи на це, симпатії до РФ з боку навіть французьких правих консерваторів девальвувались.

Опонентка і конкурентка Макрона Марін Ле Пен позиціонувала себе як ідеологічно близький до путінського радикального консерватизму політик. Але під час виборчої кампанії вона дистанціювалась від кремля, який внаслідок агресії проти України став надто токсичним. Утім, такі ідеологічні похибки помітно послабили шанси Ле Пен на перемогу. Це також стало уроком для французьких ультраправих.

Франція до кінця червня 2022 р. скептично ставилась до ідеї надання Україні статусу країни кандидата на вступ в Європейський Союз. Однак така позиція, зважаючи на реальний захист в Україні демократичних європейських цінностей, не мала морального виправдання. Після президентських виборів Макрон перестав надто часто телефонувати в Кремль. Ле Пен переключилась на парламентську роботу та передала управління своєю партією «Національне об'єднання» Жордану Борделлу. Наявний розкол у інтелектуальному французькому середовищі щодо інтерпретації причин, перебігу та наслідків російсько-української війни. Неоконсервативний філософ Глюксман закликає Францію стати головним союзником України в Європі. Але значна частка французьких інтелектуалів отруєна симпатіями до путінських антиглобалістських «ідей».

На відміну від Німеччини (на прикладі партії зелених і вільних демократів), у Франції немає політичної партії, яка б відкрито і послідовно захищала курс на надання допомоги Україні до перемоги над путінською РФ.

Влітку 2022 р. Макрон втратив абсолютну більшість у парламенті. Президентська коаліція «Разом» загалом отримала 38,6%, ліва опозиція «Новий народний екологічний і соціальний союз» Ж.-Л. Меланшона здобула 31,6%, «Національне об'єднання» Марін Ле Пен отримала 17,3% голосів³⁰³. Виборці були невдоволені енергетичними та пенсійними проблемами. Макрону довелось фактично створювати коаліцію з голлістами (республіканська партія). Мінлива коаліція ускладнила процес взаємодії з Німеччиною в Євросоюзі. Голлісти вважають, що німці недостатньо враховують французькі економічні інтереси. Наприклад, на початку листопада 2022 р. пропонувався спільний візит від імені ЄС до Пекіну, але зрештою там побував особисто канцлер Олаф Шольц.

За цих обставин велика регіональна війна на Сході Європи дратує французьких виборців, які не розуміють, чому більше неможливо з РФ вести «бізнес як завжди» було до війни. Франція бере участь у військово-технічному ленд-лізі країн НАТО для захисту України. Але російсько-українська війна суттєво змінила структуру світового ринку озброєнь. Російська зброя помітно поступається місцем на ключових його сегментах. Французький оборонний комплекс зацікавлений у тому, аби захопити найбільш ласі шматки ринку озброєнь, аніж постачати її задарма.

Російська дипломатія намагається сприяти поглибленню французько-німецьких протиріч, які мають максимально ускладнити процес спільної політики ЄС щодо російської агресії проти України. Російська пропаганда презентує французьких і німецьких політиків як «виконавців волі США». Тому бажана для Путіна «велика угода» щодо гіпотетичного поділу сфер впливу в Східній Європі більше, на думку кремля, залежить від Вашингтона, аніж від Парижа і Берліна. Водночас російська пропаганда проводить спеціальні інформаційні операції з метою дискредитації політики постачання західної зброї Україні. Зокрема, поширюється інформація про нібито появу західних

---

³⁰³ Парламентські вибори у Франції: блок Макрона на долю відсотка випередив опозицію.
URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/06/13/7141126/>

зразків стрілецької зброї на чорному кримінальному ринку Європи (що навряд чи можливо, якщо в Україні реально запроваджено систему обліку і контролю за обігом зброї зразка НАТО).

Макрон у жовтні 2022 р. відвідав Ватикан, де вітав зусилля Папи Римського Франциска щодо інспірування переговорного процесу між РФ і Україною. Користуючись цією тенденцією, РФ намагатиметься застосувати всі важелі впливу (інформаційні, енергетичні, військово-технічні на фронтах в Україні), аби грати на нервах втомлених війною європейців.

Проведення у березні 2023 р. пенсійної реформи у Франції частково дестабілізувало внутрішньополітичне становище у Франції. Напруженим залишалось соціально-економічне становище у Німеччині, де 27 березня 2023 р. відбувся страйк транспортників. РФ розраховувала на мобілізацію своєї мережі впливу у ФРН і Франції, аби переконати їх у необхідності «замороження» війни в Україні та фактичної капітуляції перед вимогами Кремля. Тактика такого впливу ґрунтується на внесенні розколу між європейськими елітами та суспільствами, втомленими інфляцією і невизначеністю вибору між бажаним для РФ тимчасовим «миром», або підготуватись до нової війни, і справедливістю для України, яка неможлива без стратегічної поразки РФ на полі бою. Показовим у цьому сенсі став візит 6-7 квітня 2023 р. президента Франції Е. Макрона до Китаю. Він переконує французів, що Європа має вести діалог з Китаєм та не віддавати його на відкуп РФ. Макрон вважав Китай єдиною країною, яка дійсно здатна переконати РФ припинити війну, тим паче, що торгівля Китаю з ЄС більша за китайську торгівлю з РФ³⁰⁴. Але Китай усвідомлював євроатлантичну солідарність у питанні стримування технологічного розвитку Піднебесної та орієнтувався на поетапну китайську колонізацію російської економіки, що давало Кремлю ресурс на продовження війни проти України.

---

³⁰⁴ URL: <https://www.irishtimes.com/opinion/editorials/2023/04/05/the-irish-times-view-on-the-visit-by-eu-leaders-to-beijing-trying-to-nudge-china/>

10 травня 2023 р. Франція визнала приватну військову компанію «Вагнера» терористичною організацією. 14 травня 2023 р. у Парижі відбувся робочий візит президента України В. Зеленського. Президент Е. Макрон пообіцяв додаткову воєнну допомогу. 16 травня 2023 р. Сенат Франції визнав Голодомор 1932-1933 рр. геноцидом українців. 7 червня 2023 р. відбулася телефонна бесіда президента України В. Зеленського і президента Франції Е. Макрона. Обговорювались питання затоплення Півдня України внаслідок підриву дамби Каховської ГЕС та підриву аміакопроводу «Гольятті - Одеса».

12 червня 2023 р. у Парижі відбулося засідання «Веймарського трикутника». Президент Франції Е. Макрон, канцлер ФРН О. Шольц, президент Польщі А. Дуда обговорили питання допомоги Україні. Президент Франції Е. Макрон оголосив про передання Україні французьких ракет «SCALP». 28 вересня 2023 р. Київ відвідав міністр оборони Франції Себастьян Лекарню. Франція провела успішне випробування балістичної ракети «М.51.3». 5 грудня 2023 р. президент Франції Е. Макрон закликав угорського прем'єр-міністра В. Орбана не блокувати початок переговорів про вступ України до ЄС. 20 грудня 2023 р. президент Франції Е. Макрон запросив Путіна на переговори в норманському форматі у червні 2024 р. з нагоди 80-річчя відкриття другого фронту в Європі.

7 травня 2017 р. Еманюель Макрон вперше став президентом Франції. Перший президентський термін для нього минув у спробах утримати позиції Франції в Африці та амбіціях стати миротворцем між Україною і Росією. Сил «Іноземного легіону» для утримання впливу в франкомовних країнах Західної Африки виявилось недостатньо. Зусилля щодо реалізації «норманського формату» врегулювання на Донбасі досягли піку у грудні 2019 р., коли в Парижі відбулася зустріч президента Макрона, німецької канцлерки Меркель, українського президента Зеленського та російського президента Путіна. Спроба переглянути Мінські угоди 2015 р. зазнала поразки. Подальша «телефонна дипломатія» Макрона з Путіним також не мала успіху. Кремль взяв курс на використання найманців приватної військової компанії «Вагнер» для

витіснення Франції із Малі, Буркіна-Фасо, Нігеру, Чаду. Особливо хворобливою стала втрата впливу в Нігері, який був головним постачальником урану для французьких атомних станцій. Попри це, Франція дуже обережно осмислювала факти путінської війни проти України після її масштабування 24 лютого 2022 року. Це обумовлювалось бажанням Макрона у травні 2022 р. бути обраним на другий (останній до 2027 року) президентський термін. Після цього Франція відновила свою активність на Кавказі. У листопаді 2020 р. Париж намагався зупинити азербайджанський наступ на Карабах. Однак успіху французька дипломатія не досягла.

До лютого 2024 р. Франція не була навіть європейським лідером постачання зброї та надання фінансової допомоги Україні. За критерієм відсотку такої допомоги від валового національного продукту Франція поступалася не тільки Німеччині, а й Польщі та країнам Балтії і Скандинавії.

Другий президентський термін Макрон намагається використати, аби увійти в історію новим Де Голлем, який зміцнив велич Франції як великої європейської держави. Обрання цього курсу було досить повільним. Навіть після британського референдуму 23 червня 2016 р. про вихід із Європейського Союзу, Франція не поспішала офіційно брати на себе роль лідера Європейського Союзу. Лондон поступово намагався компенсувати свій вплив у Європі, формуючи особливі відносини зі скандинавськими монархіями, Польщею та країнами Балтії. Париж ще повільніше переосмислював свою роль в Європі. Спроба попередника Макрона президента Ніколя Саркозі в 2007 р. формалізувати французький вплив у «Середземноморський союз» зазнала поразки під впливом революційних заворушень 2011 р. під назвою «арабська весна».

Натомість після переобрання Макрона на другий президентський термін загострилися протиріччя між Францією і Туреччиною, особливо після відкриття великого газового родовища «Левіофан» на шельфі турецького Північного Кіпру та Ізраїлю. Після цього щільнішим стало співробітництво Франції із суперником Туреччини Грецією. Протиріччя між Анкарою та Парижем

поширилися на азербайджансько-вірменський конфлікт. Єреван обрав Париж своїм ключовим військово-політичним союзником у Європі. Ці міркування актуалізували французьку геостратегію не тільки в Середземному морі, а й у Чорному морі та Каспійському морі. Так сформувалося своєрідне французьке «Тримор'я».

Точкою опори французьких інтересів на Чорному морі є Румунія, де в порту Констанца будується найбільша в Європі база НАТО. Франція стала гарантом виконання статті 5 Вашингтонського договору для Румунії, особливо це важливо за умов спроб Росії дестабілізувати становище у Молдові та сепаратистському молдовському регіоні Придністров'я.

Спроби Франції зміцнити військовий потенціал Вірменії є проектом нейтралізації намірів Туреччини сформувати Зангезурський коридор з метою виходу від Нахічевані до Каспійського моря. Зазначений коридор є ключовим для турецького проекту «Великого Турану». Однак така перспектива посилення Туреччини не відповідає актуальним французьким інтересам. Тому французька дипломатія сприяє формуванню мережі підтримки Вірменії від Греції до Індії. Цей курс використовується для торгів між Вірменією та Азербайджаном щодо демаркації державного кордону після поразки Єревана у війні за Карабах. Водночас Франція не поспішає стимулювати офіційний вихід Вірменії з «Організації договору колективної безпеки». Росія в умовах азербайджансько-вірменської війни 2020 р. зайняла нейтральну позицію, яка мотивувала вірменські еліти звинувачувати Кремль у зраді та невиконанні договору про колективну безпеку. Можна допустити, що для Росії за умов війни проти України вигідно, аби Вірменія добровільно сама вийшла з «Організації договору колективної безпеки». Попри наявність російської військової бази у вірменському Гюмрі, ключове значення для російської присутності на Кавказі має не Вірменія, а Грузія. Фактично анексовані грузинські регіони Південна Осетія та Абхазія важливіші з точки зору російської присутності в Чорноморсько-Каспійському регіоні, ніж Вірменія.

У своєму «Тримор'ї» Франція має різні інтереси з Великою Британією, яка демонструє зацікавлення у зміцненні позицій Туреччини як у Середземному морі, так і Чорноморсько-Каспійському регіоні. Лондон розглядає Анкару чинником дестабілізації процесу посилення Європейського Союзу та підготовки до розширення ЄС на Західні Балкани та Молдову й Україну. Принаймні це так при владі британських консерваторів, які, скоріше за все, на чергових парламентських виборах у 2004 році програють лейбористам. Цікаво, що лейбористи виступають за проведення нового референдуму щодо можливості повернення Британії до Євросоюзу. Але поки це можна вважати гіпотетичною можливістю.

Поки що Франція приміряє на себе роль лідера Європейського Союзу, особливо коли Німеччина опиняється у більшій залежності від Парижа. Адже після закриття німецьких атомних станцій Франція стала найбільшим постачальником електроенергії для німецької економіки. З цієї точки зору Франція має інтереси щодо українських родовищ урану на Жовтих Водах та в українській атомній енергетиці загалом. У зазначеному контексті можна розглядати заяви президента Макрона щодо можливої участі французьких військових на боці України в російсько-українській війні.

Згаданий кейс вписується у контекст інформаційної війни Росії проти Заходу. Регулярні погрози Росії в бік Заходу щодо використання ядерної зброї мали отримати адекватну абстрактну відповідь. Францію абсолютно не влаштовують плани Росії відрізати Україну від Чорного моря та анексувати не тільки Донбас, а й українське Причорномор'я. Така гіпотетична перспектива ще ближчою робить пряму війну Росії проти НАТО. За умов, коли хаос президентської виборчої кампанії в США та зростаюча вірогідність обрання президентом США Дональда Трампа, ставлять під сумнів готовність Вашингтона виконати зобов'язання по статті 5 Вашингтонського договору щодо захисту, наприклад, естонської Нарви або Сувалкінського коридору на стику кордонів Білорусі, Литви, Польщі і Калінінградського російського анклаву, зростає значення готовності Франції бути воєнним лідером

Європейського Союзу. Франція для цього має ядерну зброю, розвинений військово-промисловий комплекс і професійну армію. Інша справа, що ескалація воєнної риторики виглядає не на часі, коли розгортається виборча кампанія до Європейського парламенту. За підсумками виборів 9 червня 2024 р. існує вірогідність посилення впливу у Європейському парламенті правих популістів. Показово, що їхня французька представниця Марін Ле Пен, яка вже двічі програвала вибори Макрону, підтримала його ініціативу щодо посилення оборонного потенціалу України. Саме від цього залежить збереження Європейського Союзу як глобального ліберального проекту та потенціал лідерства Франції.

РОЗДІЛ 4

УКРАЇНСЬКА СТРАТЕГІЧНА ДИПЛОМАТІЯ В КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ

4.1 Репрезентація української стратегічної дипломатії в країнах Вишеградської четвірки

В інформаційному суспільстві динамічно змінюються образи держав. Репутація держави в міжнародних відносинах є важливим символічним капіталом, який визначає можливості представлення України в країнах-членах Європейського Союзу та послідовного захисту українських національних інтересів. Традиційно напрям культурної дипломатії вважався другорядним, порівняно з політичними, військовими або торговельно-економічними формами дипломатії. Але на межі ХХ-ХХІ століть, коли під впливом процесів глобалізації змінюються засади міжнародних відносин, популярним стає поняття «м'якої» сили, тобто ефективної культурної дипломатії, яка покликана не лише допомагати реалізації політичних, економічних або безпекових інтересів, а й має виконувати самостійну роль маркера української національної ідентичності на міжнародній арені. Важливо порівняти досягнення і проблеми реалізації вітчизняної культурної дипломатії, з одного боку, в країнах-засновницях процесу європейської інтеграції (ФРН, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург), а з іншого боку, в країнах, які стали членами ЄС 1 травня 2004, але є найближчими європейськими сусідами України (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина). З початком гібридної війни, спрямованої проти нашої держави та цінностей західної цивілізації, Європа отримала чергове підтвердження стратегічного значення культурної дипломатії як інструменту захисту національної безпеки.

Вишеградський блок сформувався ще до остаточного здобуття незалежності України. Вже у 1991 р. були укладені договори про співробітництво з Польщею, Угорщиною, Чехословаччиною. Але, розвиваючи двосторонні зв'язки, Україна, як ми це довели вище, фактично не мала шансів

стати повноправним учасником вишеградського співробітництва. Тож зв'язки України з «Вишеградською четвіркою» здійснювались переважно на засадах головним чином двостороннього співробітництва з його країнами членами. Але не менше значення мають різні аспекти, які стосуються особливостей розвитку культурної дипломатії України у її зв'язках з країнами Вишеградської четвірки.

У сучасній науковій літературі, присвяченій розвитку відносин між Україною та країнами «Вишеградської четвірки» (Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина) основна увага концентрується на питаннях організації торговельно-економічних, політичних і культурних відносин.

Впродовж 1990-х років зв'язки України з Польщею, Чехією, Угорщиною, Словаччиною були інтенсивними. Відносини з Республікою Польща мають особливе значення, зважаючи на географічну, історичну, культурну близькість наших народів. Польща це близький західний сусід України, з яким здавна підтримувалися різноманітні зв'язки. На територію польських воєводств простягнуті гілки генеалогічного древа багатьох українських родин.

18 травня 1992 р. було підписано українсько-польський договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво. На важливості історичного примирення українського і польського народів наголошувалось під час візиту в Київ Президента Польщі Л.Валенси. Зокрема, 25 травня 1993 р. було створено Консультативний комітет Президентів України і Польщі. 22 травня 1997 р. під час візиту в Україну Президента Польщі О. Квасьневського президентами обох держав було підписано спільну заяву «До порозуміння і єднання». Досягати історичного примирення пропонувалось на основі християнського принципу: пробачаємо і просимо пробачення.

Глибокі історичні і культурні зв'язки характеризують українсько-словацькі міждержавні відносини. Україна однією із перших країн світу 1 січня 1993 р. визнала незалежність Словацької Республіки. 30 червня 1993 р. під час візиту в Київ Президента Словацької Республіки М. Ковача було підписано Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною і Словацькою Республікою. Його положення відкрили широкі можливості для

організації взаємовигідної гуманітарної та культурно-освітньої співпраці. Утім, до 1999 р. українсько-словацьким відносинам бракувало належної динамічності і цілеспрямованості. Готуючись до вступу в ЄС, 28 червня 2000 р. Словаччина запровадила візовий режим для громадян України.

Угорська Республіка 3 грудня 1991 р. встановила дипломатичні відносини з Україною. Вже за три дні було підписано Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною та Угорською Республікою. Відтоді Угорщина значну увагу приділяє становищу своєї угорської національної меншини на Закарпатті.

Чеська Республіка в складі Чехо-Словацької Федеративної Республіки визнала незалежну Україну 8 грудня 1991 р. та встановила з нею дипломатичні відносини 30 січня 1992 року. Після розпаду ЧСФР Україна 1 січня 1993 р. визнала Чеську Республіку та встановила з нею дипломатичні відносини. 25 квітня 1995 р. під часі візиту до Праги Президента України Л. Кучми було підписано Договір про дружні відносини і співробітництво між Україною і Чеською Республікою. Цей договір також відкрив нові можливості для гуманітарного і культурного співробітництва.

15 лютого 1991 р. було створено Вишеградську групу, тоді ще у складі Польщі, Угорщини і Чехословаччини. Утім, Україну до взаємодії з цією групою почали долучати лише наприкінці 1990-х років. Після розширення 1 травня 2004 р. були внесені корективи в угоди про економічне та торговельне співробітництво з країнами ЄС. Наприклад, 16 квітня 2004 р. в Києві було підписано Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Чеської Республіки про економічне, промислове і науково-технічне співробітництво [4, с.1]. Майже через рік, вже після Помаранчевої революції 4 березня 2005 р. в Києві було підписано Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польщі про економічне співробітництво. Зрештою, від реалізації конкретних домовленостей України з країнами Центральної Європи залежить не лише перспектива співпраці у «вишеградському форматі», а й успіх європейської інтеграції загалом. Починаючи від часів Помаранчевої революції,

країни «Вишеградської четвірки» починають регулярно виконувати функції провідників України в процесі європейської інтеграції. Зокрема, Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина разом із країнами Балтії увійшли до кола друзів України.

На нашу думку, з вишеградської четвірки лише Польща найактивніше виступає за виведення відносин з Україною за межі запропонованої Європейською Комісією концепції «розширеної Європи». Наприклад, постанова Європейського парламенту «Розширена Європа: нова система відносин з нашими східними і південними сусідами» від 11 березня 2003 р. пропонувала «зміцнення співпраці між сусідами в такий спосіб, який не загрожує внутрішній рівновазі Європейського Союзу і не спонукає до нереалістичних амбіцій тих, хто одного дня планує вступити в ЄС».

Поглиблюється транскордонне співробітництво, що знайшло практичне втілення у створенні міжнародної асоціації «Карпатський європейський регіон» (утворена 14 лютого 1993 р. за участю прикордонних регіонів Польщі, Угорщини, Румунії, Словаччини, та чотири області України – Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька. Варто зазначити, що діяльність європейських регіонів сприяє діалогові між регіональними політичними елітами, викриває можливість обміну прикладним досвідом, який підвищує інституційний потенціал, збільшує обсяги експортно-імпорتنих операцій. Важливим фактором розвитку цього напрямку співпраці залишається культурна дипломатія.

Розглянемо окремі аспекти розвитку культурної дипломатії України з Польщею, Угорщиною, Чехією, Словаччиною.

Взаємодія України і Польщі на рівні культурної дипломатії ускладнена непростим процесом примирення двох народів із спільним минулим. 24 червня 2005 р. В.Ющенко у Львові, незважаючи на протести українських націоналістів, яких не влаштував не лише напис польською мовою, а й символ меч щербець, який об Золоті ворота Києва зазубрив король Болеслав, взяв участь у відкритті військового Личаківського меморіалу. Спочатку польська сторона пропонувала

напис «Героїчно загинув за Польщу у 1919-1920 роках». Але це не сподобалось Львівській міській раді. Компромісним став напис: «Тут лежить польський солдат, полеглий за Батьківщину».

Втім, 22 червня 2005 р. Верховна Рада України за ініціативи націоналіста О.Тягнибока прийняла постанову про вивчення доцільності написів на Личаківському кладовищі на польській мові. Проте наступного дня її скасувала. Як бачимо, навіть взаємне прощення, без якого не можливо жити в об'єднаній Європі, давалось досить важко. У січні 2010 р. громадські кола Польщі висловлювали невдоволення фактом нагородження С.Бандери званням Героя України. У березні 2010 р. Україна та Польща підготували транскордонну номінацію «Дерев'яні церкви Карпатського регіону України і Польщі» для внесення до списку спадщини ЮНЕСКО.

1 березня 2011 р. Польща зменшила вартість консульського збору за оформлення консульського збору за оформлення національних довготермінових віз громадянам України з 35 до 20 євро. Країни інтенсивно готувались до проведення Чемпіонату Європи з футболу 2012 року. У грудні 2011 р. у Варшаві відбувся Українсько-польський форум партнерства, у центрі уваги якого було забезпечення культурних потреб української меншини у Польщі і польської меншини в Україні. У травні 2012 р. у Варшаві відбулася VI сесія Міжпарламентської асамблеї України і Польщі. Сторони домовилися про поглиблення роботи «Українсько-польського форуму співпраці шкіл і обміну молоді». Житомир став місто-побратимом Плоцька. У 2013 р. Польща головує у Вишеградській четвірці. Напередодні 70-річчя Волинської трагедії була створена українсько-польська комісія примирення. Поляки назвали цю трагедію етнічною чисткою з ознаками геноциду.

У серпні 2013 р. в Ужгороді відкрито візовий центр Республіки Польща. Зазначимо, що 12 самоврядних органів Закарпаття співпрацюють із самоврядними громадами Польщі. Підкарпатське воєводство Республіки Польща разом із Закарпатською областю входять до складу Міжрегіональної асоціації «Карпатський єврорегіон» та здійснюють низку спільних проєктів у

рамках програм транскордонного співробітництва з країнами Євросоюзу. У жовтні 2013 р. було підписано Меморандум про створення українсько-польських осередків підписали Херсонський державний університет і Поморська академія у місті Слупськ.

Російська гібридна агресія проти України, анексія Криму помітно ускладнили українсько-польську взаємодію. З одного боку, офіційні польські власті визнають, що принцип Ю.Пілсудського (не може бути незалежної Польщі без незалежної України) залишається актуальним, але з іншого боку, реваншистські налаштовані консервативні польські кола намагалися скористатися з проблем України задля вирішення власних питань. У липні 2015 р. у Польщі була створена організація «Реституція кресів», активісти якої заявляли, що 150 тис. поляків мали за європейським законодавством право претендувати на компенсацію втраченою власності в західних областях України вартістю приблизно 5 млрд. доларів.

Українська культурна дипломатія в Польщі активно інформувала громадськість про перебіг війни на Донбасі. У бібліотеці Варшавського університету відкрито фотовиставку «Україна. Неоголошена війна». У листопаді 2015 р. у Варшаві презентували книгу проекту «Майдан: усна історія». У грудні 2015 р. у Луцьку підбито підсумки українсько-польської програми «Разом з Україною». Партнери з Любліна, Волновахи, Новомосковська обговорили питання допомоги вимушеним переселенцям з Донбасу.

20 лютого 2016 р. один із каналів польське телебачення показало фільм французького режисеру П. Морейра «Маски революції» з російською пропагандою негативних оцінок Революції Гідності. В червні 2016 р. в Києві з візитом перебувала делегація Комісії територіального самоврядування та регіональної політики Сейму Республіки Польща. Обговорювалась проблема подання законопроекту про визнання Волинської різанини 1943 р. геноцидом. У липні 2016 р. Сейм Республіки Польща назвав Волинську трагедію 1943 р. «геноцидом польських громадян». У «Заяві Комітету Верховної Ради України у

закордонних справах у зв'язку з ухваленням Сенатом і Сеймом Республіки Польща постанов від 7 і 22 липня 2016 року щодо Волинської трагедії» йшлося про важливість уникнення традиції обопільних звинувачень та політизації складного минулого обох народів. На думку доктора історичних наук, професора Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк) Оксани Каліщук щойно Україна і Польща сварилися, з цього користав третій (насамперед Росія). У вересні 2016 р. представники Самооборони Майдану Тернопільщини виступили проти встановлення у Тернополі пам'ятного знаку польському режисеру Єжи Гоффману, який відомий своїм категоричним ставленням до Волинської трагедії та критикою ОУН-УПА.

8 вересня 2016 р. Волинська обласна рада на позачерговій сесії прийняла звернення щодо рішення Сенату і Сейму Республіки Польща про визнання Волинської трагедії «геноцидом, вчиненим українськими націоналістами проти громадян II Речі Посполитої у 1943-1945 роках». Зазначалось, що по-християнські прощаємо, але не забуваємо. На початку січня 2017 р. відбувся ще один виток «війн пам'яті», коли було зруйновано пам'ятник полякам, які загинули у с. Гута Пеняцька. Виступаючи на форумі «Європа - Україна» в Жешуві посол Польщі в Україні Ян Пекло зазначив, що «знищення пам'ятника в Гуті Пеняцькій, що сталося вночі на православне Різдво, й було спрямовано проти символу християнства – хреста, який є дорогим для українців і поляків, формує відчуття спільної солідарності та загрози. В 73-тю річницю вбивств треба відновити місце пам'ятника».

7 серпня 2017 р. послу Республіки Польща в Україні Яну Пекло МЗС України висловило рішучий протест щодо намірів МВС і адміністрації Польщі розмістити на сторінках нового польського паспорта зображення каплиці-ротонди, розташованої на території польських військових поховань на Личаківському кладовищі в Львові. «Україна розглядає такі наміри як недружній крок, що негативно впливає на розвиток стратегічного українсько-польського партнерства. Оцінка історичних подій – справа істориків. Україна

виступає проти політизації окремих історичних фактів, що шкодили б розвитку взаємовигідного стратегічного партнерства між Україною та Республікою Польща».

«Україна розглядає такі наміри як недружній крок, що негативно впливає на розвиток стратегічного українсько-польського партнерства. Оцінка історичних подій – справа істориків. Україна виступає проти політизації окремих історичних фактів, що шкодили б розвитку взаємовигідного стратегічного партнерства між Україною та Республікою Польща». У листопаді 2017 р. Україна і Польща погодились зняти мораторій на проведення пошуково-ексгумаційних робіт українських та польських могил, введення якого стало однією із причини загострення напруження у відносинах. До процесу нормалізації двосторонніх відносин долучилися представники академічної дипломатії. 12-16 листопада 2017 р. відбувся офіційний візит до Польщі делегації Спільки ректорів вищих навчальних закладів України. Центральним пунктом програми візиту стала зустріч делегації з керівництвом Національної ради науки та вищої освіти Польщі, Конференції ректорів академічних шкіл Польщі у Міністерстві науки та вищої освіти Польщі, де відбулося урочисте підписання Тристороннього угоди про співпрацю та партнерство. Доводилось, що університети поза політикою, незважаючи на політичні й історичні розбіжності, різне ставлення до минулого.

Українсько-угорська культурна дипломатія активно розвивається, особливо на Закарпатті. У квітні 2010 р. на парламентських виборах в Угорщині перемогла національно-консервативна партія «ФІДЕС» на чолі з В. Орбаном. Угорські власті вимагали від угорців України клятви на вірність Угорщині. Угорська мова була оголошена регіональною. Угорщина наполягала на визнанні дипломів та наукових ступенів усіх тих, хто свого часу здобув освіту в угорських університетах, а тепер проживає і працює в Україні. 11 вересня 2017 р. МЗС Угорщини висловив протест Україні за прийняття закону про заборону освіти мовами національних меншин. Це погіршило перспективи відносин України з Вишеградською четвіркою, позаяк Угорщина декларувала

намір блокувати розвиток співробітництва України з Євросоюзом. Утім, за даними посольства України в Угорщині, там не існує дошкільних закладів, шкіл, окремих класів чи груп з українською мовою навчання, тому що відсутні місця компактного проживання українців в Угорщині. Тому при Державному самоврядуванні українців Угорщини у містах Будапешт і Ниредьгаза діють лише недільні українські школи.

Українсько-чеська співпраця на початку XXI століття помітно залежала від політичної кон'юнктури.. У грудні 2010 р. в Києві працювала виставка, присвячена 160-річчю Т. Масарика. Утім, влада «Партії регіонів» вимагала арешту колишнього міністра економіки Б.Данилишина та чоловіка Юлії Тимошенко, які мешкали у Чехії. У відповідь 30 червня 2011 Чехія закрила візовий центр у Донецьку. У січні 2012 р. Чехія надала політичний притулок Олександрові Тимошенку. Чехія з 1 липня 2012 р. закриває свій ринок праці для негромадян країн ЄС. За робочими візами у Чехії працювали 72 тис. громадян України. Пом'якшенню конфронтації якраз посприяли системні заходи культурної дипломатії. У березні 2012 р. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника уклав угоду про співпрацю з Карловим університетом Праги. У Сенаті Чеської Республіки створено асоціацію «Друзі Закарпаття». Її керівником обрано колишнього гетьмана краю Височіни Мілоша Вистричіла. У липні 2012 р. жителька закарпатського села Колочава Н.Туманець отримала нагороду міністерства закордонних справ Чеської Республіки за двадцятирічну роботу директором музею чеського письменника Івана Ольбрахта. В Колочаві вона щороку проводить фестиваль українсько-чеської культури. У серпні 2012 р. Закарпаття відвідали чеські сенатори на чолі з головою статутно-правового комітету М.Антлом. За підсумком переговорів було підписано Меморандум про співпрацю з Асоціацією друзів Закарпатської області в чеському сенаті.

Помітним успіхом української культурної дипломатії у Чехії можна вважати активізацію у 2015-2017 рр. міжрегіональних зв'язків. У липні 2015 р. у рамках відзначення 150-річчя з часу переселення чехів на Волинь, на

Рівненщину прибула делегація з Чехії. У квітні 2017 р. делегація Вінницької обласної ради у Ліберцях підписала угоду щодо розвитку торговельно-економічного, науково-технічного та гуманітарного співробітництва з Ліберецьким краєм Чеської Республіки. У вересні 2017 р. в Житомирі відбулася виставка «Ремесла чехів на Волині». Чехія м'якше за Угорщину реагувала на Закон України про освіту, що залишало українській дипломатії можливість для пояснення позиції українського суспільства щодо навчання державною мовою.

Українсько-словацька культурна дипломатія на початку ХХІ століття особливо інтенсивно розвивається у сенсі транскордонного карпатського співробітництва з Пряшівським самоврядним краєм Словаччини. У грудні 2012 р. Словаччина спростила видачу багаторазових шенгенських віз для громадян України, які прямують до країни з метою туризму, відвідування родичів, бізнесу, або студентів. 13-15 вересня 2013 р. Товариство словаків Закарпаття імені Людовита Штура спільно зі Світовим об'єднанням закордонних словаків провело на Закарпатті «Дні словацького закордоння», у яких взяли участь представники 23 держав з чотирьох континентів. Тоді ж було підписано тристоронню угоду між Закарпатською обласною державною адміністрацією, урядами Пряшівського самоврядного (Словаччина) та Пардубіцького країв (Чехія) про реалізацію спільних проектів в рамках ЄС і Вишеградського фонду. У червні 2016 р. делегація Асоціації міст України та Асоціації розвитку і реформ міст, селищ і сіл «Закарпаття – ХХІ століття» взяла участь у Братиславі в засіданні Генеральної асамблеї Асоціації міст і сіл Словаччини.

Україна подала статтю сьому Закону «Про освіту» на розгляд Венеціанської комісії Ради Європи. На рівні початкової школи представникам національних меншин гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової шкільної мовою відповідної меншини. Закон говорить про те, що після перехідного періоду до 2020 р., з п'ятого класу учні переходять на навчання державною мовою, але декілька предметів можуть викладати офіційними мовами Європейського Союзу. Громадяни України будь-якої національності мають розуміти державну мову

без перекладу. Бо нині треба складати іспит з української мови, щоб отримати посаду в органах місцевого самоврядування або на державній службі. Знову російська дезінформація у сусідніх із Україною країнах дискредитувала нашу державу. Насправді Україна діє відповідно до всіх міждержавних угод, зокрема, відповідно до Хартії регіональних мов та мов меншин, де зазначається, що вивчення національних мов не може бути на заваді вивченню державної мови. Хартія дозволяє застосовувати три підходи до навчання національних меншин. Перший найбільш ліберальний, який ми мали досі. Другий підхід це коли частина предметів викладається мовою меншини, а частина державною мовою. Третій варіант, коли всі предмети викладаються державною мовою і одночасно забезпечується вивчення рідної мови. Стаття 6 Закону України «Про національні меншини» гласить: «Держава гарантує всім національним меншинам права на національно-культурну автономію: користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах або через національні культурні товариства, розвиток національних культурних традицій, використання національної символіки, відзначення національних свят, сповідання своєї релігії».

Культурна дипломатія України покликана позитивно впливати на питання національної безпеки, сприяти формуванню позитивного іміджу України у світі, стимулювати розвиток національної культури, зміцнювати національну ідентичність. У цьому сенсі цікавим є польський досвід культурної дипломатії, яка не лише виконує усі вище зазначені функції, а й впливає на формування державної культурної політики.

Розглянемо основні форми реалізації завдань вітчизняної культурної дипломатії у країнах-членах Вишеградської четвірки.

Кардинально ситуація змінюється на фоні Помаранчевої революції та Революції Гідності. Після обох цих подій провідним партнером України в питаннях європейської інтеграції залишалася Польща. Відразу після вступу Польщі в ЄС 1 травня 2004 р. активізувалась українсько-польська культурна співпраця, зокрема, на регіональному рівні. У вересні 2004 р. в

Дніпропетровську спілка поляків провела четвертий фестиваль польської культури. Обговорювались питання активізації роботи українсько-польського молодіжного форуму. 6 жовтня 2004 р. у Вроцлаві за ініціативи посла України в Польщі І.Харченко відбувався фестиваль культури «Віват, Україно!». 8 листопада 2004 р. в Київському будинку художника відкрилась художня експозиція «Варшава в Києві».

11 квітня 2005 р. у Перемишлі Президент України В.Ющенко зустрівся з представниками української громади Польщі та відкрив каплицю-пантеон над могилою автора Державного гімну України Михайла Вербицького в Млинах. Тим часом волиняни пікетували генеральне консульство Польщі в Луцьку, протестуючи проти виставки «Східні креси, що тонуть у польській крові». На цьому фоні 24 червня 2005 р. у Львові відбулося відкриття реставрованого меморіалу Личаківське кладовище. Перед входом на військові поховання і меморіал Української галицької армії встановлено стелу з написом: «Тут спочивають українські і польські воїни, що загинули в українсько-польській війні 1918-1919 років». У районі польських поховань буде написано: «Тут спочиває польський солдат, що загинув за Батьківщину».

9-10 липня 2005 р. у Сопоті у рамках Року України в Польщі розпочався ХУІІІ фестиваль української культури. Ці заходи до певної міри нейтралізували негативне сприйняття польським суспільством кривавих сторінок спільної українсько-польської історії. У березні 2006 р. у польському селі Павлокомі, неподалік Перемишля, відкрито пам'ятник українцям, які стали жертвами польських партизанів Армії Крайової. Українська сторона розглядала це як початок масштабної роботи з упорядкування, відбудови та облаштування українських військових цвинтарів, могил та інших пам'ятних місць на території Польщі.

12-13 травня 2006 р. під час візиту до Варшави Президента України В.Ющенка відбулося відкриття пам'ятника-меморіалу загиблим українцям с. Павлокома, а також у церемонії закриття «Року України в Польщі». Члени Федерації кресових організацій і краківської Всепольської молоді, що діє під

опікою Ліги польських родин вимагали, аби польський президент не вибачався за скоєне поляками проти українців у роки Другої світової війни. Дуже важливо, що емоційне сприйняття сторінок недавнього спільного минулого нейтралізувалося спільним творчим проектом підготовки до проведення чемпіонату Європи з футболу 2012 року. Зокрема, 31 травня 2006 р. Польща та Україна подали до УЄФА досьє-заявку другої стадії тендеру на право проведення чемпіонату Європи з футболу 2012 року.

На початку липня 2007 р. створено Координаційну раду українських організацій при посольстві України в Республіці Польщі, діяльність якої має сприяти розв'язанню проблемних питань у діяльності української діаспори в цій державі.

28 лютого 2009 р. Президент Польщі Л. Качинський вшанував пам'ять поляків, які у 1944 р. загинули у селі Гута Пенявська Бродівського району. Участь у заході взяв президент України В. Ющенко. Натомість 26 травня 2009 р. у польському місті Жешув вшанували 130-ту річницю від дня народження Симона Петлюри.

Важливий досвід спільної українсько-польської культурної дипломатії можна вважати організацію роботи українсько-польської робочої групи з питань співробітництва в галузі іміджу, реклами, туризму і рекреації. Утім, після проведення чемпіонату Європи з футболу 2012 р. сторони знову повернулися до емоційного з'ясування правил тлумачення кривавих сторінок спільної історії. 25 червня 2013 р. Львівська обласна рада прийняла заяву, в якій засудила Заяву Сенату Республіки Польща з приводу 70-річчя волинської трагедії, в якій українсько-польський конфлікт окреслено як «етнічні чистки з ознаками геноциду». У липні 2013 р. радикальні польські націоналісти знищили встановлений 1994 р. на комунальному кладовищі пам'ятник воякам УПА хочуть у містечку Грушовіце, розташованому в Підкарпатському воєводстві за 12 кілометрів від кордону з Україною. Радикалізація тривала, зокрема, на початку липня 2016 р. сталися зіткнення польських футбольних фанатів та представників «Об'єднання українців Польщі» у Перемишлі.

Важливим форматом взаємодії України і Польщі в сфері культури є співпраця на регіональному рівні. У березні 2004 р. було підписано угоду про подальший розвиток співробітництва між Сумською областю та Краківським воєводством. У вересні 2004 р. місто Острог (Рівненської області) уклало угоду про співпрацю з польським містом Берунь. У грудні 2004 р. прем'єр-міністр Криму С.Куніцин підписав угоду про співпрацю з маршалком Підляшського воєводства республіки Польща Я.Кшижевським. У квітні 2005 р. відбулося підписання Угоди про співробітництво між Одеською областю та Карпатським воєводством Республіки Польща. У жовтні 2005 р. Прилуцька міськрада затвердила договір про співпрацю з польським містом Косцежина. У липні 2007 р. Миргород та польське місто Згожельц підписали угоду про партнерство та співпрацю. У червні 2008 р. у польському місті Щецін проходили Дні української культури.

У червні 2009 р. у польському місті Хожув підписано угоду про співробітництво з Тернополем. Також у червні 2009 р. відбулося підписання угоди про співпрацю між Черкаською областю та Люблінським воєводством. У травні 2011 р. у Кракові до 29 травня проходили Дні Львова. У травні 2012 р. у Варшаві відбулася VI сесія Міжпарламентської асамблеї України і Польщі. Сторони домовилися про поглиблення роботи «Українсько-польського форуму співпраці шкіл і обміну молоді».

14 листопада 2012 р. у Варшаві було підписано угоду про співпрацю між Мазовецьким воєводством Республіки Польща та Вінницькою областю України. Наприкінці січня 2013 р. на Житомирщині побувала делегація Куявсько-Поморського воєводства Республіки Польща. У травні 2013 р. у Вінниці відбулися «Дні Мазовії на Поділлі». наприкінці серпня 2013 р. в Ужгороді відкрито візовий центр Республіки Польща. Зазначалося, що 12 самоврядних органів Закарпаття співпрацюють із самоврядними громадами Польщі. Підкарпатське воєводство Республіки Польща разом із Закарпатською областю входять до складу Міжрегіональної асоціації «Карпатський єврорегіон» та здійснюють низку спільних проектів у рамках програм транскордонного

співробітництва з країнами Євросоюзу. У жовтні 2013 р. була підписана угода про партнерство між українським містом Рівне і польським містом Люблін.

Важливим форматом культурної дипломатії стала співпраця між освітніми закладами. У жовтні 2013 р. було підписано Меморандум про створення українсько-польських осередків підписали Херсонський державний університет і Поморська академія у місті Слупськ. Їх роботі погодилися сприяти Консульства України в Гданську та Польщі в Одесі.

Розвиток тісних зв'язків між містами України і Польщі тривав і після Революції Гідності. У липні 2014 р. Південно-українськ і Белхатув підписали угоду про партнерську співпрацю. У грудні 2014 р. у Вінниці відкрито перший на Поділлі центр польської культури. Наприкінці липня 2015 р. Одеську область відвідала делегація Поморського воєводства Польщі. У серпні 2017 р. Тернопіль уклав угоду про партнерство з польським містом Сувалки. У жовтні 2017 р. м. Підгайці (Тернопільщина) підписало угоду про партнерство з польським м. Стшегом. Отже, мережа зв'язків між містами України і Польщі дає унікальні можливості для розвитку місцевих ініціатив у питаннях культурної дипломатії.

У контексті пошуку історичних компромісів між Україною і Польщею важливі спільні історичні ініціативи. У липні 2004 р. в рамках Року Польщі в Україні відбулась презентація чергового тому українсько-польської видавничої серії «Польща та Україна в 30-40-х рр.: невідомі документи з архівів спеціальних служб».

У листопаді 2005 р. у Луцьку відкрилась фотовиставка «Україна, Польща. Пам'ять без кордонів». Це своєрідний підсумок роботи Об'єднання харцерів Польщі та українського «Пласту», які впорядковували військові поховання легіонерів Пілсудського. У грудні 2005 р. у Варшаві відбулася презентація III та IV томів спільної видавничої серії «Польща та Україна у тридцятих-сорокових роках ХХ століття. Невідомі сторінки з архівів спеціальних служб». У вересні 2010 р. у Варшаві в Інституті національної пам'яті Польщі презентовано восьмий том дослідження складних сторінок

українсько-польської історії минулого століття «Великий терор: польська операція 1937-1938 рр.».

Суттєвий вплив на імідж України в Польщі і навпаки Польщі в Україні має кіномистецтво. Наприкінці липня 2004 р. у Києві відбулася прес-конференція режисера Є.Гофмана, який почав зйомки фільму «Україна». Відомий режисер мав намір запитати, що росіяни думають про Україну, що європейці думають про Україну, та що українські громадяни думають про самих себе. У квітні 2006 р. у рамках Днів польського кіно в Києві відбудеться відкриття показів «Майстри польської документалістики». Ці заходи стали щорічними.

У Польщі добре представлено цінності української традиційної культури. У квітні 2006 р. в польському місті Ополе відкрито виставку карпатських писанок. У березні 2010 р. Україна та Польща підготували транскордонну номінацію «Дерев'яні церкви Карпатського регіону України і Польщі» для внесення до списку спадщини ЮНЕСКО.

Культурна дипломатія також має забезпечити взаємоповагу до місць пам'яті. У вересні 2006 р. на Холмщині відбулася міжнародна наукова конференція, присвячена 140-річчю з дня народження М.Грушевського. У листопаді 2009 р. у великому театрі Варшави відкрито погруддя української оперної співачки С.Крушельницької. У листопаді 2010 р. Житомирська обласна рада поляків України направила до Польщі виставку «Ігнацій Ян Падеревський і житомирська земля». У лютому 2012 р. у Волинській обласній науковій бібліотеці в Луцьку вшанували пам'ять Тадеуша Костюшко. Важливе значення для польської громадськості має інформування про російську агресію проти України. У липні 2015 р. у бібліотеці Варшавського університету відкрито фотовиставку «Україна. Неоголошена війна». Тим паче це важливо, зважаючи на наростання антиукраїнських настроїв у певних колах польського суспільства. Наприкінці липня 2016 р. сейм Польщі назвав Волинську трагедію 1943 р. «геноцидом польських громадян». Це було засуджено у «Заяві Комітету Верховної Ради України у закордонних справах у зв'язку з ухваленням Сенатом

і Сеймом Республіки Польща постанов від 7 і 22 липня 2016 року щодо Волинської трагедії». 27 липня 2016 р. газета «Голос України» опублікувала статтю доктора історичних наук, професора Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк) Оксани Каліщук «Рани болять – незалежно від національності жертв». Авторка знову підняла тему Волинської трагедії 1943 р. та нагадала, щойно Україна і Польща сварилися, з цього користав третій (насамперед Росія). На початку осені 2016 р. представники Самооборони Майдану Тернопільщини виступили проти встановлення у Тернополі пам'ятного знаку польському режисеру Єжи Гоффману, який відомий своїм категоричним ставленням до Волинської трагедії та критикою ОУН-УПА.

8 вересня 2016 р. Волинська обласна рада на позачерговій сесії прийняла звернення щодо рішення Сенату і Сейму Республіки Польща про визнання Волинської трагедії «геноцидом, вчиненим українськими націоналістами проти громадян II Речі Посполитої у 1943-1945 роках». Зазначалось, що похристиянські прощаємо, але не забуваємо. 9 січня 2017 р. в с. Гута Пеняцька Бродівського району Львівської області «третя сила» зруйнувала пам'ятник загиблим 1944 р. полякам. 14 січня 2017 р. українські власті прийняли рішення, що пам'ятник у Гуті Пеняцькій буде відновлено. А місця польських поховань мають бути занесені до списку зон ризику.

27-28 січня 2017 р. на форумі «Європа - Україна» в Жешуві посол Польщі в Україні Ян Пекло зазначив, що «знищення пам'ятника в Гуті Пеняцькій, що сталося вночі на православне Різдво, й було спрямовано проти символу християнства – хреста, який є дорогим для українців і поляків, формує відчуття спільної солідарності та загрози. В 73-тю річницю вбивств треба відновити місце пам'ятника». 27 квітня 2017 р. Інститут національної пам'яті України засудив знесення в селі Грушовичі поблизу Перемишля пам'ятника УПА у Перемишлі.

28-29 квітня 2017 р. у Перемишлі українці вшанували пам'ять депортованих 70 років тому українців внаслідок акції «Вісла». У липні 2017 р. 74 роки трагічних подій на Волині 1943 р. вшанували в Луцькому римсько-

католицькому кафедральному соборі святих апостолів Петра і Павла, де відправили Святу Літургію за тими, хто загинув у ті роки.

У серпні 2017 р. послу Республіки Польща в Україні Яну Пекло МЗС України висловило рішучий протест щодо намірів МВС і адміністрації Польщі розмістити на сторінках нового польського паспорта зображення каплиці-ротонди, розташованої на території польських військових поховань на Личаківському кладовищі в Львові. «Україна розглядає такі наміри як недружній крок, що негативно впливає на розвиток стратегічного українсько-польського партнерства. Оцінка історичних подій – справа істориків. Україна виступає проти політизації окремих історичних фактів, що шкодили б розвитку взаємовигідного стратегічного партнерства між Україною та Республікою Польща». Утім, важливим напрямком культурної дипломатії стало рішення працювати над тим, аби Україна та Польща створили спільний музейний простір. Зрештою, Польща відмовилася від зображення львівського Меморіалу орлят у нових паспортах.

Потенціал для взаєморозуміння залишався великим. У листопаді 2017 р. урочистості з нагоди Дня Незалежності Республіки Польща відбулися у Тернополі в українському домі «Перемога». Окрім Тернополя, польські громади зареєстровані у Кременці (Товариство відродження польської культури ім. Ю.Словацького), Чорткові (Польсько-українське товариство) та Скалаті (Товариство польської культури). Серед чотирьох країн Вишеградської четвірки Польща займає особливе місце у стратегії реалізації європейського напрямку вітчизняної культурної дипломатії. Зважаючи на великий масштаб та інтенсивність міждержавних українсько-польських зв'язків їм властиві й проблеми. Зважаючи на це, українська культурна дипломатія покликана створювати механізми взаєморозуміння та досягнення максимальної ефективності співробітництва між Україною і Польщею.

Словаччина є важливим європейським сусідом України. Новий етап у розвитку вітчизняної культурної дипломатії в Словаччині настав після вступу цієї країни 1 травня 2004 р. до Європейського Союзу.

Для українсько-словацьких відносин у сфері культури властиві найбільш інтенсивні зв'язки у регіональному контексті, зокрема, між Закарпаттям і суміжними словацькими областями. У травні 2006 р. ужгородський хор «Едельвейс» зайняв друге місце на ХХУІІІ міжнародному фестивалі хорового мистецтва, який відбувся у словацькому місті Банській Бистриці. У жовтні 2006 р. були досягнуті українсько-словацькі домовленості про взаємне визнання наукових ступенів.

Помітним досягненням культурної дипломатії України і Словаччини стало внесення у липні 2007 р. карпатських букових лісів, розташовані в Україні та Словаччині, до реєстру ЮНЕСКО. У травні 2008 р. було підписано Угоду про співробітництво між міністерством культури України та міністерством культури Словаччини на 2008-2012 рр..

У вересні 2012 р. за сприяння посольства Словаччини в Україні розгорнуто виставку «Герой. Патріот. Партизан», присвячену 100-річчю з дня народження Яна Налєпки, який командував Словацьким загonom у Житомирському партизанському загоні Сабурова та загинув під Овручем восени 1943 року. 13-15 вересня 2013 р. Товариство словаків Закарпаття імені Людовита Штура спільно зі Світовим об'єднанням закордонних словаків провело на Закарпатті Дні словацького закордоння, у яких взяли участь представники 23 держав з чотирьох континентів. 15 вересня у селі Тур'ї Ремети відбувся фольклорний фестиваль «Словацька ружа».

Взаємодія зі Словаччиною сприяла інтеграції української культурної дипломатії до спільних проектів у форматі Вишеградської четвірки. У вересні 2013 р. була підписана тристороння угода між Закарпатською обласною державною адміністрацією, урядами Пряшівського самоврядного (Словаччина) та Пардубицького країв (Чехія) про реалізацію спільних проектів в рамках ЄС і Вишеградського фонду. У червні 2016 р. делегація Асоціації міст України та Асоціації розвитку і реформ міст, селищ і сіл «Закарпаття – ХХІ століття» взяла участь у Братиславі в засіданні Генеральної асамблеї Асоціації міст і сіл Словаччини.

Відзначені й місця пам'яті, значимі для народів двох країн. У листопаді 2016 р. в Ужгороді відкрито погруддя видатному діячеві словацького національного руху Мілану Штефанеку. Символічно, що 11 червня 2017 р. в Ужгороді Президент України П. Порошенко і прем'єр-міністр Словаччини А. Кіска взяли участь у символічній церемонії «відкривання дверей» до Європи саме на українсько-словацькому кордоні. Значною мірою існуючий потенціал для розвитку українсько-словацького співробітництва в сфері культури не використаний. Існують значні можливості для інтенсифікації зусиль вітчизняної культурної дипломатії у Словаччині. У 2018 р. виповнилось 25 років партнерських відносин і дружби Ужгорода та Кошиць. Виведення заходів культурної дипломатії за межі сусідніх регіонів є одним із таких напрямків співробітництва.

Чехія також стала членом ЄС 1 травня 2004 р., що створило нові можливості для реалізації завдань культурної дипломатії України в цій країні. 20 січня 2005 р. у Празі відбулася фотовиставка творів фотографів з Чехії, Польщі, України, які вели фотохроніку помаранчевої революції. Активізувалася й взаємодія на міжрегіональному рівні. У квітні 2005 р. відбулося підписання Угоди про співпрацю між Харківською міською радою та муніципалітетом чеського міста Брно.

14-16 червня 2005 р. Київ, Одеса, Львів відвідав Президент Чехії В.Клауса. В Одесі він зустрівся з членами чеського національно-культурного товариства «Чеська бесіда». 17 лютого 2006 р. у Празі під час візиту прем'єр-міністра України Ю.Єханурова було підписано угоду про українсько-чеське співробітництво у галузі туризму. У липні до 130 річчя видання в Празі першого Кобзаря відкрито пам'ятник Тарасові Шевченку.

У січні 2007 р. в обласному центрі Закарпаття за сприяння Міністерства закордонних справ Чехії відкрито офіс Ужгородської спілки чеської культури імені Яна Коменського та Клубу Томаша Масарика. У лютому 2009 р. посол Чеської Республіки Я.Башта на Київщині взяв участь у відкритті музею фундатора української археології В.Хвойки. У грудні 2010 р. в Ужгороді

відкрилася виставка, присвячена 160-річчю Томаша Масарика. За межі Закарпаття вийшла й співпраця між вищими навчальними закладами України і Чехії. У березні 2012 р. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника уклав угоду про співпрацю з Карловим університетом Праги.

У липні 2012 р. жителька закарпатського села Колочава Н.Туманець отримала нагороду міністерства закордонних справ Чеської Республіки за двадцятирічну роботу директором музею чеського письменника Івана Ольбрахта. В Колочаві вона щороку проводить фестиваль українсько-чеської культури. У липні 2015 р. у рамках відзначення 150-річчя з часу переселення чехів на Волинь, на Рівненщину прибула делегація з Чехії. У січні 2016 р. ректори Ужгородського національного університету В.Смоланка та Карлового університету (Прага) Т. Зіма підписали угоду, яка передбачає обмін студентами та викладачами. У квітні 2017 р. депутати Вінницької обласної ради у Чеській Республіці підписали угоду щодо розвитку торговельно-економічного, науково-технічного та гуманітарного співробітництва з Ліберецьким краєм. 27 листопада - 1 грудня 2017 р. у Празі відбувся «Тиждень українського кіно». У середині грудня 2017 р. у чеському м. Железніце відкрився приватний музей української скульпторки Інни Коломієць.

Угорщина теж стала членом Євросоюзу 1 травня 2004 року. Відтоді українсько-угорські відносини знали різні періоди свого розвитку. Більше всього непорозумінь почало виникати після приходу до влади у 2006 р. В.Орбана, який взяв курс на націоналістичний консерватизм.

У вересні 2004 р. в Україні перебувала делегація Угорської академії наук на чолі з її головою Сільвестером Візі. Обговорювались питання наукового співробітництва. У листопаді 2004 р. в Національній бібліотеці імені Вернадського в рамках днів Угорщини в Україні відкрилась виставка «Культура і освіта Угорщини: історія і сучасність». 5 грудня 2004 р. за ініціативи «ФІДЕС» відбувався референдум, на якому угорці мали дати відповідь на питання щодо надання подвійного громадянства закордонним угорцям. Проте прем'єр-міністр Ф.Дюрчані заявляв, що подібний

націоналістичний популізм коштувати угорському бюджету додатково 3 млрд. дол. на соціальні витрати. Більшість громадян відхилила пропозицію опозиції щодо статусу закордонних угорців. Але після приходу до влади В.Орбана ця ідея була реалізована.

У квітні 2005 р. в Києві відбулась міжнародна науково-історична конференція «Україна – Угорщина: спільне минуле та сьогодення». Було запропоновано створити спільну українсько-угорську комісію істориків. У листопаді 2005 р. в угорському м. Мішкольц відбулась фотовиставка «Помаранчева революція».

9 та 23 квітня 2006 р. відбулися два тури парламентських виборів. Основними конкурентами були соціаліст Ф.Дюрчані та лідер правоцентристської опозиції В.Орбан. Останній дефіцит бюджету називав національною ганьбою, а соціалісти неминучим результатом модернізації економіки. У квітні 2006 р. провідні туристичні оператори Чернівецької області презентували нові можливості Буковини у галузі спортивно-оздоровчого та екстремального туризму на міжнародному туристичному форумі, який відбувся в угорському місті Ніредьгаза. 17 травня 2006 р. у Колонному залі київської Національної філармонії відбувся концерт з нагоди 125-річчя з дня народження видатного угорського композитора і піаніста Бели Бартока. Улітку 2006 р. в угорському місті Вац відбувся фестиваль української культури.

14 січня 2007 р. у Мукачівському районі Закарпатської області відбулася робоча зустріч президента України В.Ющенка та прем'єр-міністра Угорщини Ф.Дюрченя. Було відкрито нову угорську школу. 10-11 липня 2007 р. під час візиту до Угорщини Президента України В.Ющенка у Будапешті було відкрито пам'ятник Т.Шевченку. 23 липня 2008 р. в угорському місті Ніредьгаза проведено Божественну Літургію з нагоди 1020-річчя хрещення Русі-України. Угорщина виділила угорцям України кошти на культурно-освітні програми. У травні 2012 р. у Хмельницькому відбувся фестиваль «Дні культури та виноробства Угорщини в Україні». У жовтні 2013 р. право радикальна угорська партія «Йоббік» («Справжні угорці») закликала угорський парламент

ратифікувати угоду про асоціацію України з ЄС лише за умов створення угорського Притисянського округу на Закарпатті. У вересні 2015 р. в Ужгороді уперше українські та угорські парламентарі разом із Закарпатською обласною адміністрацією обговорили питання стану українсько-угорського транскордонного співробітництва в рамках Карпатського Європейського регіону (2014-2020 роки).

15 листопада 2016 р. газета «Факти» повідомила, що в Будапешті з нагоди 25-річчя встановлення дипломатичних відносин між Угорщиною і Україною відбулися Дні українського кіно. В університеті угорського прикордонного міста Ніредьгаза відкрили кафедру української мови та культури, яка працюватиме в рамках Інституту славістики. За даними перепису населення 2001 р. на території України (головним Закарпатті) 156 тис. 600 етнічних угорців. Того ж року в Угорщині українцями себе визнали 5070 осіб, русинами 1098 осіб. Українсько-русинська етнічна група займає шосте місце серед 13 історичних етнічних меншин Угорської республіки. В країні діють «Товариство українців Угорщини» та «Товариство русинів Угорщини». Починаючи з 1999 р. раз на чотири роки ці громади обирають органи самоуправління в Будапешті, Сегеді, Мішкольці, Ніредьгазі, Ваці. У чотирьох угорських вузах викладається українська мова та література. На Закарпатті діють угорські культурні центри та друкуються 88 періодичних видань угорською мовою. З 1994 р. діє «Демократична партія угорців України».

11 вересня 2017 р. МЗС Угорщини висловив протест Україні за прийняття закону про заборону освіти мовами національних меншин. Міністр людських ресурсів Угорщини З. Балог обговорив у Береговому з міністром освіти України Л. Гріневич питання нового закону України про освіту. Через закон про освіту Угорщина вимагала перегляду Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. 12 жовтня 2017 р. під час візиту міністра закордонних справ України П. Клімкіна до Будапешту обговорювались питання гуманітарного українсько-угорського співробітництва. На думку української сторони, «угорці не надали жодних доказів невідповідності українського закону про освіту міжнародним

принципам». У жовтні 2017 р. Закарпаття відвідав міністр юстиції Угорщини Л. Трочані. Обговорювались питання імплементації положень українського закону про освіту.

Порівняно з країнами-засновницями ЄС імідж України у країнах-членах Вишеградської четвірки є більш сформованим. Але близьке сусідство вимагає постійної уваги до офіційних і недержавних форм розвитку культурної дипломатії України у країнах Вишеградської четвірки, адже зростає їхня роль у прийнятті рішень як в ЄС, так і в НАТО. Також треба мати на увазі, що в умовах російської гібридної агресії країни Вишеградської четвірки дещо відрізняються одна від одної у питанні ставлення до Росії. Польща демонструє стабільну прихильність євроатлантичним цінностям. Натомість у чесько-російських і угорсько-російських відносинах помітну роль відіграє фактор глав держав і урядів. Чеський Президент М. Земан більше схильний до діалогу з путінською Росією. Аналогічну позицію займає прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан. Зважаючи на ці політичні обставини, культурна дипломатія України в цих країнах має бути більш наступальною та інтенсивною. Але головним фактором формування позитивного образу України в країнах Вишеградської четвірки є політика добросусідства, свідченням чого є збільшення чисельності української трудової міграції до цих країн.

10 травня 2020 р. перший тур президентських виборів у Польщі не відбувся внаслідок карантину доби пандемії коронавірусу. Втім, від партії «Право і справедливість» йшов А. Дуда на другий термін. Його конкурентами були: від «Громадянської платформи» 62-річна Малгожата Кідава-Блонська; від лівих 43-річний Роберт Бедринь; від Польської народної партії 38-річний Владислав Косіняк; від «Конфедерації» 37-річний Кшиштоф Босак; само висуванець 43-річний Шимон Головня. Президентські вибори у Польщі призначені на 28 червня 2020 року. У першому турі президентських виборів у Польщі конкурували А.Дуда конкурував з Р.Тшасковскі. 12 липня 2020 р. у другому турі виборів президента Польщі А.Дуда набрав 51%, а Р.Тшасковскі 48%. 28 липня 2020 р. у Любліні міністр закордонних справ України Д.Кулеба,

Литви Л.Лінкявічюс, Польщі Чапутович оголосили про створення «Люблінського трикутника».

13 жовтня 2020 р. у Одесі президент України В.Зеленський провів переговори з президентом Польщі А. Дудою. Було підписано угоду про співпрацю між Одесою і Гданськом. Україна планувала відкрити консульство у Вроцлаві. У Варшаві націоналістичні кола критикували А. Дуду за вітання «Слава Україні!» почесному караулу. Сторони закликали президента США Дж. Байдена зупинити добудову газопроводу «Північний потік-2». 17 вересня 2021 р. газета «День» процитувала польського президента А. Дуду: «На жаль, через понад 30 років після падіння «залізної завіси» європейська територія все ще розділена. Сьогодні завіси зроблені не з заліза, а з митних бар'єрів, візових обмежень і відсутності перспектив членства. І я кажу це відкрито: в безпосередній близькості від нас є європейські країни, які повинні бути частиною нашої спільноти».

21 жовтня 2021 р. Європейський парламент рекомендував припинити фінансову допомогу Польщі у відповідь на рішення Конституційного суду щодо верховенства польського права над європейським. З 2004 р. Польща отримала від ЄС понад 200 млрд. євро. Польща вирішила будувати стіни безпеки на кордонах з Білорусією, Росією, Україною. 11 листопада 2021 р. президент України В. Зеленський у телефонній бесіді з президентом Польщі А. Дудою обговорили ситуацію з іракськими та сирійськими біженцями на білорусько-польському кордоні, що було частиною гібридної війни проти Польщі.

20 грудня 2021 р. в м. Гута відбулись переговори президента України В. Зеленського, президента Литви Г. Науседи, президента Польщі А. Дуди. Країни Люблінського трикутника висловились за вступ України в ЄС і НАТО. Існували проблеми квотування роботи українських автомобільних перевізників і транзиту китайських вантажів залізною дорогою України до Польщі.

14 січня 2022 р. газета «День» подала цитату міністра закордонних справ Польщі З. Рау щодо викликів польському головуванню в ОБСЄ: «Тривалі

конфлікти, військові зіткнення, радикалізація, тероризм, поряд із ерозією режимів контролю над озброєнням, наслідками пандемії і глибокими порушеннями прав людини та основних свобод ведуть до посилення невизначеності, непередбачуваності, розколу та страху в наших суспільствах. Здається, ризик війни в регіоні ОБСЄ зараз більший, ніж будь-коли за останні 30 років». 20-21 січня 2022 р. у резиденції «Вісла» відбулися консультації президента Польщі А. Дуди і президента України В. Зеленського. Польща обіцяла військову допомогу Україні. Велика Британія запропонувала створити союз Британія – Польща – Україна.

10 лютого 2022 р. президент України В. Зеленський під час телефонної розмови з президентом А. Дудою обговорили деескалацію на українсько-російському кордоні. На другий день масштабування російської агресії проти України 23 лютого 2022 р. у Києві відбулися переговори президента України В. Зеленського, президента Литви Г. Науседи, президента Польщі А. Дуди. Польща заявила, що стоїть пліч-о-пліч з Україною на фоні агресії Росії. Польща стала хабом постачання західної допомоги Україні.

27 лютого 2022 р. Польща підтримала санкції Євросоюзу проти Росії за збройну агресію проти України. 12 березня 2022 р. президент України В. Зеленський виступив перед Сеймом Республіки Польща. Зазначалося, що стратегічне партнерство пережило випробування агресією РФ проти України. Польща прийняла близько мільйона українських біженців від війни.

25 березня 2022 р. у Жешуві президент США Дж. Байден провів зустріч з американськими військами, розміщеними у Польщі. У промові перед польськими та українськими громадськими діячами Дж. Байден закликав до рішучої боротьби з путінською агресією проти України. Польща закликала США подвоїти військову потугу в Європі. 22 травня 2022 р. президент Польщі А. Дуда виступив перед депутатами Верховної Ради України. Він зазначив, що українці в Польщі не біженці, а гості. Дуда закликав згорнути будь-який бізнес з РФ. Я. Качинський зазначав, що стабільний мир на території України можливий тільки у випадку введення миротворчих військ НАТО. 11 липня 2022

р. президент України В. Зеленський вніс до Верховної Ради України законопроект про особливий статус поляків в Україні. 28 липня 2022 р. Верховна Рада України прийняла закон про статус поляків в Україні.

15 листопада 2022 р. внаслідок російського масованого ракетного удару по території України ракета залетіла в польське с. Пшеводув (Люблінського району). Загинули двоє осіб. Президент Франції Е. Макрон у бесіді з прем'єр-міністром Польщі М. Моравецьким щодо розслідування падіння ракети на сході Польщі зазначав, що Росія не мала наміру нанести удар по території Польщі.

11 січня 2023 р. у Львові президент Польщі А. Дуда, президент Литви Г. Науседа і президент України В. Зеленський взяли участь у другому саміті «Люблінської трійки». Німеччина оголосила, що не заборонятиме Польщі постачати Україні танки «Леопард». 22 лютого 2023 р. у Варшаві президент США Дж. Байден провів переговори з лідерами країн НАТО, які входять до «Бухарестської дев'ятки». США запевнили їх у готовності захищати у випадку російської агресії. 5 квітня 2023 р. у Варшаві з візитом побував президент України В. Зеленський. Були підписані угоди про військово-технічне співробітництво та угоди про участь Польщі у відновленні економіки України після війни.

12 травня 2023 р. Сенат Польщі прийняв резолюцію щодо підтримки членства України в НАТО. Польща оголосила про намір мати найбільш потужну сухопутну армію в Європі.

9 липня 2023 р. у Луцьку президент України В. Зеленський і президент Польщі А. Дуда вшанували пам'ять жертв Волинської різанини 1943 року.

15 жовтня 2023 р. відбулися вибори Сейму Польщі. Перемогла правляча партія «Право і справедливість», увійшла до Сейму «Конфедерація». Відбувся референдум з чотирьох питань: щодо підняття пенсійного віку, ліквідації стіни на кордоні з Білорусією, продажу державних активів іноземцям, прийому нелегальних біженців з Близького Сходу. Референдум не відбувся. «Право і справедливість» набрала 36% голосів, її партнер «Конфедерація» 6%, але разом

їм не вдалося набрати 230 голосів для коаліції. Ліберальна «Громадянська платформа» набрала 31%, «Третій шлях» 13%, ліві 8%. Вони могли набрати 248 місць із 460 місць в Сеймі. Західна Польща голосувала за ліберальну опозицію, а Східна Польща за «Право і справедливість». 6-30 листопада 2023 р. активісти польської партії «Конфедерація» блокували чотири із шести КПП на кордоні з Україною, протестуючи проти втрати польськими перевізниками ринків у Білорусі, Росії, Казахстані.

У Словаччині від циклу до нового циклу виборів також змінюються симпатії виборців від лібералів до націоналістів. 29 лютого 2020 р. на парламентських виборах у Словацькій Республіці перемогла опозиційна партія «Звичайні люди і незалежні особистості» на чолі з 40-річним Ігорем Матовичем, яка набрала 25,8% голосів. «Напрямок соціал-демократія» 14,9%, ліберальна «Прогресивна Словаччина» 9,3%, «Свобода і солідарність» 8,3%, «Для людей» 7,8%, «Ми родина» 7,5%, «консерватори християнсько-демократичного руху» 5,1% голосів виборців³⁰⁵.

24 вересня 2020 р. Братиславу відвідав президент України В. Зеленського. За підсумками переговорів із президентом Словаччини З. Чапутовою сторони домовились розвивати торгівлю, транспортні комунікації та співпрацю у сфері енергетики.

23 серпня 2021 р. Словаччину на «Кримській платформі» представляла президент З. Чапутова. 2 листопада 2021 р. на кліматичній конференції у Глазго президент України В. Зеленський і президент Словаччини З. Чапутова підписали декларацію європейської перспективи України.

8 лютого 2022 р. міністр закордонних справ Австрії А. Шалленберг, міністр закордонних справ Словаччини І. Корчок, міністр закордонних справ Чехії Я. Ліпавський в Києві провели переговори з міністром закордонних справ України Д. Кулебою. У Славському форматі обговорили стримування Росії. Але це не могло вже стримати велику війну РФ проти України. 27 лютого 2022 р. Словаччина підтримала санкції ЄС проти Росії за агресію в Україні. 21

---

³⁰⁵ День. 3 березня 2020. С.2.

серпня 2022 р. прем'єр-міністр Чехії П. Фіала і прем'єр-міністр Словаччини Е. Хегер у 54-ту річницю придушення Празької весни 1968 р. закликали до продовження підтримки України. 24 листопада 2022 р. у Кошице на зустрічі глав держав «Вишеградського блоку». Лідери Словаччини, Чехії, Польщі не переконали угорського прем'єр-міністра В. Орбана підтримати Україну.

16 грудня 2022 р. парламент Словаччини проголосував вотум недовіри уряду Е. Хегера. На країну чекали дострокові вибори. 21 січня 2023 р. відбувся референдум щодо змін Конституції Словаччини. Мова йшла про право громадян ініціювати проведення референдуму про розпуск парламенту. 8 травня 2023 р. відбулася відставка прем'єр-міністра Словаччини Е. Хегера. Президент З. Чапутова призначила технічний уряд експертів до дострокових виборів на чолі з Людовітом Одором.

30 вересня 2023 р. відбулися позачергові парламентські вибори в Словаччині. На весну 2024 р. участь у президентських виборах планував взяти колишній міністр закордонних справ Іван Корчок. Лідером парламентських виборів була партія «СМЕР» «словацького Орбана» Р. Фіцо. Конкуренцію «СМЕР» склала ліберальна «Прогресивна Словаччина» М. Шимечка. Розпочалася між партійна боротьба за формування коаліційного уряду. 11 жовтня 2023 р. Р. Фіцо створив коаліцію з лівою партією «Голос» та націоналістами «SNS». 26 жовтня 2023 р. Р. Фіцо сформував уряд та підтвердив заперечення антиросійських санкцій та виступив проти допомоги Україні. 12 грудня 2023 р. Європейський Союз висловив стурбованість рішенням прем'єр-міністра Р. Фіцо скасувати спеціальну корупційну прокуратуру на чолі з Даніелем Ліпшицем – колишнім адвокатом вбитого в 2018 р. журналіста Яна Куціяка, який розслідував корупційні справи в оточенні Фіцо.

На відміну від Словаччини, Чехія послідовно підтримує Україну за умов російської атаки проти України. 11 січня 2021 р. міністр закордонних справ України Д.Кулеба засудив порівняння президента Чехії М. Земана, який зрівняв штурм Капітолію (6 січня 2021 р.) і Євромайдан. 17 квітня 2021 р. МЗС Чехії

оголосив про вислання з країни 18 російських дипломатів, причетних до підриву складів зі зброєю для України.

10 жовтня 2021 р. відбулися парламентські вибори у Чехії. Перемога правоцентристської коаліції «Разом» 27,7%, правляча партія А. Бабіша «А Н О» набрала 27,2%. Була загроза політичного паралічу процесу формування нової правлячої коаліції. 9 листопада 2021 р. президент Чехії М. Земан доручив формування уряду лідеру «Громадянської демократичної партії» П. Фіалі. 28 листопада 2021 р. П. Фіала офіційно став прем'єр-міністром Чехії.

24 лютого 2022 р. на фоні масштабування російської агресії проти України президент Чехії М. Земан закликав відключити Росію від СВІФТ. 27 лютого 2022 р. Чехія підтримала санкції ЄС проти Росії за збройну агресію проти України. 5 квітня 2022 р. Чехія визнала Голодомор 1932-1933 р. геноцидом українського народу. Чехія розпочала постачання Україні бронетехніки радянського виробництва. Українська армія отримала чеські РСЗВ.

3 вересня 2022 р. у Празі відбувся 70-тисячний мітинг проти особливого статусу українських біженців та за прямі газові постачання з РФ. Натомість уряд Чехії запропонував офіційно створити міжнародний трибунал з розслідування військових злочинів, скоєних росіянами на території України.

13-14 січня 2023 р. відбулися вибори президента Чеської Республіки. Конкурували П. Павел, А. Бабіш, Д. Нерудова. 28 січня 2023 р. генерал П. Павел переміг А. Бабіша та був обраний на посаду президента Чехії.

11 березня 2023 р. у Празі відбувся мітинг партії «PRO» Й. Райхла з вимогою припинити допомогу Україні. 24 грудня 2023 р. президент Чехії П. Павел підписав закон про грошові компенсації громадянам України, які повернуться додому. Таких було не більше 10%.

Серед країн Вишеградської четвірки Угорщина займає найбільш проросійську позицію. 7 лютого 2020 р. Київ відвідав міністр закордонних справ Угорщини П. Сійярто. Україна та Угорщина декларували намір спільно сприяти історії успіху Закарпаття. Угорщина виділа 50 млн. дол. на розвиток

інфраструктури регіону³⁰⁶. 29 травня 2020 р. під час візиту в Будапешт міністра закордонних справ України Д. Кулеби Україна та Угорщина домовились зосередитись на розвитку торговельних відносин і розбудові прикордонної інфраструктури.

4 червня 2020 р. угорські націоналісти вшанували 100 річчя Тріанонського мирного договору 1920 року. Європейський суд визнав угорський закон про недержавні організації невідповідним європейському праву. 25 червня 2020 р. у Києві відбулося перше за сім років засідання українсько-угорської міждержавної комісії з торговельно-економічного співробітництва. 23 вересня 2020 р. відбувся візит на Закарпаття міністра закордонних справ України Д. Кулеби і міністра закордонних справ Угорщини П. Сійярто. МЗС України засудив залучення угорських посадовців до агітації на виборах до місцевих органів влади на Закарпатті. 27 жовтня 2020 р. МЗС Угорщини висловило протест у відповідь на заборону в'їзду в Україну двом угорським чиновникам за втручання у вибори місцевих органів влади на Закарпатті. ЄС закликав Будапешт і Київ не вплутувати себе у їхній двосторонній конфлікт. 25 листопада 2020 р. МЗС Угорщини висловило протест Україні у зв'язку із заборонаю на в'їзд на Закарпаття уповноваженого у справах угорців Іштвана Грегжі. Угорщина знову погрожувала зупинити взаємодію України з НАТО. 1 грудня 2020 р. МЗС Угорщини висловило протест після обшуку СБУ офісу «Партії угорців України» на Закарпатті. Угорщина знову заблокувала діалог України і НАТО.

3 березня 2021 р. партія «ФІДЕС» В.Орбана залишила «Європейську народну партію». 1 квітня 2021 р. у Будапешті відбулися переговори прем'єр-міністра Угорщини В. Орбана, прем'єр-міністра Польщі М.Моравецького, лідера італійської партії «Ліга» М.Сальвіні. Мова йшла про можливий альянс європейських націоналістів.

22 липня 2021 р. міністр закордонних справ України Д. Кулеба і міністр закордонних справ Угорщини П. Сійярто відвідали Донбас. На 16 вересня було

---

³⁰⁶ Урядовий кур'єр. 8 лютого 2020.

заплановано засідання українсько-угорської комісії з питань національних меншин. 23 серпня 2021 р. Угорщину на «Кримській платформі» презентував президент Я.Адер.

27 вересня 2021 р. Угорщина по новому 10-річному контракту отримала газ в обхід території України. МЗС України звернувся до ЄС з пропозицією визначитись щодо легітимності угорської угоди з «Газпромом». Україна та Угорщина взаємно викликали послів до своїх МЗС, що стало реакцією на угорський газовий контракт в обхід української газотранспортної системи. 28 січня 2022 р. МЗС України опублікував коментар МЗС України щодо заяви міністра закордонних справ Угорщини про порушення прав національних меншин в Україні. Ця заява була названа «надуманим та заполітизованим судженням».

24 лютого 2022 р. Угорщина відмовилась приєднуватись до санкцій ЄС проти Росії. Росія закликала Угорщину не відмовлятись від добудови атомної станції «Пакш». Угорщина заборонила транзит зброї до України.

3 квітня 2022 р. відбулися парламентські вибори в Угорщині. Партія ФІДЕС впевнено перемогла. Угорщина декларувала намір платити рублями за російський газ. 27 травня 2022 р. прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан, зважаючи на перебіг російсько-української війни, оголосив про надзвичайний стан на території Угорщини. 5 червня 2022 р. МЗС України висловив протест у відповідь на образи, які пролунали від спікера парламенту Ласло Кевера на адресу президента України В. Зеленського.

16 червня 2022 р. після візиту президента Франції Е. Макрона, прем'єр-міністра Італії М. Драгі, канцлера ФРН О. Шольца, президента Румунії К. Йоханнеса до Києва тільки Угорщина виступила проти надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС. 21 червня 2022 р. президент України В. Зеленський провів переговори з прем'єр-міністром Угорщини В. Орбаном. Угорщина погодилась надати Україні статусу кандидата на вступ в ЄС.

18 липня 2022 р. у Пекіні відбулися переговори міністра закордонних справ Угорщини П. Сійярто і міністра закордонних справ Китаю Ван І. Китай

закликав до переговорів про припинення війни на території України. Європейський парламент визнав Угорщину країною «вибіркової автократії». 6 грудня 2022 р. Угорщина блокувала виділення Україні в 2023 р. 18 млрд. євро фінансової допомоги від Євросоюзу. ЄС зменшив на 6,3 млрд. євро фінансову допомогу Угорщині. Євросоюз призупинив співробітництво з Угорщиною за програмою «Еразмус». 28 січня 2023 р. МЗС України висловило протест Угорщині за заяву П. Сійярто про примусову мобілізацію угорців Закарпаття та заяви В. Орбана про те, що Україна «нічийна земля».

20 березня 2023 р. Угорщина відмовилась підтримати заяву ЄС щодо видання Міжнародним кримінальним судом ордеру на арешт В. Путіна. В. Орбан заявив, що Україна надто дорого обходиться Євросоюзу. Угорщина заборонила аграрний імпорт з України.

10 травня 2023 р. у Будапешті В. Орбан провів «Конференцію політичних дій» (СРАС) ультраправих консервативних політичних сил Європи і США. Орбан традиційно стверджував, що міграційні рухи руйнують національні держави. Він закликав звільнити Брюссель і Вашингтон від «гнилих» лібералів. Наприкінці виступу Орбан закликав Трампа «принести мир».

30 серпня 2023 р. посольство РФ в Угорщині «спростувало» критичні статті в угорській пресі щодо тверджень нового підручника історії РФ, який стверджує, що в революції 1956 р. радикалами були реакційні прихильники диктатора Н. Хорти. 30 вересня 2023 р. Україна призупинила статус «ОТР Bank» як міжнародного спонсора війни, аби розблокувати 500 млн. євро військової допомоги ЄС та блокування Грецією 12-го пакету санкцій проти РФ.

17 жовтня 2023 р. у Пекіні на полях китайського саміту «Один пояс – один шлях» відбулися переговори прем'єр-міністра Угорщини В. Орбана і Путіна. Угорщина продовжила блокувати 500 млн. євро військової допомоги ЄС Україні під приводом гарантій неповернення санкцій проти «ОТР Bank». Угорщина відмовилась ратифікувати протокол про вступ НАТО Швеції, яка постійно дезінформує про стан демократії в Угорщині.

18 листопада 2023 р. на з'їзді партії «ФІДЕС» В. Орбан виступив проти початку переговорів про вступ України до ЄС. 10 грудня 2023 р. у Буенос-Айресі на полях інавгурації президента Аргентини відбувся робочий контакт президента України В. Зеленського і прем'єр-міністра Угорщини В. Орбана. Литва закликала не допустити реалізації прагнення Орбана розвалити ЄС. 15 грудня 2023 р. Угорщина не блокувала початок переговорів про вступ України до ЄС, але заблокувала виділення 50 млрд. євро фінансової допомоги.

4.2. Роль української діаспори в країнах ЄС у формуванні і реалізації вітчизняної стратегічної дипломатії

Міграція населення є одним із найдавніших феноменів історії. На новому місці проживання переселенці по мірі адаптації можуть асимілюватись, сегрегуватись, або зберігати власну національну ідентичність як органічне доповнення до нової політичної ідентичності. Історичний досвід свідчить, що чимало країн світу активно використовують свою діаспору задля просування через неї власних державних інтересів. Найвідоміший такий приклад це роль китайської діаспори в країнах їхнього проживання. Але можливості використання діаспори в інтересах дипломатії країни їхнього походження залежать від багатьох факторів. Насамперед це розгалужена інфраструктура взаємодії громадських організацій діаспори і державних та громадських структур, що не завжди позитивно сприймається країною перебування діаспори. Інший варіант це організація взаємодії з країною перебування діаспори на основі культурної дипломатії.

Нинішнє закордонне українство умовно можна розділити на три складові: 1) нащадки (здебільшого третє – четверте покоління) колишніх українських переселенців; 2) автохтонне українське населення в суміжних з Україною державах, 3) новітня еміграція (так звана четверта хвиля еміграції). Розумні, талановиті, креативні українці їдуть до європейських країн. Від Польщі до Португалії українці презентують вітчизняну культуру, фільми, моду, перукарське мистецтво, книжки, спектаклі, музику, різноманітні мистецькі

проекти. Сотні тисяч студентів з України здобувають у європейських університетах вищу освіту. У провінції Каталонія офіційно навчаються і працюють десять тисяч вихідців з України. Наші земляки активно інтегрувались в нове соціальне середовище, вивчають мову країни перебування й історію народу, серед якого живуть. За кордоном почали відрізняти українців від росіян. Їх впізнають за мовою, вишиванками. Взаємодія української культурної дипломатії з громадськими організаціями української діаспори є важливим ресурсом просування українських національних інтересів у Європі.

Багато країн майстерно використовують власні діаспори як потужний засіб впливу. Відомі вітчизняні дослідники Трошинський В.П., Попок А.А. дослідили особливості розвитку українських громад у світі. Також А.А. Попок висвітлив еволюцію політики української діаспори щодо закордонного українства. Відома вітчизняна дослідниця О.Малиновська, аналізуючи особливості політики країн ЄС щодо української робочої еміграції зазначає, що «основними напрямками міграційного менеджменту визначається регулювання нормативної міграції, заходи з інтеграції мігрантів, запобігання нелегальній міграції, співпраця між країнами-донорами та країнами-реципієнтами мігрантів».

Утім, різні аспекти взаємодії української дипломатії і закордонних громад українців у країнах-членах Євросоюзу у контексті культурної дипломатії потребують подальших досліджень. Впродовж 1991-2003 рр. у більшості країн-членів Євросоюзу викристалізувались громадські організації закордонного українства. Це дало можливість Міністерству закордонних справ України через вітчизняні посольства координувати співпрацю європейських діаспорних організацій. Наприклад у січні 2004 р. напередодні новорічно-різдвяних свят українці, що проживають в Іспанії та Португалії, отримали перше число тижневика «Міст», який з 1997 р. виходить у Канаді та США.

19-20 березня 2004 р. у Києві відбулось засідання Української всесвітньої координаційної ради, діяльність якої відбувається між всесвітніми форумами українців. Розглядалися заходи, аби 20 мільйонна українська діаспора зберегла

відчуття історичної батьківщини. Наприкінці жовтня 2004 р. в Києві відкрито Центр із захисту прав трудящих мігрантів – громадян України за кордоном. Наприкінці грудня 2004 р. представники громадських організацій української західної діаспори активно брали участь як спостерігачі за повторним голосуванням другого туру виборів президента України. Утім, загострення внутрішньополітичної боротьби за владу в Україні ускладнили процес підготовки до проведення П'ятого Всесвітнього форуму українців, який був запланований на серпень 2005 року.

Натомість залучення організаційних можливостей індивідуальних спонсорів сприяло проведенню 28-30 червня 2005 р. у Донецьку Шостого міжнародного конгресу українців. Участь у цьому форумі взяли понад 700 учасників з 35 країн світу. Наприкінці 2005 р. Голова комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин Г.Удовенко наголошував, що так і не були розроблені механізми співробітництва із закордонним українством, не спрацювала жодна з прийнятих державних програм, втрачений інтерес наших колишніх співвітчизників до Батьківщини.

Таке критичне зауваження колишнього міністра закордонних справ України Г.Удовенка на початку 2006 р. сприяло активізації координаційної роботи громадських і урядових структур України та закордонних українських громад. Наприкінці лютого 2006 р. відбулось засідання організаційного комітету з підготовки проведення ІУ Всесвітнього форуму українців. Участь у засіданні взяли голова Української всесвітньої координаційної ради М.Горинь, президент Європейського конгресу українців Д.Довгович. Наприкінці квітня 2006 р. в Міністерстві закордонних справ України відбулось перше засідання Національної комісії з питань українців за кордоном.

18-20 серпня 2006 р. у Києві було проведено черговий Всесвітній форум українців. Було обрано новий склад координаційної ради. Головою координаційної ради був обраний Д.Павличко. Міністр закордонних справ України Б.Тарасюк заявив, що до 2010 р. Україна мала намір відкрити 29

культурно-інформаційних центрів при українських дипломатичних установах у різних країнах світу. За підсумками роботи всесвітнього форуму українців була створена громадська організація українців четвертої хвилі трудової еміграції «Нова хвиля». У вересні 2006 р. в Греції відбувся міжнародний форум української діаспори, спрямований на зміцнення української ідентифікації молодого покоління закордонних українців. На початку 2008 р. було розпочато збирання матеріалів для музею «Українці у світі», але цей процес за вісім років не було доведено до логічного результату. Важливим моментом розвитку української культурної дипломатії став регіональний вимір співпраці з громадськими організаціями української діаспори. У травні 2008 р. в Ужгороді відбулася міжнародна конференція «Реалізація в Закарпатській області державної політики співпраці із закордонними українцями: стан, проблеми, перспективи». У її роботі в Ужгороді взяли участь делегації з Угорщини, Словаччини, Румунії та Польщі. У червні 2008 р. на ІХ засіданні національної комісії з питань закордонних українців зазначалося, що статус закордонного українця мають 2650 вихідців з України.

18-21 червня 2008 р. у Львові відбувся Конгрес громадських організацій української діаспори «Діаспора як чинник утвердження держави Україна в міжнародній спільноті». Його учасники звернули увагу на проблемі недостатнього використання потенціалу громадських організацій української діаспори в процесі формування іміджу України в Європі. 25 листопада 2008 р. у Києві Президент України В.Ющенко провів зустріч з представниками Всесвітнього конгресу українців, яка була присвячена вшануванню пам'яті загиблих під час Голодомору у 1932-1933 роках. Ця зустріч засвідчила вагомий потенціал громадських організацій української діаспори у процесі стимулювання рішень парламентів країн-членів Європейського Союзу щодо визнання Голодомору геноцидом українського народу.

У жовтні 2009 р. за результатом парламентських слухань «Закордонне українство: сучасний стан та перспективи співпраці» було прийнято рішення про рекомендацію виконавчій владі розробити Державну програму

співробітництва із закордонними українцями. Зазначена програма, розрахована до 2015 р. була прийнята Кабінетом Міністрів України в 2012 році. Утім, поворотним моментом у взаємодії державних органів України з громадськими організаціями закордонного українства стала Революція Гідності. У грудні 2014 р. в рамках серії міждисциплінарних досліджень країн Центральної та Східної Європи університетом Фрайбурга (Швейцарія) підготовлено видання «Україна після Євромайдану: виклики та надії». До книжки увійшли аналітичні матеріали, які стосуються ключових питань розвитку України після подій Євромайдану. Матеріали розкривають, зокрема, історичний контекст подій Революції Гідності, виклики української революції в європейському і світовому контексті, соціально-економічні, законодавчі й гуманітарні питання українських реформ, регіональний та етнокультурний виміри української трансформації.

Наприкінці серпня 2017 р. у Львові розпочалася міжнародна акція «Світове українство», спрямована на національно-патріотичне виховання молоді та формування ціннісних орієнтирів. Її організаторами виявилися Спілка української молоді, Католицький університет і Міністерство молоді та спорту. У рамках цього проекту мали розробити стратегію співпраці між виховними структурами в Україні та світі. Україна зобов'язана допомагати всім, хто через різні причини опинився за межами держави, а наша діаспора повинна стати лобістом українських інтересів у всьому світі. У акції брали участь члени Спілки української молоді із США, Канади, Німеччини, Франції, Португалії, Великої Британії, Австрії та Польщі.

У 2017 р. виповнилося 50 років Світовому Конгресу українців. Незважаючи на кількість скептиків європейського інтеграційного процесу, ратифікація Угоди про асоціацію і отримання безвізового режиму стали можливими й завдяки допомозі української діаспори в усіх країнах, де Україна потребувала підтримки. Світовий конгрес українців відкрив представництво в Брюсселі. Важливо, що на парламентському рівні представники різних фракцій створили депутатське об'єднання «Співробітництво: Україна - діаспора».

Президент Світового конгресу українців Євген Чолій зазначав, що СКУ проводить велику просвітницьку роботу по всьому світу до свого 50-річчя. На кожній конференції звучали слова підтримки українців, пріоритетів розвитку України, її європейських інтеграційних устремлінь, боротьби з дезінформацією та гібридною війною з боку Росії. Не важливо, скільки Україна допомагає діаспорі, а більш важливо, скільки діаспора може допомогти Україні.

Увага вітчизняної культурної дипломатії до представників української діаспори усіх хвиль еміграції є необхідною передумовою для формування ефективної політики з презентації української культури в країнах-членах Європейського Союзу. Вирушення цього завдання повинно відбуватися у тісній взаємодії «Українського інституту», вітчизняних дипломатичних представництв, неурядових організацій як материкової України, так і української діаспори.

Реалізація заходів культурної дипломатії України в країнах Вишеградської четвірки має більш ґрунтовно спиратися на запити населення Польщі, Чехії, Угорщини, Словаччини. Серед країн Вишеградської четвірки найбільш проблемними є відносини з Польщею та Угорщиною. Польща претендує на статус центральноєвропейської регіональної держави, що має враховуватися українською культурною дипломатією як фактор «м'якої сили», спрямованої на пошук сценаріїв розвитку не за лекалами минулого століття, а на основі погодженого проекту майбутнього. Гострими питаннями українсько-угорської культурної дипломатії залишається питання статусу національних меншин. Угорщина проводить активну політику поширення свого громадянства, наприклад, серед угорців Закарпаття. Факти реалізації культурної дипломатії України в Словаччині і Чехії також не дають підстав вважати досягнення культурної співпраці «ідеальними».

Проведення різноманітних гуманітарних заходів, проведення обмінів студентами та викладачами, залучення української сторони до роботи Міжнародного Вишеградського фонду сприяють створенню надійної

інфраструктури для реалізації заходів культурної дипломатії. Але ідейне наповнення цих заходів має бути завжди конкретно-історичним.

Громадські організації закордонного українства відіграють дедалі більшу роль у діалозі європейських культур формує соціально-економічні та політичні передумови для розбудови сучасного Європейського Союзу. При цьому культура розглядається як квінтесенція всіх видів людської діяльності, звичаїв, вірувань, тобто всього матеріального та духовного, що створено людьми. Історичне визначення культури наголошує на важливій ролі соціально-історичного спадку, відповідної традиції. Нормативний підхід до культури виокремлює специфічний спосіб життя особистості, детермінований її соціокультурним оточенням. Після Революції Гідності і російської агресії проти України помітно посилилася активність громадських організацій української діаспори в Європі, які сприяли формуванню позитивного ставлення до воюючої України в країнах-членах Європейського Союзу. Актуальними проблемами реалізації зовнішньої політики України є забезпечення адекватних концептуальних засад, кадрового дипломатичного потенціалу, інформаційного супроводу зовнішньополітичної діяльності, її гармонізації із внутрішньою політикою.

Удосконалення потребує інформаційна зовнішньополітична функція, пов'язана з отриманням, інтерпретацією та розповсюдженням відомостей про найважливіші для громадян і органів влади події. Перевантаження інформацією, обмеження часу для прийняття правильних рішень на основі перевіреної інформації. А без цього досить важко адекватно представляти результат реалізації альтернативних варіантів концепції зовнішньої політики України. Заради цього у дипломатичній діяльності має бути високий рівень відповідальності у роботі, пунктуальність, вміння мобілізуватися в екстремальних ситуаціях та враховувати довготерміновий вплив тактичних рішень, зокрема, це стосується взаємодії МЗС України і структур закордонного українства в Європі.

РОЗДІЛ 5

СТРАТЕГІЧНА ДИПЛОМАТІЯ УКРАЇНИ В СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКИХ КРАЇНАХ ЄВРОСОЮЗУ

5.1. Стратегія України у відносинах з Італією, Іспанією, Португалією

Зазначені країни Південної Європи є помітним осередком життя сучасної української діаспори, включно з економічною міграцією та гуманітарною міграцією після 24 лютого 2022 року. Кожна з цих країн має власне уявлення про Східну Європу та свої інтереси в цьому регіоні. До 2014 р. Італія була потужним російським партнером. Медіа-магнат і політик С. Берлусконі демонстрував дружбу з Путіним та не перешкоджав вибудовуванню російської мережі впливу в регіонах Північної та Південної Італії. Свободу рук Росії в Італії забезпечувала перманентна зміна італійських урядів. Це відкривало широкі можливості російським інформаційним впливам на Італію. Наприклад, 4 лютого 2020 р. газета «Голос України» опублікувала Заяву Верховної Ради України у зв'язку з кримінальним переслідуванням старшого сержанта Національної гвардії України Віталія Марківа. Рішення суду м. Павія від 12 липня 2019 р. шкодить суверенним правам держави України. Нагадаємо, що Марків, тривалий час живучи в Італії, повернувся в Україну як доброволець та брав участь в АТО. Президент України В. Зеленський у телефонній розмові з Папою Римським Франциском закликав Понтифіка сприяти звільненню В.Марківа.

24 лютого 2020 р. достроково припинили Венеціанський карнавал. Оголошено епідемію корона-вірусу. 11 березня 2020 р. Італія першою серед країн Євросоюзу закрилася на карантин. На Півдні Італії близько 4 млн. осіб були зайняті у тіньовій економіці. Лунали побоювання, що мафія готує соціальні бунти проти карантину.

6 квітня 2020 р. Кабінет Міністрів України прийняв рішення надання медичної гуманітарної допомоги Італії. Лідер «Ліги Півночі» М.Сальвіні закликав до відставки уряду М. Конте, який закликав регіони Італії не

поспішати зі скасуванням карантину. 2 червня 2020 р. у Римі відбулася демонстрація опозиційних партій «Ліги Півночі» М. Сальвіні, «Брати Італії» Дж. Мелоні, «Вперед, Італіє» А.Таяні. 20 вересня 2020 р. відбувся референдум в Італії. Громадяни проголосували за зменшення кількості депутатів обох палат парламенту. 15 жовтня 2020 р. у Мілані відбувся апеляційний суд щодо справи В.Марківа, який 4 листопада 2020 р. повернувся в Україну.

14 січня 2021 р. розпалася правлячої коаліції на чолі з Дж. Конте. М.Ренці оголосив про вихід із коаліції через розбіжності щодо поділу субсидій Євросоюзу. 19 січня 2021 р. Сенат Італії голосував щодо вотуму довіри уряду Дж. Конте. Уряд встояв. Еліти не були готові віддати владу правому популісту М. Сальвіні. Але 26 січня 2021 р. прем'єр-міністр Дж. Конте пішов у відставку. 3 лютого 2021 р. колишній голова Європейського центрального банку М. Драгі став технічним прем'єр-міністром Італії. Дж. Мелоні лідер партії «Брати Італії» оголосив про вибіркову підтримку уряду.

30 квітня 2021 р. МЗС України повідомив, що італійська компанія «AVIOS.p.A» закупила 10 двигунів (6 млн. євро) для ракетносія «VEGA» у КБ «Південне». 10 червня 2021 р. Україну відвідав міністр закордонних справ Італії Луїджі Ді Майо. Відбувся українсько-італійський бізнес-форум. 11 червня 2021 р. газета «День» процитувала міністра закордонних справ Італії Луїджі Ді Майо: «Ми насправді цінуємо європейські прагнення України. Крім того, ми підтримуємо і цінуємо партнерство, якого Україна досягла в тому, що стосується НАТО, в плані всіх інструментів і механізмів, які існують. Тому що це рушійна сила, яка має збільшити внутрішню міць і обороноздатність вашої країни». 23 серпня 2021 р. Італію на «Кримській платформі» представляв міністр закордонних справ Л. Ді Майо.

27 серпня 2021 р. міністр закордонних справ Італії Л. Ді Майо провів переговори з міністром закордонних справ Росії С. Лавровим. Обговорено критичну ситуацію в кабульському аеропорту, зважаючи на виведення американських військ із Афганістану. 14 грудня 2021 р. президент України В.

Зеленський дав інтерв'ю італійській газеті «La Repubblica» заявив, що Росія погрожує Україні, аби шантажувати Захід.

24 січня 2022 р. відбулися вибори президента Італії в парламенті. Конкурували колишній прем'єр-міністр С. Берлусконі, чинний прем'єр-міністр М. Драгі, рок-співачка Дж. Нанніні. Берлусконі зняв свою кандидатуру. Про президентські амбіції заявила лідер ультраправої партії «Брати Італії» Дж. Мелоні. 3 лютого 2022 р. 80-річний С. Маттарелла переобраний на посаду президента Італії.

15 лютого 2022 р. МЗС України повідомив, що відбулися переговори міністра закордонних справ Італії С. Ді Майо і міністра закордонних справ України Д. Кулеби. Україна попередила, що визнання Росією «ДНР-ЛНР» означатиме вихід Росії з Мінських угод. 10 лютого 2022 р. у телефонній розмові з міністром закордонних справ Росії С. Лавровим міністр закордонних справ Італії С. Ді Майо закликав до деескалації на кордоні з Україною³⁰⁷. 15 лютого 2022 р. відбулися переговори міністра закордонних справ Італії С. Ді Майо і міністра закордонних справ України Д. Кулеби. Україна попередила, що визнання Росією так званої «незалежності» «ДНР-ЛНР» означатиме свідомий вихід Росії з Мінських угод. 25 лютого 2022 р. президент Зеленський заявив, що через активізацію бойових дій не зміг переговори з італійським прем'єр-міністром М. Драгі. МЗС України закликала Італію підтримати відключення Росії від СБІФТ та запровадження економічних санкцій від Європейського Союзу. 27 лютого 2022 р. Італія офіційно приєдналась до санкцій Євросоюзу проти Росії за її агресію проти України³⁰⁸.

22 березня 2022 р. президент України В. Зеленський звернувся до італійського парламенту у відео-форматі. Український президент закликав Італію посилити санкції проти Росії, аби зупинити її війну в Україні³⁰⁹. 31

---

³⁰⁷ Russland boykottiert Münchener Sicherheitskonferenz. URL: <https://www.welt.de/politik/ausland/article236805709/>

³⁰⁸ Russische Banken werden vom Swift ausgeschlossen. URL: <https://www.welt.de>

³⁰⁹ Промова президента України В. Зеленського в Палаті депутатів Італійської Республіки. URL: <https://www.president.gov.ua/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-palati-d-73733>

березня 2022 р. італійський прем'єр-міністр М. Драгі заявив, що у телефонній розмові з ним В.Путін відмовився від припинення вогню в Україні. Це розвіяло ілюзії умовно проросійської частини італійського істеблішменту. Вже 5 квітня 2022 р. Італія вислала 30 російських дипломатів за діяльність несумісну з їхнім статусом. Натомість 16 квітня 2022 р. Італія повернула співробітників посольства в Київ, звідки вони поїхали напередодні масштабування російської агресії 24 лютого 2023 року. Кремль спробував мобілізувати

19 травня 2022 р. опозиційні лідери М. Сальвіні («Ліга Півночі»), Дж. Конте («Рух п'ять зірок») закликали припинити постачання зброї Україні. Італія пропонувала припинення вогню на українсько-російському фронті, розблокування портів України для експорту зерна, збереження територіальної цілісності України без негайного вирішення питання статусу Криму³¹⁰. Правляча коаліція дотримувалась спільної позиції Європейського Союзу щодо засудження російської агресії. Свідченням цього став візит 16 червня 2022 р. до прифронтового Києва президента Франції Е. Макрона, прем'єр-міністра Італії М. Драгі, канцлера ФРН О. Шольца, президента Румунії К. Йоханнеса³¹¹. Втім, внутрішньополітична криза в Італії ставила під загрозу постачання зброї України, але 15 липня 2022 р. президент Італії С. Маттарела не прийняв відставки прем'єр-міністра М. Драгі. 21 липня 2022 р. Сенат Італії проголосував вотум недовіри уряду М. Драгі. На Італію чекали дострокові вибори.

До виборів чинний уряд продовжував виконувати обов'язки. 13 вересня 2022 р. відбулася телефонна розмова президента України В. Зеленського і прем'єр-міністра Італії М. Драгі. Обговорено критичну ситуацію на Запорізькій АЕС. Італія підтримала зусилля МАГАТЕ, спрямовані на недопущення ядерної катастрофи.

25 вересня 2022 р. відбулися дострокові вибори парламенту Італії. Лідер партії «Брати Італії» Дж. Мелоні декларувала намір створити коаліцію з «Лігою

---

³¹⁰ Felix Eick. Der geheime Reichtum des Putins-Clans. URL: <https://www.welt.de>

³¹¹ Selenskyj dankt für Solidarität des EU-Quartets. URL: <https://www.welt.de>

Півночі» Сальвіні та «Вперед, Італія» С. Берлусконі³¹². Зрештою, 21 жовтня 2022 р. Дж. Мелоні стала прем'єр-міністром Італії. Італія продовжила постачати зброю Україні. 7 лютого 2023 р. прем'єр-міністр Італії Дж. Мелоні і президент Франції Е. Макрон обговорили плани продовження воєнно-технічної допомоги Україні³¹³.

21 лютого 2023 р. прем'єр-міністр Італії Дж. Мелоні відвідала Бучу та Ірпінь. Вона наголосила, що Італія продовжить підтримку України, незважаючи на опір цьому курсу з боку проросійських політичних сил, таких як «Ліга Півночі» та «П'ять зірок»³¹⁴. Таким чином, незважаючи на внутрішньополітичні проблеми, Італія солідаризується з партнерами по Європейському Союзу щодо надання Україні всебічної допомоги.

Здавалося, що Іберійські держави – Іспанія та Португалія знаходяться надто далеко від лінії фронту між РФ і Україною, аби активно реагувати на цю війну. Але помітний вплив на позицію як Мадрида, так і Лісабона щодо російсько-української війни має позиція української діаспори в цих країнах. Причому солідарність Іспанії і Португалії з Україною зберігається попри внутрішньополітичну кон'юнктуру у цих державах. Наприклад, наприкінці січня 2022 р. заклик міністерства оборони Іспанії направити додаткові сили в Чорне море поставив на межу розколу правлячу коаліцію. Ліві політичні сили виступили проти. 1 лютого 2022 р. сайт МЗС України повідомив, що міністр закордонних справ України Д. Кулеба провів переговори з міністром закордонних справ Іспанії Хосе Мануелем Альбаресом Буено. Була висловлена вдячність за всебічну підтримку України в процесі стримування Росії. Сторони наголосили на недопустимості руйнації європейської безпеки.

---

³¹² В Італії проходять дострокові парламентські вибори. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3579229-v-italii-prohodat-dostrokovi-parlamentski-vibori.html>

³¹³ Meloni – Macron un'ora w garanta per il dislego. URL: https://www.huffingtonpost.it/esteri/2023/03/24/news/meloni-macron_unora_e_quaranta_per_il_disgelo-11657976/

³¹⁴ Візит Мелоні в Бучу та Ірпінь. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/02/21/7156605/>

27 лютого 2022 р. Іспанія приєдналась до санкцій ЄС проти Росії. 31 березня 2022 р. міністр оборони Іспанії М. Роблес, виступаючи у кортесах, заявила, що Іспанія постачає наступальну зброю Україні. 5 квітня 2022 р. Іспанія вислала 25 російських дипломатів, звинувачених у шпигунстві. Вже 21 квітня 2022 р. Київ відвідав прем'єр-міністра Іспанії Педро Санчес. На переговорах з українською стороною мова йшла про збільшення іспанської допомоги Україні для протидії російській агресії. 27 жовтня 2022 р. відбулися переговори міністра оборони України О.Резникова і міністра оборони Іспанії М. Роблес. Іспанія анонсувала черговий пакет воєнної допомоги Україні, зокрема, мова йшла про танки «Леопард-2». 23 лютого 2023 р. Київ відвідав прем'єр-міністр Іспанії П. Санчес. Іспанія висловила готовність продовжити підтримку України у відбитті російської агресії. Показово, що така позиція лівоцентричного уряду проявила себе у ході виборчої кампанії, адже 28 травня 2023 р. відбулися вибори нового складу кортесів Іспанії. Фактично у цій країні відсутні відверто проросійські політичні сили. Це ж можна сказати про іспанську сусідку Португалію.

На фоні посилення російського військово-політичного тиску на Україну 30 січня 2022 р. відбулися вибори нового складу парламенту Португалії. Третє місце зайняла права популістська партія «Досить» на чолі з Андре Вентура. Партія вимагала радикального скорочення рівня оподаткування. Але впевнено перемогли соціалісти на чолі з Антоніу Кошта.

27 лютого 2022 р. Португалія долучилася до санкцій ЄС проти РФ та оголила про надання зброї Україні. 21 квітня 2022 р. президент України В. Зеленський виступив по відео зв'язку перед парламентом Португалії та закликав до підтримки України, яка захищає Європу від російської агресії. Вже 21 травня 2022 р. Київ відвідав прем'єр-міністр Португалії А. Кошта. Португалія виділила 250 млн. євро допомоги Україні. 8 січня 2023 р. відбулися чергові телефонні переговори президента України В. Зеленського і прем'єр-міністра Португалії Антоніу Кошти. Сторони підтвердили готовність тісно взаємодіяти в ЄС і НАТО. Таким чином, Іберійські держави демонструють кращі зразки

послідовної політики захисту ліберальної демократії, що засвідчує успішну трансформацію іспанського і португальського суспільств після тривалого періоду диктатур Ф. Франко і А. Салазара. Португалія відіграє важливу роль у процесі реалізації спільної зовнішньої політики ЄС. Так само, як і Іспанія, Португалія є ключовим суб'єктом, який впливає на формування і реалізацію політики ЄС щодо країн Латинської Америки. Особливими залишаються португальсько-бразильські відносини. На відміну від інших «середніх» за розмірами і кількістю населення країн-членів Євросоюзу, Португалія має не лише загальноєвропейську, а й власну політику щодо України.

Початок ХХІ століття став визначальним у розвитку українсько-португальських відносин. Підготовка Португалії до проведення чемпіонату Європи з футболу 2000 р. була пов'язана із залученням кваліфікованої робочої сили для розбудови спортивної інфраструктури. Відтоді постійно збільшувалася кількість української громади у Португалії. Вона є наймолодшою, порівняно із іншими діаспорами України у світі. Але процес самоорганізації української діаспори у Португалії наразі є зразковим з точки зору формування у Європі позитивного іміджу України та українців. Унікальним є досвід української діаспори у Португалії в просуванні ідеї легалізації робочої міграції, наданні її представниками державних соціальних гарантій, підтримка культурно-політичних проєктів. Завдяки цьому українська діаспора в Португалії стала важливим фактором впливу на двосторонні українсько-португальські відносини.

5.2. Балканська стратегія України

Західні Балкани історично перебувають на перехресті між Європою, Середземномор'ям, Близьким Сходом. Цей регіон традиційно був зоною конфліктності. Саме на Балканах запалала Перша світова війна, після якої популярними стали проєкти створення югослав'янської федерації. Утворення в 1918 р. «Королівства сербів, хорватів, словенців» започаткувало процес інтеграції балканських народів. У 1941 р. Хорватія стала незалежною. Нацисти

окупували Сербію. Комуністи на чолі з Тіто вели партизанську боротьбу та здобули перемогу. В 1945-1991 р. існувала Соціалістична Федеративна Республіка Югославія. Ця держава дистанціювалась від СРСР і США та очолювала Рух Неприєднання. Закінчення холодної війни зробило існування Югославії непотрібним. Утворилися нові незалежні держави, які опиралися спробі сербських націоналістів створити «Велику Сербію». Результатом цих спроб стали війни: 1991 р. у Словенії, 1991-1995 рр. між сербами і хорватами, 1992-1995 рр. у Боснії та Герцеговині, 1999 р. у Косово. Війни обумовили поетапність інтеграції нових балканських незалежних держав до ЄС і НАТО.

Першою членом ЄС і НАТО 2004 р. стала Словенія. В 2013 р. до Євросоюзу вступила Хорватія. Європейський Союз з 1995 р. контролює внутрішньополітичний процес у Боснії та Герцеговині. З 1999 р. миротворчі сили НАТО контролюють Косово, яке 17 лютого 2008 р. проголосило незалежність від Сербії. У 2006 р. незалежність проголосила Чорногорія, яка 2017 р. стала членом НАТО. Аби стати членом НАТО Македонії довелося на вимогу Греції змінити назву на Республіка Північна Македонія. Процес демократичної модернізації Західних Балкан далекий від завершення. Сербія, Боснія і Герцеговина, Албанія, Чорногорія, Косово, Північна Македонія перебувають на різних стадіях переговорів про вступ до Євросоюзу.

Тому вони незацікавлені у формуванні альтернативного проекту Балтійсько-Чорноморського союзу. Україну ці країни розглядають як конкурента, який рухається до Євросоюзу швидше за країни Західних Балкан та претендує на ресурси й увагу Брюсселю до себе за умов російсько-української війни.

Звичайно, Балкани також залишаються регіоном військово-політичної нестабільності. Попри членство в НАТО Албанії, Словенії, Північної Македонії, Чорногорії, наявні заморожені конфлікти, як час від часу іскрять. Неврегульованою є ситуація в Боснії і Герцеговині. Після 1995 р. ця країна є конфедерацією, яка складається з двох частин: федерації боснійських мусульман і боснійських хорватів та республіки боснійських сербів. Причому

боснійські серби спекулюють на темі возз'єднання з власне Сербією. Водночас Сербія має остаточно неврегульований конфлікт з Косово. Регулярно виникають протиріччя, пов'язані із ступенем самоуправління сербських громад у Косово. Посередництво Євросоюзу між Сербією і Косово не увінчалось успіхом, хоча Брюссель пропонує Белграду і Приштині прискорення процесу вступу в ЄС в обмін на визнання Сербією незалежності Косово.

Балкани залишаються слабкою ланкою у планах Євросоюзу розбудувати транспортні сполучення з Причорномор'ям та Кавказом. Балканами проходить п'ятий транспортний коридор Трієст – Любляна – Загреб – Будапешт – Чоп – Київ. Крім того, через моравсько-вардарський прохід йде десятий міжнародний транспортний коридор, який поєднує Західну Європу з Грецією. Спроба стабілізації Балкан відніме у Євросоюзу багато часу та ресурсів на десятиріччя вперед. Після вступу 2013 р. Хорватії до Євросоюзу не було надано додаткового імпульсу інтеграції до ЄС Боснії і Герцеговини, Сербії, Північної Македонії, Косово і Чорногорії.

Дві перші спроби реалізації балканських інтеграційних проєктів (Королівство сербів, хорватів, словенців та югославської федерації) до певної міри сприяли внутрішній регіональній консолідації, але не включили Балкани в інтеграційні європейські проєкти. Югославія часів Тіто, починаючи з 1960-х років намагалась долучитись до західноєвропейського інтеграційного проєкту. Вона залишалась нейтральною державою та була глибокою економічною периферією Європейського економічного співтовариства. Розпад колишньої Югославії спровокував майже десятиліття балканських війн. По мірі виходу з цих війн першими до Європейського Союзу з колишніх югославських республік вступила Словенія (2004). Знадобилось ще дев'ять років, аби 2013 р. до ЄС вступила Хорватія. Цього замало для інтеграції балканських країн до ЄС. Триває наукова і політична дискусія щодо меж балканської інтеграції до ЄС. Повна регіональна інтеграція можлива після вступу Туреччини до ЄС. Це програма максимум. ЄС не синхронізує процес переговорів про вступ балканських країн із переговорним процесом з Туреччиною. Надто різні умови

цих процесів. Глобальні кризи 2020-х років максимально уповільнює процес завершення вступу балканських країн до Європейського Союзу. Пандемія коронавірусу негативно позначилась на темпі переговорів Албанії, Боснії та Герцеговини, Сербії, Північної Македонії, Косово, Чорногорії щодо вступу до Європейського Союзу. У 2021 р. Європейський Союз актуалізував переговори з балканськими країнами. Успіхом можна вважати досягнення компромісу Греції і Македонії щодо назви останньої та розблокування процесу вступу Північної Македонії до НАТО. У випадку з європейською інтеграції складно консолідувати національну державність балканських країн та їхнього приєднання до наднаціонального європейського проекту. Європейська інтеграція Албанії, Сербії, Косово неможлива без вирішення питання визнання Сербією незалежності Косово. Європейська інтеграція Боснії та Герцеговини також неможлива без вирішення питання статусу конфедеративних зв'язків боснійських сербів, боснійських хорватів і босняків. Без вирішення «сербського» та «албанського» питань на основі виходу Сербії та Албанії на наднаціональний етап розвитку неможливо завершити розширення Європейського Союзу на Балкани.

Греція, будучи членом Європейського Союзу і НАТО, тривалий час була ближче до РФ. Факторами цього були спекуляції на православній єдності та бізнес-інтересах. Україна намагалася активізувати свої відносини з Грецією. 8 лютого 2020 р. газета «Голос України» повідомила, що у Верховній Раді України відбулося установче засідання парламентської групи зі зв'язків України та Греції. Участь у засіданні взяли посол Греції в Україні Ісміні Панагопулу, а також президент Асоціації грецьких підприємців в Україні Пантеліс Бумбурас. 1 червня 2020 р. «Газпром» уклав контракт на поставки газу Греції до 2030 року.

12 червня 2020 р. Греція та Італії уклали угоду про поділ виняткових економічних національних зон у Середземному морі. Євросоюз висловив стурбованість посиленням напруження у грецько-турецьких відносинах. 26 червня 2020 р. відбулася телефонна розмова прем'єр-міністра Греції

К.Міцотакіса і президента Туреччини Р. Ердогана. Сторони обговорили проблеми двосторонніх відносин за умов пандемії.

7 серпня 2020 р. Греція та Єгипет поділили виняткову економічну зону у Східному Середземному морі, що було важливо, зважаючи на відкриття на шельфі Кіпру великого газового родовища. 14 серпня 2020 р. президент Франції Е.Макрон під час телефонної розмови з президентом США Д. Трампом наголосив, що Греція прагне американської військово-морської присутності у Східному Середземномор'ї, зважаючи на протистояння з Туреччиною. Показово, що 8 жовтня 2020 р. грецький суд визнав злочинною організацію право радикальну націоналістичну партію «Золота зоря» за причетність до вбивства репера Павлоса Фіссаса.

22 січня 2021 р. парламент Греції прийняв рішення про збільшення виняткової територіальної зони в Іонічному морі з 6 до 12 морських миль. На цьому фоні відбулися грецько-турецькі консультації щодо військової стабільності. 25 березня 2021 р. Греція відзначила 200-річчя незалежності. Прем'єр-міністр К.Міцотакіс на Криті відвідав американський авіаносець «Д. Ейзенхауер». 9 квітня 2021 р. МЗС України повідомив, що міністр закордонних справ України Д. Кулеба провів переговори з міністром закордонних справ Греції Н.Дендіасом. Обговорено проблему накопичення російських військ на кордоні України. 23 серпня 2021 р. Грецію на «Кримській платформі» представляв прем'єр-міністр К. Міцотакіс. Греція підтримує мережеву дипломатію України задля протидії російській агресії.

27 лютого 2022 р. Греція приєдналась до санкцій ЄС проти Росії. 22 березня 2022 р. МЗС Греції оголосило про направлення гуманітарної допомоги зруйнованому місту Маріуполь. 6 квітня 2022 р. Греція вислала 12 російських дипломатів, звинувачених у шпигунстві. 7 квітня 2022 р. президент України В. Зеленський у відео зверненні до парламенту Греції закликав запобігти перетворенню Одеси на другий Маріуполь. 14 квітня 2022 р. Греція анонсувала зменшення рівня військової допомоги Україні, аби не послаблювати власний військовий потенціал. 18 травня 2022 р. грецький парламент ратифікував угоду

зі США щодо розміщення американських баз. 31 травня 2022 р. Туреччина зажадала від Греції вивести війська з островів Родос, Кос, Лесбос, Самос у Егейському морі.

3 листопада 2022 р. Київ відвідав президент Греції К. Сакелларопулу та міністр оборони Греції Н. Папайотополуса. 27 січня 2023 р. парламент Греції виніс вотум довіри уряду К. Міцотакіса, якого опозиція з партії СИРІЗА звинувачувала у підслуховуванні опозиційних лідерів. 6 лютого 2023 р. Фонд К. Аденауера надав фінансову допомогу діяльності українських організацій у Греції.

21 травня 2023 р. відбулися парламентські вибори в Греції. Основними конкурентами були правляча право-ліберальна партія «Нова демократія» К. Міцотакіса і лівої партії «СИРІЗА» А. Ципраса. Партія «Нова демократія» отримала понад 40% голосів, «СИРІЗА» понад 20%, але переможцям не вистачає парламентських мандатів для формування однопартійного уряду. 24 травня 2023 р. президент Греції К. Сакелларопулу до позачергових виборів призначили голову Рахункової палати Іоанніса Сармаса виконуючим обов'язки прем'єр-міністра. 25 червня 2023 р. відбулися позачергові парламентські вибори в Греції. Перемогла права консервативна партія «Нова демократія» К. Міцотакіса, яка отримала 40,5% голосів (158 із 300 депутатів парламенту). А. Ципрас (СИРІЗА) залишив посаду лідера цієї лівої партії. Новою лідеркою СИРІЗА стала Євтихія Авциоглу. 25 вересня 2023 р. новим лідером опозиційною партії «СИРІЗА» став 35-річний фінансовий аналітик Стефанос Каселакіс.

12 липня 2023 р. у Вільнюсі на полях саміту НАТО відбулися переговори прем'єр-міністра Греції К. Міцотакіса і президента Туреччини Р. Ердогана. 12 серпня 2023 р. Греція приєдналась до декларації «великої сімки» щодо гарантій безпеки Україні. 21 серпня 2023 р. у Афінах президент України В. Зеленський взяв участь у роботі балканського саміту.

5 вересня 2023 р. відбулися консультації щодо нормалізації грецько-турецьких відносин між міністром закордонних справ Греції Й. Герапетритіс і міністром закордонних справ Туреччини Х. Фіданом. 5 грудня 2023 р. у

грецькому парламенті розкол лівої фракції «Сіріза». Створено нову фракцію «Нові ліві» на чолі з А. Харіцісом. 7 грудня 2023 р. відбувся візит у Афіни президента Туреччини Р. Ердогана. Сторони обговорили спільну розробку газових покладів на шельфі Середземного моря.

Румунія ще на початку ХХІ ст. нормалізувала відносини з Україною, що забезпечило Румунії можливість вступу в ЄС і НАТО. Російська анексія Криму та «гібридна війна» проти України 2014 р. мотивувала Румунію усвідомлювати краще російську загрозу Придністров'ю.

7-8 вересня 2020 р. у Бухаресті з візитом побував міністр закордонних справ України Д. Кулеба. Підписано угоду про військово-технічне співробітництво України та Румунії. Україна мала намір відкрити консульство у м. Сігет Мармаціей. 15 вересня 2020 р. МЗС Румунії відкинув пропозицію США щодо визнання незалежності Косово.

6 грудня 2020 р. відбулися вибори нового складу парламенту Румунії. Проїшли чотири партії «Соціал-демократична партія Румунії», «Національна ліберальна партія», «Союз порятунку Румунії», «Альянс за об'єднання румунів». Жодна партія не отримала стабільної урядової більшості.

23 квітня 2021 р. у Бухаресті міністр закордонних справ Д.Кулеба провів переговори з міністром закордонних справ Румунії Б.Ауреску. Сторони висловили підтримку проєвропейської орієнтації Молдови та обговорили питання безпеки на Чорному морі. МЗС Румунії закликав Україну визнати, що «молдовської мови не існує». 23 серпня 2021 р. Румунію на «Кримській платформі» представляв прем'єр-міністр.

23 листопада 2021 р. націонал-демократи, соціал-демократи і угорські румуни створили коаліції і доручили формування уряду Н. Чіуке. Європейська комісія терміново виділила Румунії 1,8 млрд. євро. Євросоюз висловлював занепокоєння повільними темпами системної протидії корупції в Румунії. 13 грудня 2021 р. міністр оборони Румунії В.Динку заявив, що крадіжка з бази НАТО «Михай Когелничану» (звідти літають у бік Росії військові розвідувальні

літаки США) бензину на 2 млн. доларів є неврахуванням національного менталітету.

27 лютого 2022 р. Румунія оголосила про підтримку санкцій ЄС проти Росії. 14 березня 2022 р. відбулися українсько-румунські консультації, зважаючи на наплив біженців від війни. 4 квітня 2022 р. президент України В. Зеленський звернувся до румунського парламенту з проханням підтримати Україну в умовах російської збройної агресії. 14 травня 2022 р. посольство Румунії відновило роботу в Києві. 16 червня 2022 р. Київ відвідали президент Франції Е. Макрон, прем'єр-міністр Італії М. Драгі, канцлер ФРН О. Шольца, президент Румунії К. Йоханнес. 18 вересня 2022 р. посольство України в Румунії розкритикувало заяву колишнього міністра освіти Румунії А. Маргі щодо територіального поділу України. 25 жовтня 2022 р. відбулася відставка міністра оборони Румунії В. Динку, який закликав до миру в Україні на російських умовах. Президент Румунії К. Йоганнес призначив на посаду міністра оборони А. Тілвара. 5 листопада 2022 р. МЗС Румунії спростував заяви В. Путіна про румунські територіальні претензії до України. Румунія висловила за продовження допомоги ЄС і НАТО Україні.

12-13 квітня 2023 р. у Бухаресті відбулася «Чорноморська безпекова конференція». Українські і молдовські спеціальні служби звинуватили лідера другої парламентської партії «Альянс за об'єднання Румун» Георге Сіміона звинуватили у роботі на російські спецслужби. 27 квітня 2023 р. Румунія звернулась до Європейської комісії з пропозицією до 5 червня заборонити імпорт українського зерна. 1 червня 2023 р. у Молдові на саміті Європейського політичного співтовариства президент України В. Зеленський провів переговори з президентом Румунії К. Йоханнесом.

13 червня 2023 р. президент Румунії К. Йоханнес призначив соціал-демократа Марчела Чолаку на посаду прем'єр-міністра. 3 серпня 2023 р. президент Румунії К. Йоханнес назвав воєнним злочином російські удари по українському дунайському порту Ізмаїл. МЗС Румунії висловив протест РФ у відповідь на падіння російського безпілотної на території Румунії, дотичній

до Рені. У Румунії почали вмикати сигнал повітряної тривоги та будувати сховища. 10 жовтня 2023 р. відбувся візит до Румунії президента України В. Зеленського. Обговорювались питання зміцнення систем протиповітряної оборони на Дунаї та Чорному морі. 18 жовтня 2023 р. у Києві президент України В. Зеленський провів переговори з прем'єр-міністром Румунії Марчелом Чолаку. Обговорювались питання посилення військово-технічного співробітництва.

Громадська думка Болгарії в оцінках російської агресії проти України була розколотою. Російсько-турецька війна 1877-1878 років, яка посприяла проголошенню незалежності Болгарії, вважається історичним сентиментом болгар щодо росіян. Вдячність зберігається попри чимало проявів великодержавного шовінізму та російського імперіалізму щодо Болгарії. Вступ 2007 року Болгарії до ЄС і НАТО на думку російської пропаганди створив у цих західних структурах «проросійські» орієнтовану державу. Насправді ці події стали поворотним моментом, який позбавив більшість болгарського суспільства надмірних сентиментів щодо РФ. Звичайно, все ще значна частка болгар головним чином старшого і середнього віку мають симпатії до РФ, але вони вже вирішальним чином не впливають на формування та реалізацію зовнішньополітичного курсу Болгарії. Світова економічна криза, яка розпочалася в 2008 році, стимулювала настрої щодо отримання дешевих російських нафти і газу. Але російська агресія у серпні 2008 року проти Грузії, анексія Криму у березні 2014 році знову нагадала болгарам, як небезпечно тісно співпрацювати з РФ. Проєвропейські орієнтовані болгарини вважають, що спільний із росіянами «візантійський» спадок перешкоджає Болгарії швидко європеїзуватись і модернізуватись. Проявами цих протиріч стала внутрішньополітична нестабільність, властива Болгарії на початку 2020 років.

19 лютого 2022 року на полях Мюнхенської конференції з питань безпеки відбулися переговори президента України В. Зеленського і прем'єр-міністра Болгарії К. Петкова. Болгари були занепокоєні атакою росіянами 24 лютого 2022 року всієї території України. 27 лютого 2022 року Болгарія підтримала

санкції ЄС проти Росії. Болгарію закликали надати Україні у лізинг винищувачі «Міг-29». 14 березня 2022 року відбулися українсько-болгарські переговори. Українська сторона просила танки «Т-72» та боєприпаси, необхідні для відбиття російської агресії. Болгарія виявилась готова зробити це тільки наприкінці 2022 року³¹⁵.

2 квітня 2022 року Болгарія вислала понад сотню російських дипломатів за шпигунство. Болгарія також прийняла значну кількість українських біженців. 19 квітня 2022 р. у Софії відбулись переговори міністра закордонних справ України Д. Кулеби і президента Болгарії Радева. «Газпром» припинив постачання газу Болгарії під приводом відмови платити у рублях. У відповідь Болгарія погрожувала припинити транзит газу до Сербії та Угорщини. США замінили російським газ своїм скрапленим³¹⁶.

28 квітня 2022 року Київ з візитом підтримки відвідав прем'єр-міністра Болгарії К. Петков³¹⁷. Але російські мережі впливу в Болгарії спровокували внутрішньополітичну кризу. 11 червня 2022 року популістська партія «Є такий народ» С.Трифенова вийшла з правлячої коаліції. Прем'єр-міністр К. Петков зберіг уряд меншості, що розглядалось як перехідний етап до дострокових виборів. Приводом для розпаду коаліції стало македонське питання. Політичний хаос зупиняв розвиток економіки. 28 червня 2022 року парламент Болгарії відмовився від вето на початок переговорів про вступ Північної Македонії в ЄС.

1 липня 2022 року прем'єр-міністр Болгарії К. Петков оголосив про висилку з Болгарії 70 російських дипломатів. РФ розглянула питання закриття

---

³¹⁵ Болгарія вперше надішле військову допомогу Україні. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3631010-bolgaria-vperse-nadisle-vijskovu-dopomogu-ukraini.html>

³¹⁶ Греція допоможе Болгарії через газовий шантаж Росії. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3468834-grecia-dopomoze-bolgarii-cerez-gazovij-santaz-rosii.html>

³¹⁷ Зеленський зустрівся з прем'єр-міністром Болгарії в Києві. URL: https://lb.ua/news/2022/04/28/515045_zelenskiy_zustrivsvya_iz.html

посольства в Софії, яке було осередком російської розвідки на Балканах³¹⁸. 1 серпня 2022 року президент Болгарії Р. Радев розпустив парламент та призначив на 2 жовтня дострокові парламентські вибори. 2 жовтня 2022 року відбулися дострокові парламентські вибори в Болгарії. Перемога партії Бойко Борисова «Громадяни за європейську Болгарію». Але внутрішньополітична криза тривала. 15 грудня 2022 року партія «Герб» не змогла забезпечити призначення професора Н. Габровського на посаду прем'єр-міністра Болгарії. Попри це, Болгарія уклала угоду на постачання зброї Україні. 20 грудня 2022 року відбулися переговори міністра оборони України О. Резнікова та міністра оборони Болгарії Д. Стоянова. Україна потребувала болгарські танки «Т-72». Болгарія декларувала готовність розглядати це питання у консолідації з іншими партнерами по НАТО.

1 лютого 2023 р. парламент Болгарії прийняв рішення про визнання Голодомору 1932-1933 рр. геноцидом українського народу. Також болгари наголошували, що вони від радянських часів спеціалізувались на виробництві боєприпасів для країн Організації Варшавського договору. Зважаючи на це в 2022 році за цією версією Болгарію «через треті країни» продавала зброю Україні. Ситуація ускладнювалась підготовкою болгарських політичних еліт до позачергових виборів 2 квітня 2023 року. У березні 2023 р. болгарські фермери протестували проти імпорту «дешевого українського зерна», а уряд Болгарії відмовився долучитися до ініціативи ЄС про надання Україні мільйону снарядів. На останніх п'яти виборах до болгарського парламенту у 2020-2023 рр. за проросійські орієнтовані праву партію «Відродження» і ліву «Болгарську соціалістичну партію» голосували до чверті виборців. Загалом дострокові парламентські вибори 2 квітня 2023 р. засвідчили баланс сил між К.Петковим і Б.Борисовим, що не зробило легкою справою формування нової урядової коаліції. Основні політичні сили країни цього разу висловлювались за «широку коаліцію». Але глибока внутрішньополітична криза в Болгарії, де

---

³¹⁸ Болгарія висилає 70 російських дипломатів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3517360-bolgaria-visilae-70-rosijskih-diplomativ.html>

продовжували протистояти про європейські та проросійські популістські політичні сили, перешкождала Софії чітко визначитись щодо засудження російської агресії проти України.

Проросійські sentimenti в Сербії є традиційними. Сербська суспільна свідомість ототожнює власні імперські інтенції на Балканах у спробах створення «Великої Сербії» із ностальгією російської щодо руйнації спочатку російської імперії, а потім і СРСР. Внаслідок балканських війн 1991-1999 років проект «Великої Сербії» зазнав поразки. Серби втратили контроль за Косово. Але постімперські фантомні болі сербської національної свідомості протидіють проекту європейської інтеграції Сербії. Політичні еліти наголошують, що передумовою вступу в ЄС є визнання незалежності Косово, але це вважається неприйнятним для сербської національної ідентичності. Сербська пропаганда визнає, що для РФ Київ є «матерю міст руських», так само як Косово є колискою сербської державності. У 2016 р. Україна відмовилась визнавати незалежність Косово, незважаючи на рішення суду ООН щодо законності проголошення незалежності Косово у лютому 2008 року. 31 березня 2020 р. власті Косово висловили невдоволення відмовою косовських сербів співпрацювати у питанні подолання пандемії.

26 квітня 2020 р. вибори Скупщини Сербії не відбулися внаслідок пандемії коронавірусу. Президент Сербії А. Вучич запевнив, що не піддасться тиску США щодо визнання незалежності Косово. 18 червня 2020 р. Вучич запевнив С.Лаврова, що визнання незалежності в обмін на вступ до ЄС неможливе. 21 червня 2020 р. «Сербська прогресивна партія» на чолі з А.Вучичем перемогла на парламентських виборах. Президент Сербії А. Вучич закликав ЄС до 2026 р. прийняти Сербію.

4 вересня 2020 р. у Вашингтоні президент США Д.Трампа від час переговорів із президентом Сербії О.Вучичем зажадав визнати незалежність Косово. Під тиском Д.Трампа О.Вучич та прем'єр-міністр Косово А.Хоті підписали угоду про економічне співробітництво Сербії і Косово. Угода передбачала визнання Сербією «Хезболли» терористичною організацією та

відкриття посольства Сербії в Єрусалимі. 14 вересня 2020 р. після вимоги ЄС до Сербії дотримуватись санкцій проти Білорусі Белград відмовився брати участь у військових навчаннях «Слов'янське братерство».

24 вересня 2020 р. МЗС України оголосило про визнання паспортів, виданих у Косово. 1 січня 2021 р. «Газпром» почав постачання газу у Сербії газопроводом «Балканський потік». Українські та американські військові взяли участь у спільних навчаннях у Косово. 14 лютого 2021 р. відбулися вибори нового складу парламенту Косово. Перемога лівих націоналістів партії «Самовизначення» Альбіна Курті. 15 червня 2021 р. під тиском Європейського Союзу О.Вучич і А.Курті відновили сербсько-косовські переговори. Сербія виступила проти прийняття Косово в ЮНЕСКО та в Раду Європи.

10 вересня 2021 р. МЗС України повідомив, що відбулися переговори заступника міністра закордонних справ України В. Боднара і державного секретаря МЗС Сербії Немані Старовича. Сторони висловили готовність відновити роботу міжурядової українсько-сербської комісії з питань співробітництва. 23 вересня 2021 р. розпочалося насилля між сербами та албанцями на Півночі Косово. Приводом стала угода про заміну сербських автомобільних номерів на косовські. 26 вересня 2021 р. Верховний представник ЄС з питань зовнішньої політики Ж. Боррель закликав Белград і Приштину до деескалації ситуації у сербських анклавах Косово.

25 листопада 2021 р. Москву відвідав президент Сербії А. Вучича. Росія продовжила газовий контракт. 28 листопада 2021 р. у Белграді відбулися протести екологів проти газового контракту з Росією. Також були протести проти контракту з транснаціональною британо-австралійською корпорацією «Ріо-Тінто» на видобування рідкісних металів. Сербія володіла 10% світових запасів літію.

22 лютого 2022 р. президент Сербії А. Вучич заявив, що після визнання Росією «ЛДНР» ЄС вимагає приєднання Сербії до санкцій проти Росії. Сербія фактично підтримала Росію у війні проти України. Зазначимо, що з 2014 р. чимало сербських громадян були «добровольцями» у складі незаконних

збройних формувань утворень «ДНР-ЛНР». Попри їхнє періодичне засудження сербськими судами за найманство, наприкінці 2022 р. в Белграді було відкрито вербувальний офіс російської приватної військової компанії «Вагнер».

На фоні поразок російської армії під час «спеціальної воєнної операції» 3 квітня 2022 року відбулися загальні вибори в Сербії. На президентських виборах 60% набрав А. Вучич³¹⁹. Показово, що В. Путін заявив генеральному секретарю ООН А. Гутеррешу, що визнав «ДНР-ЛНР» за зразком визнання заходом незалежності Косово. А. Вучич висловив жаль, що це підриває сербські аргументи щодо абсолютної неприйнятності визнання незалежності Косово. Але ці символічні суперечності не завадили 28 травня 2022 р. президенту Сербії А. Вучичу домовитися з В. Путіним про постачання газу на три роки наперед³²⁰. Позиція Сербії дратувала сусідів.

6 червня 2022 року МЗС РФ визнало, що Болгарія і Румунія блокували проліт своїм повітряним простором літака міністра закордонних справ РФ С. Лаврова, який планував відвідати Сербію. Президент Сербії А. Вучич обурювався, що канцлер ФРН О. Шольц вимагав приєднання Сербії до санкцій проти РФ. Натомість Сербія хотіла безстрокового отримання російського дешевого газу. Також РФ підтримала Сербію на початку серпня 2022 року, коли настала криза в сербських анклавах Косово внаслідок відмови албанських властей визнавати сербські транзитні документи. За умов масштабування російської збройної агресії Україна відкликала миротворчий контингент із сил «КФОР» у Косово, де вони перебували з літа 1999 року.

22 серпня 2022 року у Брюсселі за результатами переговорів А. Вучича та прем'єр-міністра Косово А. Курті не було досягнуто компромісу щодо визнання сербами албанських документів у Косово. Російська пропаганда обурювались тим, що Сербія готова піти на компроміс щодо визнання документів, виданих властями Косово. За умов російських ракетних ударів 16

³¹⁹ Президент Вучич виграв вибори у Сербії. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/04/4/7137161/>

³²⁰ «Безглузде питання»: у Сербії сказали, чи заарештують Путіна в разі візиту. URL: <https://www.unian.ua/world/vuchich-prokomentuvav-order-na-aresht-putina-12184971.html>

жовтня 2022 року Сербія «з міркувань безпеки» закрила посольство в Києві. На початку листопада 2022 року поглибилась внутрішньополітична криза в Косово. Етнічні серби залишали державні органи влади Косово у відповідь на відмову визнати законність створення «Союзу сербських муніципалітетів Косово». 21 листопада 2022 року у Брюсселі за посередництва Ж. Борреля закінчився черговий раунд переговорів Сербії і Косово. Власти Косово погодились відкласти перереєстрацію сербських автомобільних номерів. На початку грудня 2022 року албанські влади Косово закликали сербів у своїх анклагах прибрати барикади. 14 грудня 2022 року Косово офіційно подало заявку на вступ в Європейський Союз, хоча члени ЄС Греція, Кіпр, Румунія, Іспанія, Словаччина не визнавали незалежності Косово. Цей крок ще більше ускладнив хід переговорів про вступ Сербії до ЄС. Белград наполягає на тому, аби Україна не вступила до ЄС раніше за Сербію.

Наприкінці січня 2023 р. президент Сербії А. Вучич в інтерв'ю «The Wall Street Journal» зазначив, що Белград не визнав Крим російським та поважає територіальну цілісність України. Він також не виключив, якщо національним інтересам Сербії відповідатиме запровадження санкцій проти РФ, то це буде зроблено³²¹. Але сербські влади не заборонили створення в Белграді офіційного представництва оголошеної в США міжнародною терористичною організацією російської приватної військової кампанії «Вагнер». Символічно, що 21 лютого 2023 р. командир сербських четників Братислав Живкович був присутній на звернення президента РФ до федеральних зборів. Живкович зазначав, що «все – це Росія, крім Косово – це Сербія»³²². Але офіційні влади Сербії вимушені звертати увагу на дипломатичні зусилля ЄС. 28 лютого 2023 р. Європейський Союз домігся угоди між Сербією і Косово про неперешкоджання один одному у русі до ЄС. 3 березня 2023 р. Сербія

---

³²¹ Позиція Сербії щодо санкцій проти Росії не змінилася. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3686049-pozicia-serbii-sodo-sankcij-proti-rosii-ne-zminilasa-glava-mzs.html>

³²² Братислав Живкович. URL: <https://www.wikiwand.com/ru/>

спростувала інформацію про продаж через Канаду і Туреччину зброї Україні³²³. Чим довше тривала російська війна проти України, тим менш органічно виглядала сербська «гібридна нейтральна» політика у розтяжці між Європейським Союзом і РФ. РФ також намагалась використати вплив на боснійських сербів з метою дестабілізації ситуацію у Боснії і Герцеговині, яка намагалась дотримуватись нейтралітету щодо російської війни проти України. Зрозуміло, що Хорватія і Словенія як члени ЄС і НАТО повністю на стороні України. Кандидат на вступ в ЄС Республіка Північна Македонія, Албанія, Косово, Чорногорія також в цілому схилились до підтримки України.

Хорватія в 2013 р. стала членом Європейського Союзу, що було складно зробити, маючи важкий історичний досвід війн із Сербією та збереження національної територіальної єдності. Тому Хорватія добре розуміла становище України після російської анексії Криму та початку «гібридної війни» на території Донецької і Луганської областей.

30 травня 2021 р. президент України В. Зеленський привітав Хорватію з днем державності. Було висловлено вдячність за хорватську підтримку українського європейського інтеграційного та євроатлантичного курсу. 23 серпня 2021 р. Хорватію на «Кримській платформі» презентував прем'єр-міністр А. Пленкович. 22 листопада 2021 р. Хорватія у контингенті НАТО направила до Косово 130 військових.

8 грудня 2021 р. президент України В. Зеленський і прем'єр-міністр Хорватії А. Пленкович підписали декларацію європейського майбутнього України. 27 лютого 2022 р. Хорватія підтримала санкції ЄС проти Росії за збройну агресію проти України. 11 квітня 2022 р. Хорватія вислала 24 російських дипломатів. На той час у Європі українських біженців було стільки, скільки жителів Хорватії.

17 липня 2022 р. Сербія обмежила пересування хорватських дипломатів у відповідь на небажання хорватів допустити президента Сербії Вучича на

---

³²³ Сербія не здатна контролювати реекспорт своїх боєприпасів до України. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/serbiya-ne-zdatna-kontrolyuvaty-reeksport-svoyih-boeyprypasiv-do-ukrayiny/>

територію колишнього концтабору Ясеновац. Європейський Союз закликав Сербію і Хорватію дотримуватись демократичних норм історичної пам'яті. 1 січня 2023 р. Хорватія стала 20-м членом зони євро. Також Хорватія увійшла до Шенгенського простору.

15 червня 2023 р. парламент Хорватії визнав Голодомор геноцидом українського народу. 31 липня 2023 р. Україну відвідав міністр закордонних справ Хорватії Г. Грлич-Радмана. Сторони погодили постачання українського зерна через хорватські дунайські порти. 20 жовтня 2023 р. Хорватія передала Україні гелікоптери Мі-8.

Республіка Північна Македонія має непростий досвід інтеграції до НАТО. Заради цього на вимогу Греції довелося змінити назву країни. Водночас у Північній Македонії пам'ятають про роль України, яка допомогла в 1999-2001 рр. зберегти територіальну цілісність країни після кризи в Косово. Елітам Македонії вдалося врегулювати протиріччя з місцевими албанцями, які були інтегровані у політичну систему країни як рівноправні учасники політичного процесу.

11 лютого 2020 р. парламент Північної Македонії ратифікував угоду про вступ до НАТО. 27 березня 2020 р. Північна Македонія офіційно стала 30-ю країною-членом НАТО. 15 липня 2020 р. відбулися дострокові вибори нового складу парламенту Північної Македонії. Перемогла «Соціал-демократична партія Північної Македонії» на чолі з З.Заєвим. 12 листопада 2020 р. Болгарія виступила проти початку переговорів про вступ Республіки Північна Македонія до ЄС.

23 серпня 2021 р. Північну Македонію на «Кримській платформі» презентував міністр закордонних справ Б. Османі. 31 жовтня 2021 р. соціал-демократи програли вибори до місцевих органів влади, внаслідок чого уряд З. Заєва пішов у відставку. Лідер опозиційної «Демократичної партії македонської єдності» Х. Міцкоскі закликав швидко провести позачергові парламентські вибори.

27 лютого 2022 р. Північна Македонія приєдналась до санкцій ЄС проти Росії за збройну агресію проти України. 15 квітня 2022 р. Північна Македонія вислала шістьох російських дипломатів. 25 травня 2022 р. у Давосі міністр закордонних справ України Д. Кулеба провів переговори з міністром закордонних справ Республіки Північна Македонія С. Пендаровським. Сторони наголосили, що Україна і Македонія не конкуренти, а партнери на шляху до ЄС. 27 травня 2022 р. Республіка Північна Македонія відновила роботу свого посольства в Києві.

1 січня – 31 грудня 2023 р. Північна Македонія головувала в ОБСЄ. 16 січня 2023 р. Київ відвідав головуючий в ОБСЄ міністра закордонних справ Північної Македонії Буяра Османі. 17 серпня 2023 р. Північна Македонія долучилася до гарантій безпеки Україні, наданих «великою сімкою».

Загалом українська дипломатія має завдання далі координувати з балканськими країнами спільну інтеграцію до Європейського Союзу.

5.3. Стратегія України у відносинах з Кіпром і Мальтою

Складна етнополітична структура кіпрського суспільства обумовлювалася непростою історією Кіпру. В роки Другої світової війни Кіпр був важливою британською середземноморською базою. Демонтаж Британської імперії змінив стратегічне значення володіння Кіпром для Лондону. Процес деколонізації ускладнив відносини між греками та турками кіпріотами. Грецьке населення Кіпру на чолі з архієпископом Макаріосом у 1954 р. оголосило про «енозіс», тобто приєднання до Греції. Турецьке населення на Кіпрі категорично заперечило такий сценарій розвитку подій. У 1955 р. у Туреччині сталися сутички з греками.

Після проголошення 1960 р. незалежності на Кіпрі розмістилися військові бази Великої Британії. У 1959-1977 рр. президентом Кіпру був архієпископ Макаріос, який трансформував ідею «енозіс» у ідею незалежності Кіпру від Британії на основі нейтралітету. В 1963, 1964, 1967 рр. на Кіпрі відбувалися збройні сутички між грецькою та турецькою общинами острова.

У серпні 1974 р. Кіпр внаслідок грецько-турецької війни було поділено на грецьку частину і офіційно проголошену в 1983 р. турецьку «Республіку Північного Кіпру». Були сподівання, що перспектива приєднання Кіпру до Європейського Союзу примирить дві громади та дасть можливість відновити державну єдність. Але Туреччина була проти втрати впливу на «Республіку Північного Кіпру». 1 травня 2004 р. членом Євросоюзу стала грецька частина Кіпру. Тим самим Євросоюз створив прецедент прийому до своїх лав держави, яка має невирішену територіальну проблему.

Світова економічна криза 2008 р. потужно вдарила по банківській системі Кіпру. Соціальні протиріччя посилили внутрішньополітичну напругу. У травні 2011 р. було легалізовано «Національний народний фронт» (ЕЛАН), яка є політичним сателітом грецької партії «Золота зоря». У 2015 р. власті ЄС конфіскували частину капіталів у кіпрських банках.

В 2019 р. на шельфі турецької і грецької частини Кіпру було знайдено великі поклади газу. 2 січня 2020 р. Кіпр, Греція, Ізраїль підписали угоду про побудову газопроводу. 13 жовтня 2020 р. власті Кіпру оголосили про відмову з 1 листопада 2020 р. надання громадянства за інвестиції т.зв. «золотих паспортів» для багатих людей з України і Росії.

20 жовтня 2020 р. переможцем президентських виборів у самопроголошеній «Турецькій республіці Північного Кіпру» став колишній прем'єр-міністр Ерсін Татар. 24 жовтня 2020 р. єпископ Кіпрської православної церкви Хризостом II визнав «Православну церкву України».

1 червня 2021 р. підведені результати виборів парламенту грецької частини Кіпру. Правлячі консерватори «Демократичного об'єднання» та соціал-демократи «Прогресивної партії трудового народу Кіпру» втратили голоси на користь ультраправих націоналістів з «Національного народного фронту». 20 липня 2021 р. незважаючи на протести грецького Кіпру, президент Туреччини Р. Ердоган відвідав Турецьку Північну Республіку Кіпр. Р.Ердоган закликав створити на Кіпрі дві держави двох народів.

23 серпня 2021 р. Кіпр на «Кримській платформі» був представлений послом в Україні. 26 січня 2022 р. МЗС України закликала Кіпр підтримати відключення Росії від СВІФТ. 27 лютого 2022 р. Кіпр підтримав санкції Євросоюзу проти Росії за її агресію проти України. 7 квітня 2022 р. президент України В. Зеленський виступив перед парламентом Кіпру. Грецька частина Кіпру прийняла українських біженців.

12 січня 2023 р. президент України В. Зеленський провів переговори з президентом Кіпру Н. Анастасіадісом. 5 лютого 2023 р. відбувся перший тур виборів президента грецької частини Кіпру. 12 лютого 2023 р. у другому турі конкурували Нікос Хрїстодулїдес і Андреас Мавроянніс. Переміг консерватор Н. Хрїстодулїдес. 23 квітня 2023 р. Кіпр заморозив рахунки осіб, які допомагали РФ обходити санкції. 13 травня 2023 р. Кіпр оголосив про позбавлення громадянства росіян, які отримали «золоті паспорти» за інвестиції у 2,5 млн. євро.

20 липня 2023 р. президент Туреччини Р. Ердоган, перебуваючи з візитом на території Північного Кіпру, заявив про вирішення кіпрської проблеми тільки внаслідок створення двох держав. 18 серпня 2023 р. відбулися сутички турків кіпрїотів із миротворцями ООН в с. Піла, де в буферній зоні турки збирались будувати дорогу. Отже, невирішена проблема територіальної єдності Кіпру залишається вибуховонебезпечним для Євросоюзу.

Географічне розташування Мальти в центрі Середземного моря визначало її зовнішню політику. Острів Мальта з населенням менше півмільйона осіб завозила питну воду із Сицилії (93 км). Країна експортує більшу частину продовольства та традиційної є прикладом максимального використання туристичного потенціалу. 1814-1964 Мальта була колонією і базою ВМС Великої Британії. В 1964 р. було проголошено незалежність Мальти, яка оголосила про свій зовнішньополітичний нейтралітет. В 1970-ті рр. прем'єр-міністр Мальти лейборист Д.Мінтофф тримався нейтрального курсу та закриття на острові військово-морську базу НАТО.

На Мальті 2-3 грудня 1989 р. відбулася зустріч президента США Дж. Буша старшого та радянського генсека М.Горбачова. Тодішня радниця Буша К.Райс згадує, що «сам факт таємності породжував спекуляції про те, що має статися»³²⁴. Впродовж 1990-х років Мальта поступово дрейфувала у напрямку поглиблення взаємодії з Європейським Союзом. В 1998 р. Мальта розпочала офіційні переговори про умови вступу до Європейського Союзу.

1 травня 2004 р. Мальта стала членом Європейського Союзу. Світова економічна криза 2008 р. негативно вплинула на мальтійську економіку, але членство в ЄС сприяло пом'якшенню кризи. «Арабська весна» 2011 р. також підтвердила, що членство в ЄС забезпечує Мальту від надмірних зовнішньополітичних ризиків.

12 січня 2020 р. представник Лейбористської партії Роберт Абела став прем'єр-міністром Мальти. 4 грудня 2020 р. у Києві заступник міністра закордонних справ України Д.Сенік провів переговори з послом Мальтійського Ордену в Україні А. ді Котроне. 25 травня 2021 р. Москву відвідав міністр закордонних справ Мальти Е.Бартоло. Росія докладала зусиль, аби зруйнувати консенсус у ЄС щодо режиму санкцій. 23 серпня 2021 р. Мальту на «Кримській платформі» представляв посол Мальти в Україні. 13 грудня 2021 р. Я. Мельник (посол України в Італії) за сумісництвом призначений послом на Мальті.

27 лютого 2022 р. Мальта підтримала санкції ЄС проти Росії. 27 вересня 2022 р. президент України В. Зеленський призначив посла України у Ватикані А. Юраша послом України при Мальтійському ордені. 14 травня 2023 р. Мальта оголосила про позбавлення громадянства росіян, які отримали «золотий паспорт» за інвестиції у мальтійську економіку. 28-29 жовтня 2023 р. МЗС Мальти організувало обговорення української формули миру. Участь брали радники з питань національної безпеки понад 60 країн світу. Були дипломати Бразилії і ПАР, але відсутній Китай.

---

³²⁴ Райс К. Незвичайні звичайні люди. – К., 2011. – С.231.

РОЗДІЛ 6

СТРАТЕГІЧНА ДИПЛОМАТІЯ УКРАЇНИ В КРАЇНАХ БЕНІЛЮКСУ

Королівство Бельгія виникло на європейській політичній карті в 1830 році з франкомовної Фландрії та голландськомовної Валлонії. У 1986 р. Бельгія підтримала Єдиний європейський акт. У лютому 1992 р. в нідерландському м. Маастрихт Бельгія підписала Маастрихтський договір про створення Європейського Союзу. Бельгія послідовно займала європейську оптимістичну позицію щодо поглиблення процесу європейської інтеграції та розширення Європейського Союзу на Схід. Каркас Європейського Союзу дав можливість без зайвих збитків пережити внутрішньополітичну кризу відносин фламандців і валлонців в 1990-х на початку XXI століття. Бельгія тоді найчастіше керувалась технічними урядами, зважаючи на тривалі періоди урядових криз, обумовлених перешкодами у формуванні правлячих коаліцій та частими достроковими виборами. У листопаді 2004 р. була заснована партія «Фламандський інтерес», яка має націоналістичну та європейсько-скептичну ідеологію. Виступає за створення Фламандської республіки. В 2009 р. партія вперше увійшла до Європейського парламенту. Масова міграція змінила етнополітичний склад населення передусім у Брюсселі, який є не лише бельгійською столицею, а й штаб-квартирою Європейського Союзу і НАТО.

13 січня 2020 р. королю Філіпу I політичні діячі доповіли про невдалі переговори щодо коаліційного уряду, без якого Бельгія була 225 днів. Прем'єр-міністр Фландрії Ян Ямбон запропонував дострокові вибори. 1 жовтня 2020 р. король Бельгії Філіп прийняв присягу нового уряду Бельгії на чолі з фламандцем Александером Де Кроо.

6-7 травня 2021 р. МЗС України повідомив про візит в Україну міністрів закордонних справ Бельгії Софі Вільмес, Нідерландів Стефа Брока, Люксембургу Жана Ассельборна. 23 серпня 2021 р. Бельгія на зустрічі «Кримська платформа» представляла міністр закордонних справ С.Вільмес.

27 лютого 2022 р. Бельгія приєдналась до санкцій Євросоюзу проти Росії за її відкриту збройну агресію проти України. 31 березня 2022 р. президент України В. Зеленський звернувся до парламенту Бельгії з проханням про підтримку України за умов російської збройної агресії. 26 листопада 2022 р. Київ відвідав прем'єр-міністр Бельгії А. де Кроо. Бельгія зголосилась надати Україні енергетичне обладнання для подолання блекауту.

31 січня 2023 р. президент України В. Зеленський висловив подяку прем'єр-міністру Бельгії А. де Кроо за надану військову допомогу Україні. 17 березня 2023 р. за результатами роботи Х Рамштайну Бельгія надала Україні 240 військових вантажних автомобілів. Бельгія інвестувала заморожені російські капітали в економіку, з чого були отримані прибутки, сплачені податки та з бельгійського бюджету надано допомогу Україні.

11 жовтня 2023 р. у Брюсселі президент України В. Зеленський провів переговори з прем'єр-міністром Бельгії А. де Кроо. Обговорювались питання виключення російських алмазів зі світового ринку.

Велике князівство Люксембург, чий нейтралітет був визнаний Віденським конгресом 1815 р., не зміг зберегти свій нейтралітет за умов Першої і Другої світових війн. У обох випадках Німеччина нехтувала люксембурзьким нейтралітетом у своїх інтересах встановлення німецької гегемонії в Європі. Після 1918 р. Люксембург зорієнтувався на встановлення митного регіонального союзу із Бельгією і Нідерландами. У міжвоєнний період Бенілюкс був моделлю європейської інтеграції, яка не була масштабована на всю принаймні Західну Європу. З початком Другої світової війни Люксембург був окупований нацистською Німеччиною. Після поразки нацизму Люксембург повернувся до проекту європейської інтеграції.

Банківська система Люксембургу була оператором фінансових потоків американських капіталів, які надавалися країнам Європи в форматі плану Маршала. 4 квітня 1949 р. Люксембург вступив до Організації північноатлантичного договору. В 1952 р. Велике герцогство стало членом Європейського об'єднання вугілля і сталі. У березні 1957 р. Люксембург

підписав Римський договір про створення Європейських Економічних Співтовариств. Успішне членство в ЄЕС перетворило Люксембург на одну з найбільш багатих країн Європи. Фундамент цього процвітання була люксембурзька банківська система. В 1960-х – 1970-х рр. Люксембург намагався вивести процес європейської інтеграції на якісно новий етап створення «Сполучених Штатів Європи». Цей процес ускладнився прийняттям до ЄЕС нових держав. Зокрема, Люксембург ратифікував угоди про вступ 1973 р. до ЄЕС Великої Британії, Ірландії, Данії. В 1981 р. Люксембург підтримав приєднання до ЄЕС православної Греції.

В 1986 р. Люксембург підписав «Єдиний європейський акт», який накреслив план якісного поглиблення процесу європейської інтеграції. У лютому 1992 р. Люксембург підписав Маастрихтський договір. В 1995 р. Люксембург підтримав вступ до Європейського Союзу Австрії, Швеції, Фінляндії. Розширення Європейського Союзу і поглиблення процесу європейської інтеграції максимально зміцнило економічні позиції Люксембургу. 1 травня 2004 р. Люксембург вітав вступ до ЄС відразу 10 нових держав. Світова економічна криза 2008 р. болоче вдарило по економіці Люксембургу. Як одна з найменших країн ЄС Люксембург не зазнав тиску міграції. Це залишає люксембурзьке суспільство оптимістично налаштованим щодо європейської інтеграції.

23 серпня 2021 р. Люксембург на «Кримській платформі» представляв міністр закордонних справ Ж. Ассельборн. 27 лютого 2022 р. Люксембург підтримав санкції ЄС проти Росії. 2 червня 2022 р. президент України В. Зеленський виступив перед парламентом Люксембургу. Було висловлено вдячність за військову допомогу Україні. 21 червня 2022 р. Київ відвідав прем'єр-міністр Люксембургу Ксав'є Беттель. Люксембург висловив солідарність народу України. 12 березня 2023 р. Люксембург надав Україні 14 броньованих медичних автомобілів. 14 червня 2023 р. парламент Люксембургу визнав Голодомор геноцидом українців. 22 серпня 2023 р. Люксембург долучився до декларації держав «великої сімки» щодо підтримки України. 8

жовтня 2023 р. відбулися вибори нового складу парламенту Люксембургу. Нову правлячу коаліцію сформував прем'єр-міністр Люк Фріден.

В 1980-х роках Нідерланди сприяли домовленостям щодо якісного поглиблення процесу європейської інтеграції. В 1986 р. Нідерланди підписали Єдиний європейський акт. У лютому 1992 р. в нідерландському Маастрихті було підписано Маастрихтський договір про створення Європейського Союзу. Нідерланди підтримали приєднання до Євросоюзу 1995 р. Австрії, Швеції, Фінляндії. Європейська солідарність була проявлена, коли 1997 р. буря зруйнувала дамби у Гаазі. Нідерланди активно підтримують Кіотський протокол та проводять глобальну екологічну політику. На початку 2000-х років на політичній арені Нідерландів посилювались ультраправі політичні сили. У квітні 2005 р. на референдумі в Нідерландах більшість громадян проголосувала проти ратифікації першої спільної Конституції ЄС. У лютому 2006 р. Герт Вілдерс заснував «Партію свободи». В 2010 р. партія підтримала коаліцію меншості нідерландського уряду. На той час Нідерланди в 2007 р. ратифікували Лісабонський договір реформ ЄС.

«Арабська весна» 2011 р. стимулювала новий потік нелегальних мігрантів до країн Західної Європи. В 2018 р. Нідерланди провели референдум на якому більшість виступила проти надання Україні перспективи членства в Євросоюзі. Однак масштабування російської агресії проти України 24 лютого 2022 р. змінила громадську думку у Нідерландах. У липні 2022 р. Нідерланди підтримали надання Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу.

5 лютого 2020 р. газета «Голос України» повідомила, що нідерландські судові органи висунули обвинувачення підозрюваним у справі збитого в липні 2014 р. пасажирського літака рейсу МН17. 13 свідків були засекречені. 9 березня 2020 р. розпочався суд над обвинуваченими у справі збитого в липні 2014 р. пасажирського літака рейсу МН17. Росія провину своїх громадян не визнавала. 15 липня 2020 р. Нідерланди подали до Європейського суду з прав людини позов проти Росії за збитий пасажирський «Боїнг».

15-17 березня 2021 р. відбулися парламентські вибори в Нідерландах. Правляча «Народна партія за свободу і демократію» М.Рютте отримала 22% голосів та мала нагоду створити коаліцію з ліво ліберальною «Демократія - 66» Інгрід Кааг. 7 квітня 2021 р. МЗС України повідомив, що міністр закордонних справ України Д. Кулеба провів переговори з міністром закордонних справ Нідерландів С.Блоком. Нідерланди висловили занепокоєння дестабілізацією Росією безпекової ситуації на Донбасі.

23 серпня 2021 р. Нідерланди на «Кримській платформі» представляв міністр закордонних справ С.Брок. 26 жовтня 2021 р. Амстердамський апеляційний суд постановив, що скіфське золото належить державі Україна. 15 грудня 2021 р. М. Рютте вчетверте став прем'єр-міністром Нідерландів.

2 лютого 2022 р. Київ відвідав прем'єр-міністр Нідерландів Марка Рютте. Відбулися переговори з президентом України В. Зеленським. Сторони погодили пріоритети розвитку двостороннього співробітництва в усіх сферах. Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль висловив вдячність прем'єр-міністру Нідерландів М. Рютте за військово-технічну підтримку України.

27 лютого 2022 р. Нідерланди підтримали санкції ЄС проти Росії. 31 березня 2022 р. президент України В. Зеленський звернувся до парламенту Нідерландів з проханням посилити тиск на РФ, аби домогтися припинення російської збройної агресії проти України. 19 квітня 2022 р. президент України В. Зеленський поінформував прем'єр-міністра Нідерландів М. Рютте про російських наступ на Донбасі. 29 квітня 2022 р. посольство Нідерландів повернулося у Київ. Прем'єр-міністр Нідерландів М. Рютте. Він запевнив, що Нідерланди відмовляються від імпорту російської нафти.

11 липня 2022 р. у Києві президент України В. Зеленський провів переговори з прем'єр-міністром Нідерландів М. Рютте. Нідерланди входили у десятку країн, які надавали Україні найбільшу допомогу. Парламент Нідерландів висловився на підтримку створення в Гаазі спеціального міжнародного трибуналу для розслідування російських злочинів.

17 листопада 2022 р. у Гаагзф було винесено вирок суду щодо збиття Боїнгу МН17 над Торезом 17 липня 2014 року. Путін не був офіційно названий замовником цього теракту, але винним визнали І. Стрелкова (Гірка) та його команду. Нідерланди підтвердили намір продовжити надавати Україні військову та гуманітарну допомогу.

14 березня 2023 р. у Одесі міністр оборони Нідерландів Кайса Оллагрен і міністр оборони України О. Резніков домовились про поставку Україні двох мінних тральщиків. 15 березня 2023 р. нідерландська правляча коаліція програла регіональні вибори партії «Рух фермерів і громадян». 20 квітня 2023 р. у відставку був відправлений спеціальний представник Нідерландів з питань України Рона ван Дартела, який у інтерв'ю заявив, що «українці також росіяни».

4 травня 2023 р. відбувся візит до Нідерландів президента України В. Зеленського. Президент України виступив перед суддями Міжнародного кримінального суду в Гаазі, де заявив, що сподівається на справедливий суд над російським диктатором Путіним. Президент України В. Зеленський провів переговори з королем Нідерландів Віллемом-Александром. 9 червня 2023 р. Верховний Суд Нідерландів прийняв остаточне рішення про передачу Україні «золота скіфів». Суд тривав 9 років.

9 червня 2023 р. відбулася телефонна розмова президента України в. Зеленського і прем'єр-міністра Нідерландів Марка Рютте. Обговорювались питання створення міжнародної коаліції для передання Україні винищувачів «Ф-16». 3 липня 2023 р. у Гаазі відкрився Міжнародний центр із переслідування за воєнні злочини проти України. 7 липня 2023 р. Палата представників Нідерландів визнала голодомор геноцидом.

7 липня 2023 р. відбулася відставка уряду М. Рютте через розбіжності в уряді щодо міграційної політики. Але до формування нового складу уряду старий виконував обов'язки. 8 серпня 2023 р. відбулася телефонна розмова президента України В. Зеленського і прем'єр-міністра Нідерландів М. Рютте щодо зміцнення українських систем протиракетної оборони. 20 серпня 2023 р. відбувся візит президента України В. Зеленського до Нідерландів. Нідерланди

оголосили про передачу Україні 42-х винищувачів «Ф-16». Нідерланди оголосили, що допоможуть Україні з патрульними суднами для безпеки зернового коридору. Мова йшла про передачу до кінця листопада «Ф-16» для навчання українських пілотів в Румунії. 7 листопада 2023 р. Нідерланди передали перші п'ять «Ф-16» для навчання українських льотчиків у Румунії.

22 листопада 2023 р. відбулися позачергові парламентські вибори. Участь брали 26 політичних партій. Перемогла право радикальна «Партія свободи» Г. Вілдерса, другі були зелені і ліві Ф. Тіммерманса і «Народна партія за свободу і демократію» Д. Йєшилгез-Зегеріус. Вілдерс був проти допомоги Україні, але він так і не став прем'єр-міністром.

РОЗДІЛ 7

СТРАТЕГІЧНА ДИПЛОМАТІЯ УКРАЇНИ В СКАНДИНАВІЇ

Вступ в 2022 і 2023 рр. до НАТО Фінляндії і Швеції перетворило Скандинавію на єдиний безпековий євроатлантичний простір. Данія, Норвегія, Ісландія долучилися до підтримки України після масштабування 24 лютого 2022 р. російської агресії проти України.

Данія вийшла з міжвоєнного періоду між Першою і Другою світовими війнами у статусі скандинавської міні-імперії. Поступово визрівали передумови для здобуття незалежності або автономного статусу Ісландії, Гренландії, Фарерських островів. Данія була окупована в квітні 1940 р. нацистською Німеччиною. Режим окупації був «ліберальним», адже Гітлер вважав данців арійцями. Після 1945 р. Данія актуалізувала свою скандинавську політику. Історично особливими були відносини Данії з Гренландією, Ісландією, Норвегією, Швецією, Фінляндією. 4 квітня 1949 р. Данія разом з Ісландією, Норвегією підписала договір про створення Організації північноатлантичного договору. На початку 1950-х років Данія дистанціювалась від європейського інтеграційного проекту. На початку 1960-х Данія долучилась до британської ініціативи щодо створення Європейської асоціації вільної торгівлі. Данія критично залежала від закордонного ринку молочних продуктів і свинини, тому була вразлива до розвитку політичних подій і рішень у Європі. Але тісні відносини з іншими скандинавськими країнами перекривали відсутність Данії на європейському Спільному ринку.

На початку 1970-х років Данія вимушена була враховувати орієнтацію Великої Британії на ЄЕС. 1 січня 1973 р. Данія вступила в ЄЕС разом із Великою Британією та Ірландією. Після проголошення незалежності України змінювалося ставлення Данії до пріоритетності розвитку двосторонніх відносин. У лютому 2010 р. Міністерство оборони України і Міністерство оборони Королівства Данія підписали меморандум про взаєморозуміння під час проведення спільної військово-транспортної операції з перевезення пального

«Північний сокіл - 2010». 17 травня 2010 р. Канада та Данія домовилися про співробітництво в Арктиці. 18 березня 2011 р. Данія прийняла рішення про участь її літаків у бомбуванні Лівії, аби усунути від влади М. Каддафі. Наприкінці квітня 2011 р. українські військові льотчики виконали датське замовлення та доставили за температури повітря мінус 40 градусів на датську станцію «Норд» у Гренландії 57,5 тонн вантажів.

15 вересня 2011 р. відбулися парламентські вибори у Данії. Перемога соціал-демократів. Вперше їх лідер жінка Хелле Торнінг-Шмідт мала стати прем'єр-міністром. 1 січня – 30 червня 2012 р. Данія головувала в Євросоюзі. Головною метою було визначено відновлення довіри та оптимізму. 20 листопада 2012 р. у Києві відбулися українсько-данські консультації з інвестиційних питань. Уряд Данії фінансує програму підтримки фермерства та збільшення додаткової вартості сільськогосподарської продукції в Україні. У червні 2013 р. данські фермери відвідали Тернопільську область, де збиралися вирощувати органічну продукцію. Оренда землі у Данії 25 тис. євро на рік, а в Україні в десятки разів дешевша. У березні 2014 р. українська військово-транспортна авіація в рамках операції «Північний сокіл - 2014» доставила на Гренландію вантажі датської армії.

18 грудня 2014 р. Данія ратифікувала Угоду про асоціацію України з Євросоюзом. 21 червня 2015 р. на парламентських виборах у Данії перемогла ліберально-консервативна партія «Венстре» на чолі Ларсом Льокке Расмуссеном. У вересні 2015 р. міністр закордонних справ Королівства Данія Крістіан Єнсен відвідав Краматорськ. Данія підтримуватиме переселенців і незалежні ЗМІ. У березні 2016 р. за сприяння Датської асоціації муніципалітетів відбувся семінар «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні».

19 квітня 2016 р. Київ відвідав прем'єр-міністр Данії Ларса Льокке Расмуссена. Відбулись його переговори з прем'єр-міністром України В.Гройсманом. Данія висловила готовність підтримати продовження санкцій проти РФ. Данія обробляє 2,6 млн. гектарів землі та продає

сільськогосподарської продукції на 24 млрд. євро. Україна обробляє 26 мільйонів гектарів, але продає сільськогосподарської продукції лише на 14,6 млрд. доларів. 15 березня 2017 р. Луганщину відвідали представники Данської ради у справах біженців та данської ради з розмінування.

5 квітня 2017 р. Данію відвідав президент України П. Порошенко. Відбулися переговори з прем'єр-міністром Ларсом Лекке Расмуссеном та спікером Фолькетингу (парламенту) Піа К'єрстгор. Відбулися переговори з королевою Данії Маргрет II. Данія запевнила в солідарності та підтримці. Данія робить внесок у 3 з 8 цільових проектів допомоги НАТО Україні. Данія один відсоток сміття захоронює, а 99% переробляє. Україна навпаки. Данія виділила 65 млн. євро на проведення реформ в Україні. У червні 2018 р. українські воєнні льотчики взяли участь у заходах «Danish Air show-2018». Данія у форматі НАТО уклала з Україною угоду про використання важкої транспортної авіації. На Прикарпатті почала працювати данська компанія «Гудвеллі Україна», яка займається розвитком свинарства.

5 червня 2019 р. за результатами парламентських виборів датські ліві перемогли консерваторів. Прем'єр-міністром 41-річна стала Матте Фредріксен. 15 серпня 2019 р. Данія відкинула пропозицію Президента США Д. Трампа викупити Гренландію. США хотіли оголосити Північний морський шлях біля кордонів Росії «міжнародними водами». Данія дала згоду на прокладання газопроводу «Північний потік-2» у своїх територіальних водах. США та України висловили невдоволення цим фактом. 9 червня 2020 р. МЗС України повідомив, що за підсумками переговорів заступника міністра закордонних справ України Є.Божка і нового посла Данії в Україні Оле Егберг Міккельсеном поставлена задача за рік довести товарообіг до мільярда доларів.

8 квітня 2021 р. на парламентських виборах в Гренландії перемогла партія «Народне співтовариство», яке виступає проти розробки уранових рудників. 14 травня 2021 р. Копенгаген відвідав державний секретар США Е.Блінкен, який висловив стурбованість посиленням російської військової присутності в Арктиці. 23 серпня 2021 р. Данію на «Кримській платформі» представляв Й.

Кофод. 27 січня 2022 р. МЗС України повідомив, що міністр закордонних справ України Д. Кулеба у Копенгагені провів переговори з прем'єр-міністром Данії Метте Фредеріксен. Висловлена вдячність Данії за підтримку України під час війни з Росією. Данія надала фінансову допомогу на зміцнення безпеки України та на підтримку українських ветеранів.

27 лютого 2022 р. Данія приєдналась до санкцій ЄС проти Росії. Данія передала Україні протитанкові озброєння та засоби протиповітряної оборони. 29 березня 2022 р. президент України В. Зеленський у відео зверненні до датського парламенту закликав підтримати України у війні з Росією. 21 квітня 2022 р. Київ відвідала прем'єр-міністр Данії Метте Фредеріксен. За результатами переговорів з українським керівництвом сторони домовились про збільшення данської допомоги Україні для боротьби з російською агресією.

1 листопада 2022 р. відбулися дострокові парламентські вибори у Данії. Приводом стало знищення в 2020 р. норок як нібито переносників коронавірусу. Розстановка сил у парламенті не змінилася. 30 січня 2023 р. президент України В. Зеленський і прем'єр-міністр Данії М. Фредеріксен відвідали Миколаїв. Данія виявила готовність навчати українських льотчиків на винищувачах «Ф-16». 23 червня 2023 р. у Данії відбулися консультації дипломатів України, африканських країн, Бразилії, Індії, Китаю щодо українського мирного плану. Данія прискорила перехід на винищувачі «Ф-35», аби передати Україні «Ф-16». 23 грудня 2023 р. Данія підписала зі США угоду про оборону.

Сталін намагався поглинути Фінляндію та спровокував зимову радянсько-фінську війну у листопаді 1939 – березні 1940 років. Ця війна обумовила перехід Фінляндії на позицію підтримку нацистської агресії проти СРСР після 22 червня 1941 р., хоча Гітлер під час радянсько-фінської зимової війни дотримувався пакту Молотова – Ріббентропа і не допомагав Фінляндії.

У серпні 1944 р. президентом Фінляндії став маршал Карл Густав фон Маннергейм. До 1917 р. він служив у російській імператорській армії. У грудні 1918 – липні 1919 р. був регентом Фінляндії. Під час радянсько-фінської війни Маннергейм був головнокомандувачем фінської армії. У березні 1946 р.

Маннергейм пішов у відставку з посади президента Фінляндії. 28 січня 1951 р. він помер у Лозанні.

У вересні 1944 р. уряд Ю.Паасікві ініціював перегляд конфронтаційного курсу щодо СРСР. 19 вересня 1944 р. Фінляндія уклала перемир'я з Москвою. На південному сході СРСР зайняв частину Карелії, а також території на північній захід від Ладозького озера включно з Выборгом. СРСР здобув у оренду (5 млн. фінських марок на рік) острів Порккала-Удд. СРСР анексував на півночі район Петсамо і позбавив Фінляндію виходу до Північного Льодовитого океану та встановив спільний кордон з Норвегією.

10 лютого 1947 р. мирний договір з Фінляндією встановив радянсько-фінський кордон станом на 1 січня 1941 р., підтвердив належність СРСР області Петсамо (Печенга) та оренду на 50 років району Порккала-Удд. У 1948-1956 рр. Ю. Паасікві був президентом Фінляндії. У квітні 1948 р. було підписано радянсько-фінський договір про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу. Фінляндія дістала можливість купувати дешеву радянську сировину та енергоносії і сповна використала переваги ринкової економіки для швидкого господарського розвитку.

У лютому 2010 р. екологічне відомство Фінляндії схвалило будівництво російським монополістом «Газпромом» газопроводу «Північний потік». 18 червня 2010 р. відбулася відставка прем'єр-міністра М.Ванханена. Новим прем'єр-міністром Фінляндії та лідером партії центру стала Марі Ківініємі. 17 квітня 2011 р. відбулися вибори до фінського парламенту. Перемогла правоцентристська коаліція. Націоналістична партія «Справжні фіни» зайняла третє місце. 22 червня 2011 р. 39-річний экс-міністр фінансів від Коаліційної партії Юркі Катайнен став прем'єр-міністром Фінляндії.

5 лютого 2012 р. у другому турі виборів президента Фінляндії консерватор Саулі Ніністе переміг представника «Союзу зелених» Пекка Хаавісто. 25 червня 2013 р. Фінляндію відвідав президент Росії В.Путін. Сторони обговорили питання поглиблення торговельно-економічного співробітництва та вирішення проблем змішаних родин. Після анексії Криму

Росією з візитом у Києві побували міністр закордонних справ Фінляндії Ерккі Туоміоя та міністр закордонних справ Норвегії Бьорге Бренде. Вони підтримали територіальну цілісність України.

13 червня 2014 р. Юркі Катайнен залишив посаду прем'єр-міністра Фінляндії, аби 1 листопада стати уповноваженим Європейської комісії. Прем'єр-міністром Фінляндії став Олександр Стубб. 6 грудня 2014 р. парламент Фінляндії проголосував за будівництво «Росатомом» впродовж 2018-2024 рр. першої фінської атомної електростанції.

19 квітня 2015 р. відбулися парламентські вибори у Фінляндії. Перемогла опозиційна партія «Центру». Новим прем'єр-міністром став Юха Сіпіля. У квітні 2016 р. громада Херсона спільно з Північною екологічною фінансовою корпорацією НЕФТО (Гельсінкі) будуть школу майбутнього. Для з Фінляндії в обласний центр привезли готовий двоповерховий модуль вартістю 2,5 млн. євро. 7 вересня 2016 р. Товариство українців у Фінляндії відзначило 25-річчя з часу свого створення.

24 січня 2017 р. Гельсінкі відвідав президент України П. Порошенко. Відбулися переговори з Президентом Фінляндії С. Ніністе. Підписано Меморандум щодо посилення двостороннього співробітництва у сферах енергетичної ефективності, використання відновлювальних джерел енергії та альтернативних видів палива. Також відбулися переговори з прем'єр-міністром Фінляндії Ю.Сіпіле, спікером парламенту М. Лохелою. Президент України відвідав музей маршала К.-Г. Маннергейма.

28 січня 2018 р. відбулися вибори президента Фінляндії. На другий термін до 2024 р. обраний С. Ніністе. 20 лютого 2018 р. газета «Голос України» повідомила, що Фінляндія готова направити на Донбас своїх миротворців.

14 квітня 2019 р. відбулися парламентські вибори у Фінляндії. Жодна з партій не набрала більшості голосів. Коаліцію довелося формувати за участі соціал-демократів, національної коаліційної партії, партії справжніх фінів. Переможцем стали соціал-демократи на чолі з Антті Рінне. 46% нового складу парламенту становлять жінки. 12-13 вересня 2019 р. відбувся візит в Україну

президента Фінляндії Саулі Нііністьо. Відбулися переговори з Президентом України В. Зеленським. Наголошувалось, що Україна готова розробити карту виконання Мінських домовленостей із конкретними термінами. 9 грудня 2019 р. прем'єр-міністром Фінляндії стала 34-річна соціал-демократка Санні Марін. 17 грудня 2019 р. газета «Сільські вісті» повідомляла, що за даними імміграційної служби Фінляндії українці є найбільшою національною групою, що прибуває туди на роботу.

23 серпня 2021 р. Фінляндію на «Кримській платформі» презентував президент С. Нііністьо. 10 грудня 2021 р. Фінляндія уклала контракт на купівлю американських винищувачів «F35A».

27 лютого 2022 р. Фінляндія підтримала санкції ЄС проти Росії за збройну агресію проти України. Фінляндія посилює військово-технічну співпрацю зі США. 8 квітня 2022 р. президент України В. Зеленський виступив перед фінським парламентом. Він зазначив, що росіяни готові вчинити військові злочини у будь-якому європейському місті.

23 квітня 2022 р. парламент Фінляндії проголосував за подання заявки на вступ у НАТО. 2 травня 2022 р. Фінляндія відмовилась від контракту на побудову РФ атомної станції «Ханхіківі». 5 липня 2022 р. був підписаний протокол про вступ Фінляндії в НАТО. 28 лютого 2023 р. парламент Фінляндії голосував за членство в НАТО.

2 квітня 2023 р. відбулися вибори нового складу фінського парламенту. Партія «Справжні фіни» Р.Пурра показали майже однаковий результат із соціал-демократами. Новий уряд формував лідер консервативної «Національної коаліційної партії» Петтері Орпо. 4 квітня 2023 р. Фінляндія офіційно стала 31-м членом НАТО. Президент України В. Зеленський привітав із цим президента Фінляндії С. Нііністьо.

3 травня 2023 р. Гельсінкі відвідав президент України В. Зеленський. Відбулися переговори з президентом Фінляндії С. Нііністьо. Українська сторона визнала, що доки триває війна, Україна не стане членом НАТО. Відбулися переговори з лідером партії, яка перемогла на виборах П. Орпо.

21 червня 2023 р. було оголошено про створення нової правлячої коаліції: консервативної партії Національної коаліції, правих популістів з партії «Справжніх фінів». «Шведської народної партії», християнських демократів. Передбачалося скорочення соціальних виплат і міграції.

13 липня 2023 р. у Гельсінкі президент США Дж. Байден провів переговори з лідерами Фінляндії, Ісландії, Данії, Швеції, Норвегії. 23 серпня 2023 р. Київ відвідав прем'єр-міністр Фінляндії П. Орпо. Фінляндія декларувала нову порцію допомоги Україні. Міністерство оборони Фінляндії оголосило про намір виробляти снаряди для України. 8 грудня 2023 р. Фінляндія під приводом неналежних умов в українських в'язницях відмовилась видати Україні Яна Петровського (Воіслава Тордена) командира ДШРГ «Русич», звинуваченого у скоєнні воєнних злочинів на території Донецької і Луганської областей у 2014-2015 роках.

16 грудня 2023 р. Путін оголосив про створення Ленінградського воєнного округу. 19 грудня 2023 р. Фінляндія і США підписали угоду про співробітництво в оборонній сфері.

Починаючи з 1814 р., Швеція дотримується політики нейтралітету. Швецьке міжнародне й внутрішньополітичне становище вирізнялися стабільністю. Пер Альбін Ганссон очолював Шведську соціал-демократичну партію з 1926 по 1946 рік. Прем'єр-міністр Швеції в 1948-1968 роках соціал-демократ Таге Ерландер пояснював небажання приєднання до Європейської спільноти вугілля і сталі тим, що її переважну більшість становлять католицькі держави. Швеція була найбільш індустріалізованою і найбагатшою скандинавською країною. До 1973 р. Швеція обсяг видобутку залізної руди дорівнював половині цього показника США. Швеція була світовим лідером із виробництва паперу, целюлози, суднобудуванні. Автомобільні концерни «Volvo» і «Saab» були серед світових лідерів, але в 2010-х їх купили китайці.

9 березня 2010 р. Москва відвідав прем'єр-міністр Швеції Ф.Рейнтфельд. Обговорювалися перспективи побудови 2011 р. «Балтйського газопроводу». 11 березня 2010 р. швецький парламент визнав геноцид вірмен. Після цього

Туреччина відкликала посла зі Стокгольму. Через 12 років це ускладнило процедуру вступу Швеції в НАТО. 17 червня 2010 р. парламент Швеції проголосував за будівництво нових атомних станцій.

19 вересня 2010 р. відбулися парламентські вибори. Знову перемогла правоцентристська коаліція «За Швецію» на чолі з Ф.Рейнфельдтом. Вперше до риксдагу пройшли ультраправі націоналісти. Право центристи формували уряд меншості. 29 березня 2011 р. Швеція приєдналася до військової операції у Лівії. 27 квітня 2011 р. Стокгольм відвідав російський прем'єр-міністр В.Путін. Обговорювалися питання побудови «Північноєвропейського (балтійського) газопроводу». 12 листопада 2011 р. газета «Голос України» повідомила, що у Донецьку відбуваються Дні Швеції. Шведський бізнес скаржився на корупцію та незрозумілість українських законів.

24 лютого 2012 р. в Івано-Франківську презентували пілотний проект, покликаний забезпечити рівний і справедливий доступ до бюджетних ресурсів різних гендерних груп. Проект фінансується Шведським агентством міжнародного розвитку. 19 лютого 2013 р. газета «Голос України» повідомила, що у Мукачевому відкрили меморіальну дошку Раулю Валленбергу.

21 лютого 2014 р. МЗС Швеції підтримав борців за демократію в Україні під час вирішального етапу Революції Гідності. Швеція відновила програму технічної допомоги Україні.

14 вересня 2014 р. відбулися вибори парламенту Швеції. Перемогли соціал-демократи на чолі зі Стефаном Льовеном. До риксдагу увійшли право центристи «Альянсу за Швецію» та антиемігрантська партія «Демократи Швеції». 29 жовтня 2014 р. газета «День» повідомила, що в Швеції вперше кількість прихильників вступу до НАТО перевищила кількість супротивників цієї ідеї. Пропонувалося знову запровадити обов'язкову військову повинність. 27 грудня 2014 р. прем'єр-міністр Швеції С.Льовен оголосив про нову коаліційну угоду, яка скасувала позачергові вибори. Приводом для цього стали підпали мечетей, які здійснювалися шведськими ультраправими екстремістами під приводом вимог до властей заборонити міграцію мусульман до Швеції. 23

квітня 2015 р. газета «Голос України» повідомила, що Миколаїв став першим із дванадцяти українських міст, які долучилися до реалізації проекту «Місцеве самоврядування й верховенство права в Україні», який фінансувала шведська агенція «Sida» та шведська урядова організація «Академія Фольке Бернадотта». 12 травня 2017 р. газета «Урядовий кур'єр» повідомила, що Президент України П. Порошенко прийняв лідера парламентської опозиції Швеції від Поміркованої партії Анну Шинберг Батру. Обговорювались умови припинення будівництва другої черги «Північного газопроводу».

9 вересня 2018 р. відбулися парламентські вибори в Швеції. Жодна політична сила не здобула чіткої перемоги. Праві популісти стали третьою політичною силою. 25 вересня 2018 р. парламент Швеції голосував вотум недовіри уряду Стефана Льовена. Тривав складний процес формування правлячої коаліції. 14 листопада 2018 р. лідер «Поміркованої коаліційної партії» Ульф Крістерссон не зміг сформувати коаліцію. Лідер «Партії Центру» Анні Льоф отримала мандат на формування правлячої урядової коаліції.

5 грудня 2019 р. в Києві відбулися переговори Президента України В. Зеленського і прем'єр-міністра Швеції С. Левена. Швеція підтримала продовження економічних санкцій проти Росії. Сторони наголосили на важливості збільшення кількості шведських компаній, які працюють в Україні. 3 квітня 2021 р. МЗС України повідомив, що відбулася телефонна розмова міністра закордонних справ України Д. Кулеби і міністра закордонних справ Швеції А.Лінде. Мова йшла про ескалацію бойових дій на Донбасі. 21 червня 2021 р. парламент Швеції проголосував вотум недовіри прем'єр-міністр С. Льовену. Він мав тиждень, аби сформувати новий уряд, або оголосити дострокові вибори. 28 червня 2021 р. С.Льовен оголосив про відставку. Внаслідок пандемії вибори були відкладені на 2022 рік. 8 липня 2021 р. парламент Швеції переобрав С. Льовена на посаду прем'єр-міністра.

23 серпня 2021 р. Швецію на «Кримській платформі» презентував прем'єр-міністр С. Льовен. 1 листопада 2021 р. соціал-демократи Швеції зробили прем'єр-міністром Магдалену Андерсен.

27 лютого 2022 р. Швеція підтримала ЄС у запровадженні санкцій проти Росії за збройну агресію проти України. 5 квітня 2022 р. Швеція вислала трьох російських дипломатів. Швеція надала Україні кредит 44,5 млн. євро на нагальні соціальні потреби. 4 травня 2022 р. посольство Швеції повернулось в Київ. 5 липня 2022 р. був підписаний протокол про вступ Швеції в НАТО.

11 вересня 2022 р. відбулися вибори шведського парламенту. До правлячої коаліції могла увійти права популістська партія «Шведські демократи» на чолі з Й. Окссоном. Соціал-демократи М. Андерссон закликала до коаліції «Помірковану коаліційну партію» на чолі з У.Крістерссоном. 10 жовтня 2022 р. У. Крістерссон став прем'єр-міністром Швеції. 3 травня 2023 р. у Гельсінкі президент України В. Зеленський провів переговори з прем'єр-міністром Королівства Швеція У. Крістерссоном. Мова йшла про військово-технічну допомогу Україні.

7 червня 2023 р. шведський суд вперше видав Туреччині активістів Курдської робітничої партії. Папа Римський Франциск засудив спалення Корану в Стокгольмі. 17 серпня 2023 р. парламент Швеції проголосував за виділення Україні 270 млн. євро воєнної допомоги.

19 серпня 2023 р. Стокгольм відвідав президент України В. Зеленського. На переговорах зі шведським керівництвом обговорювались програми підтримки України. Швецію закликали надати Україні винищувачі «Гріпен».

Після нацистської окупації в квітні 1940 р. Норвегії США ввели війська на територію Ісландії. Острів був важливим для проведення «арктичних конвоїв» за програмою ленд-лізу США для СРСР. У 1944 р. було проголошено незалежність Ісландії від Данії. 4 квітня 1949 р. Ісландія підписала Вашингтонський договір про створення НАТО.

В 1950-х роках зовнішня політика Ісландії орієнтувалась на тісні відносини з колишньою метрополією Данією, історично близькою Норвегією, Швецією, Фінляндією. На початку 1960-х років Ісландія долучилася до ініціативи Великої Британії щодо створення Європейської асоціації вільної торгівлі. Основною темою протиріч Ісландії з Європейськими Економічними

Співтовариствами був поділ квот на вилов риби в Північній Атлантиці. Енергетична криза 1970-х років була нейтралізована в Ісландії наявністю власних безкоштовних геотермальних ресурсів (гейзери, тощо). Але інфляційні процеси, стимульовані енергетичною кризою на Спільному європейському ринку, негативно вплинули на економіку Ісландії. Правила гри змінилися після вступу Данії в ЄЕС в 1973 році. Прикладом для Ісландії стала негативна відповідь Норвегії на пропозицію вступити в ЄЕС. В 1960-1970-х роках Ісландія гостро конфліктувала з Великою Британією за поділ акваторії вилову тріски. Ісландія навіть погрожувала виходом з НАТО, що стимулювало Лондон погодитись на запровадження 200 мильної виняткової зони Ісландії навколо цього острова. Світова економічна криза 2008-2009 рр. жорстко вдарила по Ісландії. 1 лютого 2010 р. Ісландії відмовили у кредиті МВФ. Приводом стало небажання уряду Ісландії компенсувати збитки британських акціонерів збанкрутілих ісландських банків.

24 лютого 2010 р. Європейський Союз розпочав офіційні переговори про вступ Ісландії. 6 березня 2010 р. ісландці на референдумі висловилися проти сплати боргів іноземним вкладникам ісландських банків. 7 липня 2010 р. Європейський парламент підтримав переговори про вступ Ісландії до ЄС. 20 лютого 2011 р. Ісландія відмовилася виплатити 5 млрд. дол. боргу Британії та Нідерландам. Це могло ускладнити переговори про її вступ до ЄС. 10 квітня 2011 р. Велика Британія та Нідерланди подали у суд на Ісландію за небажання сплачувати кредити.

3 вересня 2011 р. Ісландія вела переговори з КНР про китайський доступ до Арктики. Ісландія відмовилася продати китайському бізнесмену 0,3% території країни. 23 квітня 2012 р. колишнього прем'єр-міністра Ісландії Гейра Хаарде засудили за некомпетентність під час початку кризи 2008 року. 24 червня 2012 р. Ісландія погасила МВФ борг у 480 млн. дол.. 4 січня 2013 р. Ісландія уклала з Норвегією угоду про спільну розробку нафтоносних родовищ на шельфі острова.

27 квітня 2013 р. на парламентських виборах до альтингу перемогли право центристи на чолі з Сігмундуром Гунлогссоном. 22 травня 2013 р. Ісландія відмовилася продовжувати переговори про вступ до Європейського Союзу до часу проведення референдуму. 22 лютого 2014 р. парламент Ісландії без референдуму прийняв рішення про припинення переговорів про вступ до Євросоюзу. Це викликало неоднозначну реакцію в ісландському суспільстві. 5 січня 2015 р. ісландський уряд офіційно відкликав заявку на вступ до Євросоюзу. 31 січня 2016 р. Ісландія приєдналася до режиму санкцій проти Росії. 5 квітня 2016 р. внаслідок панамського офшорного скандалу відбулася відставка прем'єр-міністра Ісландії. Посаду залишив Сігмюндер Гюннлегссон.

29 жовтня 2016 р. відбулися дострокові вибори до альтингу Ісландії. Перемогла коаліція, яка заперечувала переговори про членство Ісландії в ЄС. 25 вересня 2021 р. відбулися вибори до парламенту (альтингу) Ісландії. Перемога партії «Рух V» на чолі з прем'єр-міністром Ісландії Катрін Якобсдоттір. 2 грудня 2021 р. МЗС України повідомив, що в Стокгольмі на зустрічі міністрів закордонних справ країн ОБСЄ міністр закордонних справ України Д. Кулеба і міністр закордонних справ Ісландії Тордіс Колбрун Рейкдал Гілфадоттір підписали угоду про авіаційне сполучення між Україною та Ісландією. Масштабування російської агресії проти України після 24 лютого 2022 р. змусило Ісландію запровадити санкції проти РФ.

14 березня 2023 р. у Києві президент України В. Зеленський провів переговори з прем'єр-міністром Ісландії Катрін Якобсдоттір. Україна зацікавилася ісландською зеленою енергетикою. 29 квітня 2023 р. міністр закордонних справ Ісландії Тордіс Гілфодоттір взяла участь у роботі «Форуму відбудови Одещини». Розглядали потенціал геотермальної енергетики. 3 травня 2023 р. у Гельсінкі президент України В. Зеленський провів переговори з прем'єр-міністром Ісландії Катрін Якобсдоттір. 9 червня 2023 р. Ісландія заявила, що 1 серпня 2023 р. призупиняє роботу свого посольства в Москві. 24 грудня 2023 р. Ісландія долучилася до ІТ коаліції та коаліції з розмінування території України.

За доби середньовіччя норвежці штурмом брали шотландські замки, у холодних водах плавали та відкрили Ісландію й Гренландію. У 1905 р. Норвегія відокремилась від Швеції. Королівство Норвегія в Першу світову війну була нейтральною країною. У міжвоєнний період норвезькі соціал-демократи побудували соціальну державу в Норвегії. У квітні 1940 р. нацистська Німеччина здійснила воєнну операцію з окупації Норвегії. В країні було встановлено колаборантський режим В. Квіслінга.

9 листопада 1944 р. король Норвегії Хокон УІІ надіслав телеграму радянському керівництву зі словами вдячності за звільнення Кіркінеса. За звільнення Норвегії загинули понад 10000 тисяч радянських солдат. 10 листопада 1944 р. Москву відвідав тодішній норвезький міністр закордонних справ, майбутній Генсек ООН, Трюгве Лі. Наголошувалося, що географічна близькість Норвегії до СРСР зобов'язує сторони до партнерства. СРСР наголошував, що історично склалися добрі російсько-норвезькі відносини. Росія першою із великих держав визнала незалежність Норвегії від Швеції. Навесні 1945 р. юрист і дипломат спортсмен-важковаговик Трюгве Лі став міністром закордонних справ в уряді Герхардсена. Він очолював норвезьку делегацію на конференції у Сан-Франциско та 1946 р. на Генеральній асамблеї ООН у Лондоні. Саме він став першим Генеральним секретарем ООН. А.Громико у спогадах зазначав, що СРСР сподівався на його порядність, якої вистачило на короткий час.

Під час політичних зіткнень його незмінно заносило на західний берег Атлантики. СРСР був роздратований його підтримкою «плану Маршалла» та маскуванню прапором ООН інтервенції у Кореї. У січні 1948 р. було підписано радянсько-норвезький протокол про товарообіг. Норвегія готова була продавати рибу, залізну руду, алюміній, а збиралася імпортувати пшеницю, ліс, вугілля, хлопок. Але торгівля розвивалася повільно.

4 квітня 1949 р. Норвегія стала членом НАТО. Але радянсько-норвезькі двосторонні відносини зберегли позитивну динаміку розвитку.

На початку 2010-х років норвезько-російські відносини були нормальними. 15 вересня 2010 р. відбувся візит до Росії прем'єр-міністра Норвегії Й.Столтенберга. У Мурманську було підписано Договір про врегулювання кордону у Арктиці та Баренцовому морі. 18 березня 2011 р. Норвегія прийняла рішення про направлення шести «Ф-16» для участі у бомбуванні Лівії.

28-29 листопада 2012 р. відбувся візит до Норвегії прем'єр-міністра України М.Азарова. Обговорювалися спільні енергетичні проекти. Відбулися переговори М.Азарова з королем Норвегії Гарольдом V. Короля запросили відвідати Україну. Україна і Норвегія домовилися про створення спільної контрольної комісії за якістю морепродуктів.

15 червня 2013 р. парламент Норвегії прийняв закон про обов'язкову військову службу жінок. 9 вересня 2013 р. на парламентських виборах норвежці проголосували проти лівих Столтенберга за лідера консерваторів Ерну Сольберг. До парламенту пройшла ксенофобська «Партія прогресу», членом якої до 2006 р. був А.Брейвік.

9 лютого 2016 р. газета «День» повідомила, що Президент норвезького парламенту О.Томмесен запевнив, що «у нас немає іншого вибору, як протидіяти Путіну, продовжити дію санкцій та демонструвати солідарність з Україною». 12 травня 2016 р. газета «Голос України» повідомила, що Норвезька рада з питань біженців констатувала, що в світі 41 мільйон внутрішньо переміщених осіб. Лідери у цьому сумному списку Ємен, Сирія, Ірак, Україна. 18 жовтня 2016 р. Осло відвідав президент України П. Порошенко. Відбулися переговори з прем'єр-міністром Норвегії Ерною Сульберг. Норвегія висловила підтримку територіальній цілісності України.

15 лютого 2017 р. газета «Голос України» повідомила, що під час візиту в Україну державного секретаря МЗС Королівства Норвегія Маріт Бергер Рьосланд домовились про протидію пропаганді Кремля та гібридній інформаційній війні. 13 вересня 2017 р. газета «День» повідомила, що на парламентських виборах у Норвегії перемогла Консервативна партія на чолі з

прем'єр-міністром Ерною Солберг. 16 січня 2018 р. норвезька право популістська «Прогресивна партія» та Ліберальна партія утворили уряд меншості на чолі з Ерною Сульберг.

5 вересня 2018 р. міністр закордонних справ Норвегії Іне Сьорейде відвідала Донбас. Норвегія збільшила обсяг гуманітарної допомоги. Норвезькі компанії виявляли інтерес до українського ринку. 19 вересня 2018 р. газета «Голос України» повідомила про візит в Київ Голови Стортингу Королівства Норвегія Тоне Вільхельмсен Трьоен. Норвегія висловила за збереження антиросійських санкцій. Королівство Норвегія допомагає адаптувати українських воїнів до мирного життя. Норвежці полагождать на Донеччині понад 600 будинків.

20 січня 2020 р. праві популісти, протестуючи проти надання притулку ісламістам із Сирії, вийшли з коаліції з прем'єр-міністром Ерною Солберг. 4 вересня 2020 р. Київ відвідав міністр закордонних справ Норвегії Іне Еріксен. Сьорейде. Міністр закордонних справ України Д. Кулеба запропонував відкрити у Києві офіс «Innovation Norway» заради реалізації програми енергозбереження. 23 серпня 2021 р. Норвегію на «Кримській платформі» представляв державний секретар МЗС А. Холворсен.

13 вересня 2021 р. відбулися вибори парламенту Норвегії. Перемога соціал-демократичної партії Йонаса Гар Стере. 27 лютого 2022 р. Норвегія приєдналась до санкцій ЄС проти Росії. Норвезькій пенсійний фонд оголосив про виведення своїх інвестицій у російську економіку. 29 червня 2022 р. Росія висловила протест Норвегії через блокування ротації російських громадян на архіпелазі Шпіцберген. 6 липня 2022 р. Норвегія відкрила транзит на Шпіцберген. 15 лютого 2023 р. президент України В. Зеленський звернувся до норвезького парламенту. Норвегія оголосила, що навчатиме українських пілотів на винищувачах «F-16». 13 грудня 2023 р. у Осло президент України В. Зеленський взяв участь у роботі другого саміті «Україна – Північна Європа». Відбулися переговори з керівниками Норвегії, Данії, Ісландії, Фінляндії, Швеції.

ЗАМІСТЬ ВИСНОВКІВ

Недостатньо якісний імідж України, який впродовж досліджуваного періоду склався в громадській думці європейців, не в останню чергу обумовлений сприйняттям складнощів адаптації українського суспільства і української держави до європейських цінностей. В період 1991-1994 років головним чином були закладені передумови для розвитку вітчизняної європейської стратегічної дипломатії. Але нечітке зовнішньополітичне позиціонування України, дефіцит фахових дипломатичних кадрів, недостатнє фінансування заходів культурної дипломатії перешкодили формуванню в Європі позитивного іміджу України. Певні зрушення відбулися впродовж періоду 1994-2004 років, але для нього загалом властиві були недоліки першого періоду, доповнені багатовекторним курсом коливання України між Заходом і Росією. Внаслідок цього Україна продовжувала сприйматися як «запасний гравець Європи» (за Михальченко), а не як потенційний кандидат на вступ до ЄС. Внутрішньополітична ситуація вийшла зі стабільного стану під впливом Помаранчевої революції 2004 р., яка намітила вектор зміни зовнішньополітичних орієнтирів України. Але впродовж періоду 2005-2010 рр., завдяки не в останню чергу зусиллям вітчизняної європейської культурної дипломатії, вдалося змінити ставлення провідних країн ЄС до України. Завдяки цьому було започатковано переговори про підготовки Угоди про асоціацію. Однак період 2010-2013 рр. знову повернув Україну до «позаблокової багатовекторності», внаслідок чого вона опинилась у «сірій зоні» між ЄС і Росією. Відповідно переважно «сірим» був імідж України в країнах-членах ЄС. Вкотре внутрішньополітична ситуація змінилася під впливом Революції Гідності 2013-2014 рр., яка рішуче повернула Україну у напрямку Європейського Союзу. Однак «гібридне» російське втручання у внутрішні справи України, анексія Криму, агресія на Донбасі ще більше ускладнили внутрішньополітичні і зовнішньополітичні умови формування і реалізації європейської культурної дипломатії України. Досвід 2014-2018 рр. засвідчив

важливість створення спеціального «Українського інституту», покликаного здійснити якісні зміни у процесі системного формування позитивного іміджу України в країнах-членах ЄС. Це можливо на основі правильного представлення функцій, чіткого ментального і духовного представництва в ЄС української культури.

Україна здобула незалежність після розпаду СРСР в 1991 р. за умов радикальної трансформації європейського геополітичного простору. Возз'єднання ФРН і НДР, розпад Чехословаччини, югославська криза радикально змінили облік Європи. На політичній карті Старого континенту з'явилися нові держави, які так само як Україна була зайняті формуванням свого позитивного іміджу. Адже репутація для держави на міжнародній арені має свою опосередковану «капіталізацію». Закріплений у стереотипах масової свідомості «бренд» країни має не лише «автоматично» відрізняти її від інших держав, а й апріорі формувати довіру до громадян цієї країни та до її товарів. Така «психологізація» і «віртуалізація» національних «брендів» обумовлена умовами розвинутого інформаційного суспільства, в якому ми живемо. Вагомими характеристиками інформаційного суспільства є миттєвий обмін інформаційними потоками, «гібридизація» звичайних та інформаційних війн. Дискредитація іміджу держави конкурента не лише стимулює падіння її «акцій» на європейській «біржі» образів держав, а приносить прямі збитки у сфері товарообігу, залучення інвестицій, туризму, обміні інформацією. Російська «гібридна» агресія 2014-2022 рр. переконливо показала вразливість вітчизняної системи захисту від таких викликів. Відповідні жорсткі зовнішньополітичні умови, за яких існує і розвивається українське суспільство та вітчизняна держава, вимагають подальшого удосконалення інструментів і механізмів формування і реалізації європейської культурної дипломатії України. Непростий економічний стан держави обмежує ресурсні можливості для реалізації проектів культурної дипломатії. Тому доцільно знаходити асиметричні відповіді на існуючі виклики, тобто максимально ефективно використовувати наявні матеріальні, інформаційні і кадрові можливості для

систематичної роботи з покращення образу України в свідомості європейських народів.

Впродовж 1990-х років українсько-німецькі міждержавні зв'язки і їхній культурний супровід були більш інтенсивними, аніж їхній українсько-французький аналог. ФРН в період правління канцлера Г.Коля (1990-1998) бачила в Україні важливого східноєвропейського партнера, який мав бути не просто «альтер-его» Росії, а повинен був гармонізувати східноєвропейську політику самої Німеччини. В цей час було створено Українсько-німецький культурний форум, започатковано програми зв'язків між інститутами громадянських суспільств України і ФРН, інтенсивним став процес вивчення німецької мови в Україні. Утім, інтерес до української мови в ФРН підтримувався завдяки зусиллям німецьких професорів ентузіастів і вітчизняних дипломатів. На початку XXI століття ФРН залишається ключовим партнером України в Європі. Такий статус Німеччини вимагає подальшого удосконалення існуючих каналів зв'язків у галузі культурної дипломатії. Ця робота повинна стати більш систематичною, націленою не на звітність, а на конкретний результат. На початку XXI століття регулярними стали Дні Франкофонії в Україні. Ця модель є своєрідним ідеалом, до якого у Франції має наближатись вітчизняна культурна дипломатія, репрезентуючи українську культуру у Франції.

Виникнення у лютому 1991 р. Вишеградської четвірки – регіонального об'єднання Польщі, тоді ще Чехословаччини, Угорщини мало забезпечити вирішення подвійного завдання. По-перше, зберегти традиційні регіональні зв'язки, які історично склалися між цими державами, по-друге, підготувати їх до вступу в ЄС. До початку 2000-х рр. ці задачі вирішувалися синхронно. Якісно нові умови для розвитку всього комплексу відносин між Україною і країнами Вишеградської четвірки склалися після вступу 1 травня 2004 р. Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини до ЄС. Відтоді значення розвитку відносин України з названими державами, зокрема, у сфері культури набуло стратегічного виміру. Адже мова вже йшла не просто про

центральноєвропейських сусідів України, а про ці країни у статусу країн-членів ЄС і НАТО. Стан розвитку культурної дипломатії України з кожною із країн Вишеградської четвірки має свої особливості. Українсько-польські відносини після 1991 р. знали періоди піднесення і загострення в залежності від перебування при владі в столицях цих держав різних політичних сил. Польща послідовного підтримувала Україну в її європейських та євроатлантичних прагненнях. Певні негативні моменти, які вимагають корекції емоційного фону взаємодії, відбулися у 2017-2018 рр. під впливом різного тлумачення національного історичного досвіду та колективної пам'яті українців і поляків. Наявність у Польщі чисельної української трудової діаспори спонукало власті Варшави шукати методи прискорення їхньої культурної і національної асиміляції. Українська культурна дипломатія у Польщі, зокрема, має й сприяти збереженню української ідентичності у цій країні. Традиційно наявність чисельної угорської етнічної меншини на Закарпатті було додатковою ланкою, яка поєднує Україну та Угорщину. Але спроби угорських націоналістичних кіл розіграти етнічну карту, особливо за умов російської «гібридної» агресії проти України, є небезпечними. Зазначимо, що у середовищі чеської політичної еліти та у суспільній думці цієї країни також точиться дискусія з приводу «дружнього» або «ворожого» ставлення до Росії. Аналогічні тенденції спостерігаються й у Словаччині. Тому нагальним завданням української культурної дипломатії у країнах Вишеградської четвірки є формування сприятливої суспільної думки щодо України та українців.

Українська діаспора одночасно є об'єктом вітчизняної культурної дипломатії з точки зору систематичних державних зусиль, спрямованих на збереження української національної ідентичності представників української діаспори у країнах їхнього перебування, й суб'єктом в процесі реалізації заходів та проектів культурної дипломатії в країнах, де представлені вихідці з України. Причому від збереження української національної ідентичності представниками діаспори залежить ступінь їхньої активної участі у ролі суб'єктів формування і реалізації вітчизняної європейської культурної

дипломатії. В процесі вирішення цього завдання має бути сформована чітка державна стратегія взаємодії з представниками української діаспори у країнах-членах ЄС, а також має бути враховано специфіку становища представників української діаспори у країнах перебування. Суттєва роль у досягненні цих цілей належить «Українському інституту», для якого неурядові громадські організації української діаспори вже становлять комунікаційну мережу, через яку можна реалізовувати стратегічні і тактичні завдання європейської культурної дипломатії України.

Найчастіше найбільші проблеми національних держав пов'язані не лише з економікою, політикою, або обороною, а передусім із кризою символічних систем. Одним із таких феноменів є мультикультуралізм, який традиційно визначається як збереження культурної ідентичності та протидія асиміляції культур за умов їхнього одночасного діалогу. Політика мультикультуралізму вважається основою демократичної етнополітики. У мультикультурних суспільствах стає необхідністю «політика визнання», бо ідентичність кожного окремого громадянина переплетена з колективною ідентичністю і залежить від стабілізації в мережі обопільного визнання», причому, в культурно диференційованих суспільствах недоторканність правової особи не може бути гарантована без рівних культурних прав.

На початку 1990-х рр. були сформовані домінантні теоретичні підходи до тлумачення цієї наукової й практичної проблеми. Американський політолог С.Гантінгтон обґрунтував концепцію «зіткнення культур», яке відбуватиметься дедалі частіше на культурно-цивілізаційних розломах. Натомість Ф.Фукуяма теж робив наголос на нівелюванні значення традиційних ідеологічних конфліктів в умовах ідейної перемоги лібералізму.

Концепція мультикультурності й мала забезпечити проведення ліберальної етнополітики в умовах інтеграційних процесів. У 1998 р. німецький мислитель Ю.Габермас зазначав, що «на основі Маастрихтського договору Європейський Союз має розвинути далі за стан функціональної економічної спільноти. Втім, у політично об'єднаній Європі мусять приймати рішення у

багатьох політичних царинах – зокрема у сфері соціальної політики, - які мають бути однаково обов'язкові для всіх членів», адже «жодна політична спілка неможлива тільки на основі мудрого розрахунку власних переваг кожного. Потрібна свідомість єдності, яка уможливить для вільно об'єднаних союзників ідентифікацію себе разом як громадян держави. Натомість У.Бек у 2002 р., досліджуючи вплив глобалізації на соціальне буття, констатував, коли національне перестає бути національним, а інтернаціональне – інтернаціональним, тоді стає хибним і політичний реалізм, який на все дивиться з національної точки зору.

Політика мультикультуралізму залишається особливо актуальною для багатонаціональних держав. Актуальною зазначена проблематика залишається для Російської Федерації. Російська політична та інтелектуальна еліта шукають новий спільний проект, який має зберегти цілісність Росії як унікальної євразійської цивілізації. Але запропоновані проекти «ліберальної імперії», новий радянський проект, або євразійський проект мають свої вади та поки що нездатні забезпечити вирішення цього завдання. Політика мультикультурності, яку проводить центральний індійський уряд, лімітується етноконфесійними індусько-мусульманськими протиріччями. Китай як цивілізація з безперервною культурною традицією теж стикається із проблемами мультикультуралізму на прикладі Сінцзян-Уйгурського автономного району та Тибету.

Проблему мультикультуралізму добре знайомі «емігрантським націям». Сполучені Штати Америки традиційно вважалися «плавильним тиглем націй». Інтеграція завжди вважалася фундаментом американської етнополітики. У одній із останніх своїх праць С.Гантінгтон дослідив проблему розмивання американської ідентичності. У Канаді навіть існує міністерство громадянства, імміграції і мультикультуралізму, але від того проблем із емігрантами у країні кленового листа не менше, ніж у США. Аналогічні проблеми властиві й Австралії. До сучасного періоду доби глобалізації у суспільній свідомості домінувала ідеологія «Білої Австралії» та зневажалася історія місцевих аборигенів. Наразі відновлюється «мультикультурне» ставлення до

австралійських аборигенів, але обмежується міграція із більшості азійських країн.

Набагато більше протиріч із мультикультуралізмом пов'язано з розвитком процесу європейської інтеграції. Яскравий приклад цього дає Німеччина. Донедавна її участь у європейській інтеграції розглядається як завершення особливого шляху розвитку Німеччини. Але переважна більшість німців не готова розтворятися навіть у онімеченій Європі.

Проблеми європейського мультикультуралізму, зважаючи на європейські інтеграційні прагнення, набувають особливої актуальності й для України. Яскравий приклад становлять дебати з приводу Закону про мови. 24 травня 2012 р. була заблокована робота Верховної Ради України, коли розглядався закон про мовну політику. Українців «почуватися європейцями, розмовляти українською» та «не мовчати, бо відберуть мову». У державі України має бути єдина державна мова – українська. Разом з тим, для задоволення своїх національно-культурних потреб люди мають право послуговуватися рідною мовою. Але опозиція стверджувала, що «під акомпанемент теревенів про демократизм та міжнаціональну толерантність потерпає від утисків усе українське. Тобто склався класичний конфлікт між ідеями забезпечення політики мультикультуралізму та визнанням прав домінантної титульної культури.

Однак, постмодерне суспільство нестабільне, легітимізує багато культур і субкультур. У застосуванні і тлумаченні інформації важко відрізнити міф від реальності. Аби побудувати нову мультикультурну Європу, потрібно провести деконструкцію свідомості. Тривалий час європейської історії нація ототожнювалася з державою. Національні держави важливі суб'єкти історії. Розвиток засобів масової комунікації, міграції населення, руйнація раніше непроникних кордонів національних культур стають факторами мультикультурності. Причому проблема міграційної політики кореспондується із проблемами безпеки. Отже, мультикультуралізм провокує загострення

традиційного конфлікту між свободою і демократією, з одного боку, та безпекою з іншого.

Важливим залишається ціннісно-смысловий аспект національної культури. Соціальні структури і процеси, як зазначав американський культуролог Леслі Уайт, є функціями культури. Спірним залишається питання ролі цінностей інших культур. Адже культура це досвід та артефакти минулих епох. Тому ці цінності принципово різні, як і неоднаковим є цей досвід. Непросто в умовах мультикультурності виконувати найважливіші функції власне культури. Зокрема, це адаптаційна функція, яка має забезпечувати пристосування суспільства до динамічних природних і соціальних умов існування. Інтеграційна функція сприяє соціальній консолідації та підтримує прийнятні умови співіснування. Нормативна функція культури впорядковує поведінку членів суспільства. Пізнавальна функція культури забезпечує накопичення та відтворення соціально важливих знань і досвіду. Нарешті комунікативна функція сприяє обміну інформацією між членами суспільства у загальноприйнятій знаковій системі. Тому, навіть у процесі створення монетарного союзу, який є своєрідною формою «економічного мультикультуралізму», країни Євросоюзу залишили за собою право чеканити на емітованих монетах свої національні символи.

За цих обставин чи не єдиним конструктивним фактором мультикультуралізму є ствердження принципу толерантності до представників інших культур. Але цей принцип теж може тлумачитися по-різному, чи як зверхнє ставлення культуртрегерів, чи як політична коректність із так званою «позитивною дискримінацією». Але наслідком цих тенденцій стала констатація у 2010 р. провідними європейськими політиками, зокрема, тодішнім президентом Франції Н.Саркозі, бундесканцлером А.Меркель, або британським прем'єр-міністром Д.Кемероном, ідеї мультикультуралізму «не працюють». Політика мультикультуралізму провокувала своєрідний «менталітет діаспори», який маргіналізує окремі верстви суспільства.

Практичні кроки з цих висновків були зроблені, наприклад, у Швейцарії. У березні 2013 р. швейцарський парламент переглянув процедуру отримання громадянства Швейцарської Конфедерації. Пропонується, аби право на клопотання щодо отримання громадянства мали лише ті, хто вже на законних підставах прожив у країні десять років і доклав зусилля для інтеграції у швейцарське суспільство. Тобто щоденно спілкується хоча б однією із офіційних мов на професійному та побутовому рівнях та бере активну участь у економічному житті держави. Водночас ні термін фактичного проживання на території Швейцарії, ні володіння мовами не будуть передумовами гарантованого набуття громадянства. Натуралізації також не підлягатимуть ті кандидати, які отримують соціальну допомогу чи були засуджені за порушення закону. Перебуваючи на території Швейцарії у статусі біженця, не можна буде приплюсувати цей «швейцарський стаж» до загального терміну проживання у країні. Також пропонується при набутті громадянства вирішити питання прозорості декларування релігії кандидата на швейцарський паспорт, а також розробки чітких критеріїв позбавлення громадянства.

Різноманітність форм демократичних режимів навіть у межах Євросоюзу ускладнює можливість створення замість національних органів влади ефективної та універсальної наднаціональної влади. У сучасній Європі продовжують існувати фрагментовані різні спільноти колективної пам'яті. Країни Євросоюзу мають обмаль спільних церемоній вшанування пам'яті. Це ж можна сказати про перформанси, тобто тілесні практики. Фламенко або полька залишаються переважно національними танцями. Різною є й соціальна пам'ять. Кожна європейська нація має свій пантеон героїв. Але досі немає загального пантеону героїв або героїнь Європи. Національні прапори країн Євросоюзу залишаються важливими символами ідентичності, навіть попри свідоме домінування над ними прапору Євросоюзу.

Національна ментальність та ідентичність у наш час вимушені пристосовуватися до глобальної реальності. Ментальні риси в історичному процесі завжди відносні, адже за одних умов вони працюють на користь

«прогресу» та динамічному розвитку, а за інших обставин, навпаки, гальмують поступальну еволюцію. Суспільство не існує без людей. Люди первинні, а суспільство як «уявна спільнота» є результатом їхньої діяльності та комунікативних зв'язків. Однак життя будь-якої людини починається у конкретних умовах суспільного буття, які сформовані до її народження й які одноосібно будь-хто змінити не може. Суспільство як цілісна система відрізняється від своїх складових самодостатністю. Однак власну ментальність мають й різні соціальні групи, тобто спільноти людей, які усвідомлюють свою належність до даної групи та вважаються її членами з точки зору інших. Націю формує спільна історія. Для національної самосвідомості важливо чиїм нащадком вважає себе людина, а не чиїм нащадком вона є біологічно. Тому модерна нація може об'єднувати людей різного етнічного походження, оскільки головні соціокультурні фактори, які забезпечують єдність нації, не зводяться до уявлень про генетичну спорідненість.

Духовна ситуація часу, яка визначається як домінування постмодерних парадигм, сприяє розмиванню ідентичностей, адже впроваджує ідею про рівнозначність та однакову прийнятність або неприйнятність будь-яких поглядів та концепцій. Вихідні передумови мислення та поведінки, як правило, не досить чітко усвідомлюються та формулюються. Вони можуть по-різному диференціюватися, адже ієрархію своїх мотивів люди вибудовують неоднаково. Навіть у одній культурі апріорні мотиви мислення та діяльності можуть суттєво відрізнятися у різних людей та суперечити одна одній. Вихідні смисли не можуть бути остаточно поясненими у межах певної культури, адже вони самі є її фундаментом. Демократія консолідується, коли громадяни більше не бачать їй ефективної альтернативи та не ведуться на популізм, який вкотре обіцяє щастя для всіх. Українська національна ментальність та ідентичність ґрунтується на «філософії серця», тому ідеї справедливості, добра і свободи є її першоджерелами. Але це веде до суспільної практики, яка спирається на ідеал того, як має бути, а не як може бути.

Історія європейської ментальності засвідчує, що об'єднана Європа не стане реальністю, якщо кожний член великої європейської родини не зможе зробити свій внесок у становлення спільного європейського дому. Європа втрачає вплив, коли весь світ стає «Європою». Європейській ментальності властива багатозначність смислів. Внаслідок цього актуалізується потреба наукового осмислення складних і суперечливих процесів формування новітніх національних, регіональних, трансрегіональних та наднаціональних ідентичностей. На перший погляд ідентичність є засобом визначення: «свій» чи «чужий», тобто тлумачення образу спільноти.

В країнах Західної Європи основний радикальний націоналістичний дискурс точиться навколо антиісламських та антиінтеграційних мотивів. У нових центральноєвропейських країнах-членах Євросоюзу домінує антициганський та антиінтеграційний націоналізм. Причому заклики «нових націоналістів» відродити міфи про винятковість власної нації безпосередньо підривають підвалини Євросоюзу. Внаслідок чого зменшується популярність Євросоюзу в очах громадськості. Говорячи у термінології О.Шпенглера, «сутінки Європи» це не смерть «білої раси» або культури, а лише закінчення історичної епохи. Отже, спільна європейська ідентичність не виникла «автоматично». Формуванню ідентичності «європейського космополітизму» перешкоджає відсутність таких ментальних консолідуючих факторів як єдина мова та уніфіковані культурні цінності та стереотипи масової повсякденної поведінки.

Натомість знову пріоритетом державної політики в країнах ЄС стає адаптація емігрантів до провідної культури певної національної держави. Можна сказати, що прогноз Освальда Шпенглера, висловлений у далекому 1918 р., про кризу європейської культури дається взнаки. Європейський Союз та його окремі країни-члени дуже повільно «прокидаються» внаслідок гучної російської війни проти України.

Масштабування російської агресії проти України після 24 лютого 2022 р. ускладнило функціонування української стратегічної дипломатії в Європі.

Успіх переговорів залежить від ретельності їхньої підготовки. Потрібно провести аналіз проблеми й оцінити ситуацію, а також проаналізувати інтереси, як свої, так і партнера або ворога. Потім варто провести «внутрішні переговори» із тими, хто буде задіяний у виконанні можливих домовленостей. Треба проробити декілька можливих варіантів рішення, щоб під час переговорів не приймати поспішних рішень у разі зміни ситуації. Несуперечливими повинні бути аргументи на користь зайнятої позиції.

Фактично стратегія є мистецтвом досягнення кінцевої мети. Стратегія є не тільки набором потенційних дій, а і їх практичною реалізацією. Призначення стратегії – це керівництво діями в умовах протидії, боротьби, конкуренції, конфлікту, війни. Принципи військової стратегії дещо відмінні від принципів політичної стратегії. Це такі принципи як: цілеспрямованість, наступальність, масованість, маневреність, гнучкість, економія сил та засобів, єдність управління, несподіваність». Визначають стратегію страуса, стратегію яструба, стратегію контрольованої ескалації, яка будується на суворому підрахунку втрат і придбань як своїх, так і супротивника. Асиметричні стратегії є системами, положень і настанов, а також рішень, які базуються на врахування дисбалансу в силі і ресурсах, у реалізації нерівнозначних інтересів та цілей, неадекватності дій, не типовості методів і механізмів досягнення кінцевої мети. Ф. Фукуяма нагадує, що «лібералізм знижує градус політичної напруги, знімаючи з порядку денного проблему кінцевих цілей: можете вірити в що хочете, але робіть це в приватному житті й не намагайтеся нав'язати свої погляди співгромадянам». Тобто Євросоюз як ліберальний інтеграційний проект має проблеми з Великими цілями і Великими стратегіями.

Велика стратегія це мета, яка має мотивувати та давати енергію для її досягнення. Коли люди не сходяться в головному, вони розходяться через дрібниці. Стратегія це ієрархія цілей, яка ґрунтується на виділенні головних протиріч та загальних задач, які є можливість вирішувати. Які критерії великої стратегії, стратегії середнього рівня, або стратегії локального рівня. Головним критерієм є не тільки просторово-часові параметри, а й цільові завдання.

Політичний реалізм виходить з наступних тез: 1) Держави є головними акторами у світових справах. 2. Міжнародне середовище суворо карає держави, якщо вони не здатні захищати свої життєві інтереси, або переслідують цілі, які перевищують наявні в них засоби, тому держави чутливі до втрат. 3. Міжнародна анархія є принциповою силою, що визначає мотиви та дії держав. 4. Держави в стані анархії піклуються про власну силу та безпеку, схильні до конфліктів та конкуренції, часто не здатні до співробітництва, навіть якщо мають спільні інтереси. 5. Міжнародні інституції тільки маргінальним чином впливають на перспективи співробітництва³²⁵. Кіссінджер вважав, що порядок важливіший за свободу. Через порядок можна прийти до свободи, а через хаос ні.

Європейський Союз не вибудовує систему інформаційного домінування, російсько-українська війна показала, що прицільні санкції фінансово не знекровлюють ворожі еліти, слабкими є комунікаційні стратегії для перемоги в битві інтерпретацій, слабкістю публічної дипломатії, яка має звертатися напряду до населення. Російська війна проти України (на час написання монографії 2022-2024 рр.) послабила Європейський Союз на користь США і Китаю.

Перемога суб'єктів міжнародних відносин, які дотримуються ліберальних цінностей, у першій холодній війні дала потужний поштовх розвитку процесу європейської інтеграції. 1 листопада 1993 р. набув чинності Маастрихтський договір, який накреслив задачі одночасного поглиблення якості інтеграції та прийняття до лав об'єднаної Європи колишніх посткомуністичних держав. Наступні десять років новітньої історії процесу європейської інтеграції були зорієнтовані на проведення внутрішніх реформ та підготовку країн претендентів до вступу в Європейські Спільноти. Можна вважати, що вирішення цих завдань було своєрідною формою великої стратегії, яка забезпечила успіх процесу європейської інтеграції. Розширення ЄС 1995 р. (коли вступили Австрія, Швеція, Фінляндія), 2004 р. (приєдналися Естонія,

---

³²⁵ Потехін О., Клименко Ю. Геополітика проти безпеки. Київ, 2023. С.33.

Латвія, Литва, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Словенія, Кіпр, Мальта), 2007 р. (до ЄС долучилися Болгарія, Румунія), 2013 р. (членом ЄС стала Хорватія) вивели процес європейської інтеграції на нові обрії. Однак перемога європейських скептиків у Великій Британії на референдумі 23 червня 2016 р. поставила під сумнів зазначену велику стратегію Європейського Союзу. Люди виявилися не готовими, що у певних сферах останнє слово буде не за окремими країнами, а за Європою з єдиною валютою і спробами проведення спільної зовнішньої і безпекової політики.

РФ, розв'язавши у лютому 2014 р. «гібридну війну» проти України, взяла курс на дискредитацію процесу європейської інтеграції як успішної альтернативи авторитаризму. Союзниками Кремля стали європейські скептики, які переконують громадськість у тому, що великі ідеї, які після 1945 р. надихали Європу нібито втратили свою привабливість, щоб бути замінені бюрократичними технічними особливостями інститутів ЄС. Революція Гідності в Україні засвідчила, що люди платять життям за свій європейський вибір. Масштабування російської агресії проти України після 24 лютого 2022 р. максимально актуалізувало європейську дискусію щодо розширення ЄС. Знову постало питання модернізації великої стратегії Європейського Союзу.

Велика стратегія має бути динамічною і гнучкою й потребує постійного балансування ресурсів, необхідних для стримування нових загроз. Велика стратегія використовує всі ресурси, а не тільки воєнні. Вона може бути наступальною чи оборонною. Велика стратегія витримує випробування часом та функціонує незалежно від політичних ідеологій, керівників чи режимів. Це особливо важливо, адже Китай і РФ використовують проти Європейського Союзу як фортеці лібералізму інформаційно-психологічну війну, економічну війну, юридичну війну, тероризм, кібернетичні війни. Натомість Європейський Союз, на відміну від США доби «холодної війни», не має великої стратегії, спрямованої на стримування РФ і Китаю. Тоді США намагалися збільшити свій вплив й мінімізувати можливості СРСР за кордоном. Але США уникали прямого зіткнення із СРСР, щоб запобігти ядерній війні. Водночас США

прагнули запобігти ефекту доміно поширення радянського впливу у ключових регіонах світу. Крім того, Вашингтон стримував Кремль також за допомоги інших стратегій: від ядерного стримування за допомогою гарантованого взаємного знищення, безпекового співробітництва в форматі воєнно-політичних союзів, таємних операцій, проксі-війн в таких місцях як Корея або В'єтнам, відкидання комуністичного впливу за допомоги програм підтримки демократичних країн. Ця велика стратегія застосовувалася кожною адміністрацією, хоча демократи і республіканці застосовували до неї свою тактику. Британська імперія мала велику стратегію, яка проіснувала понад п'ятсот років від часів королеви Єлизавети I до Суецької кризи 1956 року, хоча не мала у своєму фокусі уваги одного ворога, адже у Британії, як відомо немає постійних друзів і ворогів, а є стабільні інтереси. Британська велика стратегія мала п'ять складників: перетворити країну на острівну фортецю, підтримувати панування на морі для захисту морських шляхів і торгівлі, не дозволяти загнати британське військо у глухий кут на материковій Європі та зіштовхувати європейських конкурентів між собою. Згадана стратегія працювала фактично до закінчення історії колоніалізму.

Після перемоги у холодній війні США модернізували свою велику стратегію. Вони прагнуть залишатися наддержавою, створювати порядок, заснований на правилах, підтримувати військове домінування та розгортання сил у глобальному масштабі, зберігати економічне домінування (долар як світова валюта), підтримувати культурне домінування (англійська як універсальна мова, розвинена індустрія розваг поп-культури), сприяти демократії та вільній торгівлі. Яскравий приклад такої стратегії дає адміністрація Дж. Байдена, яка скористалася з масштабування російської агресії проти України, що послабило економічний потенціал ЄС та консолідувала євроатлантичну спільноту на підтримку України.

31 серпня 2023 р. на зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів ЄС обговорювались перспективи розширення Євросоюзу до 2030 року. Триває дискусія з приводу часових меж прийняття нових держав, кола цих держав. Це

може бути навіть Велика Британія, де соціологічні опитування фіксують зростання популярності ідеї повернення до Євросоюзу. Ця тенденція може проявити себе вже на британських парламентських виборах 2024 року. Тривалі суперечки в ЄС обумовлені питанням інтеграції незалежних держав Західних Балкан. Найбільш готовими до вступу в ЄС, здаються, Чорногорія і Республіка Північна Македонія. Можливість прийняття Албанії, Косово пов'язана з негативною позицією ще однієї держави кандидата на вступ в ЄС Сербії. Євросоюз з 1995 р. несе відповідальність за єдність пост-конфліктної Боснії і Герцеговини. Російська війна проти України ускладнює європейські інтеграцію причорноморських країн: Грузії, Молдови, України. Традиційно відкритим є питання європейської інтеграції Туреччини.

Ідея повторити масштабне розширення 2004 р. виглядає привабливою з точки зору нового імпорту економічному розвитку ЄС. Однак ймовірне розширення 2030 р. може провести до ЄС ще більш різноманітні за цивілізаційною ідентичністю країни: ісламські Албанію, релігійно строкату Боснію і Герцеговину, Туреччину, православні Грузію, Молдову, Україну, Сербію, Чорногорію, Республіку Північна Македонія. Однак таке розширення може повернути Євросоюзу суб'єктність на міжнародній арені та конкурентні переваги щодо США і Китаю. Адже російська війна проти України позбавила Євросоюз дешевих російських ресурсів і китайського ринку збуту. Отже, економічні і геостратегічні мотиви штовхають ЄС до нового масштабного розширення, але консерватизм європейських скептиків перешкоджатиме цьому процесу, який має свою історичну логіку, адже реконструює Римську імперію до її розколу на Західну і Східну імперії.

Ревізіоністські держави на кшталт РФ і КНР кидають виклик великій стратегії США і ЄС. Сили тривалого хаосу у міжнародних відносинах вимагають нової редакції великої стратегії Європейського Союзу. Можлива спільна велика стратегія ЄС і США має забезпечувати зони порядку, перешкоджати тим, хто примножує хаос, підтримувати свободу дій у зонах

хаосу, сприяти вільному обігу ідей та інформації. Довіра це влада в міжнародних відносинах.

Ревізіоністська політика путінської Росії з окупацією у березні 2014 р. Криму дала старт нинішній Четвертій світовій війні. Тільки з кінця лютого 2022 р. вона почала втягувати в себе дедалі більше держав і світових регіонів. Однак консенсусу щодо її нумерації та періодизації також немає. Адже людська свідомість відмовляється сприймати найгірші сценарії розвитку подій. Після травня 1945 р. мир здавався «вічним», хоча його фундамент поступово підривався з часу розпаду СРСР як одного з гарантів Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин.

До терактів 11 вересня 2001 р. здавалося, що мультинаціональні корпорації, глобалізований ринок капіталів, послуг і робочої сили, масове споживання і активізація міжкультурної взаємодії ведуть до незворотної реорганізації міжнародних відносин, маркерами яких стають деколонізація та закладання фундаменту фінансового капіталізму, названого глобалізацією.

Розпад СРСР травмував російську колективну свідомість, яка з 1991 р. жила в стані палкого бажання взяти реванш та відродити імперську ідею. Впродовж 1990-х років ельцинівський режим був більше заклопотаний збереженням іміджу «демократичного» на заході з одночасним збереженням єдності російської ерзац-імперії. Заради цього було реалізовано проект двох чеченських війн (1994-1996 і 1999-2005), що дало можливість вже путінському режиму ліквідувати залишки інститутів розподілу влади та сформувати правлячу диктатуру. Перші два путінські президентські терміни (2000-2004 і 2004-2008) були використані для імітації європейського шляху розвитку РФ. Перехідне президентство Медведєва (2008-2012) стало етапом вібрації путінського режиму у спробі тимчасової ліберальної відлиги. Але війна у серпні 2008 р. проти Грузії засвідчила незмінність імперських амбіцій РФ. Тоді світове співтовариство не консолідувалось навколо захисту Грузії.

Повернення Путіна на третій президентський термін 2012 р. зафіксувало незворотність курсу на закручення гайок та підготовку до великої війни.

Геополітичний розворот України до Європи за результатом Революції Гідності стимулював путінський режим до гібридної агресії проти України. У лютому 2014 р. було захоплено Крим і створено так звані «ДНР-ЛНР». Кремль тоді ще не відчував себе готовим до масштабної конвенційної війни проти України, тому вдався до спроб повернення її у свою сферу впливу «гібридними» засобами. Вважалось, що так звані «ДНР-ЛНР» мають виконати роль троянського коня, який повинен зміцнити вплив Кремля в Україні в разі їхнього повернення цих окупованих територій до її складу відповідно до положень Мінських угод. Крім того, «самовизначення Донбасу» мало відволікти увагу від окупації та анексії Криму. Позиція світового співтовариства тоді, на превеликий жаль, була неоднозначною. Путін сподівався на своїх прихильників в Євросоюзі, де його підтримували Угорщина, Словаччина, Австрія, Болгарія, Греція, Кіпр. Кремль вдало грав на протиріччях між країнами Євросоюзу. Франція дуже складно відмовлялась від контракту на продаж РФ військових кораблів «Містраль». Німеччина добувала газопроводи «Північний потік» в обхід території України, допомагаючи тим самим Кремлю тиснути на Україну. Неоднозначною була позиція США. За президентства Б. Обами (2008-2016) Вашингтон фактично займався замиренням путінського режиму. Кремль сподівався поторгуватися з президентом Д. Трампом (2017-2020) за Україну в межах «великої угоди». Але Трамп виявився неготовим до капітуляції перед Путіним. Саме за його президентства США надали Україні протитанкові системи «Джавелін». Але у Кремлі все ще сподівались на до тиснення США. Корективи у ці плани внесла пандемія коронавірусу. Під час його існування в 2020 р. Кремль анулював три президентські терміни Путіна, провівши фейковий референдум про зміни конституції, надавши йому право залишатись при владі до 2036 року. Президентська кампанія в США листопада 2020 р. виявилася скандальною. Крім того, у Кремлі плекали надію, що зміна влади в Україні в 2019 р., дасть можливість примусити Україну повернутись в сферу впливу РФ. У грудні 2019 р. під час саміту в Парижі в рамках норманського формату Путін не зміг переконати президента України В. Зеленського

реалізувати Мінські угоди. У червні 2021 р. цю ідею Путін відстоював у Женеві під час зустрічі з президентом США Дж. Байденом. Відтоді американська розвідка постійно прогнозувала неминучість російської масштабної агресії проти України. У бажанні зруйнувати світовий порядок та європейську систему безпеки Кремль знайшов союзника в Китаї. Пекін був готовий використати РФ як таран для руйнації європейської системи міжнародних відносин, тестуючи на Україні можливість захоплення Тайваню. Наближення президентських виборів 2024 р. в РФ мотивувало Путіна до проведення «маленької переможної війни» на кшталт анексії Криму, аби на ура-патріотизму впевнено переобратись.

24 лютого 2022 р. путінська РФ масштабувала агресію проти України. США і ЄС відводили Україні декілька днів або тижнів на можливість опору збройній агресії. Але картини ударів по цивільним, трагедія Маріуполя, Херсона, смерті дітей змінили громадську думку у країнах Заходу. Вони були вимушені реагувати на суспільні настрої та надати допомогу Україні. До кінця березня 2022 р. стало зрозуміло, що російським військам не вистачає сил і засобів для взяття української столиці. Декілька раундів переговорів у Мінську і Стамбулі формалізували угоду щодо можливості припинення війни. Росія домогалася нейтрального статусу України, радикального скорочення особового складу та озброєнь збройних сил України, тобто демонструвала прагнення поставити Україну в залежність від своїх прагнень. У березні 2022 р. на переговорах у Стамбулі каменем спотикання став нейтральний статус України та її «демлітаризація». Але наївно було б сподіватись на якісь гарантії дотримання гіпотетичних угод російською стороною. Нагадаємо, російський ультиматум НАТО передбачав, що «Україна має розірвати усі зв'язки з НАТО, включаючи навчання військових, обміни та спільні військові навчання, а також усі поставки зброї НАТО, за винятком стрілецької зброї. Україна заборонить розміщення військ або баз НАТО на своїй території. Україна припиняє членство в програмі НАТО «Партнерство заради миру» та дію угоди про стратегічне партнерство зі США від листопада 2021 року. Україна скоротить свої сухопутні війська до 150 тис. військовослужбовців строкової служби та

максимум 100 тис. військовослужбовців резерву. Україна погоджується знищити всі свої ударні системи озброєнь під наглядом Росії. Україні буде заборонено розробляти зброю масового знищення, включаючи ядерну, біологічну або хімічну. Ці ультимативні умови надто нагадують вимоги переможної Антанти до переможеної Німеччини в 1919 році.

Захід очікував на визначення української громадської думки. Ситуація змінилась після оприлюднення даних про звірства російських окупаційних військ у Бучі, Гостомелі та в інших тимчасового окупованих містах. Це був поворотний момент в історії цієї війни. Захід вирішив підтримати Україну, яка без допомоги в форматі «Рамштайн» не мала зброї для продовження війни. У вересні 2022 р. Україна провела успішну операцію зі звільнення Харківщини. Це змусило Путіна 30 вересня 2022 р. оголосити про анексію тимчасово окупованих українських областей Донецької (неповністю захопленої), Луганської області, Херсонської (неповністю захопленої), Запорізької області (неповністю захопленої). Також було оголошено «часткову мобілізацію». Але на початку листопада 2022 р. українські війська звільнили Херсон. Фактично Україна виграла військову кампанію 2022 року.

Росія врахувала уроки своїх помилок. Китай, Північна Корея, Іран де-факто стали її союзниками. Країни Центральної Азії використовуються з метою обходу санкцій. Індія торгувала російською нафтою. Ефективність руйнування російської економіки від запроваджених західних санкцій обмежена в умовах глобальної економіки. Впродовж 2023 р. Росія перетягла на свій бік країни Глобального Півдня. Використовувалася риторика боротьби проти західного колоніалізму, причому путінську пропаганду не засмучував колоніальний тип власної війни проти України. В інформаційному просторі робилося все можливе, аби переконати європейську громадську думку у необхідності припинити допомогу Україні та здати її на російську милість. Китай переконував своїх сателітів серед країн Глобального Півдня в необхідності підтримки Росії, яка таким чином завдасть поразки Глобальному Заходу. У такій диспозиції ворогуючі сторони боролися за визначення співвідношення

сил на фронті. На початку червня 2023 р. українські війська перейшли у наступ на Запорізькому фронті. Але побудована «лінія Суровікіна», відсутність у України сучасних військово-повітряних сил ускладнила наступ. До осені 2023 р. не вдалося ЗСУ вийти на берег Азовського моря та ліквідувати сухопутний коридор з РФ до Криму.

Наближення президентської виборчої кампанії в США та посилення позицій республіканців на виборах у листопаді 2023 р. в сенаті та палаті представників заморозило надання допомоги Україні в 2024 році. Сполучені Штати фактично переклали на Європейський Союз допомогу Україні. Ситуація ускладнювалась приходом до влади в Словаччині Р. Фіцо, який солідаризувався з угорським прем'єр-міністром В. Орбаном щодо відмови в підтримці Україні. Намітилися розбіжності між Німеччиною і Францією щодо обсягів і типів зброї, яка постачається Україні.

У нас немає союзників, а тільки партнери. Союзники ті, з ким сформовані договірні союзницькі відносини. Україна має розробити свою велику стратегію. Вона має визначати, що війна і мир співіснують. Вона має бути динамічною та гнучкою щодо перманентного балансування ресурсів, необхідних для стримування нових загроз. Згадана велика стратегія України має використовувати всі знаряддя сили країни, а не тільки військові. Вона має бути наступальною чи оборонною та стати консенсусною і не залежати від політичних партій і керівників при владі. Немає зрозумілої стратегії виходу з глухого кута на фронті. Важко уявити воєнну перемогу України над РФ. Відкритим є питання, яким має бути образ української перемоги. Чи це вихід на кордони 1991 р., чи зміна політичного режиму і розвал РФ за умов, коли Росія на покоління вперед стала травмою для українського суспільства, перейти у стратегічну оборону на підконтрольних Україні територіях. Чи можливе напружене недружнє перемир'я за спостереження ООН?

Україна у війні проти РФ за власну незалежність не має союзників, якщо виходити з формалізацію союзницьких відносин у обов'язкових до виконання міжнародних договорах, а має тільки партнерів, які допомагають Україні тільки

доти, доки співпадають їхні і наші національні інтереси. Україна суто теоретично може погодитися на нейтралітет тільки у випадку демонтажу путінського режиму, відновлення територіальної цілісності України в міжнародновизнаних кордонах 1991 року, виплати Росією компенсації за нанесені війною збитки та покарання російських військових злочинців.

Історія війн наперед не визначена. Не буде ні перемоги Глобального Півдня, ні перемоги Глобальної Півночі. Хтось буде з Глобального Півдня підніматись до рівня Глобальної Півночі, а хтось з Глобальної Півночі опускатиметься до рівня пауперів. Поки що не проглядається концептуального виходу зі стану Четвертої світової війни. Партії війни на Глобальному Заході і Глобальному Півдні зацікавлені у продовженні Четвертої світової війни, яка закінчила епоху Просвітництва – передачу влади від ієрархічних структур до мережевих, але це не влаштовує старі еліти, які готові переорієнтувати ресурси на військово-промисловий комплекс. Тільки коли світові еліти зрозуміють, яким має бути новий світовий порядок, тоді Четверта світова війна закінчиться. Окреме питання, якою ціною. Жодна соціальна система не зникає до тих пір, поки не буде вичерпано весь потенціал її розвитку. Це ж можна сказати і про війну. Дедалі важче обстоювати демократичні цінності та свободу особистості в часи, коли тіні диктатур блукають цивілізованим світом.

Починаючи з 24 лютого 2022 р., внаслідок масштабування російської агресії проти України, вперше від часів війни на Корейському півострові 1950-1953 рр., тривалий час одна проти одної воюють регулярні масові армії мобілізованих солдат. Нагадаємо, що закінчення Корейської війни було результатом домовленості великих держав, які переконалися, що абсолютна перемога, якщо під нею розуміти укладання мирного договору на умовах переможця, неможлива. Наміри ворогуючих сторін продовжити війну, або зупинити її раніше не мали жодних практичних наслідків. На початку 1953 р. ситуація на корейському фронті нагадувала стратегічний глухий кут часів Першої світової війни. Після укладання угоди про припинення вогню великі держави утримували молодших партнерів від відновлення бойових дій.

Перебіг бойових дій в 2024 р. залежить від розвитку багатьох тенденцій. У червні 2024 р. мають відбутися вибори нового складу Європейського парламенту. РФ планує під цю подію активізувати гібридні агресивні дії проти країн Балтії, Польщі, Німеччини. Метою РФ є створення сприятливих умов для обрання до Європейського парламенту європейських ультраправих скептиків. На думку Кремля, це має розколоти Європейський Союз та випробувати єдність НАТО. Російська пропаганда ставить екзистенційне питання: чи готові країни НАТО захищати Нарву, або Сувалківський коридор, ставлячи під ризик російського ядерного удару Берлін, Париж або Вашингтон. На час цієї доповіді відкритим є питання нового складу Європейської комісії та відкриття процедури переговорів про вступ України в Європейський Союз. Відкритим є питання долі українського аграрного сектору у форматі спільної сільськогосподарської політики Європейського Союзу.

Невизначеною є ситуація з підтримкою України з боку США, зважаючи на фактор наближення у листопаді 2024 р. президентських виборів і ротаційних виборів конгресменів і сенаторів. В ході внутрішньополітичної риторики демократів і республіканців Д. Трамп представлений як «проросійський» політик, нібито готовий здати Україну Путіну. Але маємо досвід його президентства 2016-2020 рр., коли відбулося дві хвилі розширення НАТО, США вдарили по російським військам у Сирії, адміністрація Трампа також першою надала зброю Україні ще до 24 лютого 2022 року.

Війна максимально ускладнює функціонування суспільства як системи у єдності своїх структурних компонентів, які тотожні соціетальним характеристикам суспільної свідомості. Габітус війни поєднує минуле, теперішнє, майбутнє, породжуючи стійкі у часі і просторі соціальні практики. Смерть, яку несе війна, руйнує ідеал позитивізму - «порядок і прогрес». Її основним соціальним продуктом є ненависть. Вона руйнує економічну функцію адаптації (створюючи некроекономіку), політичну функцію ціле досягання (політика стає біополітикою, причому війни завжди починають політики), правову функцію інтеграції (заміна сили права правом сили), культурну

функцію відтворення зразка (паттернів). Війна змінює соціальні інститути як обмежувальні рамки взаємовідносин між людьми, соціальні норми, корегує ієрархію цінностей, перемішує та гібридизує соціальні ролі. Внаслідок цього змінюється соціальний тип людини.

Історія знає п'ять форм міжнародних систем: 1) суто ієрархічна (є один центр влади, з яким взаємодіють усі елементи системи); 2) повної взаємодії (кожен учасник системи взаємодіє з іншими на паритетних засадах і не має пріоритету); 3) реалістична (два центральні учасники – провідні держави безпосередньо взаємодіють між собою, а держави-сателіти можуть контактувати лише через свою державу-патрона); 4) змішана реалістична (поєднує домінування та взаємодію чотирьох і більше головних учасників, коли відносини між ними та їхніми сателітами збігаються з моделлю реалізму, однак відносини між головними акторами є типом чистої взаємодії); 5) комплексна система (учасниками-домінантами є держави, а другорядними – складові елементи держав: підприємства, організації, індивіди, тощо). Помилка аналітика – думати, що свою голову можна перенести на чужі плечі. Непросто вести інформаційну війну з путінським впливом у Європі.

«Газпром» до 24 лютого 2022 р. відігравав роль головного спонсора російської мережі впливу в Європі. «Газпром» лобював через європейське об'єднання газотранспортних операторів проект побудови коштом європейських споживачів додаткової газотранспортної та газопереробної інфраструктури. «Газпром» легко перетворив свою монополію на політичний інструмент. У квітні 2022 р. «Газпром» зупинив постачання газу в Болгарію і Польщу, у травні – у Фінляндію, у червні – до Данії, Нідерландів і Німеччини³²⁶. У вересні 2022 р. було підірвано газопровід «Північний потік». Але втрата Росією преміального європейського ринку тільки частково обмежила можливості її мережі агентів впливу в Європі. Відразу після 24 лютого 2022 р. з багатьох країн Євросоюзу були вислані російські «дипломати», які

---

³²⁶ Когут Ю.І. Гібридна війна нового типу як загроза національній безпеці держав. Київ, 2023. С.70.

координували роботу агентів впливу і законспірованих шпигунів. Однак після проголошення 21 вересня 2022 р. «часткової» мобілізації Путін залишив відкритим кордон для емігрантів. Витік з країни майже мільйона осіб означав інфільтрацію до країн Євросоюзу діючих агентів російських спеціальних служб. Вони почали проявляти себе вже навесні 2024 року. Російські спеціальні служби використовують кримінальний світ для реалізації своїх спеціальних операцій в Європі під «чужим прапором». Кримінальний світ став новою російською зброєю у гібридній війні проти Заходу.

Діяльність «п'ятої колони» є процесом постійної боротьби розвідки і контррозвідки. У країнах Євросоюзу склалася різна ситуація з російськими мережами впливу. Розглянемо джерела впливу та можливості їхнього використання російськими спеціальними службами.

Австрія після затвердження в 1955 році Державного договору про постійний нейтралітет в роки «холодної війни» інтенсивно співпрацювала з СРСР. Його розвал сприяв зміні зовнішньополітичної стратегії Відня. 1 січня 1995 р. Австрія стала членом Європейського Союзу. Однак Австрія залишилася важливим «сейфом» для російських олігархічних капіталів. Австрія амбіційно сподівалася стати центром розподілу російського газу для європейських споживачів. Австрійське місто Баумгартен мало стати хабом для «Північного потоку» і «Південного потоку». Символом впливу російських спецслужб на австрійські еліти є той факт, що «Раффайзен банк» навіть після 24 лютого 2022 р. залишається на російському фінансовому ринку, попри санкції Європейського Союзу. Навіть після вступу в 2022-2024 рр. Швеції і Фінляндії в НАТО Австрія декларувала намір будь-що зберегти нейтралітет. Цей нейтралітет залишається шансом для російських спецслужб використовувати й надалі Відень як резидентуру своїх операцій проти Євросоюзу.

Бельгія є центром прийняття рішень Європейського Союзу і Північноатлантичного альянсу. Це визначає стратегічне значення Брюсселю для російської розвідки. Російська пропаганда активно використовує

особливості протиріччя між бельгійськими валлонцями і фламандцями для дискредитації демократії та послаблення ролі Бельгії в ЄС і НАТО.

Болгарія має складну історію відносин із Росією. Попри особливу роль російської імперії у війні 1877-1878 рр. за звільнення Болгарії, ця країна у першій і другій світових війнах була на боці ворогів Росії. Але проросійські sentimenti залишаються важливими партнерами мережі впливу на рішення болгарської влади. Ліміт цього впливу проявився під час вступу Болгарії в ЄС і НАТО. Однак Москва використала цей вступ для проникнення через Болгарію у європейські та євроатлантичні інтеграційні структури. Після 2022 р. є приклади використання болгарських громадян для проведення «активних заходів» у європейських столицях.

Греція використовувалась Росією як союзник в ЄС і НАТО під час війн за розподіл спадку колишньої Югославії. Однак Греція на бажання Росії не блокувала дії НАТО в регіоні. З іншого боку, Греція спекулює на «православній єдності» з Москвою «Третім Римом». Монастирі Афону використовуються російською пропагандою для дискредитації конфесійної політики в Україні. Грецькі верфі після 2022 р. були залучені до будівництва нафтоналивних танкерів, які дали можливість РФ обходити режим санкцій.

Данія була використана в 2010-х роках для ліцензування побудови у датських територіальних водах двох черг газопроводу «Північний потік». Однак Данія є конкурентом Росії в Арктиці. Це об'єктивно обмежує можливості впливу російських спецслужб у цій країні Євросоюзу і НАТО.

Естонія вважається слабкою ланкою ЄС і НАТО. На естонській території живуть 322 тис. російськомовних (2021). Причому є відносно великий анклав Нарва. У форматі «гібридної війни» Нарва вважається потенційною гарячою точкою у випадку рішення Росії дестабілізувати країни Балтії.

Ірландія вважається «нейтральною» базою для діяльності російських спеціальних служб проти Великої Британії. Це проявилось у зусиллях КДБ СРСР впливати на діяльність «Ірландської республіканської армії» у Ольстері.

Ці «активні заходи» використовуються для дестабілізації «історичного ворога» Росії, яким є Велика Британія.

Іспанія є привабливою країною для російських олігархічних капіталів як європейський центр туризму та рекреації. Відносно ліберальна система еміграційної політики сприяла притоку російських трудових мігрантів до Іспанії. Російські спецслужби провели відносно вдалу спеціальну операцію з підбурювання до проведення в 2017 р. референдуму щодо незалежності Каталонії. У березні 2024 р. російські спецслужби продемонстрували свої можливості реалізації активних заходів на території Іспанії, де був вбитий колишній російський пілот Красіков, який восени 2022 р. перегнав російських гелікоптер на територію України. Діяльності російської п'ятої колони в Іспанії сприяє відносно ліберальний контр-розвідувальний режим в Іспанії.

Італія була яскравим прикладом впливу російських спецслужб під час урядування С. Берлусконі. В 2020-ті роки в країні було зафіксовано постійне проживання близько 121 тис. російськомовних осіб. Росія активно проводить інформаційні спеціальні операції в Італії. Після окупації та тимчасової анексії Криму в 2015-2016 рр. російська п'ята колони активно працювала на визнання органами місцевого самоврядування в Італії російської належності Криму. Берлусконі залучив російський капітал в економіку Італії, залишивши країну залежною від функціонування газопроводу «Південний потік». Агентом впливу РФ в Італії в публічній політиці є партія «Північна ліга».

Кіпр після 1991 р. став офшором для російських олігархічних капіталів. Грецька частина Кіпру після вступу в 2004 р. в ЄС запровадила практику «золотих віз», тобто надання російським громадянам дозволу на прожиття на Кіпрі. Православна тематика також є інструментом російського культурного впливу на Кіпрі. Тому Кіпр дуже складно долучається до санкцій ЄС проти російської економіки. Тісні зв'язки РФ з Туреччиною сприяють інфільтрації російських капіталів у «Турецькій республіці Північний Кіпр». Показово, що російська п'ята колонія на Кіпрі нейтралізує цей негативний для греків Кіпру факт, який ніяк не впливає на російсько-кіпрській відносини.

Латвія серед країн Балтії є ахіллесовою п'ятою ЄС і НАТО. В країні проживають 487 тис. російськомовних осіб (2018). Латвія тільки після 2022 р. обмежила можливості російського інформаційного впливу в країні. До того ж часу, в парламенті Латвії були представлені партії, які лобіювали інтереси російськомовних «негромадян». Але ці політичні тертя не заважали використовувати латвійські порти для експорту російських товарів. Країна залишається важливим постачальником контрабандного алкоголю.

Литва вважається стратегічно вразливою в ЄС і НАТО. В країні проживають 129 тис. російськомовних (2017). Сувалкінський коридор (стик кордонів Польщі, Білорусі, Литви) як сухопутний шлях із союзної Росії Білорусі до Калінінградського анклаву. Литва є об'єктом інтенсивного інформаційного впливу російської пропаганди.

Люксембург є важливим центром «тихого» зберігання російських олігархічних капіталів. Це обумовлює небажання Люксембургу відкривати шлях для використання російських заморожених активів для допомоги Україні.

Мальта після вступу в Євросоюз у 2004 р. залишається за межами НАТО, попри важливе значення острова для військово-політичної ситуації в Східному Середземномор'ї. За часів російського імператора Павла (1796-1801) посилювався російський вплив на лицарський «Мальтійський орден». За доби президента Б. Єльцина «модою» для російських еліт було загравання з лицарськими званнями. Це обумовлює наявність закритих закулісних інструментів комунікації між Мальтою і РФ.

Нідерланди до збиття в 16 липня 2014 р. пасажирського літака над Донбасом дистанціювались від теми російської гібридної війни проти України. Проявом впливу російської п'ятої колони в Нідерландах стала кампанія з блокування ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Лідер нідерландських ультраправих Г. Віддерс ініціював в 2015 р. референдум щодо відмови у ратифікації Угоди про асоціацію. Однак після 24 лютого 2022 р. Нідерланди стали лідерами військової допомоги Україні. Це засвідчує ліміт російського впливу у цій країні.

Німеччина має понад три мільйони російськомовних громадян, як «радянських» німців та еміратів євреїв, так і власне росіян. Вони є об'єктами прямого інформаційного впливу на суспільну думку в Німеччині. Росія застосувала проти Німеччини сирійських біженців в 2015 році. Суперечності з їхньою інтеграцією в німецьке суспільство сприяли проходженню в німецький бундестаг партії «Альтернатива для Німеччини». на виборах 13 березня 2016 р. у федеральні землі Рейнланд-Пфальц ця партія набрала 12,6% голосів, на виборах у Баден-Вюртембергу 15,1%, на виборах ландтагу Саксонії-Анхальт 24,3%. Четвертого вересня 2016 року відбулися вибори до ландтагу найменш щільно заселеної східнонімецької федеральної землі Мекленбург Передня Померанія. Якраз до цієї виборчої кампанії федеральне міністерство внутрішніх Німеччини не зовсім «вчасно» підготувало рекомендації громадянам на випадок надзвичайних ситуацій. Вони передбачають заклик, на випадок терактів або інших надзвичайних ситуацій, накопичення продуктів харчування і питної води з розрахунку на два тижні. Крім того, лунають прогнози щодо відновлення скасованої у Німеччині п'ять років тому загальної військової повинності. Також загострюється проблема, чи вибачать німці Меркель те, що вони більше не почуваються у безпеці, не в останню чергу через вплив біженців. Результат виборів за відносної низької активності виборців зафіксував перемогу соціал-демократів, але потужні позиції зайняли й популісти з «Альтернативи для Німеччини». Електоральною базою для цієї партії стали східнонімецькі відносини.

На виборах до ландтагу східнонімецької федеральної землі Мекленбург Передня Померанія «Альтернатива для Німеччини» 4 вересня 2016 р. отримала 20,8% голосів. Натомість на виборах до Палати депутатів космополітичного Берліну «Альтернатива для Німеччини» набрала 17,6% голосів. Ліберально налаштовані науковці звинуватили правих популістів у вибудовуванні політики за рахунок спекуляцій на страхах виборців. Але не треба забувати, що ці страхи виборців сформувались внаслідок недостатньо ефективної політики традиційних демократичних політичних сил, орієнтованих на підтримку

процесу глобалізації та європейської інтеграції. Тому без суттєвого уточнення політичних позицій парламентських політичних сил ФРН їм буде важко стримати посилення політичного впливу партії «Альтернатива для Німеччини». Ідеологічний дизайн партії «Альтернатива для Німеччини» нагадує ідеологічний обладунок вішістського режиму у Франції. У вересні 2017 року на виборах до німецького бундестагу увійшла партія «Альтернатива для Німеччини». Навесні 2024 р. на політичному обрії Німеччини з'явилася ще одна проросійська партія «Союз Сари Вагенкнехт». Побоювання в Німеччині прямої війни з Росією є прямим результатом російських інформаційних впливів на німецьку громадську думку.

Польща після вступу до ЄС і НАТО мінімізувала російські впливи. Країна однією із перших європейських держав відмовилась від російських енергоносіїв. Символом максимального загострення двосторонніх відносин стала катастрофа навесні 2010 р. під Смоленськом польського урядового літака. Промоутерами конфронтації з РФ стала права консервативна партія «Право і справедливість». Цього курсу дотримується ліберальна коаліція на чолі з Д. Туском. Тому російські спецслужби намагаються використовувати у своїх інтересах маргінальну партію «Конфедерація», яка висуває претензії на Креси, що використовується російською пропагандою для теми «поділу» території України. Ці настрої навесні 2024 р. використовувалися для блокування українсько-польського кордону польськими фермерами.

Португалія дотична до території Іспанії є запасною тиловою базою для впливів російських спецслужб на Півдні Європі. 10 березня 2024 р. відбулися позачергові вибори парламенту Португалії. Соціал-демократи після 8 років при владі програли. Зміцнилися позиції ультраправих з партії «Досить». Бар'єр подолали кандидати партії «Ліберальна ініціатива». Правоцентристи «Демократичного альянсу» здобули 31% голосів, соціалісти 28% голосів. Виконавча влада в Португалії опинилась у заручниках в ультраправих. Російські спецслужби готові використовувати європейських ультраправих проти європейських органів управління.

Румунія від часів Н. Чаушеску не була особливо близьким радянським союзником. Але вважається, що Горбачов у грудні 1989 р. погодився з Дж. Бушем сприяти ліквідації цього режиму. Відтоді Румунія успішно дрейфувала в ЄС і НАТО. Росія використовує румунських ультраправих прихильників ідеї «Великої Румунії» як пугало. Росія і Румунія продовжують конкурувати за вплив у Молдові.

Словаччина розділена щодо обрання стратегії відносин з Росією. Після розлучення з Чехією 1993 р. союзником Росії був словацький прем'єр-міністр Мечіар. Він докладав зусилля, аби Словаччина не вступала в ЄС і НАТО. Однак в 1998 р. він програв вибори і країна швидко пішла до ЄС і НАТО. Однак російський вплив на словацьких ультраправих зберігся. «Словацька національна партія» відверто симпатизує Кремлю. Вона має чималий вплив на урядову коаліцію Р. Фіцо, який виступає проти військової допомоги Україні.

Словенія є білою плямою на карті російських впливів на Балканах. Словенії пощастило з тим, що війна за незалежність влітку 1991 р. було короткою. Країна швидко пішла шляхом до ЄС і НАТО. Вона не має жодних сентиментів щодо Росії, що обмежує потенціал розвитку проросійської п'ятої колони.

Чехія позбавилася сентиментів щодо слов'янської єдності з Росією. Але Кремль вибудовував свої впливи в цій країні через чеських олігархів. Яскравий приклад цього М. Бабіш, який стримував чеську підтримку України після 2014 року. Однак потенціал дій російської п'ятої колонії в Чехії обмежений її чіткою євроатлантичною політикою.

Хорватія на контрасті із Сербією не має жодних сентиментів щодо Росії. Це робить можливості для розіграшу російського впливу у цій країні обмеженими.

Фінляндія в роки холодної війни була прикладом позитивно налаштованої щодо Росії західної країни. Фінляндія за путінського режиму була об'єктом великих російських інвестицій. Зокрема, путінський друг Тимченко донедавна мав великі інвестиції у нерухомість. Фінляндія тісно

співпрацювала з «Газпромом». Але після вступу в НАТО Фінляндія активно обмежує російські впливи, що нівелює впливи російської п'ятої колони.

Франція тривалий час мала російські сентименти. У країні проживають близько 500 тис. російськомовних. Президент Франції Е. Макрон пройшов еволюцію від тривалих телефонних розмов з Путіним до заяв про необхідність введення французьких військ в Україну. Проросійські сентименти досить міцно укорінилися у французькому суспільстві та еліті. Французькі капітали інтенсивно кредитували російську імперію. У роки Першої світової російській військовій експедиційній корпус воював у Франції. Ця країна стала притулком для «білої» еміграції. Після Другої світової війни Шарль де Голль розглядав «історичну росію» у вигляді срср як додатковий ресурс для відновлення світової ролі Франції. Франція як і Рф болісно переживала розпад колоніальної імперії. Так само як чимало росіян не може змиритись із незворотною втратою України, чимало французів тривалий час воювали за збереження під своїм контролем Алжиру. Тобто постімперські больові синдроми властиві масовій свідомості росіян і французів. Однак Франція знайшла себе у процесі примирення з Німеччиною та у спільному лідерстві у післявоєнній Європі. Часто казали, що економічно потужна ФРН відіграє роль матеріального забезпечення німецько-французького тандему, а Франція, яка є постійним членом Ради Безпеки ООН та має атомну зброю, забезпечує політичний вплив тандему в Євросоюзі та за його межами. Не випадково Рф після анексії Криму та агресії на Донбасі у квітні 2014 року погодилась залучити ФРН і Францію як посередників на переговорах з Україною. Тим паче, що навіть після цього французькі власті складно приймали рішення про розрив контракту на побудову на замовлення Рф військових кораблів серії «Містраль», які приймають гелікоптери. Зрештою, побудовані кораблі були продані Єгипту. Франція загалом не блокувала санкції за анексію Криму, але далось це їй дуже важко.

Після президентських виборів 2017 року у Франції навіть тривала дискусія, чи готова німецький канцлер Ангела Меркель передати молодому та

амбітному французькому президентові Емманюелю Макрону роль лідера в ЄС. Однак ставлення до політичного курсу Макрона є неоднозначним у самій Франції. Якщо Де Голль мав безумовну внутрішньополітичну підтримку своєї лідерської ролі, то Макрону доводиться постійно боротись за саме право претендувати на таку роль.

Емманюель Макрон народився 21 грудня 1977 року у заможній французькій родині верхніх прошарків середнього класу. Про таких раніше говорили, що він «народився зі срібною ложкою у роті». Родина мала можливість дати йому найкращу освіту. Вивчення мов у школі, гра на фортепіано забезпечили різноплановий розвиток особистості Макрона. Соціальний ліфт для нього було запущено після закінчення «кузні» кадрів вищої французької бюрократії у вигляді вузу Національної адміністрації. На вундеркінда звернув увагу колишній радник президента Франсуа Міттерана з економічних питань, відомий експерт Жак Атталі. Він був ідеологом ідей «мондіалізму», тобто французької версії неоліберальної фінансової глобалізації. Рекомендації Атталі посприяли тому, що Макрон став працювати інвестиційним банкіром у домі Ротшильдів. Це місце праці стало додатковим аргументом для майбутніх політичних опонентів Макрона. Зрештою, Макрон був інспектором у міністерстві економіки в 2004-2008 роках. У його політичній біографії був навіть епізод членства у Соціалістичній партії Франції в 2006-2009 роках. Справжній старт його політичної кар'єри дав період, коли у 2012-2014 роках Макрон був радником президента Франції Франсуа Олланда з економічних питань. Влітку 2016 року Макрон створив партію «Вперед, республіко!», яку позиціонував ні як ліву, ні як праву. Це була спроба консолідувати виборців різної ідеологічної спрямованості та вироблення чіткої центричної політики. Показово, що Олланд у своїх спогадах дуже критично оцінив політичні амбіції свого наступника, аргументуючи цю позицію розмитістю його політичної ідентичності.

У травні 2017 року у другому турі президентських виборів Макрон переміг Марін Ле Пен. На президентській посаді він спочатку проводив курс

неоліберальних економічних реформ. Це стало приводом для протестів «жовтих жилетів». У квітні 2019 року до другого туру президентських виборів в Україні Макрон зустрічався з Володимиром Зеленським у Парижі. Після виборів в Україні Макрон плекав надії на просування мирного процесу на Донбасі, але розуміння сторонами суті компромісу надто було різним. У грудні 2019 року у Парижі відбулась остання зустріч глав держав у «нормандському форматі». Макрон намагався підтримувати динаміку переговорного процесу, але ультимативні позиції РФ зробили це неможливим. Пандемія коронавірусу спровокувала неоднозначне ставлення до політики президента Макрона. Протестний рух «жовтих жилетів» під впливом карантинних заходів завершився. Натомість активізувались протести проти локдаунів. Активістами цих рухів були як прихильники лівих, так і правих ідеологічних течій.

Після відставки у грудні 2021 року німецького канцлера Ангели Меркель французького президента Макрона часто називали її наступником як неформального лідера Євросоюзу. Зважаючи на цей статус, Макрон до останнього моменту відкладав участь у виборчій кампанії, демонструючи свою місію як державного діяча, а не як політика. Але показово, що Макрон заявляв, що французькі компанії мають самі приймати рішення, чи продовжувати працювати на російському ринку.

За результатами першого туру президентських 10 квітня 2022 року Макрон вийшов у другий тур знову разом із ультраправою популістською Марін Ле Пен. Після збройної агресії РФ проти України 24 лютого 2022 року Макрон десять разів мав телефонні розмови з Путіним. Макрон погодився надати притулок українським біженцям у Франції. Його конкурентка Марін Ле Пен перед другим туром запевняла, що вихід з ЄС не її пріоритетом. Вона декларувала обмеження участі Франції у НАТО. Натомість Макрона вважають послідовним проєвропейським політиком, якого так потребують військові часи, які переживає Європа. Чи так вважають французькі виборці, стане зрозуміло після другого туру виборів 24 квітні 2022 року. Зрештою Макрон переміг. Росія після цього продовжила виштовхування Франції із Африки. Знадобилося два

роки, аби Макрон прийняв рішення про зміцнення європейської безпеки шляхом підтримки України.

Угорщина після приходу до влади в 2010 р. партії «ФІДЕС» В. Орбана перетворилася на союзника РФ в Євросоюзі. Цьому сприяє мафіозна природа обох режимів. Російські спецслужби використовують Угорщину для тиску на Україну на Закарпатті.

Швеція успішно використала агресію РФ проти України для вступу в НАТО. 11 березня 2024 р. цей процес успішно завершився, хоча Туреччина та Угорщина майже два роки торгувались навколо питання ратифікації відповідної угоди. Потенціал впливу російської п'ятої колони в Швеції обмежений.

Певний вплив РФ має на європейські країни за межами Євросоюзу.

Албанія має суперечності з Росією, зважаючи на її підтримку позиції Сербії щодо Косово. Ворожі відносини Албанії часів Е. Ходжі з СРСР виключили традиції присутності російських спецслужб у цій країні. Тим паче після вступу Албанії в НАТО ці можливості є мінімальними.

Велика Британія після розпаду СРСР стала місцем концентрації російських олігархічних капіталів. З'явився мем назви Лондона як «Лондонграду». У цьому місті проживають знакові для путінського режиму олігархи. Тут були різні історії від купівлі футбольного клубу «Челсі» Р. Абрамовичем до таємного самогубства Б. Березовського. Російська пропаганда дуже активно святкувала вихід Великої Британії з ЄС. Але вони прогледіли можливості для посилення позицій Великої Британії у Причорномор'ї. Стратегічно російські спецслужби намагаються дискредитувати британську монархію та курс консерваторів на підтримку України.

Боснія і Герцеговина є слабкою ланкою на Балканах. Російські спецслужби до 1995 р. активно підтримували боснійських сербів у війні проти боснійських хорватів мусульман. Регулярним гостем Кремля є лідер боснійських сербів М. Додик, який спекулює на темі «самовизначення» боснійських сербів.

Ісландія надто маленька скандинавська країна, аби бути базою для діяльності російської п'ятої колони. Країна стратегічно розташована в центрі євроатлантичної геополітики, що є додатковим фактором обмеження російських впливів.

Північна Македонія в 2000-2001 рр. балансувала на межі громадянської війни між місцевими албанцями та слов'янським населенням. Це відкрило для країни шлях в НАТО, хоча заради цього довелося піти на компроміс із Грецією щодо зміни назви країни. Македонське питання російські спецслужби мають у запасі для ігор на темі непростих відносин між Македонією та Болгарією.

Норвегія традиційно стикається із російськими впливами на архіпелазі Шпіцберген. Острів є важливим з точки зору конкуренції за поділ шельфу Арктики. Тож Росія для Норвегії є стратегічним суперником, що мобілізує норвезьку контррозвідку для протидії будь-яким російським впливам.

Сербія є базою діяльності російських спецслужб на Балканах. Основою підтримки російської п'ятої колони є сербські націоналісти. Сербія відмовилася видавати Україні колишнього генерала СБУ А. Наумова. 17 грудня 2023 р. відбулися позачергові парламентські вибори в Сербії. Правляча партія президента А. Вучича «Сербська прогресивна партія» конкурувала з опозиційною коаліцією «Сербія проти насилля» та правими сербськими націоналістами. Було оголошено про перемогу партії президента А. Вучича. В парламент пройшла партія «Ми голос народу» Драгана Стайоновича, який підтримував зв'язки з В. Медведчуком.

Чорногорія в 2006 р. вийшла із союзу із Сербією. Основою російської п'ятої колони є широка присутність російських інвестицій на чорногорських курортах. Однак ліміт впливу російської п'ятої колони став референдум 2017 р. про вступ Чорногорії в НАТО. Чорногорські спецслужби роззброїли пряму російську агентуру, яка готувала державний переворот, аби не допустити вступу Чорногорії в НАТО.

Швейцарія традиційно нейтральна європейська країна. Це перехрестя різних впливів. Однак впливи російської п'ятої колони в 2022-2024 роках були

пов'язані із інформаційними впливами заради недопущення конфіскації російських активів та недопущення постачання швейцарської зброї в Україну.

Війна де-персоналізує ворога. Тривалий конфлікт повертає невластиву постмодерну жорстокість, пафосну героїку смерті та соціальну архаїку. Свідомість завжди інтенційна, вона спрямована на об'єкти, або передбачає їх. Дослідники Дуглас Норт, Джон Волліс, Баррі Вайнгест у монографії «Насильство та суспільні порядки. Основні чинники, які вплинули на хід історії» пишуть, що суспільства, які зіштовхуються з проблемою насильства, вирішують її по-різному. Природні держави обмежують насильство шляхом політичного маніпулювання економікою. Це формує привілейовані класи, які обмежують застосування насильства певними авторитетами. Проте це сповільнює як політичний, так і економічний розвиток держави. Сучасні держави створюють відкритий доступ до економічних і політичних організацій, сприяючи економічній і політичній конкуренції. Автори класифікували три типи природних держав: нетривкі, базові та зрілі. У природній державі найважливішою з усіх організацій є сітка відносин у панівній коаліції. У нетривких природних державах держава ледве здатна виживати, коли стикається із внутрішнім або зовнішнім насильством. У таких державах не тільки війна – продовження політики іншими засобами, а й економіка – таке саме її продовження. В організаціях нетривкої природної держави домінують патрон-клієнтські мережі. На відміну від нетривких природних держав, базові природні держави підтримують тривалу і стабільну організаційну структуру держави. Публічні інститути забезпечують наступність лідерів, наступність еліт, визначення розмірів податків і данин та поділ воєнної здобичі. Тривалого існування досягають тільки організації, напряду пов'язані з державою. Безстрокова організація має власну ідентичність, яка не залежить від ідентичності її індивідуальних членів. Нарешті третій тип це зріла природна держава, де повинна вже з'явитися певна форма верховенства закону для організацій. Д. Норт зазначає, що наприклад, Римська імперія впродовж 400 років свого існування рухалася вперед і назад на шкалі суспільної організації

між базовою та зрілою природною державою³²⁷. Зрештою, суттю природної держави є персональні взаємини та персоналізація влади.

Натомість суспільства відкритого доступу не мають засобів для легкої маніпуляції інтересами. Високопосадовці охочі створювати ренти як засіб закріплення своїх позицій та блокування можливостей для опонентів. Найскладнішою пороговою умовою для природної держави є досягнення консолідованого контролю над збройними силами. Тому держави, які перебувають на порозі, можуть провалити сам перехід до відкритого доступу та знову скотитися до стану природної держави. У природних державах і порядках відкритого доступу завжди точиться боротьба за контроль між протиборчими угрупованнями. Проте відмінність між природною державою і порядком відкритого доступу полягає в ціні поразки.

У згаданій монографії зазначається, що «більшість суспільств сучасного світу залишаються природними державами. Лише невелика їх частина перебуває на порозі становлення сучасного суспільства відкритого доступу (25 країн і 15% світового населення живуть у суспільствах відкритого доступу; решта 175 країн і 85% населення живуть у природних державах), яке характеризується економічною та політичною конкуренцією, вільним доступом до організацій, високим рівнем матеріального добробуту та широкодоступними громадянськими правами»³²⁸. Наприклад, «модель відкритого доступу характеризується: політичним і економічним розвитком, заможним і активним громадянським суспільством із великою кількістю організацій, великим і централізованим державним апаратом, поширеністю безособових соціальних зв'язків, базованих на верховенстві закону, захищеності прав власності, справедливості та рівності, - усе це передбачає однакове ставлення до всіх. Модель обмеженого доступу характеризується: повільним зростанням економіки та вразливістю до викликів, політичними системами, у яких бракує

---

³²⁷ Норт Д. Насильство та суспільні порядки. Основні чинники, які вплинули на хід історії. Київ, 2017. С.71.

³²⁸ Норт Д. Насильство та суспільні порядки. Основні чинники, які вплинули на хід історії. Київ, 2017. С.13.

загальної згоди між керованими, відносно невеликою кількістю організацій, меншим і більш централізованим державним апаратом, засиллям соціальних зв'язків, побудованих на персональній основі, зокрема, привілеїв та соціальних ієрархій, непослідовним застосуванням законів, незахищеністю права власності та поширеністю думки про те, що не всі індивіди народжені рівними»³²⁹. Пороговими умовами для підтримання порядку відкритого доступу є верховенство закону для еліт, безстрокові організації суспільного і приватного характеру для еліт, консолідований політичний контроль над збройними силами. Британія, Франція і США перехід до суспільств відкритого доступу здійснили в період 1800-1880 років³³⁰. Суспільства живуть у різному історичному часі і «сучасності» не тільки внаслідок неоднакових «початкових точок» відліку часу. У християн це Різдво Христове, а у мусульман це Хіджра Пророка Мухаммеда, у японців час вступу на престол чергового імператора. Головна причина такої асинхронності полягає у нерівномірності соціально-економічного і культурно-політичного розвитку різних суспільств і тим паче державних утворень.

Війна підносить і руйнує режими та імперії, іноді розвиває науку і техніку, змінює соціальну та політичну структуру суспільства. Європейці хотіли ефективніше воювати і для цього у XVII-XVIII століттях створили сильні централізовані держави. Сильні централізовані національні держави з організованою бюрократією це продукт багатовікових війн. Навіть у мирний час підготовка до війни – пошук потрібних грошей і ресурсів – вимагають від держави значного контролю над суспільством. Війна це велике колективне переживання. Під час в'єтнамської війни американський уряд програв битву за громадську думку тому що новини і газети переконали загал у несправедливості й ганебності цієї війни. Ідеї починають чинити дію, коли вони проникли в царину несвідомого. «Будь-який індивід буде мотивований спершу

---

³²⁹ Норт Д. С.31-32.

³³⁰ Норт Д. С.48.

стріляти, а потім розбиратися, якщо вважатиме, що інші не дотримуватимуться правил і не утримаються від застосування насильства щодо нього»³³¹.

Війна порушує фундаментальні питання про те, що означає бути людиною, про сутність людської спільноти. Війна це не аберация, а відсутність миру. Війна змінює ієрархію цінностей. Вона відкриває двері в одне майбутнє та зачиняє в інше. Війна породжується не тільки зіткненням інтересів, а й жадобою, некомпетентності і корумпованості еліт. Ціна війни це втрачені людські життя та змарновані ресурси. Вона продукує жорстокість, непередбачуваність, хаос. Війна як супервізор легалізує вбивство, але водночас вимагає великого альтруїзму. Війна робить життя бідним, безпросвітним, тупим й коротким. Мода, їжа, розваги, мандрівки заради війни підпадають під контроль. Часто найжорстокіші війни це війни ідеологічні релігійні чи політичні, адже небесне царство й земний рай виправдовують будь-які вчинки заради їхнього здобуття, навіть, якщо йдеться про вбивства людей. Громадянські війни часто набувають характеру й жорстокості хрестового походу, бо стосується природи суспільства. Кожна сторона прагне легітимності й домінування в колись спільному просторі. Громадянська війна загострює чвари і незгоди, які виникли в мирний час і робить їх системними. Маленька радянська армія не може перемогти велику радянську армію.

Глобальні конфлікти ХХ століття породили тотальну війну. Націоналізм розпалив пристрасть до війни, промислова революція забезпечила інструменти, солдатів і підтримку населення. Тотальна війна зробила цивільних складником війни, хочуть вони того, чи ні. Тотальна війна розмила відмінності між військовими й цивільними, які існували впродовж століть. Війна може стимулювати тривалу колективну соціально-психологічну травму, яка перешкоджатиме будь-яким позитивним змінам, сприятиме врегулюванню суспільних конфліктів за принципом: один виграв – інший програв та чекає на реванш, не всі члени суспільства братимуть участь у прийнятті важливих для всіх рішень, дисципліна підтримуватиметься за рахунок сили і приниження,

---

³³¹ Норт Д. С.37.

зроблені владою помилки не визнаються та їхні причини не аналізуються, соціальні слабкі верстви перманентно перебувають у стані незахищеності від образливих і насильницьких дій, присутній лише страх. Міжнародна воєнна конкуренція заохочує помірність у провадженні політики в суспільствах відкритого доступу, особливо протягом періодів інтенсифікації конкуренції. З одного боку, успішні ринки у порядках відкритого доступу забезпечують ресурсну базу, завдяки якій ці суспільства можуть витримати довготривалу міжнародну боротьбу з вороже налаштованими суперниками.

Триденне і дострокове голосування на російських «виборах» 15-17 березня 2024 року фактично фактично було плебісцитом щодо внутрішньополітичної легітимізації правлячого режиму. Для федеральної і регіональної бюрократії ці «вибори» є способом показати свою лояльність та створити «кадровий ліфт» для кар'єрного зростання. Для Кремля «вибори» є способом показати різним кланам, елітам та контр-елітам власну внутрішньополітичну легітимність. Зовнішня легітимність апріорі є сумнівною, зважаючи на проведення «виборів», вільних від незалежних спостерігачів, обмеження прав участі опозиційних кандидатів, тотального контролю інформаційного простору, проведення виборів на тимчасово окупованих територіях України (Крим, частини Луганської, Донецької, Запорізької, Херсонської областей). Такі «вибори» не можуть бути визнані країнами ЄС, США. Однак навіть такі «вибори» будуть визнані партнерами Росії серед країн Глобального Півдня, включно з Китаєм, Індією, Іраном, Південно-Африканською Республікою, Бразилією.

Війна проти України стала стимулом для пролонгації правлячого путінського режиму. Воєнне кейнсїанство стимулювало розвиток передусім виробництва зброї. «Фонд національного добробуту» може забезпечити фінансування нинішнього рівня інтенсивності бойових дій принаймні до 2026 року. Президентські «вибори» є приводом для зміни складу уряду. Можливе пожвавлення конкуренції за контроль фінансових потоків. Латентна боротьба за стратегічні позиції у виконавчій владі триватиме до інавгурації 7 травня 2024

року. Розстановка сил між «силовиками» і «технократами» (умовно кланами Патрушева і Чemezова) публічно прихована. Реперними точками кадрових призначень можуть бути посада голови уряду та посада координатора «національних програм».

Публічно проявляються точки напруги. Відкритим є питання ротації вояків, мобілізованих після 21 вересня 2022 року. Отримавши понад 80% голосів, влада може наважитись на проведення додаткової мобілізації. Воєнна економіка продовжує функціонувати. Китай, Туреччина, Емірати Перської затоки забезпечують обхід режиму західних санкцій. Це забезпечує лояльність путінському режиму конформістів.

Точками біфуркації для правлячого режиму можуть бути:

1) весняно-літній наступ на українському фронті із завданням виходу на адміністративний кордон Донецької, Запорізької і Херсонської областей.

2) вірогідність «гібридних» провокацій проти країн Балтії (літо-осінь 2024 р. на піку президентської виборчої кампанії в США).

3) Короткотермінова стратегія полягає у очікуванні результату президентських виборів у США 5 листопада 2024 року та забезпечення «тихого» проведення виборів до місцевих органів влади в Росії в єдиний день голосування 8 вересня 2024 року.

1. Сценарій повернення Росії до демократії. Вірогідність від 5-10%. Надії на демократизації Росії залежать від її стратегічної поразки в Україні. Невдача Португалії у війні в Анголі, або Франції у війні в Алжирі привели до постімперського демократичного розвитку португальців і французів. Перемога України може знищити російський імперський реваншизм. Тривала війна та тоталітарні політичні практики можуть зруйнувати вертикаль влади.

2. Територіальний розпад Росії. Вірогідність 10-15%. Розпад по етно-національним лініям автономних республік. Це відбулося з російською імперією в 1917 році. Територіальна цілісність Росії може зберегтися, доти, доки це буде потрібно Китаю. Китай може підтримати самовизначення євразійської

складової російської імперії: фінно-угорських народів, тюркських народів, кавказьких народів, народів Сибіру, народів монгольського коріння.

3. Сценарій приходу до влади націоналістів покоління «спецоперації Z». Вірогідність 15-20%. Чим довше триває війна в Україні, тим більше людей мають досвід бойових дій та зброю. Критичним для путінського режиму буде час, коли серед молодого покоління з'являться готові стріляти в силовиків.

4. Технократична пере загрузка. 20-25%. Ресурс системи не вичерпується. Мобілізація і націоналізація можуть привести до деградації замість комфортного майбутнього.

5. Збереження путінської «стабільності» до 2030 року. Вірогідність 45-50%.

Після розпаду СРСР РФ залишалась метрополією євразійської імперії. За відсутності механізму самозбереження дезінтеграційні процеси наростають і немає етнічних сил, які б стримали їх. Гібридна війна РФ проти України та західних демократій прискорила прояви тенденцій дезінтеграції РФ у випадку програшу у війні. В інтереси тюркських народів не входить існування централізованої РФ. Етнічні руські більше орієнтовані на ксенофобію. Негативна для московитів демографічна ситуація перетворює в багатьох регіонах РФ етнічних руських на національну меншину. Особливо прискорити дезінтеграційні процеси можуть економічні проблеми, викликані системними економічними санкціями.

Особливе значення для політичної дезінтеграції РФ має проблема суверенітету над ресурсами. Це може бути достатнім стимулом для регіональних еліт вести боротьбу за суверенітет, тим паче, що цьому не протидіє жодна консолідуюча позитивна ідеологія.

Майже всі європейські країни зацікавлені в розподілі європейської частини РФ, адже велика євразійська держава завжди є загрозою для стабільних демократій. Першою необхідною передумовою для унеможливлення відродження Московської імперії є незалежна Україна. Проте ця передумова не є достатньою. Для встановлення стійкої рівноваги й стабільності на сході Європи не повинно бути держави, яка простягає свої володіння від моря до

моря. Тому достатньою умовою остаточної втрати Москвою імперських амбіцій є становлення незалежності Північної Русі. Ця країна може стати противагою Московії, її природними союзниками будуть країни Скандинавії, Польща, Україна.

Європейська частина північних етнічних територій РФ представлена корінними народами уральської сім'ї (карели, саамі, комі, ненці), які проживали тут з давніх часів. Специфікою регіону є те, що він переважно розташований в зоні тайги і тундри, де на великих за площею територіях живе незначна кількість населення. Крім етнічного чинника, сепарацію цього регіону може стимулювати боротьба за корисні копалини (вугілля, нафта, газ). Наприклад, комі – народ, який з давніх часів живе на своїй історичній землі. В районах видобутку корисних копалин проживає слов'янське населення. Спостерігається занепад видобутку вугілля в Воркуті, Інті, Печорі, що стимулює відтік населення в південніші райони. Існування Республіки Комі в разі загострення ситуації в інших регіонах РФ, вестиме до відділення Комі від Москви.

Населення Московії за ментальністю близьке до азійських країн. Для нього характерні прояви шовінізму, ксенофобії. В Московії історично склався деспотичний політичний режим. Натомість Північна Русь була представлена традиціями середньовічної Новгородської республіки, яка співпрацювала з Ганзою. Отже, можна умовно вважати, що ментальність північних росіян близька до європейської, а центральних до азійської. Карелія, Мурманська, Архангельська, Вологодська, Санкт-петербурзька, Новгородська, Псковська області РФ можуть увійти до нового державного утворення Північна Русь. Їх сепарація можлива за умов швидкого катастрофічного розпаду РФ.

Після колонізації Уралу росіянами ці території стали відправним пунктом для слов'янської колонізації Сибіру та Далекого Сходу. Центральна влада не дала утворитись на Уралі такої ж козацької системи як на Кубані та Доні. Урал територіально відокремлений від центральної частини метрополії землями тюркських народів. У випадку їхньої відокремлення від РФ можуть посилитися

відцентрові тенденції на Уралі. Тож Єкатеринбург може стати столицею Уральської республіки.

Кубань протягом усієї своєї історії цілковито відрізнялася від центральних регіонів РФ. Після виселення сюди Чорноморської Січі український елемент став домінуючим. За часів Київської Русі тут був Тмутараканський анклав південно-східний форпост України-Русі. Навіть радянська влада не могла викоринити свободолюбний козацький дух. Ставрополля переважно заселене росіянами, але є значний відсоток вихідців з України. У випадку від'єднання прикавказьких і кавказьких територій, Ставрополля будучи територіально майже відрізанам від центральної Росії і може приєднатися до сепараційної політики, щоб вчасно відмежуватися від гинучої імперії та не допустити конфліктів на своїй території. У разі відокремлення від Москви уральських, сибірських та далекосхідних територій питання про самостійне Ставрополля може бути вирішене.

Особливе місце в перспективному процесі розвалу РФ відіграють прикавказькі та кавказькі етнічні території. Народи цього регіону не припиняли боротьбу проти центральної влади, відстоюючи свої прагнення до свободи та незалежності. Це прагнення не могли придушити ні царські багнети, ні радянські табори, ні танки і гармати «демократичної» РФ. Наприклад, калмики належать до монгольської групи. На сучасному етапі територіальна компактність, чисельність калмиків цілком достатні для державності. Виокремлення калмиків в автономну республіку сприяє сепарації.

В етнічному сенсі черкеси близькі до кабардинців і адигейців. Проте вони відрізняються як за мовою, так і за культурою. Адигейці відділені від черкесів і кабардинців кубанськими землями. Адигея розташована в центрі сучасного Краснодарського краю. Виокремлення адигейців в адміністративну одиницю дає їм підстави на утворення своєї держави і унеможливорює анексію її з боку Кубані. Кабардинці найбільш національно розвинутий серед адигів народ з давньою і самобутньою історією. Щодо теперішньої спільної адміністративної одиниці з балкарцями, то вона може бути поділена за етнічним чинником.

Конфлікти щодо поділу можуть виникнути на локальному рівні. Карачаївці можуть бути зацікавлені у розпаді спільної адміністративної одиниці з черкесами, оскільки такий спосіб адміністративного устрою був спрямований на придушення сепарації на Кавказі. Для балкарців складалася подібно од карачаївців. На сьогодні балкарці (один з найменш чисельних народів Кавказу, не враховуючи народів Дагестану) проживають в спільній адміністративній одиниці з кабардинцями, але мають потенціал для незалежності. Осетини, завдяки етнополітиці Сталіна, поділені між РФ і Грузією. У серпні 2008 р. РФ визнала незалежність грузинської Південної Осетії. Аланія зі значними змінами території (як від'єднаннями, так і приєднаннями) вірогідно стане одно національною державою. На сьогодні Інгушетія за всіма параметрами готова до незалежності. Інгуші мають потужну національну еліту, структуру влади, власну інгуську міліцію. Чеченці є народом, який найактивніше виборював незалежність у важкій збройній боротьбі з метрополією. Власне ця війна свідчить про неминучість розпаду РФ. Ліквідація незалежності Ічкерії не припинило боротьбу за владу різних чеченських кланів.

У територіально відносно невеликому Дагестані населення ледь не кожного аулу вважає себе окремим народом. Адміністративно-територіально до Дагестану включені за мовою різні народи: тюркські (кумики, ногайці) та народи нахсько-дагестанської групи кавказької сім'ї народів (аварці, лакці, даргінці та інші). Загострюється протистояння тюркських та нахсько-дагестанських народів. У випадку системної кризи в РФ можливим є розпад цієї штучно створеної республіки з можливим утворенням Аварії, Кумикії, власне Дагестану.

Корінні народи поволзьких етнічних територій належать до фінно-угорської групи уральської сім'ї народів та тюркської групи алтайської сім'ї. Татари найчисельніший народ регіону. Більшість татар проживають на своїй етнічній території. Частина татарських земель входить до сусіднього Башкортостану (правий берег річки Ік). Башкири другий за чисельністю тюркський народ регіону. У сучасному Башкортостані проживає значний

відсоток російського і татарського населення. Чуваші третій тюркський народ Поволзького регіону. За умов сепарації Татарстану як регіонального лідера Чувашія з сформованою національною елітою може реально претендувати на відокремлення від Москви.

Уральські народи Поволжя ще більше, ніж тюркські, взяли участь у формуванні росіян як етносу і більше змішалися з ними. З 1990-х спостерігається етнічне відродження марійців. У Марій-Ел значним є відсоток російського населення. Удмурти чисельно менші, ніж марійці. Татари становлять третій після удмуртів і росіян етнос в Удмуртії. В наш час мордва проживає по всіх національних автономіях Поволзького регіону та в багатьох областях РФ. У Мордовії російський вплив найбільший серед усіх національних республік Поволжя.

Головною особливістю азійської частини РФ є те, що, незважаючи на величезну територію і природні багатства, мало заселена. Північ азійської частини РФ найменш колонізований край, незважаючи на його багатства. Але навіть невелика частка колонізаторів змінила національний склад цих територій. У всіх національних одиницях регіону російське населення становить більшість. Однак ця обставина навряд чи зможе зупинити сепараційні процеси.

Саха Якутія найбільша за площею національна республіка РФ, на території якої залягають величезні запаси корисних копалин. Якутія найбільш національно однорідна республіка Півночі, де є найменша частка російського населення. Ймовірно, Саха як лідер усієї азійської півночі РФ, може однією з перших досягнути повної самостійності, особливо якщо на цей шлях стане Чукотка адміністративна одиниця місцевого автохтонного населення чукчів, евенків, ескімосів та інших, яка має морський кордон з американською Аляскою.

Етнічні території народів Південного Сибіру розташовані посеред земель Південного Сибіру та Далекого Сходу, колонізованих росіянами. Етнічно це залишки тюркських та монгольських етносів, які були асимільовані. Проте тувинці найбільш розвинутий етнос регіону, який має досвід державності та

увійшов до складу СРСР в 1922 році. Національна самосвідомість тувинців одна з найвищих в РФ, тому Тува може бути одним із перших претендентів на самостійність в азійській частині РФ. У разі загострення етнополітичної ситуації в РФ та її подальшого розпаду Хакасія за підтримки сусідньої тюркської Туви може вибороти самостійність.

Спостерігається поживлення національної самосвідомості бурятів. Окрім Бурятії, буряти проживають в Іркутській області (біля західного узбережжя озера Байкал) та в Читинській області. Іркутська область навряд чи зможе втримати бурятські території, навіть за допомоги Красноярського краю. Росіяни Читинської області не мають і такої підтримки, адже область «виросла» завдяки Байкало-Амурській магістралі, яка перебуває в суперечливому економічному стані. Тюменська область є нафтовою столицею РФ. Якщо запрацюють нафтові санкції, область може не погодитись спонсорувати помираючу імперію. Від області можуть відокремитись Ямало-Ненецький національний округ та Ханті-Мансійський національний округ.

На території південної частини Західного Сибіру може утворитись республіка Сибір (Томська, Новосибірська, Омська, Кемеровська області, Республіка Алтай). Сепарація Красноярського краю може прискорити сепарацію від Москви всього Сибіру та Далекого Сходу. Далекий Схід (Амурська область, Хабаровський та Приморський край) має два центри економічного і політичного життя – Владивосток і Хабаровськ. В Примор'ї багато етнічних українців. Це колишній український Зелений Клин. Економічно Примор'я орієнтується на Японію, Амурська область більше зорієнтована із сибірською частиною РФ та Китай. Нарешті Магаданська область це «російська Австралія», де спочатку основну масу прийшлого населення становили ув'язнені. Магаданська область у випадку розпаду РФ навряд чи збереже Чукотський національний округ. Отже, агресивна політика Кремля стимулювала відцентрові тенденції. Географічний масштаб РФ та різна гео економічна орієнтація російських регіонів не може за умов глобальної взаємозалежності забезпечити автаркію милітаризованої економіки. Якщо

Москва не матиме достатніх ресурсів для проведення політики «батога і пряника» щодо суб'єктів федерації, дезінтеграція РФ може стати геополітичною реальністю. Привід не приводить до результату, якщо немає причини певного соціально-історичного процесу. Можуть бути процеси, які є уповільнювальними, а є події каталізатори. Путін впродовж 2000-х років перетворив де-факто РФ на унітарну державу, підписавши вирок федеральній єдності у різноманітності. Система бюрократії не поділена на місцеву і регіональну, що завдяки конкуренції не дало би бюрократії перетворитись на тоталітарного монстра. Є законність буде федералізм, інакше бандитська вертикаль влади.

Важливим фактором впливу на тенденції розвитку ситуації навколо РФ є президентська виборча кампанія в США. Після того як вплив Сполучених Штатів став глобальним, з'явилася гумористична ідея, що президента США мають обирати всім світом. Гумор віддзеркалює життя, але найчастіше буває далеким від реальності. Однак у внутрішньополітичному дискурсі багатьох країн світу сформувалися симпатії та антипатії до двох вже фактично відомих кандидатів на виборах 5 листопада 2024 року.

Країни Скандинавії досить рівновіддалені від обох кандидатів. Швеція і Фінляндія швидко стали членами НАТО завдяки політиці Дж. Байдена, який активно відреагував на російську агресію проти України. Водночас країни Балтії насторожено ставляться до заяв Д. Трампа щодо неготовності захищати естонську Нарву або Сувалкінський коридор від потенційної путінської агресії. Ісландія і Данія пам'ятають про «бізнесову» пропозицію Трампа купити Гренландію, аби зміцнити позиції США в Арктиці.

Більш гострими є протиріччя щодо симпатій до Байдена або Трампа у країнах Вишеградської четвірки. У Польщі конкуренція між наразі правлячою «Громадянською платформою» Д. Туска та партією «Право і справедливість» Я. Качинського є опосередкованим віддзеркаленням гострих дискусій під час президентської виборчої кампанії в США. У Чехії також спостерігаємо гостре внутрішньополітичне протистояння між лібералами і правими консерваторами

у контексті симпатій або антипатій до Байдена чи Трампа. У Словаччині правляча коаліція Р. Фіцо набагато ближча до Трампа, аніж до Байдена. Натомість угорський прем'єр-міністр В. Орбан відкрито симпатизує Трампу та робить все можливе, аби він переміг.

У країнах Західних Балкан спостерігаємо різні уявлення про бажаного переможця президентських виборів у США. Словенія ближча до ліберальної позиції американських демократів, натомість Хорватія внутрішньополітично розколота за критерієм симпатій до Байдена і Трампа за маркером належності до лібералів або національних консерваторів. Сербія на Балканах є прапороносцем антиамериканських настроїв. Тому ставлення до Байдена і Трампа для Белграду характеризується анекдотом про Сталіна, який на питання, хто гірше лівий уклон, або правий, нібито відповів обидва гірші. Вучич має приклад політики Трампа на Балканах в 2017-2020 роках, коли США домагалися визнання Белградом Косово. Віддзеркаленням позиції Сербії є позиція боснійських сербів, які готові насторожено ставитись до обох кандидатів на президентських виборах у США.

Болгарія і Румунія за президентства Трампа отримали преференції від членства в НАТО. США в Констанці почали будувати базу НАТО. Болгарія і Греція були вимушені під тиском Трампа погодитись на зміну назви Республіка Північна Македонія, аби ця балканська країна вступила в НАТО.

Натомість Греція має непростий досвід взаємодії як з адміністрацією Трампа (2017-2020), так і адміністрацією Байдена (2021-2024), коли США були зацікавлені в утриманні Туреччини від прямого збройного конфлікту з Грецією та відкрили широкі можливості для середземноморської та близькосхідної політики президента Р. Ердогана.

Нова Східна Європа (Білорусь, Молдова, Україна) має свій досвід взаємодії з обома американськими адміністраціями. Адміністрація Трампа була промоутером санкцій проти О. Лукашенко за придушення у серпні 2020 р. народних протестів проти фальсифікації президентських виборів. Також Трамп радикально переглянув політику Обама щодо неутручання в російську гібридну

війну проти України. Саме адміністрація Трампа почала постачання зброї Україні, звичайно пізно і не в тому обсязі, який був потрібен, але самий факт беззаперечний. До вирішення проблеми Придністров'я руки у адміністрації Трампа так і не дійшли. Але він не погодився на ціну Путіна за визнання виняткової російської сфери впливу в Східній Європі. Власне таку саму позицію зайняла в 2020-2024 рр. адміністрація Дж. Байдена.

Це стосується також Кавказу. На президентство Трампа припадає перемога Азербайджану (листопад 2020 р.) над Вірменією та звільнення Карабаху. Але Трамп змирився з російським впливом у Грузії через політичні структури олігарха Б. Іванішвілі. Адміністрація Байдена так і не змогла схилити Азербайджан і Вірменію до демаркації кордону та вирішення долі Зангезурського коридору від Нахічевані до Каспію. Обидві адміністрації Трампа і Байдена підтримали проект Балтійсько-Чорноморської вісі. З точки зору балансування впливу Росії та Ірану обидві вашингтонські адміністрації впливали на зміцнення американських позицій у Центральній Азії та на Каспії.

Після масштабування російської агресії проти України після 24 лютого 2022 р. адміністрація Байдена домоглася реалізації ідеї Трампа щодо збільшення видатків країн-членів НАТО на оборони не менше двох відсотків валового внутрішнього продукту. Водночас існують об'єктивні параметри відносин Європейського Союзу і США. Вони потерпають від дешевих китайських товарів, повільно відновлюють оборонну промисловість перед викликом російської агресії проти України. Але від гіпотетичної нової адміністрації Д. Трампа можна очікувати нових торговельних війн між ЄС і США. Помітний вплив на перебіг виборчої кампанії в США може мати результат виборів до Європейського парламенту. Трамп має підстави сподіватися на посилення позицій у новому складі Європейського парламенту європейських скептиків та ультраправих.